

קונטרס

מרבח חיים

קובץ רעיונות בחינוך והדרכה

*

*

*

ספר

זכרון משה

חידושי תורה ובירורי הלכה
בהלכות שבת, רבית, סת"ם

יו"ל בעזה"י ע"י

יוסף חיים צבי בן הגאון ר' ישעיה' זצ"ל

מונדרה

בני - ברק

תשנ"ט

עד הגל הזה - ועדה המצבה

מצבת זכרון למעשיו הנפלאים
של "חמי" איש תם וישר
דבוק באמונת חכמים,
מקושר לאדמור"י גור

הרה"ח
ר' אלחנן דב מרגליות ז"ל
בן הרה"ח ר' יעקב מרדכי ז"ל

אשר עסק בצרכי ציבור באמונה,
והיה רודף צדקה וחסד
וכן היה מעיר את השחר,
בקומו לתורה ותפילה.

היה ממקימי החינוך בכפר אתא
וישיבת אמרי אמת בני ברק,
וכן היה גבאי מסור בביהח"ס

נפטר בשיבה טובה ובשם טוב,
כ"ו אדר תשנ"ט

ת . נ . צ . ב . ה .

בסיעתא דשמיא

ספר

מרבה חיים

קובץ רעיונות בחינוך והעדרנה

שנת תשנ"ט לפ"ק

רחשי תודה וברכה

למערכת "המודיע"
ולצוות העוסקים
על הדפסת המאמרים
באופן נכבד.

כל הזכויות שמורות למחבר

מפתח הענינים

מכתב מרן הגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל
על ספרי מרבה חיים ח"א

הסכמת מרן בעל שבט הלוי שליט"א
על ספרי מרבה חיים ח"א

מבוא

א

פסיכולוגיה אלקית

ה

בקורת תהיה

יג

ימי הנעורים

יט

בינו שנות דור ודור

כו

חכם עדיף מנביא

לו

שלא תשכח תורה מישראל

מג

במחשכים הושיבני - מהאדמו"ר האמצעי מלובביץ זיע"א
[מספר שערי אורה]

נב

מכתבו של מרן הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל
ששלח בקבלו את ספרי מרבה חיים ח"א.

למע"כ ש"ב הרב הגאון המהולל
מוה"ר יוסף חיים צבי מונדרי שליט"א.

אחדשה"ט וש"ת כיאות מחזקיןא לי' טיבותא גין ספרו החשוב
מרבה חיים דשדר לן מר מטיבותי ויחד עם תודתי הנני גם בשלמי ברכה
שיזכהו ד' לישוב באהלה של תורה מתוך נחת ושמחה וללון בעומק הלכה
ולהרבות תת תנובה כתבונתו לזכות בהם רבים.

שלמה זלמן אויערבאך

הרב שלמה זלמן אויערבאד
פעיק ירושלים תונביא

1973 1974

[illegible]

הסכמת מרן בעל שבט הלוי שליט"א

[על ספרי מרבח חיים ח"א]

ב' סיון תשל"א

כבוד ידידי הרב הגאון האברך כמדרשו כש"ת ר' יוסף חיים מונדרי בן ידיד נעורי הרב הגאון הגדול ר' ישעי' שליט"א [זצ"ל] ומז"ק של רבינו מרא דארעא דישראל הגה"ק רבי יוסף חיים זוננפלד זי"ע - הראה לפני כתבי חידושי תורה שלו בהלכות נדה וסתו"מ - וחמותי ראיתי אור בהיר כי יורד הוא לעמקה של הלכה לברר שמעתתא אליבא דהילכתא בסברה ישרה בדעת תורה ודעת נוטה סכינא חריפא מונחת על ירכו לחתוך הדין ולהגדירו כדרך אחד הגדולים וגם הרבה פעמים הי' לו משא ומתן בהלכה אתי וראיתי כמה רב גוברי' למצא נקודת האמת בהלכה ולאסוקי לדינא - ע"כ שמח אני להודיע בשער בת רבים כי הגיע העת שיפוצו מעיינותיו חוצה הן בהדפסת הכתובים הנ"ל בהלכות נדה וסופרים - והן שהגיע להוראה למעשה בהלכות החמורות הנ"ל ויכולים לסמוך עליו בלי שום נפתל ועיקש -

ובטוח אני שזכות אבותיו הגאונים הצדיקים ובפרט זכותא דזקנו מרא דארעא דא"י יעמוד לו שאל יצא מכשול מתח"י ויהי הוראתו בקדושה -

הכ"ד ידידו דוש"ת מצפה להרמת קרן התורה והיראה
שמואל הלוי ואזנר
האב"ד ור"מ זכרון מאיר ב"ב

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

PH

[illegible]

מ ב ו א

הובישו חכמים חתו וילכדו הגה בדבר ה' מאסו וחכמת מה להם.

(ירמ' ח.ט.)

התבאר שהחכמה שעקרה היא ידיעת ההנהגה בין טוב ורע, ולדעת מה טוב ומה רע בכל פרטי המדות וההנהגה, אי אפשר שישגי האדם ארחותיה מעצמו, כי אין על חקי החכמה מופתי הדעת, וא"א שידע האדם בארחות הנהגת הנפש מה חכמה ומה סכלות, ואיך וכמה ומתי ישתמש בכחות נפשו לעשות או שלא לעשות...

וחקי החכמה כולם נתנו מה' ע"י נביא ונכתבו בספר התורה, וא"כ אלה שמאסו בדבר ה' אין להם היסודות שעליהן תשען החכמה, שיסוד החכמה אינה בשכל האדם רק בתורת ה', וז"ש הובישו חכמים שאחר שמאסו בדבר ה' א"כ חכמת מה להם, מהיכן ישיגו חקי החכמה ומי יודיעה להם, אחר שאינם נודעים מעצמם: [מלבי"ם]

איתא בשפת אמת חנוכה שנת תרל"ה, ד"ה כתב המהר"ל וז"ל: "כי הרבה מקומות יש ביודעי דעת להחליף בין האמת והשקר והוא תלוי בנקודות דקות, אך כל איש ישראל יש בו נקודה דביקות להשי"ת וזה הדעת שניתן לבני ישראל ומה יוכל להכיר את האמת וכו' וכ' במדרש מה שמן אינו מתערב בשאר משקין כמו כן בני ישראל, וזה היה הישועה וכו' כי יונים רצו להטעות בני ישראל בחכמה, וע"ז נתברר הדעת שבשורש נפשות בני ישראל למשוך אחר האמת וזה יתרון הדעת", עכלה"ק.

מבואר מדבריו הקדושים כמה דעת צריך להבחין בהבחנה דקה בין האמת לשקר ודעת זה ניתן לבני ישראל א"כ בודאי אנו עם בני ישראל העם הנבחר אין לנו לרעות בשדות זרים ובפרט שבחכמת הכרת הנפש יש לנו בספרות דברים מוצקים, רק שאנו בעקבתא דמשיחא, שחכמת סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו, מחפשים מזור בבארות נשברים.

וכתב בספר הישר לר"ת שער השישי וז"ל "והמדה השמינית רע האמונה מי

שאינן בו אמונה, מה מאוד קשה למצא לו רפואה ולמכתו תעלה, אם האלקים ביראתו לא ידיחהו ויהפוך לו לב אחר ויסיר לב האבן מבשרו ויפקדהו בפקודת הרחמים, כי אין סבה לתקונו, ואם ישימו לפניו כל עניני המוסר והתוכחות, הכל הוא לו לאין, ויחשבהו ללעג, והוא כמו החלי אשר אין לו רפואה וכו' ועל כן צריך אדם לשמור אמונתו".

ובמדה העשירית כתב וז"ל: "המדה העשירית, החכמות, יש חכמות משחיתות האמונה כגון חכמות החיצוניות וחכמות האפיקורסים, וחכמת הפילוסופיא, כל אלה אין צריך לעובד אלקים לשקוד עליהן רק ירחק מהם בכל כחו, כי בטרם שישגיג מהן תועלת יאבד אמונתו וכו' וכמה חכמים בעיניהם חשבו כי עלו למרום החכמה, חושבים כי עלו ועמדו בסוד גדול, ויעלימוהו מזולתם ולא ידעו כי רחקו מן האמונה. ולא יכירו הדבר. וכו' ולא יבטח כל הנכנס בה שלא תאבד אמונתו אם לא יהיה לו מלמד בקי וחסיד שיורהו וישמרהו מן המקומות אשר תחלש אמונתו ואז ימלט האדם ממכשולות הפילוסופיא וישגיג התועלת אשר הוא מבקש, אבל כשיקרא לבדו ספרי הפילוסופיא או יקראם עם "רב חכם" ושאינו חסיד גמור, אין ספק כי תשחת אמונתו, ויפסיד יותר ממה שירויח, וזה הכלל הוא עמוד לכל ירא השם, ועל כן צריך לזהר בו". עכלה"ק. למותר להאריך שהפסיכולוגיא לא פחות מסוכנת מהפילוסופיא ובפרט שקשה מאוד להשיג רב חכם חסיד גמור שידריכהו ויורה לו את המותר והאסור.

ידועים דברי החתם סופר בחידושיו על מסכת ע"ז ל"א וז"ל "מימי תמהתי אחר שבעו"ה אין לנו מדרש חכמת הרפואות וכל רופאי ישראל לומדים בבית מדרש לאומים וחכמיהם, וכל חכמתם בנוי על טבע גופי דאכלי שקצים ורמשים ולא דאיגי במצות, ואיך ישפוט מזה על גופי ישראל דלא אכלו שקצים ודאיגי במצות וכו' עכ"ל ואם לענין טבעי הגוף יש שנוי עד כדי להסתפק על כללות הרפואה, על אחת כמה וכמה שאין ללמוד בתכונות הנפש מחכמת הגויים, אשר הנפש הישראלית בשרשה אין לה שיכות לנפש העכו"ם.

*

*

*

הספרות החילונית בהדרכת הנוער שורשה בהבנת בעיית הנוער מאומות

העולם ועפ"י מחקרים ונסיונות שנעשו בנוער זה מדריכים את הנוער לעתיד. לא באנו כאן להתוכח על עצם שיטתם, במצב השורר כיום היא תשובה נצחת לכל יסודותם, רק שגם בדברים שאין נוגעים ליסודות האמונה יש לדעת שאין הנפש הישראלית כנפש אומות העולם.

בבואינו לפרט את ההבדל בין ישראל לעמים, צריכים אנו לקבוע שעיקר יסוד האדם הוא הרצון, והרצון עצמו הוא כח מופשט בלתי מלוכש ברצון פרטי, המדות הם כלי הרצון ולפי תכונת האדם כן הוא רצונו, [ועיין באריכות בליקוטי תורה להרב פ' חקת] וע"י הקביעות שנקבע שאין שרש הרצון והמדות של האיש הישראלי כרצון ומדות נפשות העכו"ם, דהנפש הבהמית הישראלית הגם שנוטה לרצונות רעים, שורשה בקדושה. ונפש העכו"ם גם מדותיו הטובים שורשם ברע, וכל טיבו דעבדין האומות לגרמייהו עבדין [עיין בתניא פ"א]. הרצון של נפש העכו"ם באה על סיפוקה בהתרת הרסן, וע"י שמספקת את האנוכיות שהיא שורש נפשה, שוקטת. משא"כ הנפש הישראלית אין נפשה מתמלאת ע"י התרת הרסן, ואדרבה אין הנפש באה על סיפוקה ומתאוית יותר [עיין רמב"ן פ' נצבים כ"ט, י"ז] וכשיררדים יורדים עד לתהום. הכח החזק לשמת את הנפש הישראלית הוא הצמצום וריסון הכוחות.

*

*

*

ואלה המשפטים "אשר תשים לפניהם", לפנייהם ולא לפני עובדי כוכבים, ואפילו ידעת בדין אחד שהם דנים אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות שלהם שהמביא דיני ישראל לפני הכנענים מחלל את השם, ומייקר שם העובדי כוכבים להשביחם. שנאמר כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים כשאוֹיְבֵינו פלילים זהו עדות לעילוי יראתם.

גדר האיסור, טבע האדם לתת אמון במי שהסכימה דעתו לדבר אחד מדבריו, ואחר שהסכימה דעתו שוב מאמין בו אמונת פתי בכל דבריו, האדם יש לו נטייה לאמונה ומחפש עילה להאמין, וכשמוצא סיבה להאמין באישיות שוב מאמין בה בלי גבולות, וכן נפסק בשו"ע יורה דעה סימן קנ"א סי"ד "אסור לספר בשבחן ואפילו לומר כמה נאה עובד כוכבים זה בצורתו קל וחומר שיספר בשבח מעשיו או שיחבב דבר מדבריו".

וכמה העמיקו חז"ל ביסוד זה, עד כדי כך שלא שמו לב להפסד ממון רב, דאיתא במסכת נדה ז' ע"ב. כל ימיו של רבי אליעזר היו עושין כרבי יהושע, לאחר פטירתו של רבי אליעזר החזיר רבי יהושע את הדבר ליושנו כרבי אליעזר. בחייו מ"ט לא משום דרבי אליעזר שמותי הוא וסבר אי עבדינן כותיה בחדא עבדינן כוותיה באחרנייתא, למדים אנו שאע"פ שפסק שלא כר"א היה הפסד ממון רב ע"י שנטמאו הטהרות למפרע, אעפ"כ טימא. היות וטבע בני אדם שמאמינים למי שנפסק הלכה כמותו ואין מבחינים בין הלכה להלכה לכן פסק שלא כרבי אליעזר.

על אחת כמה וכמה צריך ליזהר מלהכניס ספרי הדרכה שנכתבו ע"י מינים ואפיקורסים שכל שרש שיטתם נובע מאי אמונה ואמונה באמונות טפילות, ואפילו שלפעמים כותבים דברים נכונים ג"כ יש ליזהר, היות ועי"ז נמשך להאמין בכל דבריו, ואפילו שלא מאמין עכ"פ מביא בלבו טפיקות, ובפרט שספרים אלו לכל מסורים ונכתבים בצורה קלה וחודרים ומטמטמים את הלב. ולא כל אחד מבחין בין תכלת לקלא אילן.

*

*

*

לא כדורות האחרונים דורות הראשונים, דורות הראשונים לא חיפשו עצות בשדות זרים אלא היו מתפללים ומתחננים לבורא העולם שבניהם יצליחו כמובא בתנא דבי אליהו פי"ח "מעשה בכהן אחד שהיה ירא שמים בסתר, וכל מעשיו הטובים שהיה עושה בסתר, והיה לו עשרה בנים מאשה אחת ששה זכרים וארבע נקבות, ובכל יום ויום היה מתפלל ומשתטח ומבקש רחמים ומלחך בלשונו עפר כדי שלא יבא אחד מהן לידי עבירה ולידי דבר מכוער, וכו' ולא נכנס הכהן ההוא לעולמו עד שראה כהנים גדולים ופרחי כהונה מבניו ומבני בניו עד חמשים שנה ואח"כ נכנס אותו כהן לבית עולמו, עליו הכתוב אומר [תהלים ל"ז] בטח בה' ועשה טוב וגו' והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך".

ועלינו לדעת ולשנן שאין תורתנו תורתם ואין בעיותינו בעיותיהם, וברוך אלקינו שבראנו לכבודו ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו.

ברדן תיקון אותיות בתפילין ומוזות

א.

בנדבק יו"ד האלף בתו"ם לענין תיקון

בנדבק יו"ד האלף ונעשה קו משוך בשוה אם מועיל תיקון בתו"ם כתב הפמ"ג במש"ז סי' ל"ב ס"ק כ' וז"ל והוי יודע אם נגע פני הא' ביותר אין תקנה למשוך ולהעבות את היוד כמ"ש א"א אות ל"ג וכו' דמ"מ שלא כסדרן הוה ול"ד ליו"ד"י השי"ן שאין פרידתן ניכר להדיא, וכאן כו"ע ידעו שאין זה צורת אל"ף וכל דבצי כתיבה לתקן צורת האות שלא כסדרן הוה עכ"ל.

ובגדר ההיתר של תיקון האותיות בתו"ם כתב הפמ"ג בא"א בסוף סימן ל"ב בפתיחה לאותיות ד"ה השני. וז"ל שתפילין ומוזות צריכין שיהיו כתובים כסדרם מן התורה וכתוב והיו הדברים כסדרן בין הקדים וכו' אות לאות פסול אבל התגין והקצו של יו"ד מבורר בסימן ל"ו בט"ז ומ"א דיש לתקן אפילו אחר שנכתבו דכל שהאות צורתו עליה אע"ג דבלא קצו של יו"ד (השמאלי) פסול לר"ת, וגם תגין י"א דפסול אם לא תיגן מ"מ והיו הדברים "גוף הדברים" כסדר נכתבו. וכן להפריד נגיעות בין אות לאות שרי אח"כ (ועיין באב"נ חאו"ח סי' י' אות כ"ט הביא דברי הפמ"ג וחזר בו ממש"כ בסי' ט' וכן ממש"כ בחיו"ד סימן שע"ב וכן הביא המ"ב סברא זו להלכה בסימן ל"ב ס"ק קי"ד וכן בקיצור כללי שלא כסדרן).

ויש לעיין בדברי הפמ"ג אם ב' הדינים דין התיקון במופסקים ודין הגרירה בנגיעה בין אות לאות שכ"ס האם שניהם הותרו ממקור אחד או דוה ב' דינים גפרדים, ד"ל דמה שמועיל תיקון גרירה שכ"ס הוא היות

ופסול נגיעה אין זה חיסרון בכתיבה אלא חיסרון בהכשר האות ותיקון כשרות האות אין ע"ז חסרון של שכ"ס, משא"כ בתיקון האות שהחסרון הוא באות ז"א שצריך להוסיף בכתיבה בזה י"ל דהוה חיסרון של שכ"ס. (וחילוק זה כתב הב"י באו"ח סימן ל"ב ד"ה כתוב בהגהות מיימון).

וי"ל דדין הגרירה ודין תיקון מופסקים הם ממקור אחד דכמו שגרירה מועיל ואין חיסרון של חק תוכות היות והחיסרון הוא בתמות האות ה"ה לענין תיקון שכ"ס אין חיסרון אם החיסרון הוא רק בתמות האות.

ב.

ובחסר רגל ימין ליו"ד אפי' שהתנוק קורא יו"ד רוב הפוסקים אוסרים לתקן בתו"ם, וצריך לחלק בין אם האות יש עליה הצורה רק שחסר פרט בצורה ז"א שחסר פרט קטן שאינו מורגש הגם שהוא חיסרון באות אעפ"כ אין זה נקרא שקורא האות ע"י סימן היות וכללות הצורה ישנה ואין העולם מרגישים שיש כאן חיסרון בצורה ע"כ פרט זה אינו בעיקר הצורה. משא"כ בחיסרון הניכר כגון רגל ימין אע"פ שאינו אבר גדול אעפ"כ היות והוא אבר מורגש בכללות הצורה חסרונו הוי חיסרון בעצם צורת האות והתיקון הוי שכ"ס. ומה שהתנוק קורא לאות אין זה מחמת הצורה אלא ע"י סימני האות.

ובנדבק יו"ד האלף ס"ל להפמ"ג דאין מועיל תקון ע"כ ס"ל להפמ"ג דאין לתוספת דין של תוספת פרט בצורת האות אלא ס"ל שהחסרון הוא בעצם צורת האות והוי כחסר רגל היוד שאע"פ שהחיסרון הוא מועט הוי חיסרון בעצם צורת האות.

הוי נשתנה צורת האות לגמרי, ועיין בתשובת נטע שעשועים סס"י פ"ד וכו' והעיקר תלוי בהא שאין ניכר להדיא פרידתן, ועיין בהרב פמ"ג במ"ז סק"כ דבכה"ג לא נשתנה צורת האות לגמרי מש"ה לא הוי שלא כסדרן וכו' ולפי חו"ד קשה להכשיר בתפילין ומזוזות אף ע"י תיקון עכ"ל.

מבואר מדבריו שמה שלא התיר לתקן הוא לשיטת הפמ"ג במ"ז שבנפסק להדיא אין מועיל תיקון ולכאורה לדידן דמועיל תיקון בניכר להדיא כמבואר בפוסקים יש מקום להתיר ויש לבאר במה נחלקו הפמ"ג והגרע"א בנפסק להדיא אם מועיל תיקון.

ג.

בפסול של אותיות מופסקין

כתב בתה"ד סימן ר"ל וז"ל שי"ן ועי"ן שבגט אם היודיין שבתוכה אינן נוגעות בהן אבל הם סמוכים כ"כ שהתינוק קורא האות בלי גמגום יש קפידא כה"ג או לאו, תשובה נראה דלכאורה מוכח מדברי הגאונים דיש קפידא בכה"ג אפילו לעכב, שהרי כתב בא"ז הגדול וז"ל וצריך לכתוב בגט כתיבה גסה ולא משיטא, ואפילו קוצין של יו"ד מעכבין בגט, ע"כ. ובהגה"ה גדולה במיימון בהלכות תפילין כתב וז"ל והנה מורי רבינו שי"ן פסל לי תפילין בשביל קצת האלפין לא היו נוגעים בגוף האות וכתב דלא גרע מקוצו של יו"ד דבעינן כתיבה תמה ושלמה ולא פסוקה ושבורה, ואין לומר אדרבה מדלא פוסל מהר"ם אלא משום דכתב וכתבתם כתיבה תמה ולא שבורה ופסוקה וגבי גט לא בעי כתיבה תמה, ד"ל דמהר"ם תרי טעמא קאמר, וכך ר"ל חדא דלא גרע מקוצו של יו"ד ובעינן לכתוב האותיות כמו שנתנו בסיני כל האותיות מחוברים גוף אחד חוץ מן הה"א והקו"ף וכו', ועוד אפילו אי הוה קוצו של יו"ד לא מעכב, הכא מעכב

ובשו"ת מהרש"ג ח"א סימן א' שאלה ב' האריך לבאר דברי הפמ"ג דבנדבק יו"ד האלף דאין מועיל תקון הוא לשיטתו בדין תיקון מופסקים. דהפמ"ג התיר לתקן רק בהפסק כל דהו שאינו ניכר, אבל בהפסק הניכר להדיא פוסל לתקן (כמשי"ת לקמן) ולכן בנדבק יו"ד הא' שניכר החיסרון והוי כמו נפסק להדיא. אין מועיל תיקון (ועי"ש במהרש"ג שנקט כהפמ"ג במופסקים). יוצא לפי"ז לדידן שפוסקים כהגרע"א כמבואר בביאה"ל סימן ל"ב סכ"ה יועיל תיקון ביו"ד הא' שנדבק היות והוי חיסרון שאינו בצורת האות, וזה אינו דהרי המ"ב וביאה"ל בדין נפסק מתיר לתקן כהגאון רע"א ובדין נדבק יו"ד הא' פסק כהפמ"ג דאין מועיל תקון. וע"כ הביין לא כהמהרש"ג (ויתבאר אי"ה באריכות דמדברי הגרע"א מבואר לא כהמהרש"ג).

ובשו"ת בית שלמה חיו"ד סי' קס"א דן בנו"ן כפופה שראשה כו"ו הפוכה וכתב וז"ל לענ"ד קשה להקל כי עינינו הרואות שאין לה תמונת נו"ן כלל. ולא דמי ליורין שבשינין וכיוצא שאין נוגעים ואין פרידתן ניכרת להדיא ותינוק דלא חכים ולא טיפש קורין אותן כתיקונן דמועיל תקון ולא הוי שלא כסדרן, דלא מיבעי אם נאמר דטעם פסולן הוא משום דלא הוי כתיבה תמה כמ"ש התה"ד סי' ר"ל ורל"ו בשם הגמ"יי משום הכי שפיר מועיל תקון כיון ששפיר מיקרי אות שצריכה להיות רק דקודם התקון לא הוי כתיבה תמה משום הכי לא הוי שלא כסדרן, כמ"ש בספר גט פשוט סי' קכ"ה סקע"ב וכו'. אמנם אף להך צד שכתב התה"ד שם בשם הרא"ש דבכה"ג חשוב נשתנה צורת האות ואעפ"כ נוטה דעת התה"ד סימן מ"ח דגם להרא"ש מהני תיקון אף בתפילין ולא חשיב שלא כסדרן כמ"ש הב"י סי' ל"ב ועכצ"ל דטעמא דלא הוי של"כ משום דלא

ובביאור הלכה סימן ל"ב סכ"ה האריך והביא מחלוקת בין הפמ"ג להגרע"א בדין מופסקין דלפמ"ג אין מועיל תיקון בנפסק רק בהפסק שאינו ניכר להדיא, והגרע"א מתיר לתקן גם בהפסק שניכר להדיא.

ובביאור המחלוקת אפשר לפרש בב' אופנים, אופן הא' יש לדון דנחלקו בהיתר התיקון אם הוא דוקא בחיסרון תמות האות או גם בחיסרון בצורת האות.

ונחלקו בזה החינוך בית יהודה והזכרון יוסף, דהחב"י בסי' ע"ד האריך דמה שהתירו לתקן קוץ השמאלי ביו"ד הוא היות והיו"ד צורתה שלימה בלי הקוץ רק שיש חיסרון בדקדוקי האות וע"ז מועיל תיקון שלא כסדרן אבל באות שיש חיסרון בצורה לא יועיל תיקון. ובספר זכרון יוסף סי' ב' האריך לחלוק עליו וכתב דגם בחיסרון בצורת האות מועיל תיקון.

ואפשר לפרש דבזה נחלקו הפמ"ג והגרע"א דלכו"ע בניכר להדיא י"ל דהוי חיסרון בצורת האות. הפמ"ג ס"ל דרק בהפסק דק שלא ניכר החיסרון בצורת האות מועיל תיקון היות ואין כאן חיסרון רק בתמות, משא"כ בנפסק להדיא שחסר בצורת האות בזה לא יועיל תיקון והגרע"א י"ל דסובר דדין התיקון אינו רק על תמות אלא גם על חיסרון צורה.

ולסברא זו נצטרך לחלק בין הפסק הניכר להדיא להפסק גדול שניכר מרחוק, דהרי גם להגרע"א יש היתר רק בחיסרון מעט בצורה, דהרי בנחסר רגל ימין ביו"ד אין מועיל תיקון וע"כ צריך לחלק כמו שהארכנו לעיל דיש הבדל אם דק חסר מעט מצורת האות לחסר אבר יסודי א"כ ה"ה יש לחלק בין הפסק מועט אע"פ שניכר להדיא לבין הפסק גדול שהוא חיסרון הניכר בצורת האות, ועיין בביאה"ל סימן ל"ב סכ"ה ד"ה מכירם שזילק בין הפסק הניכר להדיא להפסק

בתפילין משום דבעי כתיבה תמה, ולפי"ז נהי דמשום כתיבה תמה לא מעכב מ"מ תיפוק ליה מטעם ראשון דבעי לכתוב האותיות כמו שנמסרו מסיני וכו' עכ"ל.

העולה מדבריו דנסתפק בסיבת הפסול של נפסק אם הוא חיסרון תמות, או חיסרון בצורת האות. ודימה דין מופסקים לחיסרון עוקץ שמאל, ודבריו לכאורה צ"ב דבשלמא עוקץ שמאל הוא אבר מסויים באות וע"י שמחסר אבר זה יש חיסרון בצורת האות, משא"כ בנפסק דאין שום חיסרון אבר אלא חיסרון בשלימות ותמות האות.

ונראה דהתה"ד הבין היות והאות צריכה להיות גולם אחד א"כ יוצא שבמקום שיש הפסק יש חיסרון דשם הרי צריך להיות כתיבה לחבר החלקים וע"י שנחסר הוי כחיסרון אבר. ולכן דן אם חיסרון מועט הוי חיסרון בצורת האות או חיסרון בתמות האות, ונפק"מ לענין גט דאם הוא חיסרון בצורת האות גם בגט יש לפסול, ואם חיסרון מועט אינו חיסרון בצורת האות אין לפסול בגט.

ד.

והנה יש לדון אם נסבור דחיסרון של נפסק הוא חיסרון מדין תמות האם זה דוקא שאין ההפסק ניכר להדיא או אפילו בניכר, וצדדי הספק האם אמרינן היות וקוי האות הם בשלמותם והחיסרון הוא מועט במקום שהיה צריך להיות מחובר בזה אמרינן שחיסרון מועט כזה אין זה חיסרון בצורת האות אלא בתמות, אבל אם יהיה הפסק גדול הניכר להדיא י"ל היות ובמקום ההפסק היה צריך להיות חיבור ע"י כתב וע"י ההפסק נחסר חלק ניכר מהאות הרי בחיסרון זה יש חיסרון בצורת האות, - או דנימא היות ומצד שיעור אברי האות לא נחסר ע"י ההפסק רק שנחסר בחיבור קוי האות וחיסרון חיבור אינו חיסרון בצורה אלא חיסרון בתמות.

השמטה וחסרון ולכן הבין שהגרע"א התיר רק בשעת הדחק, אבל יש שו"ע עם חידושי רע"א שהודפס במילואו וז"ל, מג"א סקל"ז דאין התינוק, אף דמ"מ לא הוי בירור שהתינוק מכירו, והא דבאלפין ועיינין ושינין אם אין היודין נוגעין בעי תינוק מכירו צריך לומר דהתם מיירי דניכר להדיא פרידתו, וכן הוריתי באות כ שהגג הוי רחב מרגל וניכר ותינוק מכירו למשון הרגל בשעת הדחק ולא הוי שלא כסדרן אף דניכר ודלא כמו שראיתי בפמ"ג בסימן זה בסוף דיני צורת האותיות דכתב דבנחלקה הרבה וניכר פרידתו גם באלפין ועיינין לא מהני תינוק מכירו וכו' עכ"ל.

הנה המעיין בדברי הגרע"א יראה שמש"כ בשעת הדחק הכונה להתיר לתקן בכף פשוטה שגגה רחב מרגלה, אבל על דין מופסקין משמע דפליג על הפמ"ג והתיר לתקן לכתחילה.

רק שצ"ב מה דימה דין זה של כף פשוטה שגגה רחבה לדין הפסק הניכר להדיא. ונראה דלפי הפמ"ג כל חיסרון הניכר הוי חיסרון ולא מועיל תיקון אפי' כשתינוק קורא כתיקונו. א"כ לפי"ז בכ"ף פשוטה שגגה רחבה מרגלה שהוא חיסרון הניכר להדיא לא יועיל תיקון אפי' כשהתינוק קורא לאות כף. וע"ז כתב הגרע"א שהורה להתיר לתקן הכ"ף בשעת הדחק היות ובעיקרון חולק על הפמ"ג.

א"כ לפי"ז מש"כ בשעת הדחק אין כונתו על דינו של הפמ"ג בנפסק להדיא דבזה כתב בפירוש שמועיל תיקון אפילו לכתחילה. רק בכ"ף פשוטה התיר בשעת הדחק, דבאמת יש מקום גדול לחלק בין נפסק להדיא לכף פשוטה שגגה רחבה, דבנפסק להדיא אין חיסרון באברי האות רק שחסר מקום החיבור, ואפילו בניכר אין החיסרון בעצם האברים אלא בחיבור, משא"כ בגגה רחבה

הניכר מרחוק. (ויש לדון באותיות ארוכות מאד אם ההפסק מתיחס לפי הכתב או לפי ההיכר מרחוק).

ואפשר להסביר באופן אחר דנחלקו הפמ"ג והגרע"א בגדר חיסרון תמות, די"ל דאם נחסר בצורת האות גם הגרע"א יודה דלא יועיל תיקון רק דס"ל היות ובשיעור קוי האות אין חיסרון ע"י ההפסק וגם התינוק מכיר את צורת האות י"ל דאין בהפסק חיסרון בצורת האות אלא שהחיסרון הוא רק בתמות האות, והפמ"ג ס"ל דחיסרון הניכר להדיא אינו חיסרון בתמות האות אלא בצורה כמו שהארכנו לעיל.

רק שלפי סברא זו היה צריך להיות שיועיל תיקון אפילו בנפסק הפסק הניכר במרחק, דהרי בקוי האות אין חיסרון שיעור, וגם צורת האות ניכרת לתינוק א"כ מדוע לא יועיל תיקון, ונראה דגם הגרע"א יודה כשיש חיסרון הניכר מרחוק הוי חיסרון בצורת האות היות ובמקום ההפסק צריך שיהיה כתב רק שהגרע"א ס"ל דכמו לפמ"ג אמרינן שהפסק דק אינו נקרא חיסרון בצורת האות ס"ל להגרע"א שכל שאינו ניכר מרחוק אין נקרא חיסרון בצורת האות דלא נקרא חיסרון המורגש והוי חיסרון רק בתמות וביאור הדברים היות ודרך רגילות הקריאה לא להתיחס להפסק זה ואינו מורגש לחיסרון א"כ יש לזה דין כמופסק הפסק דק.

ה.

בתיקון מופסקין לכתחילה

בביאור הלכה ד"ה מכירם כתב וז"ל ועכ"פ נראה לסמוך ע"ז בשעת הדחק להקל דמהני תיקון וכמו שכתב הגרע"א בחידושו דהורה כן למעשה בשעת הדחק, עכ"ל, הרי שלא התיר הביאה"ל לכתחילה רק בשעת הדחק, רק שהמעין בביאה"ל יראה שראה את החידושי רע"א על השו"ע שיש בו

בנפסק להדיא יועיל תיקון א"כ לכאורה איך הביא הגרע"א ראי' שבאלקים א"צ כסדרן הרי הוא לשיטתו גם בתפילין ומוזוות שצריך כסדרן מותר לתקן ביו"ד האלף כש"כ בשם. ועיין בשו"ת בית שלמה חיו"ד סימן קמ"ה שהביא ג"כ ראי' מדברי הא"ר שא"צ בשם כסדרן (רק שלא חילק בין שם הוי' לאלקים).

וזה"ל שם שאף אם נאמר דשלא כסדרן פוסל בשם הק' אף בס"מ מ"מ ע"כ לא חמיר משלא כסדרן בתפילין ומוזוות שהוא מן התורה, רק שלכאורה צ"ב מה ההבדל בין מופסקין להדיא לחסר בליטת הא' ועיין בספרי מרבה חיים ח"א עמ' מ"ד (רק שבעמ' מ"ח ביארתי שם שלא איירי בקו משוך בשוה ממש).

ובבית שלמה האריך לחלק בין חיסרון קוץ שמאלי ביו"ד שמועיל תיקון ואין חיסרון של שלא כסדרן לנדבק יו"ד האלף וזה"ל פסקו חב"י והאחרונים דאם לא עשה הקוצין וכתב אח"כ יוכל לעשות אח"כ הקוצין ולא הוי של"כ א"כ כ"ש בשמות שבס"ת אבל ביו"ד שבאלף שנוגע גופו בהגג דפסול כמפורש בשו"ע סי' ל"ב סי"ח ומבואר בשו"ע שם סכ"ה דאם כ' אח"כ וחזר ותקנם הוי של"כ ופסול. לאו דוקא אם גרר ותיקן כמ"ש המ"א שם סקל"ה וע"ש באחרונים. ודאי דה"ה אם הוסיף והעבה אח"כ חיו"ד שבראשו ע"ז שכ' הא"ר ודאי הוי נמי של"כ כיון שהיה פסול גמור מתחלה (אף לדעת הא"ר שגמגם למחוק באותיות השם משום דדמי להך דריא"ס היינו שכ"ע קרי לי אלף נראה כמחוק השם) אבל ודאי דכמו שהוא אינה אות כלל ופסול אף בגט כמבואר בב"ש סימן קכ"ה ס"ק כ"ח ובודאי אם תקנה ועשה לו ראש חדש הוי של"כ וועוד דהא עתה הראש שמקורם נעשה רגל ופנים חדשות באו לכאן ובלי ספק הוי שלא

הרי יש חיסרון אבר דחסר באורך רגל הכ"ף והוי כחסר רגל ימין של היו"ד.

ומה שהתיר הגרע"א בשעת הדחק יש לפרש דס"ל שמה שאין האות ניכרת מצד עצמו רק ע"י שהאות רגלה יוצאת חוץ לשורה וניכרת ע"י אותיות אחרות אין הפסול מצד האות אלא מדין כתיבה תמה ולכן מועיל תיקון. ולפי"ז צ"ל דפליג על המ"א סימן ל"ב ס"ק כ"ז דהתיר לגרור בשם (והארכנו בדפי השיעורים בביאור מחלוקת ר"י הלוי והגינת ורדים) ע"כ דס"ל להמ"א דאין ע"ז צורת האות וכן סתמו רוב הפוסקים, וצריך לומר דמה שהתיר דבשעת הדחק הוא בחיסרון צורה. רק שיש לדון אם יתיר בשעת הדחק גם ביו"ד שחסר רגל ימין כמו שהתיר בביאור המרדכי ובצמח צדק מלובביץ חאו"ח סימן י"ז, והנה רוב הפוסקים פוסלים כ"ף פשוטה בגגה רחב יותר מרגלה ולא הביאו שבשעת הדחק יש להקל ע"י תיקון ובנפסק להדיא הרבה מהפוסקים מתירים ע"כ שחילקו בין הפסק להדיא לגגה רחב.

ו.

רק שלכאורה יש להקשות שדברי הגרע"א סותרים למה שכתב בחידושי על שו"ע יו"ד סי' רע"ו סי"א, דהביא דברי הגינת ורדים שבשם צריך לכתוב כסדרן וכתב שם שדינו רק בשם הוי' אבל לא בשם אלקים והביא ראי' מדברי האליהו רבה שהתיר לתקן א' של שם אלקים שהיו"ד נעשה קו משוך בשוה להוסיף ראש חזינן שבשם אלקים אין חיסרון של כסדרן, מבואר מדבריו דאם היה צריך להיות כסדרן לא היה יכול להוסיף. ולכאורה לפי המהרש"ג הו"ל באות ב' דס"ל דמה שאסר הפמ"ג לתקן יו"ד האלף הוא לשיטתו שבחיסרון הניכר להדיא לא מועיל תיקון. אבל להגרע"א שמתיר

ולא אמרין שחסר רק הריבוע והוי חיסרון מועט היות וע"י תיקון זה משנה את כל צורת האות, ה"ה בנ"ד כשנדבק יו"ד האלף נתבטל מזה צורת האות ומה שתינוק קורא אלף היות וניכר שהיה כאן יו"ד ונתקלקל ולכן קורא אלף אבל אנן סהדי שהיו"ד נתקלקלה, רק שע"י תוספת בליטה משנה הקלקול ונתהווה צורת יו"ד האלף והרי זה כתוספת ריבוע לרי"ש שהתיקון הוא שינוי גמור ואסור לתקן משום שלא כסדרן, וזו סברא ראשונה של הבית שלמה.

והסברא השניה ביאורה דלפני התיקון היה לזה שם ראש יו"ד האלף ולא היה ע"ז שם רגל עם חיסרון בליטה וע"י התוספת נעשה שינוי ונתבטל מזה שם ראש ונעשה רגל א"כ לא שייך לומר דלפנ"כ היה חסר רק בליטה, דבאמת לפנ"כ לא היה חסר בליטה דהראש הוא הבליטה אלא שרצונו שהראש יהיה רגל ויוסיף בליטה א"כ אין זה תוספת אלא יצירה חדשה ופנים חדשות באו לכאן. והחילוק בין ב' הפירושים דלפי' א' יש כאן רק חיסרון מועט אבל החיסרון משנה את הכל. ולפי ב' יש כאן חיסרון של ראש ורגל וע"י התיקון יוצר יצירה חדשה. (ובדפי השיעורים שנאמרו ע"י משמרת סת"ם הארכתי לדחות הראי' מהגר"א וכן הארכתי שאם נדבק יו"ד האלף צריך לגרור מהפסול ואילך אע"פ שיש עוד מקום להוסיף בבליטה דאם אין מוסיף צריך לגרור מהפסול ואילך ואינו דומה לכ"ף פשוטה שעשה גגה רחב).

ז.

נו"ן כפופה שעשה ראשה הפוך

באות ב' הבאנו דברי הבית שלמה בנון כפופה שעשה ראשה כו"ו הפוכה והאריך שם דאין מועיל תיקון בתפילין ומזוזות, ובגה"ק יו"ד סימן רע"ד ס"ק י"ז דן בדבריו וז"ל ובתשובות בית שלמה ח"ג קס"א

כסדרן ופסול" לזאת ראי' ברורה מדברי הא"ר דאין פיסול לס"ת משום של"כ אף בשם הק', עכ"ל, ודבריו צ"ב מה ההבדל בין ב' החילוקים, ומדוע באמת הוי של"כ דהרי ע"י תוספת מעט הרי נכשר ולפני התוספת ג"כ כו"ע קוראים א' כמש"כ מפורש.

והנה כסברת הבית שלמה כתב בזרע אמת ח"ב סימן ק"כ והוסיף שם בסברא וז"ל דשאני הני פסולי של פירוד יו"ד האלפין ושינין ועיינין וכיוצא דאי לאו קרא דוכתבתם דדרשינן מיניה בפ' הבונה כתיבה תמה ושלמימה ולא שכורה הו"ל למיכשר דבאמת צורתה עליה כתיקונה המסורה לנו מסיני כיון דיודין סמוכין כ"כ לגוף האות דנקרא עם האות, אבל כשאין צורת האות עליה אע"ג דתינוק דלא חכים ולא טיפש קורא אותה מ"מ אנן סהדי דאין צורת האות עליה ולא מיקרי כתב כלל ואין הכי נמי דיפסל משום שלא כסדרן וכו' והאריך דיו"ד שנדבק באלף נתבטל לגמרי הצורה וכ"כ בשו"ת רבינו חיים כהן בחיו"ד סימן מ"ט ובשו"ת חתם סופר חיו"ד סימן רס"ט וצ"ב בדבריהם.

ונראה לבאר דבריהם דהנה כל הדין דמועיל תיקון בחסר קוץ השמאלי וכה"ג הוא היות והחיסרון אינו ניכר להדיא והתיקון אינו בהויית הדברים דהרי עצם האות ישנו רק שחסר פרט ובחיסרון כל דהו אין חיסרון של שלא כסדרן. והנה ביו"ד האלף שנדבקה ונעשה קו משוך בשוה הרי ניכר באות שאין חסרון של אבר, דניכר שהיה כאן יו"ד רק שנפסלה ונתקלקלה וא"כ למראית העין בצורת האות אין חיסרון רק קלקול שנתקלקל גג היו"ד והרגל, ואע"פ שאפשר לתקן ע"י תוספת אין זה כתיקון קוץ השמאלי שהתיקון הוא על חיסרון כל דהו. אלא הוא תיקון בעצם האות, והרי זה כמו שכתב ר' וצריך ד' שאין יכול להוסיף ריבוע

לצד שמאל, ושמאל למהרש"ג האות כשרה בלי תיקון, והארכתי בדפי השיעורים, וגם למק"מ באות נ' ס"ק ג' יש מקום לתקן ועיין לקמן באות ח'.

ומש"כ הגה"ק שלתה"ד עיקר מה שמועיל תיקון שלכ"ס הוא רק בחיסרון תמות אבל בחיסרון צורה אין מועיל תיקון נחלקו בזה החינוך בית יהודה בסימן ע"ד והזכרון יוסף סימן ב'. דהחב"י ס"ל דרק בחיסרון תמות מועיל תיקון אבל בחיסרון צורה אין מועיל תיקון והזכרון יוסף חולק וז"ל ולפי פירוש זה אין מקום למ"ש בחנוך בית יהודה לדעת הריא"ס לא סגי במחיקת הקוצין לבד משום דנעשה צורת יו"ד ע"י חק תוכות כיון דמיקרי יו"ד זולת הקוצים יע"ש, דהרי באמת אין צורת היו"ד עליה אפילו לדעת ריא"ס בלא הקוצות דלמה יגרעו הקוצין מגוף היו"ד והמה שוין לענין פסול האות אם לא נעשו כלל וכך קיבלם משה מסיני כתמונת גוף האות, וא"ת משום דלא באו אלא לרמז סוד מנלן לחלק בזה דאימא שייכין לגוף תמונת היו"ד, ועוד גוף צורות האותיות כולם המה רומזים ג"כ על סודות עליונות וכו', ומש"כ הריא"ס בשם הגמ"י דמיקרי יו"ד זולת הקוצות היינו דבלשון מיקרי יו"ד דהיינו דהתינוק קוראו יו"ד ומש"ה מותר לתקנו אח"כ עכ"ל מבואר דדין התיקון מועיל אפילו בחסר בצורת האות.

ובביאור הלכה במשנ"ס על אות נו"ן כפופה דן אם עשה ראש נו"ן כפופה רק לצד שמאל ולא בולט לצד ימין אם מועיל תיקון והאריך להתיר לתקן בתפילין ומזוזות. וז"ל ולענין תיקון לנו"ן כפופה שעשה ראשו כצורת וא"ו עיין במש"כ בפנים דמהני תיקון אפילו בתו"מ וכו' ולא שייך בזה שלא כסדרן דצורתן עליה מיקרי דהכל מורגלין בנן כזה, ואמינא לה מהא דכתב הפמ"ג

בתפילין שהיה בהן ג ראשה הפוך לא מהני תיקון למשוך הראש קצת גם לצד שמאל דהוי שלכ"ס כמ"ש תשו' רש"ל שני הפוכה אינו אות לגמרי, וזה אינו דכמו כן כתב בצורת האות ולהפוך ראש הנון. והיות וכשראשה הפוך נחלקלך צורת האות לא מועיל להוסיף בליטה דההוספה הוי כמוסיף ריבוע לרי"ש לעשות דלי"ת, (ולפי"ז יש לדון לפוסלים צדי"ק ביו"ד הפוכה שלא יועיל להוסיף בליטה לצד שמאל היות וניכר שנתכוין להפוך ואין כאן חיסרון. ויש לחלק ואין כאן מקומו).

והגה"ק לשיטתו דס"ל בכמה דוכתי די"ל ביו"ד האלף שנדבק ונעשה קו משוך בשוה דיועיל תיקון ע"כ ס"ל דאע"פ שניכר קלקולו היות והחיסרון הוא מועט וניכר הצורה מועיל תיקון ה"ה בנו"ן שראשה הפוך אע"פ שניכר שנתכוין לעשות ראש הפוך היות והצורה ניכרת והחיסרון מועט מועיל תיקון. אעפ"כ למעשה חשש לדעת הבית שלמה לענין תיקון. וגם ביו"ד האלף חשש להפמ"ג שלא יועיל תיקון עיין גה"ק כלל ט"ו אות ג.

ונראה לפי"ז דדוקא שעשה ראש הנו"ן הפוך וניכר שבכונה שינה צורת האות אבל בעשה בליטה בצד ימין ובצד שמאל ג"כ יש היכר שיש חיסרון כגון שהרגל נמשך לאמצע הגג רק שאין היכר חזק של בליטה לצד שמאל דע"י שיפוע הגוף נראה הגג כהמשך הגוף בזה יועיל תיקון. היות וניכר שהוא נו"ן רגילה רק שחסר היכר של בליטת שמאל היות ונבלעה בגוף וע"ז מועיל תיקון להוסיף, (ועיין מהרש"ג ח"א סימן א' שהאריך לחלק בין ל' שהראש הפוך לנו"ן שהראש הפוך דכנון אין לזה לגמרי צורת נון ורבריו הם רק שהגוף יוצא מצד שמאל שע"ז נאבד הצורה משא"כ שהגוף יוצא מאמצע רק שחסר נקודה להבליט את הגג

הצורה ישנה אין חיסרון של שכ"ס, וכיו"ד שחסר רגל ימן גם לגה"ק אין מועיל תיקון עיין מק"מ בצורת האותיות באות יו"ד ס"ק ח', וצריך לחלק דחיסרון רגל ימין הוי חיסרון בכללות הצורה והוי רק סימן משא"כ בנזן שעיקר צורת הקריאה ישנה רק שיש חיסרון ניכר בכשרות האות שחסר בליטה לצד שמאל ועל חיסרון זה מועיל תיקון.

ונראה דהבית שלמה והגה"ק הם לשיטתם דלעיל ביארנו דיו"ד האלף שנדבק אין מועיל להעבות היות וכ"ז שלא תיקן לא ניכר שיש חיסרון אלא שיש כאן יו"ד האלף מקולקלת וע"ז אין מועיל תיקון, א"כ ה"ה בנזן שעשה ראשה הפוך הרי כל רואה האות רואה ששינה צורת האות לעשות שינוי דס"ל דאפילו בכ"ף פשוטה שעשאו מרובע יש לפסול בדיעבד דאין לחלק בהתמונה בין כפופה לפשוטה כיון דשניהן שם כ"ף עליהן היה נראה לכאורה דע"י הריבוע אבדה צורתה דתו אין שם כ"ף עליה ואפ"ה כתב הפמ"ג דמהני תיקון דמיקרי עדיין צורתה עליה כיון דהכל מורגלין בכ"פין כאלו וא"כ כ"ש בענייניו דאפילו בנו"ן פשוטה שהחמיר הר"ן עכ"פ אין לנו מקור מהגמרא דלא ליהני תיקון באם עשאו למעלה כצורת וא"ו עאכ"ו דאין לנו להחמיר בצורת נו"ן כפופה אם עשאו למעלה כצורת וא"ו דלא ליתנהי תיקון כנ"ל פשוט עכ"ל.

ודבריו צ"ב מדוע לא הביא רא"י שהתירו לתקן בקוץ השמאלי של יו"ד וכן במופסקין. וע"כ צ"ל דהבין הביאה"ל דבקוץ השמאלי ומופסקין י"ל שאינו בצורת האות אלא בדין תמות, משא"כ בנו"ן י"ל דהוא מצורת האות, וע"ז הביא ראיה מכ"ף פשוטה דשם הריבוע אינו מדין תמה אלא חלק מצורת האות ובחיסרון הריבוע הוי חיסרון בצורה ואעפ"כ התיר הפמ"ג לתקן היות והכל מורגלין ע"כ שחיסרון שאינו מורגש אע"פ שהוא חיסרון בצורת האות אעפ"כ מותר לתקן.

באות כ"ף פשוטה שעשאו למעלה מרובע דאפילו להפוסקים הפוסלים דס"ל דאין לחלק בין הפשוטה להכפופה אפילו בדיעבד מודו דמהני תוספת דיו לעשותו עגולה אפילו בתו"מ ואין בזה משום שלא כסדרן דצורתה עליה מיקרי דהכל מורגלין בכ"פין כאלו א"כ פשוט דה"נ בנו"ן כפופה דמהני תיקון כיון דאפילו בלא תיקון נמי הכל קורין אותה גו"ן, ובאמת ק"ו הוא הכא מהתם דשם מה שהכ"ף כפופה צריכה להיות עגולה גמרא מפורשת היא בשבת ק"ג ע"ב ואל"ה אין תמונתה עליה וא"כ להפוסקים רש"ל ביש"ש פ"ב דגיטין סס"י כ"ד במופסק י' הא' מהקו אינו אות לגמרי ואפשר פסול בגט ע"ש ואפ"ה קי"ל בש"ע ל"ב דהתיקון בזה אינו שלכ"ס, וג"ל דהרש"ל ס"ל כדצדד בת"ה ר"ל ורל"ו בד' הגמ"י דגם כשנאמר דפירוד י' הא' מגופה לא משום דאינו תמה לבד פסול אלא אינו אות כלל אף בגט מ"מ התיקון אינו שלכ"ס כיון דניכר האות לכל ע"ש (וע' תשו' נטע שעשועים סי' פ"ד ד"ה ואמנם) לכך אף שכ' רש"ל שאינו אות לגמרי כשהפוך, י"ל דהיינו לענין שגם בגט אפשר דפסול או כשיתקנו בגרירה יהי' כח"ת, אבל מ"מ התיקון בכתיבה אינו שלכ"ס כיון דמ"מ ניכר לכל וכו'.

מ"מ לדינא יש פנים לדעת הבית שלמה מהבב"י ונו"ב דס"ל דאות הפוך אף משום יתור אינו פוסל דהוי כשריטה בעלמא דלדבריהם הוי התיקון שלכ"ס, בפרט דהתה"ד תופס עיקר כצד הב' בהגמ"י דמש"ה מהני בתו"מ תיקון לידו"י הא' המופסקין משום דפסולו רק משום דלאו תמה ולא הוי שלכ"ס ובגט כשר ע"ש, ולפ"ז אות הפוך כיון שכ' רש"ל שאינו אות לגמרי וכגט אפשר דפסול כנ"ל אפשר דהוי התיקון בתו"מ שלכ"ס ועדיין צ"ע עכ"ל הגה"ק. והנה מדבריו נראה שאינו ברור לו, ונראה דס"ל דאע"פ שהחיסרון ניכר היות וכללות

מתירים לכתחילה, וע"כ צריך לומר שבעיקר הצורה לכו"ע אין כאן קלקול אלא שנחלקו בדקדוקי האות והוי כקוץ השמאלי (והארכתי בסברא זו בדפי השיעורים, ובזה יש לחלק בין רגל ימין של הה"א שאין בו שיעור אות קטנה שאין מועיל תיקון בתפילין ומזוזות ובין הרגל השמאלית דהתיר המ"ב לתקן וסיבת ההיתר היות ולרא"ש מותר לכתחילה ע"כ שאין חיסרון בצורת האות).

ולפי סברא זו נחא מה שפסל הפמ"ג לתקן בנפסק להדיא דזה הוי חיסרון בצורת האות ודו"ק. ואע"פ שגם במופסקים יש מתירים לכתחילה י"ל דאיירי בלא נפסק להדיא, ועוד י"ל שהמחלוקת לא בתמונת הצורה אלא בעיקרון אם ע"י ההפסק נחסר הצורה ובזה י"ל שלפוסלים נקרא חיסרון צורה משא"כ כשנחלקו בתמונת צורת אות.

ויש מתירים לכתחילה בחיסרון אבר באות בזה צ"ל היות ונחסר אבר המקובל ויש מתירים לכתחילה ע"כ צ"ל שגם לאוסרים אין זה אבר מצורת האות אלא מדקדוקי האות ודו"ק.

ח.

ביו"ד האלף שחסר רגל לענין תיקון

במרכה חיים עמ' מ"ח נסתפקתי ביו"ד שעל האלף שנעשה קו משופע שאין ניכר ראש בפני עצמו אלא שלמעלה רחב ולמטה צר וביו"ד ויר"ד אין ע"ז שם גג ופסול אם יש להכשיר בא'. והחילוק הוא דביו"ד ווי"ו היות ואין לזה מושב א"כ אין ניכר שיש כאן ב' אברים גג וגוף אלא נראה אבר א' שהוא עב למעלה ודק למטה. משא"כ ביו"ד הא' שתחת היו"ד יש גוף הא' א"כ ע"י הגוף ניכר חלל בין מקום העב שביו"ד לגוף הא' ומקום הצר שביו"ד נחשב לרגל וניכר שיש ביו"ד

ולכאורה לפי פירוש הביאה"ל בפמ"ג יש להתיר בתוספת בנו"ן וכן בריבוע הכ"ף יותר מנפסק להדיא, דהרי בנפסק להדיא כתב הפמ"ג שאין מועיל תיקון היות וניכר ההפסק וביארנו לעיל באות ד' דהפמ"ג ס"ל דרק בחיסרון תמות מועיל תיקון אבל בנפסק להדיא דהוי חיסרון בצורה לא מועיל תיקון א"כ לכאורה לפי הבנת הביאה"ל בפמ"ג משמע דגם בחיסרון בצורה מועיל תיקון, וצריך לומר דגם בהפסק מועט הוי חיסרון בצורה היות וצריך שיהי' מחובר בלי הפסק כמבואר בתה"ד ומה שמועיל תיקון הוא דוקא בחיסרון שאינו ניכר.

ולכאורה מבואר סברא זו בבית שלמה המובא לעיל אות ב' לאחר שהאריך לפסול נו"ן כפופה שעשה ראשה כוא"ו הפוך כתב שם וז"ל והעיקר תלוי בהא שאין ניכר להדיא פרידתו, ועיין בהרב פמ"ג במ"ז סק"כ דבכה"ג לא נשתנה צורת האות לגמרי מש"ה לא הוי של"כ, וכן יש לצדד להקל בנו"ן פשוטה שעשה ראשה כמין וא"ו אף שצריך להיות ראשה כמין וזי"ן מדינא הש"ס כמ"ש הראשונים ז"ל בפ' הבונה אעפ"כ נראה דמועיל תיקון גם בתו"מ ולא הוי שלא כסדרן כיון דלא נשתנה צורת האות לגמרי וכ"ש בנו"ן כפופה שראשה כמו וא"ו וכו' עכ"ל הנה דימה דין נו"ן פשוטה כוא"ו ארוכה להפסק שאין ניכר להדיא פרידתו. ולכאורה צ"ב דהרי ניכר להדיא חיסרון הבליטה, וע"כ צריך לומר כנ"ל היות והכל מורגלין בזה ואין מורגש חסרונו הרי זה כהפסק שאינו ניכר להדיא.

ולולי הביאה"ל היה אפשר לפרש דברי הפמ"ג שהתיר לתקן כף פשוטה שאין ההיתר לפוסלים אע"פ שחסר בצורת האות, אלא היות ויש מתירים האות לכתחילה ע"כ צריך לומר שאין זה חיסרון בצורת האות דודאי אין לומר שנשתבש הצורה כל כך שיש

ויו"ד שנדבק הראש ונעשה עב למעלה ודק למטה לא יתירו לגרור והחילוק הוא פשוט. דבא' החלל הוא חלק קטן מהאות והיות וניכר שיש כאן נגיעה יכול לגרור כמו כנגיעה בין אות לאות, משא"כ בוי"ו ויו"ד שבלית הראש הוא חלק עיקרי באות והיות והוא נתבטל ע"י נגיעה לא מועיל להכשירו ע"י גרירה. וזה כונת המק"מ דאם בנדבק יו"ד האלף מתבטל צורת היו"ד ולא הוכשר ע"י גרירה כש"כ בוי"ו ויו"ד שנפסל ולא יותר ע"י גרירה.

ועכ"פ ביו"ד האלף שהוא עב למעלה ומשפע ויורד נראה דמועיל תיקון דהרי הכל מורגלין בא' כזו ואין כאן לגמרי שינוי צורה וצורתו עליו יותר מנו"ן פשוטה שעשה כוי"ו ארוכה דהבית שלמה מתיר לתקן. ואפילו אם בנו"ן פשוטה לא נחיר לתקן בנד"ד יש להתיר היות ואין ניכר שום שינוי צורה.

ולכאורה לפי המ"ל באות ו' שיו"ד האלף שנדבק אין מועיל תיקון והבאנו ב' סברות של הבית שלמה א' דהיורד נתקלקלה ולא שחזר בזה אבר. ב' שע"י התוספת פנים חדשות באו. הנה כ"ז בנתקלקל היו"ד אבל כשלא נתקלקל כגון בראשי השי"ן ששכיח שעושה ראשים וע"י משיכת הגוף אין ניכר בליטה לצד שמאל וכל שאין בקי בדקדוקי האותיות אינו מבחין שום חיסרון לכאורה יש מקום להקל להוסיף גם לדעת הבית שלמה דהרי גם בתוספת לא עושה מהראש רגל אלא ע"י התוספת מבליט את הראש ואחר התוספת גם הראש נקרא ראש וגם אין זה תוספת על קלקול אלא תוספת על חיסרון שאין ניכר.

ומה שמבואר בשו"ע סי' ל"ב סי"ח בנדבקו ראשי השי"ן שנפסל ולכאורה אין מועיל תיקון איירי שנדבק וניכר שנתקלקל צורת הגוף כנדבק היו"ד שבאל"ף.

ב' אברים וכמו בכ"ף כפופה שהיא מורכבת מג' אברים גג מושב וגוף המחבר ולא אומרים שהעיגול נחשב לחלק מהגג או המושב ה"ה ביו"ד הא' יש להחשיב שכנגד החלל הרחב הוא הראש ואיפה שמתקצר הוא חלק הרגל (ולפי"ז יש להכשיר בנו"ן כפופה שהגוף יורד בשיפוע מאמצע הגג רק שאין ניכר בליטה בצד שמאל, היות והחלל ניכר שהחלק העליון הוא הגג וכנגד החלל הוא הגוף. ועיין לעיל באות ז).

ובמקדש מעט בצורת האותיות באות וא"ו ס"ק ג' כתב אם עשה למעלה עב ומשפע ויורד למטה דק פסולה וכו' וגם אין בזה צורת ראש, וכן משמע ברמ"א סימן ל"ב סעיף ח"י שפוסל בנדבק יוד"י השי"ן והצד"י בגוף האות וכ' דהגרירה הוי ח"ת וכ"ש בוי"ו כנ"ל דאין לך נדבק הראש לגוף האות טפי מזה והוי שינוי בצורת האות.

ולכאורה הבין שיו"ד האלף נעשה הנגיעה בשיפוע וזה תמוה דמניין להביא ראיה דשמא דוקא בנעשה קו משוך בשוה נפסל אבל אם נעשה בשיפוע שמא לא נפסל, ובפרט לפי מה שכתבנו אין לגמרי לדמות יו"ד ווי"ו ליו"ד הא'. ובהכרח למק"מ אין להם דין א' דהרי על דין השו"ע נוטה המק"מ דמועיל תיקון והוספה ואין חיסרון של שכ"ס, וביו"ד ווי"ו לא מועיל תיקון דהרי ע"ז דן שם המק"מ דוי"ו בלי ראש אין מועיל תיקון בתו"מ.

ונראה כונתו דכמו בנדבק יו"ד האלף אע"פ שניכר שהיו"ד נדבקה לא אמרינן שיהיה מותר לגרור הדבוק כמו שמתירים גרירה בדיבוק אות לאות היות וכאן נאבד צורת היו"ד. ה"ה ביו"ד ווי"ו ג"כ ע"י שנתחבר לגוף נאבד צורתו. ועיין בסבא קרישא דיש מתירים לגרור ביו"ד הא' ועיין ד"ק סימן ל"ב אות כ"א, ונראה דגם למתירים לגרור ביו"ד הא' הנגיעה בוי"ו

ושבו ראיתי בחוברת העדות גליון טז (ניסן תשנ"ד) מאמר מהרב מנחם הכהן דוידוביץ שיחי' בדיני שלא כסדרן והכריע למעשה באות ג' באלף שהיו"ד נתעבה ונעשה קו משוך בשוה שיכול לתקן בתו"מ, והנה בעל המאמר לא דן בכל הפוסקים הנ"ל: הזרע אמת, רבינו חיים כהן, החת"ס והבי"ש המובאים באות ו' שלדעתם האלף פסולה ולא מועיל תיקון, ובאות ו' הארכנו דגם המק"מ לא התיר למעשה לתקן בא' בתו"מ, וכל ראיותיו שהביא במאמר הנ"ל כבר דגתי באריכות בדפי השיעורים שנאמרו ע"י משמרת סת"ם ודחיתי כל ראיותיו. היות ודיני סת"ם הם הררים התלווים בשערה לכן אין ברצוני לקבוע במאמר זה הלכה למעשה אלא רק דרך משא ומתן והצעת הדברים.

וביותר נראה דאם עשה ראש היו"ד האלף ויש הפסק מעט ולראש אין רגל ותינוק קורא א' י"ל דיועיל תיקון דאין רגל יו"ד האלף כרגל ימין של היו"ד אלא כקוץ השמאלי ואינו דומה לחסר ראש היו"ד דראש היו"ד הוא אבר מורגש, והנה כל המבואר לעיל הוא רק לענין תיקון דחיישינן לדעת המחמירים שרק בחיסרון כל דהו מועיל תיקון. אבל לענין חק תוכות וביטול צורת האות לזה צריך לחשוש דכל שנשאר צורת האות שהתינוק מכיר שזה האות נכלל בגדר שנעשה האות ע"י ח"ת ואין נקרא שביטל צורת האות (ומה שנראה ממשמעות הפוסקים לענין האלף שנתמלא היו"ד מספיק לגרור רק היו"ד אם נעשה בסוף ויו"ד שהקוץ השמאלי ארוך שמהני גרירת הקוץ לכמה פוסקים ובמ"ס פתוחה שנסתמה לגרור למעלה מהמושב יתבאר באריכות א"ה).

בדין שלא כסדרן

תשובה למאמר של הרה"ג ר' מנחם דוידוביץ

ואח"כ דן שם שמהח"ס לא קשה על המק"מ דהרי יש מתירים למחוק בשם אפילו בנגיעה דקה, ובדברי המחבר תירץ לפי הלבושי שרד שלא היה מקום לתקן, והמק"מ איירי שיכול לתקן, והאריך במהרש"ג דמסתימת השו"ע משמע דלא מהני תיקון, והטעם היות ולשיטת הפרמ"ג לא מועיל תיקון בנפסק להדיא, א"כ ה"ה בחסרון הניכר לא מועיל תיקון, ונקטינן כהפמ"ג, ובעל המאמר האריך אחרי שנקטינן כדעת הפוסקים שבהפסק הניכר להדיא מהני תיקון, ה"ה באל"ף שנדבק היו"ד מועיל תיקון, זה תוכן דבריו בקיצור. הנה בעל המאמר הבין שהמהרש"ג פסל

ראיתי בחוברת עדות גליון ט"ז מאמרו של הרה"ג ר' מנחם הכהן דוידוביץ שיחי' בענין שלא כסדרן, ובאות ג' האריך בדין אל"ף שנדבק היו"ד ונעשה קו משוך בשוה אם מהני תיקון בתפילין ומוזוות, והביא דברי המק"מ בסימן ל"ב ס"ק ק"ז שנוטה שיכול לתקן, והאריך בדברי המהרש"ג ח"א סי' א', שתירץ מה שהקשה לו השואל על המק"מ מדברי החת"ס בסימן רס"ז דמשמע דלא הוי אות כלל, וכתב עליו המהרש"ג דמה שייך להקשות מהח"ס על המק"מ דהרי אינו משועבד לסבור כהח"ס, רק שקשה על המק"מ משו"ע או"ח סי' ל"ב סעיף כ"ה דמבואר בלי חולק דבתו"מ אין תקנה,

יותר מדאי אין צורת האות עליו שאין מקום לעקם עבור האות שאחריו וכן בשי"ן וצריך לעיין בזה.

הנה בסעיף י"ח לא דן המחבר והרמ"א על תקון אות שנפסלה מדין שלא כסדרן אלא המחבר דן כשגורר הפסול לא מספיק שיגרור הפסול לבד אלא כל מה שנעשה בפסול, וע"ז כתב בלבושי שרד מדוע צריך לגמרי לגרור הרי יש לו עצה להוסיף על האות, וע"ז תירץ דהמחבר איירי במקום שלא יוכל להוסיף, והנה בסעיף כ"ה לא דן הלבושי שרד מדוע לא יועיל תיקון לאחר שכתב, ולא כתב דאיירי שאין מקום להוסיף, ע"כ שהבין שהמחבר איירי אפילו במקום שיכול להוסיף, וקשה לומר דאיירי רק במקום שא"א להוסיף דא"כ המחבר היה צריך לחלק חילוק זה כמשנ"ל.

וזה כונת המהרש"ג דמדברי המחבר משמע דלא כהמק"מ, וז"ל "אך מ"מ להלכה נראה דאין לסמוך עליו נגד סתימת השו"ע וכל האחרונים דנקטי דבכה"ג הוי אין צורת האות כלל ולא מהני בזה תינוק לענין שיועיל תיקון", הנה בתחילה כתב שמכל הפוסקים משמע שעי' הנגיעה נפסלה צורת האל"ף ולא מועיל תיקון, ואח"כ כתב הטעם וז"ל "ונראה הטעם דבכה"ג הוי כמו נפסק האות וניכר פרידתו להדיא דמבואר בפמ"ג שם דגם בפסיקת האות לא מועיל תיקון משום דהוי שלא כסדרן, ופסול של נגיעת היו"ד בגוף האל"ף עם פסול של נפסק האות וניכר פרידתו להדיא דינן שוה ולא מהני בהו בתו"מ תיקון בנכתב אח"כ משום שלא כסדרן אף שניכרין לתינוק "ונראה דמכאן הוציא בפרמ"ג דינו שכתב דבניכר פרידתו להדיא לא מהני תיקון אף שהתינוק מכיר אותו כהלכתו, והוא משום דמדמי לה לנגיעת גוף היו"ד באלפ"ין עכ"ל. מבואר מדבריו שהדין שלא מועיל תיקון באל"ף שהיו"ד נעשה קו

לתקן האל"ף היות ופוסק כהפמ"ג, והמעין במהרש"ג יראה שפסל לתקן את האל"ף מסתימת לשון השו"ע והפוסקים כמשי"ת.

שו"ע סי' ל"ב סעיף כ"ה "כל אות שהיא כתובה שלא כתקנה ואין צורתה עליה כגון נגע רגל האל"ף בגג האל"ף או פני האל"ף בפנים בגג שתחתיה, או שהיה רגל הה"א או רגל הקו"ף נוגעים וכו' ואחר שכתב לפניו חזר ותקנם הוי שלא כסדרן ופסולין", מפשטות לשון השו"ע משמע שאין מועיל תיקון, דהרי בסיפא דן המחבר "שאם לא היו מקצת יודי"ן שעל האלפ"ין וכו' נוגעים בגוף האות ותינוק דלא חכים ולא טיפש מכירם, שאע"פ שכתב לפניהם יכול לחזור ולתקנם דכיון דצורת האות היתה ניכרת ליכא משום כתבן שלא כסדרן", מבואר מדברי המחבר דברי שא אין מועיל תיקון היות ונפסדה הצורה, ובסיפא שניכר הצורה מועיל תיקון ואם היה חילוק בין נגיעה שיש מקום להוסיף לנגיעה שאין מקום להוסיף היה לו להמחבר להדגיש כמו שחילק בסוגי הפסק של אותיות.

ובסעיף י"ח כתב המחבר "אם נגע רגל האל"ף בגג האל"ף או פני האל"ף בפנים הגג שתחתיה פסול ואין תקנה בגרירה להפרידה דהוי כחק תוכות אלא יגרור כל מה שנעשה בפסול, וכתב הרמ"א וכן הדין ביו"ד השי"ן וכו' אם נגעו בגוף יותר ממקום דבוקם, ועיין במג"א בס"ק ל"א, וה"ה רגלי התו"ן, וכתב בלבושי שרד "רגלי התו"ן ר"ל שנעשה כל רגל השמאלי ישר ואין עקום למטה לחוץ, וכן הוא בכונת רמ"א ביו"ד השי"ן כו' שנעשה מקל קו ישר, וצ"ע למה צריך לגרר כל הרגל ואטו אם כותב רגל השמאלי של התי"ו עב הרבה פסול זה לא מצאנו, א"כ נתעבה הרגל של התי"ו יעקם עוד למטה לצד חוץ, וכן צ"ע ביו"ד השי"ן שברמ"א, ואולי כשהוא עב הרבה

ופסול" וכו', עכ"ל. ודבריו צ"ב מה ההבדל בין ב' החילוקין, ומדוע באמת הוי שלי"כ דהרי ע"י תוספת מעט הרי נכשר, ולפני התוספת ג"כ כו"ע קוראים לזה א'.

והנה כסברת הבית שלמה כתב בזרע אמת ח"ב סימן ק"כ והוסיף שם בסברא וז"ל "דשאני הני פסולי של פירוד יו"ד האלפי"ן וכו' דאי לאו קרא דוכתבתם דדרשינן מינה בפ' הבונה כתיבה תמה ושלמה ולא שבורה הו"ל למיכשר דבאמת צורתה עליה כתיקונה המסורה לנו מסיני כיון דיודי"ן סמוכין כ"כ לגוף האות דנקרא עם האות, אבל כשאין צורת האות עליה אע"ג דתינוק דלא חכים ולא טיפש קורא אותה מ"מ אנן סהדי דאין צורת האות עליה ולא מיקרי כתב כלל ואה"נ דיפסל משום שלא כסדרן" וכו' והאריך שם דיו"ד שנדבק באל"ף נתבטל לגמרי הצורה.

ונראה לבאר דבריהם דהנה כל הדין דמועיל תיקון בחסר קו"ץ השמאלי וכה"ג הטעם הוא היות והחסרון אינו בצורת האות אלא בפרטים שבאות שאינו ניכר, ובחסרון כל שהוא אין חסרון של שלא כסדרן, והנה ביו"ד שעל האל"ף שנדבקה ונעשה קו משוך בשוה הרי ניכר באות שאין חסרון אבר, וניכר שהיה כאן יו"ד רק שנפסלה ונתקלקלה, וא"כ למראית העין בצורת האות אין חסרון אלא קלקול שנתקלקל גג היו"ד והרגל, ואע"פ שיכול לתקן ע"י תוספת, אין זה כתיקון קוץ השמאלי שהתיקון הוא על חסרון כל דהו, אלא הוא תיקון בעצם האות, והרי זה כמו שכתב ר' וצריך ד' שלא יכול להוסיף ריבוע אחרי שכבר כתב, ולא אומרים שחסר רק קוץ היינו ריבוע, היות ותיקון זה משנה את כל צורת האות, ה"ה בנדי"ד כשנדבק יו"ד האל"ף נתבטל מזה צורת האות, ומה שתינוק קורא אל"ף היות וניכר שהיה כאן יו"ד ונתקלקל, אבל אנן סהדי

משוך בשוה הוא מוסכם ודבר פשוט, ואדרבה מזה למד הפמ"ג דינו שבנפסק להדיא לא מהני תיקון, היינו שדבר זה לא מפורש בפוסקים וצריך מקור, וכתב המהרש"ג שהמקור הוא מדברי המחבר, ולא כבעל המאמר שהבין שהדין של תיקון יו"ד האל"ף תלוי בדין הפרמ"ג, ולפי"ן לפוסקים שלא כהפרמ"ג יכולים לתקן גם ביו"ד האל"ף.

והנה זה ברור דגם להמהרש"ג המתירים לתקן בנפסק להדיא לא יתירו לתקן ביו"ד האל"ף שנעשה קו משוך בשוה, רק שלמתירים צריך לחפש טעם אחר מדוע באמת לא יועיל תיקון ביו"ד האל"ף, (ומש"כ המהרש"ג שמכאן לקח הפמ"ג דינו, עיין במש"ז ס"ק כ' שהביא מקור אחר ולא הזכיר מיו"ד שעל האל"ף).

ועיין בבית שלמה חיו"ד סימן קמ"ה שהאריך לחלק בין חסרון קוץ השמאלי ביו"ד שמועיל תיקון ואין חסרון של שלא כסדרן, לנדבק יו"ד האל"ף שלא מועיל תיקון וז"ל "פסקו הב"י והאחרונים דאם לא עשה הקוצין וכתב אח"כ יוכל לעשות אח"כ הקוצין ולא הוי שלי"כ וכו' אבל ביו"ד שבאל"ף שנוגע גופו בהגג דפסול כמפורש בשו"ע סי' ל"ב סי"ח ומבואר שם בשו"ע סכ"ה דאם כ' אח"כ וחזר ותקנם הוי שלי"כ ופסול, לאו דוקא אם גרר ותיקן כמ"ש המ"א שם סקל"ה וע"ש באחרונים, ודאי דה"ה אם הוסיף והעבה היו"ד שבראשו ע"ז שכ' הא"ר ודאי הוי גמי שלי"כ כיון שהיה פסול גמור מתחלה (אף לדעת הא"ר שגמגם למחוק באותיות השם משום דדמי לתך דריא"ס, היינו שכ"ע קרי ליה אל"ף נראה כמחוק השם) אבל ודאי דכמו שהוא אינה אות כלל ופסול אף בגט כמבואר בב"ש סי' קכ"ה ס"ק כ"ח, ובדאי אם תקנה ועשה לו ראש חדש הוי שלי"כ. "ועוד דהא עתה הראש שמקודם נעשה רגל ופנים חדשות באו לכאן ובלי ספק הוי שלא כסדרן

וההפסק הוא מועט וניכר שזה אל"ף, והנה התיקון הוא לא במקום שניכר שזה א' דהרי לא מתקן בדרך השמאלית אלא אדבה מתקן בצד ימין ועי"ז מבטל את הדרך השמאלית שע"י שהוסיף רגל בצד ימין וצרף התינוק את הדרך השמאלית לאות האל"ף, וא"כ לכאורה קשה הרי כלפי הרגל הימנית הרי לא היה ניכר לפני התיקון שחסר בצד ימין תיקון, וכל מה שהיה ניכר הוא רק כלפי הדרך השמאלית וא"כ איך מועיל תיקון לתקן את הדרך ימין וע"כ דהמק"מ ס"ל דדין תיקון שלא כסדרן לא נמדד באיברים היינו שהאבר שתיקן שיתוקן רק חסרון כל דהו, דלפי"ז לא יועיל להוסיף באל"ף שנעשה קו משוך בשוה כמ"ל, וכן לא יועיל להוסיף ירך בצד ימין, אלא זה דין בצורת האות דכל זמן שלא נתבטל צורת האות מהני תיקון בחסרון כל דהו, אע"פ שע"י התיקון יתהווה יצירה חדשה של אבר האות ואין זה תיקון של חסרון כל דהו והבית שלמה פליג ויכול להיות שאפילו בלי מקור בשו"ע ופוסקים ס"ל להבית שלמה שאין סברא שיועיל תיקון, ובפרט שכך מוכח בשו"ע והפוסקים כמו שכבר נתבאר, וביותר דבאל"ף שהיו"ד נדבק בשוה הגה"ק לא הכריע הלכה למעשה שמועיל תיקון עיין בכלל ט"ו אות ג'.

ב.

אל"ף של שם,

שהיו"ד נעשה קו משוך בשוה

נתבאר לעיל ב' טעמים שאי אפשר לתקן ביו"ד האל"ף שנעשה קו משוך בשוה, א. שנפסלה הצורה והתיקון הוא יצירת צורה מחדש, ב. דאע"פ שלפני התיקון לא נפסלה הצורה אעפ"כ א"א לתקן היות והתיקון מהפך את הצורה הקודמת, דלפנ"כ זה היה ראש

שהיו"ד נתקלקלה, רק שע"י שיוסיף בליטה ישנה את הקלקול ויתהווה צורת יו"ד האל"ף, והרי זה כתוספת ריבוע לרי"ש שהתיקון הוא שינוי גמור ולכן א"א לתקן דהוי שלא כסדרן. והסברא השניה של הבית שלמה ביאורה, דלפני התיקון היה לזה צורת אל"ף רק שהיה לזה שם ראש האל"ף שהיא מודבקת, ואע"פ שלא נאבדה צורתה לגמרי הוי התיקון שלא כסדרן, היות וע"י התוספת נעשה שינוי ונתבטל מזה שם ראש ונעשה רגל א"כ לא שייך לומר דלפני כן לא היה חסר רק בליטה, דבאמת לפנ"כ לא היה חסר בליטה, דהראש הוא הבליטה אלא שרצונו שע"י התוספת יתהפך הראש לרגל והתוספת יהיה ראש וא"כ אין זה תוספת אלא יצירה חדשה ופנים חדשות באו לכאן, והחילוק בין ב' הפירושים הוא דלפי א' נתבטל גם לפני התוספת צורת האל"ף ומה שהתינוק קורא הוא קריאה ע"י סימנים, והאל"ף פסולה לגט. ולסברא השניה כל זמן שלא הוסיף לא נתבטל צורת האות ושמה אל"ף כזו כשירה לגט רק שלא מועיל תיקון היות וע"י התיקון הוי שינוי בכל צורת האות.

ונראה דהמק"מ ס"ל היות ולפני התיקון היה לזה צורת האות שוב אין חסרון של שלא כסדרן אע"פ שע"י התוספת נתהווה צורה חדשה, וכן מבואר במה שכתב בקונטרס הא - ב באות א' ס"ק י' וז"ל "ואם עשה יו"ד הפוכה ר"ל שראשה משוך לצד ימין וירכה בשמאל פוסל בס' ברוך שאמר וכו' אבל בתש"ו פנמ"א ונו"ב תניגא סימן קע"א הכשירו בלי תיקון וכו' ולכו"ע מהני לתקן להפריד משהו מהדרך דשמאל מהקו, ולעשות לה ירך בימין", ביאור דבריו דלגרור לגמרי הרגל השמאלית לא יועיל היות וע"י הגרירה נתבטל הצורה של הא' ולא יועיל תיקון, ומה שמועיל תיקון הוא היות

בש"ס מ"מ כך קבלנוה ממשה בסיני וכך הוזכרה צורתו בספרי הגאונים שמפיהם אנו חיים, וכו' עכ"ל, וכן מבואר בזרע אמת. מבואר מדבריהם דאפילו לאוסרים למחוק בנדבק רגל הה"א בשם, באל"ף לכו"ע יש להתיר למחוק היות ונפסדה צורת האל"ף.

והנה המהרש"ג כתב דמה שהתיר החת"ס למחוק בא' הוא לדעת המתירים למחוק בה' שנדבק בדקות, וכנראה לא עיין בחת"ס בפנים, דהרי החת"ס התיר לגרור את יו"ד האל"ף אפילו לאוסרים לגרור בנגע רגל הה"א, וחילק בין הה"א לאל"ף דבאל"ף נתבטל לגמרי צורת האל"ף, והנה להמהרש"ג אין נפק"מ בביאור החת"ס היות ובלא"ה להלכה נקט דאי אפשר לתקן ולכן לא עיין בדברי החת"ס, אבל בעל המאמר שדן להתיר בא' כוו להוסיף בודאי מדברי החת"ס ויתר הפוסקים הם סתירה לפסק זה, דהרי להם פשוט שיו"ד האל"ף שהקו נעשה משוך בשוה הוי שינוי צורה ובודאי לא מועיל תיקון, ועיין במק"מ בקונטרס הא"ב באות א' ס"ק ה' שתמה על רבינו חיים כהן.

ג.

בביאור דברי הגר"א

בביאור הגר"א סימן ל"ב סעיף י"ח ס"ק ג' הביא מקור לדברי המחבר שפסל בנגע יו"ד האל"ף, וז"ל "אע"ג דאין נדמה משום זה לאות אחרת י"ל דהוי שינוי בצורה וכמש"ל סי' ל"ו ס"א, וכמו קוצו של יו"ד לפי' תוס' כ"ט ע"א ד"ה קוצו" עכ"ל, מבואר בדבריו דיש כאן ב' פסולים. א. שינוי צורה, וזי לא חסרון אבר אלא דנשתנה צורת הא', ונהי שלא נשתנה לאות אחרת ג"כ נקרא שינוי צורה, והביא לזה מקור מדברי המחבר בסימן ל"ו ס"א שכתב

ועכשיו נעשה רגל ובוה לא אומרים שמועיל תיקון, ולכאורה יש נפק"מ בין ב' הטעמים חוץ ממה שהבאנו שלטעם א' גם בגס יש לפסול, ולטעם הב' י"ל שלא הוי פסול לגט, י"ל שיש עוד נפק"מ אם יהיה אל"ף כזו בשם אם יהי מותר למחוק, דאם נאמר דאין זה אות אל"ף א"כ הוי רק סימן לאות ובסימן לאות אין איסור מחיקה, ולטעם הב' דכל זמן שלא תיקן יש בוה צורת האות י"ל שבשם היות ויש לזה צורת אות אל"ף יהיה אסור למחוק.

וספק זה הוא לכאורה מה שנסתפק בא"ר בסימן ל"ב סי"ח אות ל"ג, וז"ל "נשאלתי בס"ת שנמצא שנגעה יו"ד העליון באל"ף של אלקים אם מותר לגרור היו"ד, תשובה: י"ל דדמי למ"ש רמ"א ביו"ד סימן רע"ו, בה"א של שם שרגל ה' גוגעת בגגה מעט דיש לספק בדבר, והטעם בב"י וש"ך דאף שפסול מ"מ כיון שהעולם קוראין לה ה"א נראה כמחוק השם, א"כ היה הכא באל"ף אף שיו"ד גוגע ממש מ"מ העולם קוראין אותה אל"ף", וכו' עכ"ל. ועיין בזרע אמת ח"ב סימן ק"כ שהאריך בביאור צדדי הספק, ועיין בשו"ת רבינו חיים כהן חיו"ד סימן מ"ט ובשו"ת חת"ס חיו"ד סי' רס"ז ובסימן רס"ט ועיין במהר"ם שיק חיו"ד סימן ע"ר וסימן ער"א, שהאריכו בוה.

וזה לשון רבינו חיים כהן "לענ"ד לא דמיא כלל דהתם תלוי כחוס השערה ונראה כאילו לא נפסדה צורתו ושפיר יש לאסור דנראה כמחוק את השם, אבל הכא אף שנראה לכל העולם שהוא אות אל"ף כמו"כ נראה לכל העולם שנפסד צורתו ומותר במחיקה, ובשו"ת חת"ס סימן רס"ז כתב וז"ל "מ"מ נראה לי דלא פליגי אלא בתליית הה"י שאפשר לקרותו עכ"פ בלי גרירה אבל היכי שנשתנה האות לגמרי כגון בנדון שלפנינו לית דין ולית דיין שיכול למחוקו וכו', אע"פ שלא נזכרת צורת האל"ף

מצד חסרון אבר אלא מצד שינוי צורה ושינוי צורה לכו"ע לא מהני תיקון, וגם למקור הב' היינו לשיטת רבינו תם ג"כ יש לחלק, נהי שבקוץ השמאלי מועיל תיקון זה רק כשחסר פרט, אבל בגדו"ד הרי ניכר שהיה כאן ראש והחסרון הוא רק מה שנתקלקל היו"ד אבל אין זה חסרון אבר, ונהי שלרש"י י"ל שלא נפסל בתסרון ראש, כש"כ שאין לפסול אם נתקלקל הראש אבל לר"ת שנפסל בתסרון הראש ה"ה שיש לפסול כשנתקלקל הראש, ובוזה לא יועיל תיקון כמבואר בבית שלמה היות ופנים חדשות באו לכאן ונתבאר לעיל באריכות.

נתבאר שלרבינו חיים כהן ולורע אמת ולחת"ס ולגר"א במקור שהביא מסימן ל"ו ולבית שלמה בסברא ראשונה, יו"ד האל"ף שנעשה קו ישר נפסל דהוי שינוי צורה, בודאי לא מועיל תיקון, אלא אפילו למש"כ הגר"א דהפסול הוא לר"ת נתבאר שלא מועיל תיקון כמו שדייקו הבית שלמה והמהרש"ג מדברי המחבר, וצריך לומר כסברא הב' של הבית שלמה דכאן החסרון מצד פנים חדשות כמשנ"ל באריכות, ועל מש"כ ראייה מהרמ"א הארכתי בכתבי השיעורים שנאמרו ע"י משמרת סת"ם.

ד.

בשלא כסדרן בחצי האות

בעל המאמר הביא מחלוקת הפמ"ג והאב"ג אם אומרים שלא כסדרן במקצת האות וכתב שנתפשט ההוראה כפמ"ג ובמסגרת השיעורים הבאנו דברי גה"ק בכללים כלל ד' בסוף אות י"ב שדין כתב ע"ג כתב שאינו כתב זה רק אם התחתון הוא אות אבל אם אין ע"ז צורת אות הכתב העליון הוא הכתב א"כ יש עצה לצאת ידי כולם לבטל צורת האות ולהעביר קולמוס כסדרן א"כ הכתב העליון הוא הכתב ונכתב

"צריך לדקדק בכתיבת האותיות שלא תשתנה צורת שום אחת מהן ולא תדמה לאחרת, הנה מבואר במחבר שיש ב' פסולים א. שלא תשתנה צורת האות ב. ולא תדמה לאות אחרת, וע"ז ביאר הגר"א כשנדבק יו"ד האל"ף נהי שאין לפסול מצד שנשתנה לאות אחרת אבל מצד החסרון של שינוי צורה יש לפסול.

ואח"כ כתב שיש לפסול לשיטת התוס' במנחות כ"ט ע"א, והנה שם נחלקו רש"י ותוס' בביאור הסוגי' של שתי פרשיות שבמזוזה מעכבות זו את זו, ואפילו כתב אחד מעכבן, פשיטא, אמר רב יהודה אמר רב לא נצרכה אלא לקוצו של יו"ד, וכתב רש"י קוצו של יו"ד רגל ימיני של יו"ד והקשו תוס' וקשה דהא פשיטא דאין זה אות, ומפרש רבינו תם דהוא ראשו כפוף, מבואר דנחלקו רש"י ותוס' אם כל הפרטים שבאות מעכבים.

והנה גם לרש"י לכתחילה צריך קוץ שמאלי אלא שרש"י ס"ל שמספיק שיש צורת האות ואין כל הפרטים מעכבים, ור"ת ס"ל שכל הפרטים שנתקבלו בצורת האות הוא לעיכובא, והנה זה פשוט שרגל ימין גם לרש"י הוא לעיכובא היות ואין זה חסרון בפרט אלא בצורת האות.

והנה בא' שהיו"ד נעשה קו משוך בשוה יש לדון בתסרון הבליטה אם הוי כחסרון רגל ימין והוי שינוי צורה או דהוי כחסרון פרט היינו עוקץ שמאל ונפסל רק לרבינו תם, ולכן כתב הגר"א ב' טעמים לפסול א. די"ל דהוי שינוי צורה ופסול גם לשיטת רש"י, ב. יש לפסול אם נאמר דלא הוי שינוי צורה מדין חסרון פרט באות כשיטת רבינו תם.

והנה בעל המאמר דימה דין קו משוך בשוה לחסרון קוץ השמאלי, דכמו בתסרון קוץ השמאלי מועיל תיקון ה"ה ביו"ד האל"ף מהני תיקון, ולא שם לב דהגר"א כתב ב' מקורות מקור א' הוא סימן ל"ו ס"א דשם אין הפסול

כולו כסדר.

והגם שיש להאריך ולדון בזה עצה זו עדיפא מלבטל רק צורת האותיות, רק שבעצם הדין יש לי אריכות דברים שצריך לבטל לגמרי צורת האות ושלא יוכר לאיזה אות זה שייך, ועדיף שגם לא ישאר אבר שלם (ועיין בשו"ת שמש צדקה חלק יו"ד סימן מ"ג מ"ד שדן בענין

לגרד מהפסול ואילך, והאריכו שם בענין ביטול צורת האות והעברת קולמוס ע"ש) ומה שיש משמעות בפוסקים שמספיק לפסול האות, הארכתי ששם יש סברות ואינו כלל לכל פסול ואי"ה נבאר הדברים באריכות (כל הנכתב הוא רק למתירים אבל לחוששים לאב"ג יש עוד מקום לדון עצה זו ויתבאר אי"ה).

בדין מוקף גויל ע"י זכוכית מגדלת

ובספר שארית ישראל להגר"ז מינצברג סי' י"א כתב להגאון מטשיבין וז"ל ואינו מבין דמיון כ"ג לשם דאפי' לדעת הב"ח ומג"א אם אינו ניכר הנקב בראות עין רק נגד השמש דכשר אין הטעם דלא חשוב הפסק אם אינו ניכר לראות עין. רק עיקר הטעם כמ"ש הר"י אסכסנדר מובא בב"י שם, דנקב שמעביר עליו הקולמוס בדיו ונסתם שאין האות נחלקה בו לשנים אינו נקרא נקב וכותבין על גביו. אבל אם יש הפסק אפי' כחוט השערה שאין החוש הראות רואה אותו רק ע"י זכוכית מגדלת מקרי הפסק לענין מוקף גויל. ובסי' י"ב במלואים הביא מהסופר המובהק הרה"ח מר"ה יודא אשר ראטה שהעיד שכן נהגו הסופרים מובהקים שבפניה"ק ת"ו (ירושלים) להכשיר בלי שום פקפוק ע"י הפסק שבין אות לאות כל שניכר אפי' ע"י זכוכית המגדלת.

ועל הרא"י מפי' הר"מ בנגעים כתב הגר"ז להביא רא"י מגמ' מנחות דף ל' ע"א דאיתא התם בין אות לאות כחוט השערה חזינן דאפי' חוט השערה שכתב הר"מ שאינו מוחשי לבין אות לאות מספיק. (ורא"י זו תמוהה דבסוגי' שם מובא דינים שהם רק לכתחילה מצד נוי ושכין אות לאות הגמ' תביא דין של דיעבד דודאי לכתחילה צריך שיהיה ניכר בין אות לאות וע"כ כוונת הגמ' שיהי' ניכר מוחשי כחוט השערה).

ובסי' י"א דחה דין המשנה ברורה בבאה"ל בסי' ל"ב סכ"ה ד"ה אות אחת שכתב בסופו, ודע עוד דאם ההפסק דק מאד שאין נראה רק כנגד השמש כשר אפי' לדברי הפמ"ג וא"צ שום תיקון דבדאי לא גרע

בשו"ת דובב מישרים ח"א סי' א' דן בס"ת שיש נגיעה בשם הק' ואינו ניכר הפירוד רק ע"י זכוכית מגדלת אם זה הוא בכלל מוקף גויל שלא יהי' צריך תיקון או דילמא הוי נגיעה וצריך לגרור.

וכתב שם ולדעתי נראה כיון דלפי חוש הראות נראה שהוא נגיעה ממש שפיר חשוב בכלל נגיעה, ויותר מזה מצינו בש"ע או"ח סי' ל"ב סעיף י"ג לענין הדין שצריך שיהי' הקלף שלם שלא יהא בו נקבים כדי שלא תהא האות נראית בו חלוקה לשתיים. ואם אינו ניכר הנקב בראות עין רק נגד השמש דעת המג"א ס"ק ט"ו בשם הב"ח דכשר, אלמא דל"ח הפסק אם אינו ניכר לעין א"כ ה"נ חשיב בכלל נגיעה כיון דלפי חוש הראות נראית הנגיעה.

ואפי' לדעת הט"ז שם דגם אם הנקב נראה נגד השמש פוסל דהוא משום דלא משגחינן על חוש הראות לבד אלא חישינן גם למה שהנקב נראה נגד השמש, אבל ודאי שהעיקר הוא חוש הראות. וא"כ בכאן שהנגיעה היא הפוסלת ולפי חוש הראות נראית הנגיעה ודאי דהוי נגיעה ופוסל דראות העין הוא העיקר וממילא מותר לגרור.

ועי' במשנה נגעים פ"ד מ"ד בהרת ובו שער לבן או שחור טמא א"ח שמה מיעט שער שחור את הבהרת מפני שאין בו ממש. ופי' הרמב"ם מובא בתו"ט שם לפי שהנקב אשר יצא ממנו השער מעט מזעיר ואין לו שיעור מוחש שימעיט השיעור עי"ש, וה"נ כיון שאין לו שיעור מוחש ל"מ להיות נחשב מוק"ג עכ"ל.

בתוך הה"א כו' מדכתב הלבוש לכתחילה לא יכתוב כך במקום נקב משמע דאם עבר ועשה כשר, ומסיפא דקאמר אבל אם לאחר שנכתב ניקב וכו' משמע דאם ניקב קודם שנכתב ועבר וכתב פסול. וטעמא אפשר נמי כדלעיל משום דבשעת כתיבה לא היתה תמה, גם דמיא לסוף סעיף ט"ז, וכן משמע בב"ח סעי' י"ב עכ"ל.

וכונתו לסעיף ט"ז דאיתא התם הא דמכשרינן כשנפסק אות דוקא כשנכתב ואח"כ נפסק אבל אם מתחילה כשנכתב היה שם נקב ונפסק בו, וכן אם רגל הכ"ף פשוטה או כיוצא בה מגיע לסוף הקלף בלי היקף קלף מתחלתו פסול, ולזה כונת הא"ר דדין המחבר בסעיף ט"ז הוא אותו דין מסעי' ט"ז, ולפי"ז הירושלמי שהביא המחבר דפליג ע"כ אוסר אפילו בניקב אחר הכתיבה.

ובט"ז ס"ק י"ד כתב ע"ד המחבר הא דמכשרינן, וז"ל בב"י הוכיח זה דהוקשה לו אמה דמכשרינן בנפסק שום אות ע"י נקב והא אמרינן בהקומץ כל אות שאין גויל מוקף לה מדי רוחותיה פסול. ותי' דלא אמרינן כן אלא היכא שנדבקה האות בחבירתה, אבל היכא דאיפסק בנקב לא והכי דייק לשון רש"י כו' ועו"ל הא דמכשרי' בנפסק ע"י נקב היינו דוקא בנפסק אחר שנכתבה וכמ"ש כאן בשו"ע.

וביאר שם הט"ז והנה מדברי הטור משמע דלא ס"ל כהתירוץ השני דהא כתב ובירושלמי משמע שצריך גם מבפנים מוקף גויל הילכך אם ניקב כל תוכו פסול. ולתי' השני אמאי פסול בנקב הא אפילו ניקב מבחוץ כשר כיון שנכתב תחלה בכשרות אלא ע"כ ס"ל כתי' הראשון ע"כ, ולכאורה היה מקום לומר דדין הירושלמי הוא בניקב לפני הכתיבה וכתירוץ ב' ונחלקו הבבלי והירושלמי בניקב תוך האות לפני הכתיבה.

הפסק מאם היה נקב כזה באותו מקום, ולענין נקב הלא קיי"ל שהדיו עובר עליו אינו נקב ואפי' נראה כנגד השמש וכמ"ש לעיל במ"ב ס"ק ל"ב. וכודאי אפי' איתרע זה בצד"י בין יו"ד לנר"ן וכה"ג ג"כ לא חשיב נקב, דאל"ה אמאי אמרו (בשבת ק"ח ע"א) כותבין תפילין על גבי עור של עוף טהור אף דהעור חלחולי מחלחל משום דהוי רק נקב שהדיו עובר עליו, ליחוש דילמא איתרמי הנקב בצד"י בין היד"ד לנר"ן או בשר"ן במקום שנחלקו לעי"ן וזי"ן וכה"ג. א"ו דנקב כזה לא חשיב נקב כלל, והרוצה להחמיר בהפסק דק כזה די שיחמיר להצריכו תיקון אבל חלילה לפסול התפילין משום זה עכ"ל הבאה"ל.

וכתב עליו בשארית ישראל הנה גם הוא הביא סמוכין לדינו ממה דקיי"ל דנקב שהדיו עובר עליו אינו נקב ואפילו נראה נגד השמש, אבל כבר כתבתי ששם עיקר הטעם מחמת שהדיו עובר עליו הוי כנסתם משא"כ בהפסק דק אפילו אינו נראה רק כנגד השמש הוי הפסד וצריך תיקון.

הארכתי להביא דבריהם היות והם הררים התלויים בשערה, ולפני שניידן בדבריהם יש לבאר גדר מוקף גויל, ופסול אותיות מופסקין.

סימן א'

בדין נקב בחלל האות

כתב המחבר בסימן ל"ב סט"ז אם לאחר שנכתב ניקב בתוך הה"א או המ"ם כשר. אפילו ניקב כל תוכו שהנקב ממלא כל החלל. אבל בירושלמי משמע שגם בפנים צריך שיהא מוקף קלף ע"כ, ולכאורה מפשטות לשון המחבר משמע דבנקב שלפני הכתיבה לכו"ע פסול, וכן כתב בא"ר אות כ"א וז"ל ניקב

ונמצא לכל אחד מהתירוצים יש קולא וחומרא, וממילא הב"י בשולחנו חשש לחומרא של כל אחד מהתירוצים ולכך בסעיף ט"ו פסק כהירושלמי ואפילו ניקב אחר שנכתב והיינו חומרא של תירוצ הראשון. ובסעיף ט"ז חשש לחומרא של תירוצ שני ולכך אפילו לא נפסק רק למטה בנקב ואינו מגיע עד אות אחר אם נעשה מתחילת הכתיבה פסול ואין מקום לתמיהתו של הט"ז דהרב"י מספקא ליה ואזיל הכא לחומרא והכא לחומרא, וכ"כ הדרך החיים בה' קה"ת אות כ"ז.

משמע מדבריהם דלתי' ב' אפילו ניקב החלל בין אות לאות ג"כ כשר וצריך ביאור במה נחלקו ב' התירוצים. ונראה לפי איך שביארנו בקובץ אהלה של תורה ספר ראשון בס"י ג' דדין היקף גויל הוא מדין תמה שתהי' האות נכרת ב' מדין ספר, שהאות יהי' מוקף בגויל ושמה זה מדין הלכה למשה מסיני (וכן מבואר בב"ח ובאב"צ חאר"ח סי' י"ב), ונראה דתירוצ' א' ס"ל דדין גויל הוא מדין הלכה למ"מ ולא מדין תמה. (ושמה מודה דיש דין תמה רק ס"ל דאין חור חיסרון בתמות רק מדין גויל שהוא מהלמ"מ) וכזה אין חילוק בין לפני הכתיבה לאחר הכתיבה, עיין פמ"ג מש"ז ס"ק ח'. ולדין גויל ס"ל לתי' א' דאין החור מפסיק בין האות לגויל אבל עכ"פ צריך שיהי' גויל אחר האות דהרי הוא מהלמ"מ ואין להחשיב את החור לגויל. ותי' ב' ס"ל דאין דין גויל מהלמ"מ אלא מדין תמה וכשהחור סמוך לאות יש חיסרון בתמות אף שיש גויל אחר החור כמבואר בחזו"א יבואר לקמן, רק שדין תמה הוא דוקא לפני הכתיבה ולא אחר הכתיבה.

ולפי"ז אם נדבק האות לאחר הכתיבה אין חיסרון בתמות לפי שיטה זו וכן הבין במ"ב בבאה"ל סעיף ט"ו ד"ה והכי הילכתא. ובחזו"א חאר"ח סי' ח' מבואר באריכות

ונראה דהט"ז דייק בלשון הטור שכתב ואם לאחר שנכתב ניקב בתוך האות כשר, י"א אפילו ניקב כל תוכו, בירושלמי משמע שצריך גם בפנים מוקף גויל הילכך אם ניקב כל תוכו פסול ע"כ, משמע דהמכשירים התירו לאחר הכתיבה וגם ע"ז פליג אירושלמי וס"ל דפסול וע"כ פליג על תירוצ' ב', ובפמ"ג הקשה על דבריו וז"ל ואמנם מ"ש הטור סובר תי' א' לא זכיתי להבין דפשיטא קשה, אפי' ניקב בחוץ אין פוסל כ"א נדבק אות לאות דוקא כ"ש ניקב בפנים.

והט"ז הקשה ע"ד המחבר ח"ל אלא דצ"ע דהא דברי הש"ע סתרי אהדדי דבסעיף ט"ו כתב דלירושלמי פסול ניקב כל תוכו כדברי הטור. ולפ"ד כאן כשר בזה אפי' בחוץ, וכונתו להקשות דבסעיף ט"ו מחמיר כהירושלמי דאפילו בניקב אחר הכתיבה פסול, וכאן אסר דוקא בניקב לפני הכתיבה אבל בניקב אח"כ מותר.

ובגוב"י מ"ק חיר"ד סי' ע"ה הביא דין הירושלמי ודייק בשו"ע כפי שדייקנו לעיל וכן הביא דברי הט"ז ותמה שם תמיהת הפמ"ג. וכתב לישב וז"ל אמנם כוונת הב"י בתירוצ הראשון ג"כ לאו דוקא נדבקה אלא שצריך שבין אות לאות יהי' מוקף גויל שגויל יהי' מפסיק בין אות לאות ואם נדבקה אין שום דבר מפסיק, ואפי' לא נדבקה שאות רחוק מחבירו אלא שכל הגויל ניטל בין אות לאות נמצא שאין מפסיק בין אות לאות רק אויר ולא גויל זה ג"כ פסול. ואין חילוק בין היה מתחילה נקב בין אות לאות ובין נעשה אח"כ כיון שהנקב נתפשט בכל הריחות שבין אות לאות פסול, וס"ל לירושלמי דהה"ד באותו אות עצמו צריך שיהי' גויל מפסיק בין צד זה לצד זה. ולכך אם ניטל כל תוכו של המ"ם הוה כאלו נדבק צדדי אות המ"ם זה לזה כמו אות שנדבק לחבירו.

ביאור דבריו. לפי מה שביארנו באהלה של תורה המ"ל, דדין מוק"ג יש בו ב' דינים א' שיהי' תם מצד עצמו, ב' שתהי' אות נפרדת. והנה הדין של ניקב לאחר הכתיבה שהותר הוא דוקא לדין של תמות מדין האות או לדין של הלמ"מ, אבל בדין אות נפרדת לא הותר. והנה הוא ס"ל דגם לת' חב' לא הותר בניקב בין אות לאות רק שנשתייר היקף גויל, וצ"ל דגם תי' ב' ס"ל דיש דין של תמות שתהי' נפרדת רק שנחלקו אם האות יש לה דין תמות בעצמותה. או מדין הלמ"מ כמ"ל.

ובנוב"י והדה"ח כתבו בפירוש דלתי' ב' בניקב כל החלל כשר דהרי כתבו דלכל אחד יש קולא וחומרא ולתי' ב' אפילו ניקב כל החלל כשר. ובאמת שדברי החזו"א קשה להבינם, דהרי בנקב בין אות לאות הרי האותיות מופרדות רק שהעין הרואה מסופקת שמא זה אות אחד. ונהי שזה חיסרון יותר גדול מדין תמות שהחיסרון מחלקי האות שזה באמת הפסול של נקב שנשאר קלף ולכן חילק החזו"א וכתב דדוקא חיסרון של ספק באות עצמה הותר אחר הכתיבה, אבל בספק שמסתפק שמא אין זה אות נפרדת ע"ז לא מצאנו שהתיר.

ודברים אלו קשה להבינם אחר שבמציאות אין זה כנדבק אות לאות אחר הכתיבה דשם במציאות ב' האותיות דבוקות והם אות אחת, משא"כ בנקב בין אות לאות במציאות אינם אות אחת ומה שעין הרואה מסתפקת הוה חיסרון בתמות של האות עצמה דמסתפקים שמא חסר כאן החיבור. ומש"כ הנוב"י שהנקב פועל כאילו ב' הקוים מחוברים הוא מדין תמה שעין הרואה מסתפקת, ואם מתירים דין תמה של נקב לאחר הכתיבה ה"ה יש להתיר בנקב בין אות לאות. רק שיש לפרש דדין תמות שלא יראה כאות אחד זה דין שיהיה כחוט השערה בין אות לאות ועיין בבית הלוי עה"ת בסוף

חילוקי דינים וז"ל באות ב' ואות הנוגעת בחברתה. נראה דאף לאחר הכתיבה פסול, שהרי בירושלמי מכשיר לאחר שכבר נגמר האות. והמרדכי כתב דלא קיי"ל כן דגמ' דידן לא ס"ל הכי דאמר סתם כל אות שאינה מוקפת גויל מד' רוחותיה פסולה. וכתב ב"י שזו דעת כל הפוסקים שלא חילקו בדבר, ועיי"ש שהאריך לסתור דברי הבאה"ל. ולחזו"א נראה דעל דין תמה אין חילוק בין לפני הכתיבה לאחר הכתיבה. וע"כ שדין הלמ"מ נאמר רק לפני הכתיבה. ונחלקו ב' תירוצי הב"י לת' א' אין דין של הלמ"מ אלא דין תמות ונקב אינו חיסרון. ותי' ב' ס"ל דדין גויל הוא הלמ"מ ונקב הרי חיסרון והחיסרון רק בתחילת הכתיבה לא אחר הכתיבה. ובנגיעה החיסרון מדין תמות דור"ק. (ועיין באהלה של תורה כרך א' סי' ד' דכן ביארנו רק שבחזו"א לא נחית לגמרי לסברות הנ"ל עיין באהש"ת כרך א' סימן ג')

ובדין נקב בין אות לאות הביא בס"ק ג' דברי הנוב"י והדה"ח וכתב שם וז"ל והם דברים מסתברים דוה שאין הנקב פוסל לאחר הכתיבה, ופוסל בשעת הכתיבה הוא ענין מחודש וכו', והטעם דחיסרון נקב הוא מחמת שאין ניכר איפה גמר האות דבגויל מקיפה גמרה ניכר, וצורתה מסויימת. אבל בנגמר אצל הנקב עין הרואה מספקת דלמא נחסר מקצת האות. ולפי"ז יש לחלק בין נשתייר מקצת קלף ללא נשתייר, דבנשתייר קלף אף אם נמלא את כל הנקב דיו אכתי איכא ריוח בין אות לאות, אבל בנקב הממלא את כל האויר מראיתו מספקת דלמא נפסק מקצת האות ובמקום הנקב היה המשך האות והו' ב' האותיות אות אחת. דב' אותיות הנוגעות פסולן משום דנחשבות כאות אחת בצורה חדשה, ואין לנו ראייה להכשיר זה אחר הכתיבה למאי דקיי"ל דנגיעת ב' אותיות פוסלות לאחר הכתיבה.

בלי היקף קלף פסול אפילו לתי' א' לדבריו וזה אינו כדמוכח בב"י דתשובת הרלב"ח דפוסל בזה לא אתיא רק כתירוף ב', ואפילו אם תרצה לדחוק בהב"י דלכו"ע כתב דינא דהרלב"ח אכן מד"מ הארוך מוכח בהדיא דלתירוף א' כשר בזה ע"ש. ולפנ"כ דייק בבאה"ל שם מלשון השר"ע עצמו וז"ל ופליאה נשגבה על דברי הד"ח א"כ למה כתב או אם רגל וכו' בלי היקף קלף מתחלתו אפילו אם הקלף שטמוך להאות נחתך אח"כ צריך להיות פסול לדידיה דשמא הלכה כתירוף הא' ולא מחלקינן בין קודם לאח"כ וכו'. ומכא דיוקים הללו ס"ל למ"ב שלכאורה בניקב בין אות לאות אחר הכתיבה כשר לכו"ע.

ובקובץ אהלה של תורה ספר א' סי' ד' - ה' הארכנו דאפילו ניקב אחר הכתיבה ג"כ יש לפסול זהרי הרלב"ח הביא ראיתו מהרמ"ה בגיטין דנקב הוה חסרון מוקף גויל. ולכאורה ראיתו היא דהרמ"ה הביא דבוק האותיות בגט כשר וז"ל הריב"ש סי' נ"ו גם מה שכתבת שנמצאו בגט אותיות דבוקות וכו' תשובה הרשב"א כתב בתשובה שבאותיות דבוקות אין קפידא והביא רא"י ממש"א בפרק המביא תניין (כ' ע"ב) גבי בין שיטה לשיטה מהו וכו'. ועוד דפסול דבוקה בס"ת מפני מוק"ג מד' רוחותיה ואי בעינן בגט הכי היכי בעי בין שטה לשטה, הרי כיון שהנר שבין שטה לשטה הוא לבעל. הנה לא נשארו האותיות מוקפות גויל מד' רוחותיה ומאי קא מיבעי' ליה, אלא ודאי אין בגט פסול דבוקה כל זה כתב הרמ"ה עכ"ל ועיין ברלב"ח הובא במלואו.

ולכאורה מכאן מוכח כהדה"ח דהרמ"ה ס"ל כתי' א' שבב"י דאם נימא כהמ"ב א"כ אין דין הרמ"ה כב' תרוצי הב"י דהרי בגט בשעת הכתיבה הרי היה מוקף גויל רק בשעת הנתינה נחסר הגויל ונעשה נקב. ולתי' א' הרי נקב אין בו חסרון, אלא ע"כ שלתי' א' נקב

אות ה' ובגה"ק כלל י"א אות י"ד ועיין מה שהארכנו בסימן ב' במקורות וביאורים.

סימן ב'

בדין כ"ף פשוטה שהאריך עד סוף הקלף

בב"י סי' ל"ב הביא תשובת רלב"ח וז"ל בתשובות הרב רבי לוי נ' חביב ז"ל כתוב הלכה למעשה בימי הסופר המובהק הרב רבי יוסף הכהן נשמתו עדן באו לפני פעמים רבות תפילין שרגל הכ"ף פשוט שלהם היה מגיע לסוף הקלף בלי היקף גויל מתחילתם ופסלתי אותם לפני הרבנים הזקנים נ"ע ע"פ סברת קצת פוסקים שכתבו כן בפירוש ולא היה פוצה פה. ואע"פ שמדברי הרמב"ם אין לנו להכריח וכו' הרי הירושלמי שהביא בעל ההגהה שצריך היקף גויל תוך האות כשניקב העור שם וכ"ש שצריך היקף גויל בכל צדדי האות מבחוץ, וכן הוא מבואר שם בירושלמי. והרב המאירי בספרו קרית ספק כתב בהדיא אם ניקב קודם כתיבה אם הדיו אינו עובר עליו פסול, אבל אם ניקב אחר שכתבו אמרו על זה בגמ' ניקב תוכו של ה"א כשר ירכו אם נשתייר בו כמלא אות קטנה כשר ואם לאו פסול וכו' ע"כ נראה שלדעתו גם לדעת הרמב"ם כן הוא הדין מדלא הביא סברתו כלל וכו' גם הרמ"ה בפ"ב דגיטין כשבא לבאר שאין דיבוק האותיות פוסל בגט תפס במוחלט שחסרון היקף גויל מצד שניטל הגויל פסול בתפילין וס"ת כמו חסרון גויל מצד דיבוק אותיות עכ"ל הב"י ומכאן זה פסק המחבר בסעיף ט"ז רגל הכ"ף הפשוטה או כיצא בה מגיע לסוף הקלף בלי הקף קלף מתחלתו פסול.

ובמשנה ברורה בבאה"ל ד"ה ואח"כ נפסק הביא את דברי הנוב"י והדה"ח שפוסלים בניקב כל הגויל בין אות לאות לתי' א' של הב"י והקשה מדברי הרלב"ח וז"ל. תמיהני דא"כ אם רגל הכ' מגיע לסוף

אעפ"כ נפסל דדין גויל אין כאן. דהרי מקום זה שצריך לגרור לא היה ע"ז שם גויל היות ובשעת הכתיבה לא חל ע"ז עוד שם אות, משא"כ בכ"ף פשוטה שהאריך שכבר חל על המקום שם גויל שוב אמרינן שמה שיש ע"ז דיו לא מבטל שם גויל. וניחא דברי הרמ"ה שהביא ראי' שבגט אין צורך בגויל דהרי כשאומר בין שורה לשורה הרי החור פוגע במקום שלא נגמר האות והוא חיסרון גויל. (ונראה לבאר דברי הריב"ש דבתחילה הביא דין דיבוק שהוא מדין תמה והביא פירוש רש"י דמעורה הוא דיבוק. ומש"כ ועוד אין כונתו עוד ראי' אלא דבס"ת חוץ מתמות יש דין שצריך להיות גויל וגם זה אין צריך בגט ודו"ק).

ולפי"ז בכ"ף פשוטה שהאריך ופגע בסוף הקלף לתרוץ א' שבכ"י היה מקום להתיר דהרי יש לזה דין גויל, רק לתי' ב' של הב"י דהחיסרון מדין תמה יש לפסול דכל זמן שלא הרים את ידו הוה ככתיבה אחת לדין תמות שנפסל בשעת הכתיבה. ולכן בכ"ף פשוטה שאין גויל פסול לתי' ב', ואם נקלף אח"כ כשר לב' התרוצים ומיושבים דברי דה"ח והנוב"י מהשגות המ"ב. ובמ"ב הבין כמו שהארכנו באהלה של תורה דאדרכה על דין של הלמ"מ מסתבר שכל זמן שלא הרים ידו עוד אין ע"ז שם הק"ג.

רק שהחזו"א דרך אחרת לו ח"ל שם באות ג' אחרי שהביא דינו של דה"ח כתב ובאמת לפ"ז יש לפסול בנגמר הך' בסוף הקלף אפי' האריכו אחר שסילק ידיו דהתם נמי הוי כמלא הנקב כל האויר, ומיהו י"ל דסוף הקלף עדיף שאין הצורה חסירה כל כך כיון דאין כתב אחר לפנינו. וכבר הכריעו אחרונים ז"ל לאיסור כמש"כ ב"י, אבל מה שחילקו בין האריך בשעת כתיבה להאריך לאחר שסילק ידיו צ"ע דהא בירושלמי מבואר דכל שנגמר שיעור אות בהכשר

בין אות לאות נפסל גם אחר הכתיבה ולכן הביא ראי' דבגט אין צורך בגויל דאם היה צריך לא היה לגמרי ספק בין שורה לשורה דהרי נחסר אחרי הכתיבה כל הקלף בין אות לאות. וכדי לישב קר' המ"ב מהד"מ דמשמע דלתי' א' לא הינו פוסלים וכן הדיוק מהמחבר דאם קילף הקלף אח"כ כשר, נראה דלעיל בס' א' הבאנו דב' תרוצי הב"י נחלקו בגדר מוק"ג דאם הוא רק מצד חיסרון תמות או דזה מדין הלמ"מ דתירוצ' א' ס"ל דחיסרון תמות שייך דוקא בנגיעה ולא בנקב, ובנקב החיסרון הוא מדין הלמ"מ שצריך להיות גויל ואין הנקב הפסק בין האות לגויל. ותי' ב' ס"ל דאין זה הלמ"מ אלא דכנקב יש חיסרון תמות, וחיסרון תמות של נקב שייך רק בתחילת הכתיבה לא אחר הכתיבה (משא"כ בנגיעה כמ"ל דהוא מדין אות מופרדת).

והנה לדין של הלמ"מ שצריך להיות מוקף גויל י"ל דאם חל שם אות על האות כגון שכתב כ"ף פשוטה והיה לה שיעור חל על הקלף שם גויל (כמבואר ברשב"א בדין נגיעה בסוף האות ועיין מג"א סי' ל"ב ס"ק ג') דדין גויל הוא על אות ומה שממשיך לכתוב אח"כ הרי זה ככותב על הגויל ואין חיסרון של מוק"ג ועיין באהש"ת שם בס' ג' בביאור הרשב"א) רק שכל דין זה הוא דוקא לענין נקב שלתי' א' אין חיסרון של תמות רק מדין גויל שוב אמרינן היות וחל דין גויל על האות וראוי לגרור נקרא שיש ע"ז שם גויל. משא"כ בנגיעה בסוף האות דפסקינן דפסול היות ושם החיסרון הוא מדין תמות ותמות נפסל גם אחר שנשלם האות. (הגם שבאהש"ת שם בס' ה' כתבנו סבר' הפוכה יש מקום לומר כמו שכתבתי כאן).

וכל זה שייך דוקא אם כבר היה אות והיה לזה גויל אחר גמר האות וראוי להגרר, אבל בנקב בין אות לאות במקום שלא נגמר האות נהי שנעשה הנקב אחר האות וראוי לגרירה

דלכו"ע כשר רק שלחזו"א ההיתר בסוף הקלף אבל בין אות לאות או בין שורה לשורה בניקב כל החלל פסול ובבאה"ל כתב וז"ל ויותר טוב לגרור מעט מעובי הקר של האות ויהי מוקף גויל דזה מהני בכל גווני וכו'.

סימן ג'

בדין נקב שהדיו סותמו

חולין קי"ט ע"ב מתקיף לה רב אחא בר יעקב אלא מעתה תפילין היכי כתבינן הא בעינן כתיבה תמה וליכא (אי חלחולי מחלחל תפילין היכי כתבינן והלא העור חלול כנגד השער ובעינן כתיבה תמה שלמה ולא פסוקה דכתיב וכתבתם שיהא כתיבה תמה רש"י) אשתמיטתיה הא דאמרי במערבא כל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב. ובב"ח סי' ל"ב הביא ורב דימי מנהרדעא אמר קולמסא בדיק לה. ונראה כשמעביר הקולמוס בדיו וכותב אם אין נקב נרגש בשעת כתיבה אינו נקב וכשר וכו' ולפיכך אפילו נראה נקב דק כנגד השמש בין לפני הכתיבה בין גם לאחר הכתיבה כשר דלא בעינן אלא דבשעת כתיבה תהא תמה ולא פסוקה.

ודבריו צ"ב דמתחילה משמע כל שלא נרגש בקולמוס אין לזה דין נקב ובסוף דבריו משמע דבשעת כתיבה צריך להיות שנסתם הנקב ואין מורגש, וצ"ב החילוק בין שעת כתיבה לאחר כתיבה.

ולכאורה בדין זה נחלקו הט"ז והמג"א באו"ח סי' ל"ב דכתב הט"ז בס"ק ז' וז"ל אלא בעי שיהי' שם נקב קטן כ"כ שהדיו סותמו ואינו נראה כלל נגד השמש והיינו בשעת כתיבה. ובמג"א ס"ק ט"ז כתב ח"ל דהיינו שלא כו' ואז אפי' ניכר הנקב נגד השמש כשר. וכתב בלב"ש נגד השמש חולק אהט"ז סק"ז, ונ"ל דאם הנקב נסתם מהדיו אף שכנגד

מקרי לאחר כתיבה וכו' ואפשר דמשום דקשה לעמוד על צמצום שיעור רגל הך' ועושין עד שיוצא הספק מלבו והלכך א"א להכשיר באינו מוקף גויל דילמא הוא שיעור מצומצם.

ביאור דבריו דדין תמה שייך רק במקום שיש כתב אחריו דעין הרואה מסתפקת שמה אין כאן אות מופרדת, אבל בסוף הקלף שאין מקום להסתפק אין דין של תמה גם לכתחילה רק שלכתחילה פסול היות ועוד מסתפק על שיעור האות. (ולפי"ז בב' אותיות בסוף הקלף סמוכות יפסל היות ועין הרואה מסתפקת שמה יש להם חיבור מלמטה.) רק שדברי החזו"א קשה להבינם דמדוע נחשוש על מעט גויל שהוא יהי' הקובע באות כ"ף, וכן מהרלב"ח מבואר דתלוי בדין אם נקב הוה חסרון מוקף גויל ולחזו"א בסוף הקלף לכו"ע לא הוי חסרון, וכן מבואר בד"מ הארוך דהרלב"ח ס"ל כתירוצ' ב' ולחזו"א אין שום ראי'.

והחילוק בין לפי איך שהסברנו בדה"ח ולחזו"א, בב' שורות שניקב כל החלל רק האות ארוכה וחל על הגויל שם מוק"ג ואח"כ ניקב בין אות לאות כשר היות ודין הגויל עוד נשאר רק שהוא מכוסה. וכן באותה שורה במקום שכבר נגמר צורת האות, ובבאה"ל מבואר כדברינו וז"ל שם. ואף שכל זה ברור בעזה"י מ"מ צ"ע למעשה אחרי שהדה"ח והנוב"י מחמירין בדבר ועכ"פ בהצטרף עוד איזה קולא כגון שהאות גדול יותר משיעור ונקב נעשה בסופו באופן שאפילו אם ינכה מקום הנקב ושיעור דהקפת גויל ג"כ ישאר שיעור הראוי לאותו אות יש לצרד להקל ולצרף לזה דעת הרד"ך שהובא בסימן זה במג"א סק"ג כי אפילו לדעת הדה"ח והנוב"י הנ"ל איננו רק ספיקא דדינא דשמא הלכה כתירוצ' א'.

ולפי המ"ל גם הדה"ח והנוב"י מודים

ואפילו נראה נקב דק כנגד השמש וכו' ע"כ רצ"ב במה פליגי אב"י ורב דימי, (ועיין מס' מנחות ל"ה ע"א).

ונראה דבדין הכתיבה יש ב' דינים א' דין כתב שיהי' כתוב. ב' דין שיהי' כתוב על הקלף. וס"ל לאב"י שנהי' באמת כשיש חור דק יש דין של כתב על האות היות ואין ע"ז שם של הפסק אבל כתיבה על הקלף חסר בזה. ולכן ס"ל לאב"י דדוקא בנקב שבתולדה יש על הכתב דין שנכתב על הקלף היות וכך עשוי הקלף הוה כתיבה על הקלף. ורב דימי ס"ל דנקב דק אפי' ע"ז דבר אחר אינו חיסרון בקלף היות ועצם האות כתובה על קלף אין נפק"מ מה שבמקום הנקב יש חיסרון.

ונראה דמכאן לקח המג"א דהב"ח ס"ל דאין צורך שיסתום הנקב דאם היה צריך לסתום הנקב ע"כ דהוא מדין אות א"כ היה צריך להיות פסול היות ואין כתוב על קלף, אלא ע"כ שאין דין כתיבה על חלק זה ומה שכתב שצריך להיות סתום הוא דין בשיעור הנקב, דאם לא נסתם ראי' שהחור הוא גדול ואפילו ניכר החור קודם שנגמר האות ג"כ כשר, העיקר שבשעה שעובר על החור נסתם ודו"ק. וכן מדויק מלשון הב"ח בסופו וז"ל ומ"ש עד כשמעביר עליו הקולמוס בדיו נסתם וכו' אין פירושו דבעינן שיהא נסתם שלא יהא נראה אחר הכתיבה הנקב דק כנגד השמש וכו' אלא בע"כ האי נסתם פירושו „דבשעת כתיבה נסתם שהדיו עובר עליו ואין הנקב נרגש בקולמוס, כשר, ואע"פ שנראה נקב דק כנגד השמש כיון שאין האות נראית חלוקה לשתיים וכו' עכ"ל.

והט"ז ע"כ ס"ל דאין כל האות צריכה להיות כתובה על הקלף אלא אם יש לזה דין גולם אחד הרי זה נקרא כתוב על הקלף וביאור הדברים היות והקלף הוא הגורם שהדיו ישאר על החור הוה כתיבה על הקלף ולכן אם נסתם ע"י גומן נפסל דאין הקלף

השמש ניכר מקום הנקב מחמת שהקלף נקוב שם ומאירין זהרי חמה דרך הדיו הט"ז מודה דכשר, ולא מיירי הט"ז אלא שגם הדיו נפל מהנקב רק שלרוב קטנות הנקב אינו ניכר אלא נגד השמש עכ"ל רצ"ב במה נחלקו הט"ז והמג"א.

ובפמ"ג א"א ס"ק ט"ז הביא דהמג"א פליג על הט"ז וכתב דבנסתם גם לט"ז כשר אפילו נקב שלא בתולדה כל שהדיו עובר עליו כשר שאין הקולמוס מרגיש, אבל לא מהני דיו עב עם גומן שנסתם הנקב כיון שגדול כ"כ שמרגיש הקולמוס. חזינן אע"פ שמדין האות אין חיסרון היות והיא אחידה אעפ"כ נפסל היות והדיו שנסתם בגומן דינו שצריך להיות כתוב בקלף וכאן חסר קלף. א"כ תמוה מדוע בנקב דק כשר דוקא שנסתם, ממ"נ אם יש לזה דין נקב א"כ יש חיסרון של כתיבה על הקלף ואם אין נקרא נקב אפילו שלא נסתם יש להכשיר.

ובפמ"ג שם הביא וז"ל ומ"ש שלא יהא ניכר נגד השמש המ"א בשם הב"ח חולק והיינו אפילו נפל הדיו במקום ההוא ונקב ממש הוה וכו' ומיחו אם בצידו כן או נפסק לרוחב אפשר יודה הב"ח בזה ע"כ רצ"ב מה יש לחלק בין תוך האות לצדי האות.

ובב"ח כתב שם דלא כאב"י דפוסל אם יש נקב בפועל שנפל בו ע"י דבר אחר ואע"פ שהדיו והקולמוס עובר עליו ואינו נרגש. דס"ל לאב"י דלא אמרו כמערבא דכשר אלא כשהנקב הוא בתולדה כגון בבהמה דכל נימא ונימא חלחולי מחלחל דמינקב נימא לעור ויורד על הפשר וכו' אבל כשהנקב הגיע ע"י ד"א פסול אפי' הקולמוס והדיו עובר עליו וכדמוכח בפ"ח שריצים דהכי ס"ל לאב"י. ולית הילכתא הכי אלא כרב דימי וכסתמא דאמרי כמערבא דכל נקב אפי' הגיע על ידי דבר אחר נמי אינו נקב כשהדיו עובר עליו

הרגיש נקב שמא אלו מנסה נגד השמש ניכר נקב.

ולכן כתב שם בגה"ק ומה מוכח להדיא כוונתו דאפי' אי בעוד שהדיו לחה לא איכפת לן מה שניכר נגד השמש. וכו' ול"נ ברור דהב"ח ס"ל דכל שיסתם הנקב בהדיו בדרך כתיבתו והדיו עובר עליו כעל שאר הקלף, אף אלו ע"י טצדקי ה' ניכר הנקב משהו גם אז בכגון אלו היה מבחין נגד השמש היה נראה נקב כשר. ולפי מה שביארנו לעיל הוא כהגה"ק דגם חור דק אינו מעכב רק הדין שבשעה שעובר עם הקולמוס צ"ש החור דאחרת אין זה חור דק כמ"ל.

סימן ד' בדין נקב בעובי האות

כתב המחבר בס"ל ב"ב ס"ג יהי הקלף שלם שלא יהא בו נקבים שאין הדיו עובר עליו דהיינו שלא תהא האות נראית בו חלוקה לשתיים. וכתב הט"ז בס"ק ח' לכאורה משמע דאם יש נקב בתוך גג האות או ירך שלו אע"פ שנראה חלל הנקב מכל מקום כשר כיון דהנקב באמצע ודיו מקיפו דאו אינו חלוקה לשתיים. ולכאורה צ"ב מה הפסול של חלוקה לשתיים ושמכח זה רצה הט"ז להתיר נקב באמצע גג האות.

ויש לבאר בב' אופנים: א. דאין האות שלימה היות והיא ב' חלקים שאינם מחוברים, ובנקב שהדיו סותמו הוה חיבור למג"א אפי' שיש חלל נגד השמש דאין נקרא ב' קוים מחולקים ואפי' שהנקב הוא במקום חיבור שמפסיק האות לשתיים כמ"ל ממ"ב באה"ל ולט"ז צריך שיהי' עכ"פ שיסתם, ואם ניקב אח"כ יש מקום לפסול דהרי אין כאן אות מחוברת, משא"כ בניקב באמצע האות שיש לו חיבור מהצדדים. ועיין בפמ"ג הר"ל ס"ל

גורם שישאר הדיו. והנה כ"ז דוקא לדין על הקלף אבל לדין מו"ג יכול להיות שגם המג"א מודה דחור דק אינו מוקף גויל דאין ע"ז שם גויל דרך לגבי כתב הוה כתיבה על הקלף היות והאות כתובה על הקלף אין החור הפסק בכתב, אבל לענין מוקף גויל שצריך שהאות תהי' מוקפת גויל אין ע"ז שם היקף (ועוד יבואר א"ה).

ושוב מצאתי בלבושי שרד שכתב ביאור בדברי הב"ח ח"ל על ביאור דברי המג"א ס"ק ט"ו עסט"ז צ"ל עסט"ו. וכוונתו דאחר שנכתב כשר וכמו שכתבתי באות י"ט ומביא רא"י לב"ח דאף שנפל הדיו מהנקב כשנתייבש מ"מ כיון שכתב את הנקב בעודו לח א"כ היה כשר בעת הכתיבה וכן משמעות הב"ח ע"ש. (ולכאורה כונתו לדיוק שדייקנו לעיל) והט"ז דפוסל בזה כמ"ש באות י"א, ס"ל דזה לא הוי נכתב בכשרות כיון דעתיד ליפול כשיתייבש. אבל אם גם כשנתייבש אינו נופל כתבנו דמודה הט"ז דכשר, ואפשר דבה"ג אף אם בהמשך הזמן נפל נמי מודה הט"ז דשפיר הוי כה"ג נכתב בכשרות כיון דגם כשנתייבש היה סותם, ע"כ.

חזינן דס"ל דהמג"א והט"ז לא פליגי אם אם החור הוה לעיכובא דודאי הוה לעיכובא אלא נחלקו אם דיו העתיד ליפול הוה כתב או לא. ובגה"ק סי' ל"ב ס"ק ז' הרבה לחלוק על הפמ"ג ולב"ש וז"ל ובמח"כ אין פירושם נראה כלל דאי מטעם דהוי כניקב אחר כתיבה קאתי עלה הב"ח למה התנה שהנקב ניכר רק נגד השמש. הא איהו מכשיר לקמן בנעשה אחר כתיבה אפי' ניכר ההפסק לעינינו כל שתנוק מצרפו. ועוד דהב"ח הקדים דקיי"ל כר"ד דקולמוס' בדיק ל' ופירש שכשמעביר הקולמוס בכתיבתו והדיו עוברת עליו ואין מורגש לו נקב סגי, ומינה דייק הב"ח דאף אלו ה' ניכר נקב נגד השמש כשר, דאל"כ מה מהני בדיקה של העברת הקולמוס ולא

לעובי האות רק שבמ"ב בבאה"ל בסט"ו ד"ה רגל ימיני נסתפק אם צריך שיעור לעובי האות ובחור"א סי' ח' אות ה' פשיטא לית דאין שיעור לעובי האות. ושם איירי שאם יהיה רק הקו דק ישתנה צורת האות ויבואר אי"ה שיש פוסלים בזה.

דלמג"א יש לפסול בניקב כל רוחב האות ויבואר אי"ה שיטתו בזה. ויש לבאר דהחיסרון מצד מוקף גויל היות ויש כאן הפסק בין חלק לחלק שוב נחסר גויל לכל חלק, משא"כ אם הדיו מקיפו מכל צד הרי בעצם האות יש גויל על כל חלק ודו"ק.

ולפ"ז אין כאן נידון של דין היקף גויל אלא דין של אות מופסק כמו שביארנו בפ"א. רק שמהאליהו רבה אות כ"ב משמע דניקב באמצע האות כשר מדין ניקב בחלל האות והוא חיסרון של מוקף גויל. ודבר זה צ"ב דהרי הט"ז בעצמו ס"ל דבניקב תוכו שפסל בירושלמי הוא דוקא שלא נשאר קלף אבל בנשאר קלף כשר א"כ כאן שנשאר קלף ודאי שכשר ושם הקלף שתחת האות אין משמש גויל לניקב, דרק בנקב בחלל אמרינן שאם יש קלף מציל על הנקב.

חזינן דכל הפסול מדין מוקף גויל ולכאורה מדין גויל אין לפסול דהרי יש גויל סמוך לאות אלא ע"כ צ"ל דהוא חיסרון בתמות דעין הרואה מסתפקת ודבר זה מהדינים שאין לשכל השגה לחלק בין חור לחלל ריק שיוצר בתוך גג האות דזה פשיטא דאין פסול עיין גה"ק סי' ל"ב ס"ק ח. אלא דכן היה השגת חז"ל בגדר תמה שחור שאין הדיו עו"ע הוה חיסרון בתמות ועין הרואה מסתפקת.

ובשו"ע הרב סט"ז כתב בביאור הט"ז וז"ל כיון שאנו חושבים הנקב לפיסוק בגוף האות א"כ אין שם היקף גויל לאורך האות שעד הנקב וכן לעובי שבצדדי הנקב אין שם היקף גויל במקום הנקב והאות צריכה להיות כולה מוקפת גויל מכל רוחותיה שלא יהיה משהו ממנה בלא היקף גויל והגויל שבסיום העובי שמצד זה של הנקב אינו מועיל להעובי שמצד זה מפני שהנקב מפסיק ביניהם וחולקם לשנים וכו' עיי"ש באריכות.

ובמסקנא כתב שם הט"ז אלא ע"כ דאף שהדיו מקיפו מ"מ מקרי חלוק לשתיים שם אותו מקום וכו'. אבל אם אחר שנכתב ניקב בתוך האות כשר כמ"ש הטור ושו"ע בסמוך לענין ניקב תוכו. וצ"ב בגדר הפסול ולכאורה הוא דין של אות מופסקת ויש בזה חיסרון תמות א"כ מנין לנו להתיר אחר הכתיבה דהרי באות מופסקת שנפסק לאחר הכתיבה פסלינן וקו' זה הקשה בהגהות רע"א.

ובבאה"ל על סי"ג כתב ח"ל האות חלוקה לשתיים עיין מ"ב סוף ס"ק ל"ב במה שכ' אם לאחר הכתיבה וכו' רואים אם יש בו צורת אות וכו' ואם הנקב שנעשה לאחר הכתיבה הוא רק באמצע עובי האות אפשר דיש לצדד לחקל כהט"ז אפילו אם אין בו שיוור אות עד המקום ההוא כיון דלא נשתנה צורת האות עי"ז, ומחידושי רע"א בד"ה אבל שנשאר בצ"ע על הט"ז נראה שמפקפק בזה להחמיר וכו' לכן דין זה צ"ע.

ודבריו צ"ב מאיזה דין יש לפסול הרי יש כאן אות שלימה. ונראה לבאר דבריו ד"ל דעד החור יש קו דק שאין בו צורת קו, וכן בצד השני של הנקב יש קו דק שאין ניכר לבד רק ע"י חיבור ב' הקוים יש ע"ז שם קו ובזה ס"ל לט"ז דאם קודם הכתיבה היה הנקב אין מצרפים ב' הקוים, אבל לאחר הכתיבה מצרפים ואין דומה לדין הב"ח דשם נפסק לגמרי משא"כ בנדון זה שיש חיבור למטה הוה חיבור אם נכתב בכשרות ודו"ק.

ולפ"ז צ"ל דט"ל להט"ז דיש שיעור

ביאור הדברים דבמופסקין שבאלפין נהי
 דחלק מהאות היא אות בפנ"ע והיה מקום
 לאסור מדין תמה רק היות והחלק השני אין
 לו צורת אות ע"כ הוא חלק מהאות הו
 ומקשרת את החלק הנראה כאות בפני עצמו
 להקרא אתו והיות ותנוק מכיר האות שוב יש
 ע"ז צורת אות. רק שפסול מדין אות מופסקת
 שפיסולה מדין תמה כמו שביארנו באריכות
 באהש"ת ספר שני סימן ה' אות ב' דדין
 מופסק הפסול היות וחסר בדיני האות ובדיני
 האות מהני שלא כסדרן כמו שמהני גרירה בין
 אות לאות.

ובניכר הפירוד להדיא כתב שם במ"ז ס"ק
 כ' ויראה דווקא שאין פרידתו ניכר להדיא הא
 פירוד רב שנשתנה האר' לא מהני תינוק וכו'
 והוה כותב שלא כסדרן נ"ל. וכ"כ בסוף סי'
 ל"ב בא"א, ולכאורה הסבר דבריו דיש ב' סוגי
 פסול א' מדין אות מופסקת ב' מדין חיסרון
 באות דחסר חלק מגופו כגון יו"ד שחסר רגל
 ימין. ובהפסד דק אין חיסרון בגוף האות היות
 ויש שלמות בכל הגוף, משא"כ בניכר להדיא
 הרי חסר חלק מגוף האות ונפסל. ובצד"י
 שנפסק מעט אפי' אין ניכר להדיא יש מקום
 לבאר את הפסול בב' אופנים. א. דהוה חיסרון
 בתמות היות וכל אות נראית בפנ"ע והוא
 פסול בגוף האות שהשתנה צורתו. ואפש"ל
 דהוה חסר חלק בגוף האות היות וחלק זה
 מחלק בין יו"ד נו"ן לצד"י הרי זה כחסר חלק
 מהאות ונפסל מדין ניכר להדיא. (ואי"ה
 במקום אחר נאריך באריכות בפרטים היוצאים
 מחילוקים הנ"ל).

ובבאה"ל האריך להביא ראיות שלא
 כהפמ"ג ועיקר ראיתו מדברי הרי"י
 אסכסנדרני שהובא בב"י ח"ל אם כתב
 בתפילין ומוזות אות אחת חלוקה לב' אותיות
 כגון צד"י שכתבה יו"ד נו"ן וכו' אינו יכול
 לחברם אח"כ שנמצאו כתובים שלא על הסדר
 וכ"כ הרא"ש על ה"א וקו"ף שדבקו בתפילין

המתבאר מדבריו דאין החיסרון מדין
 תמות שנעשה ע"י הנקב אלא דהחיסרון
 שהנקב מפסיד הדין של מוקף גויל ולכאורה
 לתי' א' של הב"י אין לפסול דהרי נקב אין
 מעכב כמ"ל רק לתי' הב' יש מקום. ולכאורה
 לעיל ביארנו דלתי' ב' כל החיסרון מדין תמה
 לא מדין גויל וכאן הרי אין חיסרון תמות.
 וע"כ צ"ל דלהרב גם תי' הב' ס"ל דיש דין
 גויל ותי' א' לא ס"ל דין גויל כמ"ל בדברי
 הבאה"ל ולכן כאן נפסל לתי' ב' היות ואין
 גויל סמוך לאות היות והנקב מפסיק.

סימן ה'

בניכר הפסק בתוך עובי האות

כתב המחבר בסי' ל"ב סכ"ה כל אות
 שהיא כתובה שלא כתקנה ואין צורתו עליה
 וכו' או שהיתה אות חלוקה לשתי אותיות כגון
 צד"י שכתב יו"ד נו"ן וכו' ואחר שכתב לפניו
 חזר ותקנם הוי שלא כסדרן ופסולין. וכו' אם
 לא היו מקצת יודין שעל האלפין וכו'
 נוגעים בגוף האות והתינוק דלא חכים ולא
 טיפש מכירם שאע"פ שכתב לפניהם יכול
 לחזור ולתקנם דכיון דצורת האות היתה
 ניכרת ליכא משום כתבן שלא כסדרן.

ובדין צד"י שנפסק כתב המג"א בס"ק
 ל"ו ובכל הני אפי' תינוק יכול לקרות פסול
 כיון שנראית כב' אותיות וה"ה אם לא עשה
 רגל הימין של יו"ד וכו' וכתב בפמ"ג א"א
 וז"ל משמע כן דהחילוק הוא דכל שיש להם
 צורת ב' אותיות אעפ"י שתינוק קורא צד"י
 והיא סברא לומר יותר מועיל מאלפין
 שוודאי יקרא אל"ף אפ"ה כאן גרע דהא רואין
 שהן אותיות פרודות זו שמה יו"ד וזו נו"ן
 כשמחברן כותב שלא כסדרן. משא"כ יודין
 שבאלפין ושיניין כו' אע"ג דיו"ד בפ"ע
 צורתה עליה מ"מ השאר אין צורת אחרת
 מהני בתינוק דלא ליהוי שלא כסדרן וכו'.

ההר"א שיועיל תיקון. ונראה דאם הינו מתירים לתקן צד"י שכתב יו"ד נר"ן הינו מגדירים את דין שצריך להיות כסדרן שמספיק אם ניכר מהכתיבה שהכותב התכוין לאות צד"י ואע"פ שאין ע"ז לגמרי שם אות צד"י אעפ"כ הותר לתקן. א"כ כש"כ בה"א וקו"ף שנראה ה"א וקו"ף וידעינן ודאי שכונת הכותב לאותיות הללו שיוכל לתקן ואעפ"כ ההלכה שאין יכול לתקן משום שכ"ס א"כ ה"ה בצ' שנפסק שאסור לתקן ורא"י זה היא דוקא בניכר הפירוד שאין על האות שם צד"י, אבל בהפסק דק שפוסלים אינו מצד שניכר שאינו אות אלא דמדיני האות היות ויש עליו צורת ב' אותיות נפסל או מדין תמה או מדין חיסרון אבל אין זה דומה לה"א וקו"ף כמו שביאר הבה"ל. (ועיין בכנסה"ג בס"י ל"ב הובא בגן המלך ס"י ק"ב דמתיר לגרור רגל הק' ואין חיסרון של שב"ס)

סימן ר'

בהפסק בעובי האות הניכר מרחוק

כתב הבאה"ל בס"י ל"ב סכ"ה ד"ה מכירם, היכא שהפסקו גדול כ"כ עד שניכר ונראה לעין כל מרחוק דבזה הרי אנו רואין שאבד צורתו לגמרי ולא עדיף מצד"י שכתבו יו"ד נר"ן ולא מהני לזה תינוק. וכעין זה ראיתי באחרונים שהביאו בשם תשובת פמ"א ח"ב סי' ט"ז שכתב אם ברחוק מכירים שהוא ריוח ואינו מגיע לגוף האות לדעת הב"י בס"י ל"ו ברחוק ד"א ולדעת הב"ח ברחוק אמה ודאי אין לסמוך על תינוק וכו' עכ"ל. ודבריו צ"ב מה החילוק בין ניכר מרחוק ללא ניכר.

והנה כל חילי דהבאה"ל הוא מהפמ"א והמעין בפמ"א יראה דהתיר אפילו אות פסוקה לכתחילה כל שתינוק קורא כתיקונו ופליג אמהר"ק וריב"ש דס"ל דצריך לתקן ועל דין זה כתב דוקא אם אין ניכר ההפסק מרחוק אבל בניכר פסול. וביאור דבריו דלא ס"ל דיש פסול של כתיבה תמה ולא שבורה.

שארין להם תקנה בתיקון כי צריך לכתבן כסדרן. הרי שפסל לתקן אפי' הקו"ף אע"פ שאין דיבוקה מדמה אותה לאות אחרת כ"ש פירוד שמדמה לשתי אותיות וכו' ע"כ.

והביא הבאה"ל דאין לפסול באין ניכר רק בעיון אפילו בצד"י והביא רא"י מהר"א ח"ל דא"כ מה רא"י מיייתי לזה מקו"ף דהא ע"כ טעם הקו"ף דלא מהני תיקון ובשאר אותיות שאינם נוגעים שלא הפסידו עיקר צורתן מהני תיקון כמו שכתב הר"א בעצמו ע"כ הטעם כמו שכתב הב"י מתחלה בשם תה"ד משום דתיקונו הוא ע"י מחיקה וע"כ יתבטל עיקר צורתו לעין הכל א"כ אין ראייה מזה לצד"י שכתבה יו"ד נר"ן ולא היתה ניכר פרידתו להדיא עד שיסתכל בהן היטב ותינוק קראה לאות. ואף דיכול לדחוק ולחלק דשאני צד"י וכו' שאינם נוגעים משום דבעצם הם ב' אותיות אחרות כ"ז שלא חברן ביחד ע"כ יקרא זה כשאר אות שהפסיד עיקר צורתו, עכ"פ אין ראייה לזה מקו"ף וכ"ש דק"ו ליכא.

אלא ודאי דכונת הר"א לפוסלו הוא דוקא כשחלקו עד שניכר ונראה לעין כשני אותיות ע"כ מיתי שפיר רא"י מקו"ף שבעת הכתיבה לא נדמה לאות אחרת ע"י דיבוקו וגם בעת התיקון שצריך למחקו מתחלה עד שיתבטל צורתו ג"כ לא תדמה עי"ז לאות אחרת ואפ"ה פסול לתקן. וכ"ש בצד"י שכתב יו"ד נר"ן והוא נראה לעין הכל כשני אותיות שבודאי אין להם עדיין שום תמונה של צד"י שאין יכול לחברן אח"כ. ובזה מיירי ג"כ המ"א שכתב דלא מהני קריאת התינוק בזה כיון שנראה לעין הכל כב' אותיות א"כ הפסיד הצד"י עיקר צורתו והוי כאל"ף שחסר לו יו"ד אחד, אבל אם אין ניכר פרידתו עד שמסתכל בה היטב מותר לתקנה דעדיין עיקר צורתה עליו והתינוק יקראנו לאות וכו' ע"כ.

וצ"ב בדבריו מה ראיית הר"א ומה

יתבטל צורתו כגון ו"ו שנפסק וכשתקרב הקוים יראה כו"ד יש מקום לומר דגם לחזו"א יש לאסור, וכן גם למ"ב יש מקום להחמיר בנדון זה במקום שאין ניכר מרחוק, ושמה אם מרחוק נראה צורת האות שוב אין ע"ז הפסול של חיסרון כמ"ל.

ובאב"נ סי' ר' דן בה"א שנפסק רגל הימין באמצע ואם נסלק מה שתחת ההפסק יראה כקו"ף כתב בסוף וכלל כייל הרמב"ם וכו' כל אות שאין התינוק וכו' יכול לקרותה פסול ואם יכול לקרותה הלא מועיל תיקון ולית בי' משום שלא כסדרן, ואף שפרמ"ג כתב דהא דמהני תיקון בתינוק יכול לקרותה היינו דוקא באין ניכר פרידתן להדיא, אין שום מקור לדבריו, וכדומה לי שפוסקין להיפוך ע"כ. ולכאורה אם נקרב הקוים יפסל מדין קו"ף.

ונראה דבאמת יש כאן קו"ה"א רק שיש חיסרון שהרגל הפנימי הוא ארוך וע"י ההפסק יראה כקוף אבל אין הקוים בעצמם פחות מכשיעור. א"כ כל החיסרון הוא היות ואם תקרב תשתנה צורתה ע"ז אמרינן היות וכמציאות לא נשתנה צורתה ואין חיסרון בשום חלק מחלקי האות שנחסר לכן התייר, ושמה לדין זה יודה המ"ב דאפילו ניכר מרחוק היות ואין כאן חיסרון בעצם האות אלא להציל שלא יראה כאות אחרת. ועיין באב"נ באריכות שהאריך בסברה הנ"ל.

סימן ז'

בדין הפסק דק בעובי האות

בבאה"ל המ"ל כתב דהפסק דק שנראה כנגד השמש אין צריך תיקון וראיתו מגמ' שבת הובא לעיל בשאלה דנקב שהדיו עובר עליו אינו מעכב ובחזו"א חור"ח סי' ח' סי"ק ח' כ' וז"ל ואמנם אם קו האות דק כל כך שכל האות נפסקה לשתיים ע"י הנקב כשנפלה

וכן לא ס"ל דחסר חלק באות אלא כל שתינוק קוראה הוה האות עצמה, וע"כ מה החילוק בין ניכר מרחוק ללא ניכר הרי התינוק מצרפם.

ונראה דדיני האות הוא לפי הקריאה ואם כשנקרא אין ניכר הפסק אין נקרא שחסר חלק מחלקי האות דעיקר חלקי האות שיקרא, אבל כשניכר הפסק הרי חסר כאן חלק ונקרא רק ע"י רמזים. ומה שתינוק קורא הרי גם כשיהי' חסר רגל ימין תינוק יקרא לה כתיקונה ואעפ"כ נפסל היות וחסר חלק מחלקי האות, ולדידן דפסלינן בנפסק האות כמו שיבארנו טעמי הפסול בספר אהלה של תורה סי' ה' אות ב', עכ"פ לזה מודינן לפמ"א דכל שניכר מרחוק הוה חיסרון בעצם האות.

ובחזו"א אר"ח סי' ח' אות ז' כתב ע"ד הבאה"ל וז"ל אבל מה שתלה הדבר בגודל ההפסק אינו מוכרע, שאין לנו שיעורים בגודל ההפסק ואין לקבוע כאן ב' הלכות ניכר להדיא חד שיעורא. וניכר בהסתכלות שיעור שני, דבר שלא הוזכר בגמ' ופוסקים. וכל הפסק הניכר לעין חדא הוא, אלא הכא בהכרעת המבט הדבר תלוי וכו' ע"כ. נראה דס"ל דאין החלל מחסר בחלק מהאות, דלוי יצוייר שתקרב קוין ישאר עליו צורת האות א"כ אין כאן שום חיסרון בחלק מחלקי האות אלא רק פירוד שמהני תיקון. (ושם האריך שאין לחלק בין ניכר להדיא לניכר ע"י עיון אבל על דין הזה לא הזכיר ויש לעיין אם גם בזה חולק. ואין מחלק דאפי' ניכר מרחוק ג"כ דינו ככל הפסק או שמה בזה יודה ועדיין צ"ע).

ולפי"ז בנחסר חלק מהאות שאם תקרב הקוים ישתנה צורתו כגון במקום עיגול הכ"ף כפופה שתינוק יקרא כ"ף מכח הכפיפה שלמעלה ואי ריבוע למטה, אבל במציאות אם תקרב הקוים יראה כאות ב' הרי חסר כאן קו המכריע של כ"ף כפופה. וכן שתדבק הקוים

מופרדת א"כ ראי' לדברי הבאה"ל, רק שהחזו"א הבין במג"א ג"כ שצריך שהנקב יסתם בשעת הכתיבה דו"ל שם בס"ק ח' ע"ד המחבר בס"י ל"ב סי"ג יהי' הקלף שלם כו' במ"א בשם הב"ח דאפי' נשאר נקב דק כשר. ובט"ז כתב שלא יהא נקב כלל, והדברים סתומים. ויש כאן ב' ענינים. אחד כשקו האות עב והנקב באמצע עביו או צדו, ובוה הנידון בפסול היקף גויל, ובוה יש להכשיר כיון דבשעת כתיבה הדיו עובר עליו וסותמו, ואם נפל הדיו אח"כ ה"ל כניקב ירך האות לאחר כתיבה דכשר. ואמנם אם קו האות דק כל כך שכל האות נפסקה לשתיים ע"י הנקב כשנפלה הדיו, ובוה נראה דפסולה ע"כ.

חזינן דס"ל דניקב חלל עובי האות הוא דוקא בנסתם והוא כמו שביארנו דברי הט"ז לעיל ולכן נשאר באי הבנה בדברי המג"א. אבל המ"ב מתיר אפילו בניקב בשעת הכתיבה ולכן נתחדש לו דינו כמ"ל. ובאהש"ת ספר שני סי' ה' אות ב' הארכנו בביאור פסול אותיות מופסקים, דהפסול היות ונתקבל שהאות תהי' גולם אחד ז"א אחידה ולא מופסקת. ובוה פליגי המ"ב והחזו"א אי שיעור קטן בנקב שהדיו עובר עליו אי חשיב אות מופסקת דהמ"ב ס"ל דאין ע"ז שם הפסק, והחזו"א ס"ל דיש ע"ז שם הפסק.

ולפי"ז יש לישב דבריו דכתב בס"ק א' וז"ל ולמש"כ לק' דאם הנקב ממלא את כל האויר פסול אף בניקב לאחר הכתיבה י"ל דהא דאמר כל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב היינו כשהנקב ממלא בין אות לאות דחשיב כגויל. ודבריו צ"ב דהרי נקב שהדיו עובר עליו אינו מוחשי א"כ חסר בתמות שנראה כב' אותיות דבוקות ויש ע"ז שם אות אחת. ולהנ"ל ניהא דכל הדין של מוק"ג הוא לדעת סיום האות ושלא נחשוב שהיא אות אחת, אבל אם מצד הדין אין לזה שם אות אחת ויש לזה דין אות מופסקת א"כ יש לזה

הדיו, ובוה נראה דפסולה, דלא אמרו כל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב אלא שהנקב הוא כקלף, אבל לא עדיף מקלף ואילו היה קלף במקום הנקב ונפסק הדיו הרי היא פסולה כדלקמן סכ"ה. וכמו כן בנקב פסולה, ועיקר הדיון בנקב שהדיו עובר עליו היינו שיהא דינו כנקב ולא כקלף וממילא אפי' כשנסתם ע"י הדיו אכתי האות כפסוקה דמקום הנקב לא חשיב כתב כיון דהדיו באויר ולא על הקלף.

וכן כשהנקב בצד האות היה בדין שיפסול משום חסרון מ"ג, ובוה אמרו כל נקב שהדיו עובר עליו אינו נקב אלא חשיב אוירו כקלף עצמו. ואם באמת סתמו הדיו חשיב כדיו ע"ג קלף, ואם הנקב בצד האות חשיב מ"ג, אבל אם נפל הדיו הרי נפסקה האות. ומה מאד תמוהים דברי המ"ב בזה שכתב בבה"ל שם דהפסק בגודל נקב שהדיו עובר עליו אינו הפסק וכו' ותרי בבה"ל שם פוסל הפסק שאינו ניכר להדיא אלא ע"י הסתכלות, וזה ודאי דיו עובר עליו עכ"ל.

ודבריו צ"ב בשלמא נקב בתולדה יש מקום לומר דהוא קלף ואפי' לדין מוקף גויל אבל נקב הנעשה ע"י ד"א מהיכי תיתי שיקרא ע"ז שם קלף ושהי' ע"ז דין של מוקף גויל או דין שנכתב על הקלף. ונראה לפי איך שביארנו בס"י ג' דכל הדין של הנקב שהדיו עובר עליו הוא היות וצדדי האות אוחזים את הדיו הרי הקלף שמצידי הנקב יש להם דין קלף לגבי הכתב, ושמה גם לענין מוק"ג צידי הנקב ז"א הקלף שבצד השני של הנקב נחשבת לגויל וכן מבואר בגה"ק סי' ל"ב ס"ק ח'.

והנה כ"ז לדעת הט"ז דצריך שיסתום הדיו את הנקב, אבל לדעת המג"א דס"ל דאפילו ניכר החור ג"כ כשר וביארנו לעיל דס"ל למג"א דחור קטן אין מעכב שיקרא אות

וא"כ בנקב כשערה נימא דלא יועיל מה שדק כ"כ שאלו יעביר עליו דיו יסתם, דזה לק"מ דהרב ז"ל כאן לא חקר אלא לענין אי הוי זה מוק"ג דהוי כקלף שלם, וכגון שיש נקב כזה בצד האות שנוגע בו והאות עצמו אינו מופסק, אבל אם ההפסק בגוף האות נהי דנחשב הקלף כשלם. עכ"פ הדיו של האות מופסק ואין האות גולם א'. ופשיטא שאינו כשר אלא כשהעביר עליו דיו ונסתם. להב"ח כדאית ליה דסגי שנסתם לעינינו דהוי כל דיו האות גולם א'. ולהט"ז כדאית ליה שיהי נסתם אף נגד השמש וז"פ עכ"ל. ועיי"ש שהתיר גם במופסקת כל עובי האות.

יוצא דבדין אחד שוים המ"ב והגה"ק בנפסק כל רוחב האות בנקב. והפמ"ג והחזו"א ס"ל דברוחב האות הוה הפסק. ולכאורה צ"ב להגה"ק דס"ל דנקב דק בעובי כל האות לא הוי מופסק וגויל הוה הפסק. ונראה לכאורה לבאר דבריו לפי המבואר בספר עקבי חיים סי' א' וז"ל.

לכאורה יש לתמוה טובא על הר"מ במסכת נגעים (פ"ד מ"ד) שכתב ששיעור הנקב אשר יצא ממנו השער מעט מזער ואין לו שיעור מוחש עד שימעט השיעור מ"ש ממאי דקיי"ל במנחות (כ"ט) דכל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותי פסולה, ואפ"ה קיי"ל שם (ל') דבין אות לאות כמלוא חוט השערה. הרי דחוט השערה יש לה שיעור מוחש שיהא נקרא כבר בשביל זה מוקף גויל.

שנלע"ד ברור דיש הפרש וחילוק גדול בין אם שיעור חוט השערה הוא בחיוב, לאם שיעור חוט השערה הוא בשלילה. דבשלמא במנחות. הרי שם השיעור הוא בחיוב דהיינו דבעינן שיהא שיעור הקפת גויל כשיעור חוט השערה ודבר זה הלא החוש מעיד שהעין שולטת בזה השיעור מה שאין כן בבהרת כשחסר משיעור כגריס כשיעור חוט השערה

סיום וניכר ע"י עיון שאין זו אות אחת, משא"כ למ"ב ז"ל דהוה חיסרון של תמות.

ובדעת קדושים ס"ק ז' כתב ע"ד המחבר בס"ג ז"ל שלא יהי בו נקבים כשיעור נקב שער"ע דיו, צל"ע אם הכוונה שהנקב הוא משך יותר מעובי האות ואף שצ"ל מוק"ג ושם אין דיו לכסות הנקב, מ"מ ההלכה הוא שכל שאלו הי' כאן דיו הי' עובר עליו, אין כאן קרע בקלף וה"ז בלא חסר כאן כלום, וממילא ה"ז בסגנון מוק"ג. אך לפי"ז מדוע יגרע נגיעה כל שהוא מנקב שהרי הלכה רוחת שנגיעה כל דהו פוסלת אף אם אין בה שיעור נקב שאין דיו ער"ע. ולזה נראה שהכשר נקב שער"ע הוא רק באמצע עובי האות ודיו מקיף הנקב מכל צד ויש היקף גויל היטב מכל צד וצד, וכיון שהנקב נסתם ע"י דיו ה"ז בלא היה וכו' עכ"ל.

וביאר דבריו דנקב קטן שהדיו עובר עליו הוה הפסק רק שלגבי דיני מוקף גויל אין חזר כזה הפסק לגויל דכל הדין שחזר הוה הפסק לגויל הוא רק שקלף אחד מרוחק מהשני אבל כשדבוקים אחד על השני ואין הפסק מוחשי כו"ע מדוד לתירוץ ראשון של הב"י שאין החזר הפסק לגויל שאחרי החזר ודו"ק וביאר זה הוא לפי ההר"א של הד"ק.

ובגדולי הקדש ס"ק ח' כתב ז"ל מה שהקשה הד"ק ז"ל מאי שנא מנגיעה דקה יש לדחות דשאני התחברות של אותיות ע"י קו מדיו, דאף שהוא קו דק מ"מ דיו הוא ומחברן ואין כל א' מוק"ג. משא"כ נקב דק כל כך שתוכל הדיו לעבור עליו הוי כקלף שלם ממש והוי שפיר מוק"ג שמצדו של הנקב.

והא דלא הקשה הרב מ"ש הפוסקים דכשיחדי"ן דהא' נפסקו אפי' ההפסק דק כשערה פסול וכו' והרי ההפסקה כשערה פשיטא דאלו יעביר עליו דיו יסתם ויתחבר,

וע"י שמעביר דיו על הנקב משחיר הדיו את סביבות תוך הנקב ואין ניכר הגויל ונעשה כאות אחת.

והנה כשהנקב סמוך לאות מבואר בדבריו דהוי מוק"ג ובפשטות ביאור דבריו דנקב קטן שהדיו עובר עליו הוה הפסק לאות אם לא יעבור בדיו רק שלגבי דיני מוקף גויל אין חור כזה הפסק לגויל דכל הדין שחור הוה הפסק לגויל הוא רק שקלף אחד מרוחק מהשני אבל כשדבוקים אחד על השני ואין הפסק מוחשי כו"ע מודו לתירצן ראשון של הב"י שאין החור הפסק לגויל שאחרי החור דוד"ק. ונקב שהדיו עובר עליו אינו נקב שיקרא הפסק לגויל. רק שלפ"י אם יהי נקב בין אות לאות לא יהי ע"י שם מוק"ג אבל לפי מה שביארנו לעיל דהגויל שבתוך הנקב נקרא גויל א"כ יכול לשמש הגויל שבנקב להק"ג של האות כמו שביארנו לעיל בדברי החזו"א.

ולפ"י יובן דברי הד"ק בסי' ל"ב ס"ק ו' הובא במק"מ סוף ס"ק ל"ג שאם הקלף שלם רק שהדיו נקב כ"כ בדקות שאין ההפסק ניכר רק נגד השמש אפשר דידה הטי' שכשר, והוא משולל הבנה דמה חור שאינו חיובי אלא שלילי הוי הפסק, ואין החיסרון מצד שאינו כתוב על קלף דהרי איירי בנקב שהדיו סותמו שאין חיסרון של קלף אלא חיסרון של תמות, א"כ כש"כ שיש קלף והוא חיובי ודאי שיהי חיסרון בתמות כמ"ל.

ולפי הנ"ל ניחא דבנקב שהדיו עובר וניכר נקב נגד השמש היות שלפני שכתב בדיו היה ניכר הגויל מתוך הנקב והיה לזה דין הפסק כמ"ל ס"ל להט"ז דאם לא נתמלא כל הנקב בדיו אין ע"י שם אות א' היות ולנקב היה דין הפסק ולא נתחבר ונהי שיש לזה שם קלף כמ"ל אבל גולם א' אינו. אבל בנדון הד"ק איירי שהגויל אינו ניכר רק נגד השמש וכן ה"ה בנקב שניכר רק נגד השמש יודה

שהשיעור הוא בשלילה, דהיינו שחסר משיעור הגרים כשיעור חוט השערה, אז ודאי אין לו שיעור מוחש דכשאנו מסתכלים על שיעור הגרים אין מוחש כלל חסרון שיעור חוט השערה משיעור הגרים ודבר זה הוא ברור בחוש ובנסיון. עכ"ל.

ובתחילת ההשקפה נראה בביאור הגה"ק דיש חילוק בין אם יש קלף מפסיק והוי ממשות ז"א חיובי ולכן בא' שנפסק כחוט השערה הוי הפסק משא"כ כשיש חור שאין כאן ממשות המפסיק אלא שיש כאן חיסרון קלף והחיסרון אינו מוחשי וכאינו וממילא אין האות מופסק רק שלפ"י אם יהי נקב באות עצמה ולא יעבור בדיו על הנקב ג"כ לא יקרא שיש הפסק באות.

והמע"י בלשונו יראה דגם זה הוי הפסק דכתב אבל אם ההפסק בגוף האות נהי דנחשב הקלף כשלם עכ"פ הדיו של האות מופסק ואין האות גולם א' ע"כ איירי בניקב בנקב שהדיו סותמו שהוי כקלף ואעפ"כ נפסל מצד שאינו גולם א', א"כ צ"ב מש"כ ופשיטא שאינו כשר אלא כשהעביר עליו דיו ונסתם להב"ח כדאית ליה דסגי שנסתם לעינינו. ודבריו צ"ב דהרי בחור אין דיו, דניכר נגד השמש א"כ מה ההבדל בין לפני שהעביר דיו לאחר שהעביר דיו. וקשה לומר דלפנ"כ ז"א לפני שהעביר דיו החור גדול וע"י הדיו הוקטן דלא משמע כן בב"ח שהדיו סותם חלק מהחור עיין בגה"ק ס"ק ז'.

ונראה בביאור דבריו דהחור שהוא כחוט השערה ניכר לפני שהעביר דיו ע"י הגויל שבצידי תוך החור ז"א אם לא יעביר דיו על הנקב רק יכתוב עד הנקב הרי הגויל שתחת האות נראית בחור וגויל זה הוי הפסק שלא יקרא גולם א' דניכר ההפסק (ונהי שאין נקרא חסר קלף דנקב שהדיו סותמו אין נקרא חסר אעפ"כ יש לזה דין של אות מופסקת כמבואר).

בדין מוקף גויל ע"י זכוכית מגדלת

שמש

שהביא רא"י לדינו שגויל שנראה כנגד השמש אינו מוק"ג מהמ"א שמתיר אפי' שלא נסתם הנקב ולכאורה איך מביא רא"י משלילי על חיובי, ולפי הנ"ל ניהא דהרי לפני שעבר בדיו הרי הנקב היה ניכר בגויל והוי הפסק א"כ במה נסתלק מהנקב שם הפסק ע"כ היות ולא ניכר אין ע"ז שם הפסק, א"כ ה"ה לגויל היות ולא ניכר אין ע"ז שם הפסק ודוק. (ויש עוד לעיין בזה רק שלא הכריח דינו מכח הרא"י רק מסברא פשוטה).

הט"ז דאינו נקב. היות ואין ניכר הגויל שבתוך הנקב.

ונראה דגם הבאה"ל איירי בגויל ונקב שניכר רק נגד השמש וכן בדוכב מישרים איירי שהגויל ניכר רק נגד השמש יוצא דהבאה"ל והדוכב מישרים הם כהד"ק.

ולפי הנ"ל יובנו דברי הגאון משיבין

דין מוקף גויל ע"י זכוכית מגדלת

ע"י זכוכית מגדלת יש מקום להתיר לגרור היות ולרוב פוסקים אין נקרא מוק"ג, ואפי' אם נחשוש לשיטות שגויל הניכר ע"י זכוכית מגדלת נקרא מוק"ג יש להתיר לגרור היות ולגרור מקצת מהאות בשם הוא מדרבנן ולצורך תיקון שלא לגנח היריעה יש להתיר ועיין באבני נזר חאר"ח סי' ח' ס"ק ח' ובחיר"ד סי' שס"ז ושר'ת רע"א מהד"ת סי' י"ד ובחידושי על סי' ל"ב סט"ז.

כל זה נכתב דרך משא ומתן ולא הלכה למעשה, ולמעשה ישאל מורה הוראה מומחה בעניני סת"ם.

לאחר שנתברר בעו"ה יסודות דין מוקף גויל ע"י זכוכית מגדלת והארכנו דלפי הד"ק והגה"ק והבאה"ל דאם היה הפסק דק שנראה רק כנגד השמש אינו נקרא הפסק, ולפי"ז אם באות עצמה אין נקרא הפסק ה"ה שאין ע"ז דין של מוקף גויל רק שלפמ"ג והחזו"א דס"ל דהוי הפסק באות ולפי"ד יש מקום לעיין אם כזה גויל דק שניכר ע"י זכוכית מגדלת אם נקרא מוקף גויל ובפרט שהוא לא מחלק בין ניכר נגד השמש לניכר בעיון, ועיין בסימן ב' בדין נקב הסמוך לאות שהבאנו את ב' השיטות.

ולכאורה בשם שיש הפסק דק שניכר רק

ביאור מחלוקת הפוסקים בצורת מושב הלמ"ד

כתב המחבר באו"ח סימן ל"ו. צריך לדקדק בכתיבת האותיות שלא תשתנה צורת שום אחת מהן, ולא תדמה לאחרת, הגה. ולכתחלה יכתוב בכתיבה תמה כמבואר בטור ובשאר פוסקים, והוא ידוע אצל הסופרים, מיהו אם שינה בצורת הכתב אינו פוסל, וכתב המשנה ברורה בס"ק ד' וז"ל "אם שינה וכו', היינו שלא כתב תמונת האותיות המוזכרים בספרים, אבל תמונת האות מיהו צריך, כמו שכתב המחבר שלא תשתנה. וכו' וכ"ש שלא ישנהו לאות אחר, כגון מדלי"ת לרי"ש, או מבי"ת לכ"ף וכדומה. והכוונה כמו שכתב הנובי" סימן פ', דבר שאין לו שורש בגמ' אין לפסול האות עבור זה".

ביאור דבריו, כל אות מורכבת מאברים. כגון גג וירך, וכן בלמ"ד הצואר הוא אבר מאברי האות, והנה. כל אבר שנתקבל מחז"ל שהוא אבר מאברי האות. אע"פ שהוא אבר קטן שאינו מורגש כ"כ, אעפ"כ אם נחסר מהאות נפסל. כגון קוץ השמאלי של היר"ד לר"ת, הוא אבר שנתקבל כחלק מהאות ולכן אם חיסר הקוץ נפסל האות, ובאותיות המורכבות. כגון מ"ם שהיא מורכבת מ- כ' ו', ורואים שבמשך הדורות לא הקפידו על ההרכבה שהיא תהיה בדוקא כ"ו. בזה דן הנובי" בסיומן פ' שאינו לעיכובא. ולכן אם האריך חרטום המ"ם סתומה ויצא מכלל ו' לא נפסל. והנה כל זה רק שלא נשתנה עי"ז צורת האות. אבל אם נשתנה צורת האות מבואר במחבר שנפסל.

ויש לדון בצורת האות למ"ד, איך נתקבל מסיני. והאם הלמ"ד שנהוג כיום הוא הלמ"ד שנתקבל מסיני. וז"ל הברוך שאמר הראשון באות למ"ד. "והא לך דברי רבינו טורדוס הלוי. אשר כתב על הלמ"ד בספר אוצר הכבוד, במס' חגיגה ס"פ אין דורשין, וז"ל.

והנני מעיר את לבבך אולי ידאג בקרבך לדרוש ולתור בחכמה, ואשמיעך בצורת האותיות דבר חכמה נעלמה, ואל יעלה על דעתך שצורת האותיות שנתנו למשה מסיני שהיא הצורה שבידינו היום, אחר שעברו עלינו כמה זמנים, ובאו הסופרים שבכל דור ודור לפי אורך הזמן ורחוק המקומות, וחשבו ליפות האותיות ותקנום, ותקנתם היא קלקלתם, ומהם לא למדו עט סופר מהיר ונתעוורתה הצורה מאליה עד שנשתנית צורתה העליונה. מיד ליד, ממקום למקום, עד שכמעט נהפכה לצורה אחרת. וכו', ואכתוב לך צורת הלמ"ד לבדה כפי הקבלה הנכונה, כיון שבאתה לידינו וזו היא צורתה ממש המקובלת, "דל"ת וא"ו ארוכה על גבה". וזה סוד סתום וחתום אשר לא ניתן ליכתב עכ"ל רבינו טורדוס הלוי ז"ל.

ומפשטות אריכות דבריו, כל ההקדמה שהקדים, הוא לבאר שהלמ"ד נשתנה מתחת אורך הזמן ורחוק המקום, עד שכמעט שנהפכה לצורה אחרת. ע"ז כתב שהצורה היא וא"ו ארוכה ע"ג דל"ת, והנה על הוא"ו הדגיש ר"ט שצריך שיהיה וא"ו ארוכה, ובדלת לא הדגיש שום דגש. משמע שהדל"ת היא דלת רגילה. ז"א רגל ישרה ולא עקומה דאחרת היה לו להדגיש פרט זה.

ובברוך שאמר האריך ביסוד הלמ"ד, ובתוך דבריו כתב וז"ל "אך שבעונותי אין לי כח ורשות לכתוב הלמ"ד כדל"ת קבלת רבינו טורדוס הלוי ז"ל "אחרי שנשתכחה בעונותינו

צורה זו לגמרי מכל אדם, וגם בעוה"ד יחיד ועני אני בתורה ובמעשה שאיני רשאי ליגע בו יד". אך אני סומך על השי"ת, ועל קבלת החסיד ז"ל שכתב שהלמ"ד מן האותיות עגולים בלי זויות וכו', וכן כתב רבינו שמחה ז"ל משמו. וכו' וכדאי לסמוך עליהם בשעת הדחק עכ"ל.

והנה אחר אריכות דבריו לא נתברר במה נשתנה הלמ"ד שהיה מקובל בזמנו מהלמ"ד שבקבלת רבינו טורדוס ז"ל. ואין לומר שעיקר השינוי הוא שהלמ"ד של ר"ט היא מרובעת כד', והלמ"ד שנשתנה הוא עגול כרי"ש. והחילוק הוא שלר"ט הלמ"ד מורכבת מ-ו' ד', ולב"ש הלמ"ד מורכבת מ-ו' ר'. אבל בענין הרגל אין הבדל ביניהם. דמאריכות לשון הב"ש משמע שהשינוי הוא שינוי שאין ביכולתו לשנות היות וצורה זו נשתכחה לגמרי מכל אדם, ואם כל החילוק הוא בריבוע ועיגול, הרי חילוק זה הוא חילוק דק, ומה שייך לומר שנשתכחה מכל אדם. הרי דבר זה לא מורגש ומדוע א"א לשנות. והמעייין בכת"י הקדמונים יראה שתמונת הלמ"ד אין לה אחידות, דאפילו גדולי עולם כגון הכת"י המקובל שהוא של המהר"י אבוהב, או של רבינו סולימאן אוחנא, או של בעל הגדולי תרומה אין להם אחידות בעיגול הלי. ריש לפעמים שנכתב כמעט מרובע, ויש לפעמים שהוא עגול היטב. כך שהשינוי בין עיגול למרובע הוא אינו מורגש. וא"כ מה כל הפחד לשנות מהכתב המקובל.

וכן לא שייך לומר שברגל עצמו לא חל שינוי. והן לר"ט והן לב"ש הרגל היא ישרה, או מעט עקומה, דהמעייין בכתבים יראה שינויים גדולים מכתב אחד למשנהו, ואפילו בכת"י אחד יש שינויים בסגנון הכיפוף. בכת"י שאומרים שהוא מבעל הג"ת נראה כמעט שאין כיפוף והוא נוטה ללמ"ד של רבינו טורדוס, ובכת"י שאומרים שהוא של מהר"י אבוהב יש כבר שינוי. ויש שדומים ללמ"ד של רבינו טורדוס, ויש שנוטים יותר לכיפוף. ובכת"י שאומרים שהוא של רבינו סולימאן אוחנא יש כבר שינוי ניכר ע"י שהזנב מכופף היטב. ובפרט בלמדי"ם שלנו הוי שינוי צורה לגמרי, וא"כ לא מסתבר לומר שברגל עצמו לא היה שינויים, ואורבה יותר מסתבר לומר שכל מה שהרעיש רבינו טורדוס שחל שינוי בצורת האות למ"ד, כונתו על רגל הלמ"ד שחל שינוי במשך הזמן.

ולכן נראה, שכונת הב"ש דנשתנה בזמנו צורת הלמ"ד, מקבלת רבינו טורדוס בב' ענינים, א. שינוי צורה הניכרת. ב. שינוי צורה שאינו ניכר. השינוי הראשון הוא. דלר"ט הלמ"ד הוא מורכב מ-ו' ד'. ז"א שרגל הלמ"ד היא ישרה. ובזמן הב"ש נשתנה הרגל והיה לזה כבר צורת כ"ף. והלמ"ד היתה מורכבת מ-כ' ו'. וצורה זו היתה משונה מקבלת ר"ט, ולא היה בכח הב"ש לשנות ל-ו' ד', היות וצורה זו נשתכחה מכל אדם. ולכן כתב שאינו רשאי ליגע בו יד, היות ולמ"ד של ר"ט בזמנו היה שינוי צורה. ושינוי השני. שהלמ"ד של ר"ט היה מרובע, ובזמן הב"ש היה רגילות לעגל, שינוי זה היה הב"ש יכול לשנות. רק שסמך על החסיד, שכתב שהלמ"ד הוא מהאותיות שאין להם זויות.

ב. מקורות בחו"ל בצורת ירך הלמ"ד

וזה לשון המדרש תדשא פ"ב "כשם שלמ"ד באמצע אותיות כך כרובים באמצע. והם עומדים על רגליהם כאות ל' שאין לו ישוב", מבואר שהלמ"ד הירך ישר. וכמו שהלמ"ד עומדת על רגל ישרה, כך הכרובים עמדו על רגליהם בלי ישוב וזה לשון הזהר חדש. שיר השירים. על הפסוק עיר קטנה. "ורא איהי עיר קטנה ואנשים בה מעט. וכו'. ובא אליה מלך

גדול דא את ל'. וכו' וסבב אותה באת חד דאיהי ט'. ט' ל' הות, ובההוא סיבובא דקא מסבב סחור סחור אתעביר בעגולא ט', מבואר מדברי הזהר שאין הלמ"ד מורכבת מ-ו' ד', אלא היא מורכבת כהרכבת האות טי"ת. רק שבטי"ת ב' ההרכבות הם בשוה. ובלמ"ד ההרכבה אחד ע"ג השני, והנה בטי"ת. האות מורכבת מכ"ז, כמבואר בב"ש הובא בב". (ולפי האר"י כ"ו) או מפ' ז' כמבואר באגור.

ולכאורה המחלוקת בין ר"ט, ורגילות העולם בצורת הלמ"ד, הוא מחלוקת מדרשים, דלפי המדרש תדשא. הלמ"ד הירך הוא כרגל הרל"ת. ז"א בלי ישוב. ומנהג העולם הוא כזהזהר חדש, שמושב הלמ"ד הוא כראש הימיני של הטי"ת שהוא דומה לכ'. ולולי דמסתפינא היה נ"ל לומר שלא נחלקו המדרשים, דז"ל רבינו טורדוס בספרו אוצר הכבוד עמ"ס חגיגה דף ט"ו, ד"ה איה סופר את המגדלים. וכו'. "ודע שהצורה הזאת רומזת לזמן שב"ה קיים, ועכשיו שאין השם שלם ולא הכסא שלם, יש שינוי דק מאד בצורתה מורה על התורבן ועל הגלות ואיני רשאי לציירה משום כבוד אלקים הסתר דבר". עי"ש.

מבואר מדבריו הק' שהלמ"ד יש שינוי בצורתה ממה שנתקבלה, דלפני החורבן נכתבה אחרת. ולאחר החורבן נכתב אחרת, ומסתימת לשונו שם משמע שאין השינוי ברגל הלמ"ד, ונראה דיתר הראשונים ס"ל שבאמת השינוי בלמ"ד נעשה ברגל הלמ"ד, ונהי שבקבלת צורת הלמ"ד בסיני היה ברגל ישרה, זה היה צורתה לפני החורבן, אבל לאחר החורבן נשתנה צורתה ונעשה רגלה כפופה ומושכבת, ונראה דבתחילה נתקבל הצורה בסיני. שלפני החורבן יהיה צורתה ברגל ישרה, ולאחר החורבן ברגל כפופה, לפי"ז יוצא שצורת הלמ"ד נתקבלה בסיני בב' צורות, למד ברגל ישרה, ולמ"ד ברגל כפופה.

ולפי המבואר נראה דלא נחלקו המדרשים, אלא שכונת המדרש תדשא שהכרובים היו עומדים על רגליהם כאות ל' שאין לו ישוב, הכונה כצורת ה' שלפני החורבן שאין לו כיפוף, ולא כל' שלאחר החורבן שהרגל כפופה, והזה"ח מסביר לפי ציור ה' שלאחר החורבן, שצורתו כט', היינו שהמושב הוא ככ"ף, ובוה עצמו י"ל שנחלקו במשך הדורות בעלי הקבלה. אם הכונה שנשתנה לגמרי כטי"ת, או שהשינוי הוא מעט, ושמא בזה עצמו יש סודות גדולים שאין לנו ידיעה בנסתרות, והמעין בכת"י ישנים של גדולי עולם יראה שאין בזה צורה אחידה. יש שעשו כיפוף היטב. ויש שעשו כיפוף מועט. אלו ואלו דא"ת. ואפילו אם נאמר שלא היה השינוי בזמן החורבן, שמא גם בזמן התנאים כתבו את הלמ"ד בשני צורות, היו כאלה שכתבו ו' ד' והיו שכתבו ו' כ', ולכן כתב המדרש תדשא שהכרובים היו כלמ"ד שאין לו ישוב.

ג. צורת כיפוף רגל הלמ"ד

בשו"ת הרדב"ז ח"ב סימן פ"ב. דן בתפילין שהיה כתוב ב"פ בחזק, האם מותר לגרור ולהמשיך את גג הק', והאריך דאין לעשות כן מב' טעמים. א' דצורת הק' היא, שהרגל הוא כנגד סוף הגג, ולא כנגד אמצעה.

ב. דהק' צריך שיראה ככ' ואם יאריך את הגג יתבטל צורת הכ', וזה לשונו "ותו לפי סוד צורת האותיות. צורת הקר"ף היא כ"ו, והיא מאותיות שם היחוד, וכן כתוב באגור, ואם כן היאך אפשר שיהיה גג העליון של הכ"ף ארוך כל כך והתחתון קצר. אין זה צורת כף וזה

פשוט, ולפי זה אפילו אם היה מותר למחוק רגל הקו"ף ולהמשיכו כגון בספר תורה, אין ראוי לעשות כן, לפי שנפסדה צורת האות, ואין לו תקנה אלא שיאריך גם הקו התחתון, וכן הדיון בלמ"ד בזמן שבא להאריך אותה, שגם צורתה כ"ו כמגין היחוד". מבואר דס"ל שמה שנתקבל שהלמ"ד הוא כ"ו הכ"ף הוא לעיכובא, ולכן אם האריך את הקו העליון צריך להאריך גם בקו התחתון.

ובספר גן המלך (נדפס בשו"ת גנת ורדים) אות קי"ד, חלק על הרדב"ז. וז"ל "ולע"ד אין דברים אלו מחוורין, שאע"פ שצורתה היא כ' ו', אינו ר"ל שכך צורתה בהחלט, אלא לומר שקרוב להיות צורתה כך", וכו', עכ"ל, והנה בעקרון בודאי לא נחלק גן המלך על הרדב"ז שיש לעשות הק' כ' ו', אלא נחלק על מה שדן הרדב"ז שהכ' שבק' הוא לעיכובא, ע"ז כתב שאינו לעיכובא ודי שיהיה לזה נטיה לכ', ושמא לכתחילה יודה שיש להדר לעשות הלי' כ"ו, היות וזה מרמז על היחוד, ומה שיותר ברור עדיף. טפי.

והנה כשחז"ל רצו לרמז בצורת אות שחלק ממנו דומה לאות אחרת, ואם יעשה ממש כאות אחרת יפסל, כתבו בלשון שאין לעשות כאות השניה, ומה נלמד שיש לעשות רק מעין האות השניה, עיין שבת ק"ג ע"ב, וכתבתם שתהא כתיבה תמה. שלא יכתוב אלפי"ן עייני"ן, ועיין בב"י סימן ל"ו. בא"ב השני שבב"ש. באות א'. מה שהביא מהרא"מ, ובאות ט' מה שהביא מר"ת, ואם נתבאר בראשונים שהלמ"ד מורכבת מ- כ' ו'. אם כוונתם היה שלא יעשה כ"ף ו', אלא מעין כ', היו צריכים להזהיר שלא יעשה כ' ו', ומינה נשמע שיש לזה דמיון לכ'. או שיכתבו מפורש שלא יעשה כ"ו רק כעין דמיון כ"ו, היות ורמז ליחוד השם.

ד. בביאור דברי המשנת סומרים באות ל"מ"ד

ועיין במשנ"ס שהביא מחלוקת הפוסקים באופן כתיבת קו התחתון של הלמ"ד, וז"ל אך אם צריך להמשיך הקו התחתון של הכ"ף שיהיה שוה עם הקו העליון, יש דיעות בזה בין הפוסקים, די"א דצריך [רדב"ז סימן פ"ב, ותורת חיים פ' חלק] וי"א דאדרבה לא ימשיכו רק מעט [ספר קהלת יעקב בסופו בהשו"ת, עיין שם שכתב שגם שמע כן בשם הגר"א] ונהגו הסופרים כדעה זו, ועיין בביאור הלכה. עכ"ל.

ולכאורה דבריו נראים קצת סותרים, דכתב דהמנהג לעשות את קו התחתון מעט, א"כ ע"כ ס"ל שאין לעשות את הלמ"ד ככ"ף אלא כדמיון כ"ף (דזה ודאי בכ"ף אם יעשה רק מעט יפסל דאין לו צורת כ') א"כ היה לו למשנ"ס להדגיש דלפי המנהג יש להקפיד שלא יראה ככ"ף, ולא די שלא כתב קפידא זו, כתב להיפך, וז"ל שם באות למ"ד "תמונת הלמ"ד היא כמו כ"ף כפופה ועליה וא"ו, ומחאי טעמא תהיה יריכה עגולה מאחריה לצד ימין וכפופה היטב לפניה כצורת כ"ף כפופה" עכ"ל. מבואר מדבריו שיש קפידה שהאות למ"ד תראה ככ' ו'.

וכן כשהביא את מחלוקת הפוסקים. אם צריך שיהיה קו התחתון שוה לקו העליון, היה צריך יותר להדגיש, שהמחלוקת ביניהם הוא אם יש לעשות את הלמ"ד ככ' ו', או שרק יהיה לזה נטיה לכ' ו'. ולכן לדעת הרדב"ז צריך להשוות קו התחתון לקו העליון. היות וצריך שיהיה כ'. ולהגר"א צריך שלא יראה ככ', אלא שיהיה לזה נטיה לכ'. ומדברי המשנ"ס משמע שעיקר המחלוקת הוא אם יש להשוות קו התחתון לקו העליון, אבל בעקרון לכו"ע יש לעשות את הלמ"ד כ"ו, דהרי כתב שם, וז"ל "אך אם צריך להמשיך קו התחתון של הכ"ף שיהיה שוה עם קו העליון יש דיעות בזה", משמע שעיקר המחלוקת שנחלקו, אם יש להשוות

הקוים. רק שאח"כ כתב דאדרבה לא ימשיכו רק מעט, ולשון זה לכאורה סותר את דבריו הקודמים כמש"נ. ויש לבאר במה נחלקו הרדב"ז והגר"א.

ה. בשיעור מושב הלמ"ד

כתב הביאה"ל באות למ"ד. וז"ל "ונהגו הסופרים כדעה זו, (כונתו כדעת הגר"א שממשיכים את המושב רק מעט) ועיין ג"כ בפמ"ג שכתב. דמה שאמרו ביריכו של ה"א הימיני אם יש בו כמלא אות קטנה והוא היו"ד כשר, נראה לי דה"ה לשאר אותיות כגון ד' למ"ד וכו', אם נשאר מירך הימין כיו"ד די בכך, וג"ל שבלמ"ד כוונתו לענין קו התחתון הוזה שאפילו אם לא המשיכו מלמטה רק כיו"ד די, דאין לומר שכוונתו להקל אפילו בקו העגולה האמצעי שמצד ימין, א"כ אין בו תמונת למ"ד כלל". עכ"ל. מפשטות דבריו נראה דכתב דברי הפמ"ג על מה שנהגו הסופרים למשוך את קו התחתון רק מעט. וע"ז הביא דברי הפמ"ג שצריך כמלא או"ק, והכונה הוא על המושב, ולכאורה מה נוגע דברי הפמ"ג לדעת הגר"א, מדוע לדברי הרדב"ז לא שייך דין זה. ואין לומר דאין זה שייך למחלוקת א"כ מה היה צריך לציין דין זה על ונהגו הסופרים כדעה זו.

ונראה דהביאה"ל בכונה כתב דין זה רק למנהג שנוהגים כהגר"א, היות ולדעת הרדב"ז לא יועיל כמלא או"ק, דהרי הרדב"ז כתב מפורש שלא מועיל בק' מה שיש בזה כיפוף מעט אפילו אם נשאר כמלא או"ק א"כ ה"ה בל', דהרי לדעת הרדב"ז צריך שיהיה שוה קו התחתון לקו העליון שיהיה לזה צורת כ"ף, א"כ כמו שבכ"ף, הדבר פשוט שאם הגג הוא רחב והמושב הוא כמלא או"ק, הכ"ף פסולה היות ואין לזה צורת כ"ף. ה"ה בלמ"ד יש לפסול אם נפסל צורת הכ"ף, דמה מועיל מה שיש בזה שיעור או"ק הרי חסר מצורת הכ"ף של הלמ"ד.

רק שדברי הביאה"ל צריכים ביאור, דהרי כל הדין של כמלא אות קטנה הוא רק באותיות ארוכות כגון ד' או ר', אבל באותיות קצרות כגון י' בזה אין צורך שישאר כמלא אות קטנה, דהרי כל השיעור הוא אות קטנה, וא"כ מה שייך לומר שישתייר כמלא או"ק, וע"כ שבוה מספיק שהתינוק מכיר שלא נפסל צורת האות, א"כ במושב הלמ"ד שלכתחילה השיעור הוא מעט מדוע צריך שישאר כמלא או"ק. ולכאורה היה צריך להיות דינו כיו"ד. שיועיל אם נשתייר שיעור שלא נשתנה צורתו וניכר לתינוק. וכן צ"ע, דלא מצאנו מלא או"ק רק ברגלי אותיות ולא בגגות ומושבות, ואם נאמר שיש דין של מלא או"ק גם במושב, א"כ גם במ"ס פתוחה היה לו לבאה"ל לכתוב שצריך כמלא או"ק במושב, וכן במושב העי"ן והצדי"ק (ובמושב העי"ן יש לדון, דהרי בא' כתב היריאים שלא יעקם בצד ימין שיראה כע', ומעט צריך. ושמא בעי"ן מספיק כדי שיהי' ניכר שזה מושב, ובא' ליראים צריך שלא יעשה כשיעור שבצי"ן היה נראה במושב, ועיין בדפי השיעורים שהארכתי. דיכול להיות שליראים יש לפסול רק אם האריך ביותר, אע"פ שבפחות לא נפסל העי"ן).

ונראה לבאר דברי הביאה"ל, דהנה יש לדון במושב הלמ"ד, האם הלמ"ד הוא מאותיות ייש להם מושב, או מאותיות שאין להם מושב, והמושב שעשו הוא ירך הלמ"ד שנתעקם, וכך נהגו לעקמו כמשנ"ל כדי שיראה ככ"ף, והנה ר"ט כתב, שהלמ"ד הוא וא"ו דל"ת. ע"כ הלמ"ד אינו מהאותיות שיש לו מושב. ולכאורה גם הב"ש מודה שהל' בעיקרון אין לו מושב, רק שנשתנה כמו שהארכנו לעיל, וס"ל להב"ש שהשינוי הוא, שחלק מהדרך נתכופף ונעשה

כמושב, והנה צורת הכתיבה הוא כמושב. אבל דינו כירך. שצריך שיהיה לו שיעור כמלא או"ק, וס"ל לביאה"ל שהחלק העגול לא שיין לומר שיוכשר ע"י כמלא או"ק דהרי ניכר שהוא חסר ואין לו צורת למ"ד, ולכן צריך שיהיה שיעור כמלא או"ק במושב.

וכן מיושב מדוע צריך כמלא או"ק, הרי באות קטנה כגון יו"ד אין צורך שישאר כמלא או"ק, ומדוע במושב לדעת הגר"א צריך כמלא או"ק, ולהנ"ל נחא היות והדין כמלא או"ק הוא מדין ירך הלמ"ד. וירך הלמ"ד בודאי בעיקרון לא היה השיעור רק כיו"ד. ולפי"ז נחא מה שתמהו על הביאה"ל שהצריך כמלא או"ק במושב הלמ"ד. הרי לר"ט אין ללמ"ד לגמרי מושב, ולהנ"ל נחא, דלר"ט ניכר ה' ע"י הירך, ובירך בודאי לר"ט צריך שישתייר לכה"פ כמלא או"ק. כל הגדרון הוא בלמ"ד שיש לו מושב, שההיכר של הירך הוא רק במושב, ס"ל לביאה"ל שצריך שיהיה השיעור במושב עצמו. רק שלכאורה דברי הביאה"ל צ"ע מדוע לא נחשיב את המלא או"ק מתחילת הירך.

ו. שיעור אות קמנה ברגל הק'.

ונראה לישב דברי הביאה"ל, דהביאה"ל הוא לשיטתו במשנ"ס באות פ"א פשוטה וז"ל "גם צריכה להיות ארוכה לכתחלה, כשיעור שתהא ראויה לעשות פ"א כפופה אם תכפנה, ובדיעבד אם יש ברגל ימיני מכנגד מקום הנקודה ולמטה כמלא יו"ד די בכך, [הפמ"ג כתב סתם כמלא יו"ד מהירך, והכוונה כאשר כתבנו, דאל"ה אין צורת אות עליו"] עכ"ל. ודבריו צ"ב, דאיזה דין יש ליציאה מכנגד מקום הנקודה, הרי הירך מתחיל מגפ"א, וא"כ השיעור נמדד מהגג. ומהיכי תיתי למדוד מכנגד הנקודה, ולכאורה אם יש כמלא או"ק ואין עליו צורת פ"א פשוטה צריך להאריך עד שיהיה לזה צורת אות ויהיה ניכר לחינוך, (ובפמ"ג לכאורה היה מקום לומר דאיירי שעשה הנקודה הפנימית קטנה ודקה, וע"י שיעשה הרגל כמלא או"ק יראה כפ"א פשוטה).

וכן כתב במשנ"ס באות קו"ף וז"ל "ואם אורך הרגל השמאלי הוא רק כמו יו"ד מכנגד מקום הכפיפה ולמטה כשר בדיעבד". ודין זה צ"ב. דע"כ איירי שניכר שהוא ק', דאם יש לזה צורת ה"א ע"י שלא עיקם ירך הימיני היטב, לכאורה יפסל לאות קו"ף אפילו אם יוצא כמלא או"ק. (ולענין אם נפסל לאות ה"א, באב"ג חאו"ח סימן ו' פסל, והארכנו בדבריו בשיעורי משמרת סת"ם) וע"כ איירי שכיפף ירך הימיני היטב ואין ע"ז צורת ה"א רק צורת קו"ף. א"כ אפילו ביציאה של פחות מאו"ק מהכיפוף ג"כ יש לזה צורת קו"ף. א"כ אפילו אם נאמר דיש דין שאין אבר פחות מאו"ק. לכאורה בק' אין מקום לפסול, היות ואין הירך מתחיל מכנגד סוף רגל ימין אלא מראשו. א"כ מדוע לא נמדוד את האו"ק מהראש שנכנס בחלל הק'. ואיפה מצינו שצריך שיעור מחלק היציאה שמנגד רגל ימין, ולכאורה מצד הסברא אם יש שיעור והחינוך קורא ק' אין מקום לפסול.

וכן באות צו"י פשוטה כתב המשנ"ס, וז"ל "ושיעור ארכה שתדל למטה מדיבוק הראשים לכתחלה בכדי שיהא ראוי לעשות צדי כפופה, ובדיעבד פסק הפמ"ג שאם הוציא ממקום דיבוק היו"ד לנו"ן רק כמלא יו"ד כשר, אבל אם לא נשאר כמלא יו"ד צ"ע" עכ"ל, ולכאורה יש להקשות כנ"ל הרי האבר של הצד"י מתחיל מגוף הנו"ן ויש יותר ממלא או"ק, רק שבצדו י"ל, דהחלק היורד ממקום החיבור, הוא גוף לב' החלקים העליונים. ז"א ירך וב'

ראשים, עד מקום החיבור נקרא ראש, וממקום החיבור הוא אבר חדש ז"א ירך, וירך זה צריך שיהיה מלא או"ק, ושמא זה עצמו נסתפק הפמ"ג אם הירך הוא בפנ"ע וצריך כמלא או"ק, או שאין זה ירך בפנ"ע וא"כ הוא נמדד מלמעלה ומספיק שיהיה לזה צורת אות, (ועיין במרכה חיים ח"א עמוד מ"ד מש"כ, מה שיש לדון בזה) והנה כ"ז בצד"י פשוטה, אבל בק' שאין על חלק היציאה שם אבר בפנ"ע, מדוע שנצטרך כמלא או"ק, ולכאורה מספיק שיצא משם ה"א ויקרא קו"ף. (ואין לומר היות והק' הוא חד כרעא, והרגל מתחילה מהחלק שיוצא מכנגד רגל ימין, דא"כ גם בשי"ן נצטרך לעשות שהחוד יהיה כמלא או"ק).

והנה מקור המשנ"ס הוא מהפמ"ג בפתחה לצורת האותיות בסוף סימן ל"ב, וז"ל "קיי"ל ניקב רגל הה"א ונשתייר מלא יו"ד כשר, ויראה לי ה"ה שאר אותיות ד', ה', ז', ח', למ"ד, פ"א פשוטה. צד"י פשוטה. קו"ף, רי"ש, תי"ו, אם נשאר מירך הימין כיו"ד די בכך", ומדברי הפמ"ג אלו כתב במשנ"ס באות ק' דצריך שיצא מכנגד מקום הכיפוף של רגל ימין כמלא או"ק, וז"ל כן נ"ל כונת הפמ"ג במה שכתב לענין הקו"ף וכו' ומה שסיים אם נשאר מירך הימין משום אחרוני נקט.

ודבריו צ"ב, דמדוע א"א להסביר בדברי הפמ"ג, דאיירי על רגל ימין, דהרי הק' מצד הדין צריך שיהיה ירך עקום. רק שנהגו לעשות ככ"ף (עיין בביאה"ל אות קו"ף ויריכה הימנית וכו'), א"כ מדוע א"א להסביר את דברי הפמ"ג שצריך כמלא או"ק ברגל ימין. ולדידן שאנחנו עושים כמושב לכאורה נמדוד את היו"ד או מתחילת כתיבת הרגל, או המושב עצמו, כמש"כ הביאה"ל באות למ"ד. ואפילו אם נאמר שהמשנ"ס ס"ל דירך ימין אין לו שם ירך רק זנב הגג ולא צריך שיהיה כמלא או"ק, ולכן לסברת הפמ"ג איירי בירך שמאל. מי יימר שהכונה שנמדד מהיציאה. שמא מספיק שהרגל השמאלי יהיה לו שיעור או"ק מראשו. אם יש לו צורת קו"ף.

ונראה דהמשנ"ס ס"ל. דדין אבר נמדד ממקום ההיכר, ז"א בק' עיקר ההיכר שהוא ק' הוא ממקום היציאה שאם לא יוצא הירך אין לו צורת אות כלל. וכן בפ"א פשוטה עיקר ההיכר שזה פ"א פשוטה, הוא ביציאה מכנגד הנקודה, ולכן מלא או"ק נמדד מכנגד הנקודה דממקום זה יש לו שם ירך, ולפי הנ"ל נראה דגם בלמ"ד ס"ל לביאה"ל דעיקר היכר הלמ"ד הוא במושב, דכלי המושב אין לזה צורת אות כמבואר בביאה"ל, והיות ועיקר הצורה הוא במושב לכן צריך כמלא או"ק במקום ההיכר. ודינו כפ"א פשוטה וק'.

ז. בגדר שיעור אות קמנה

יש לעיין בגדר מלא אות קטנה אם זה דין באברי האות, ז"א שפחות ממלא או"ק אין ע"ז שם אבר, או דבפחות ממלא או"ק אין לאות צורת אות.

ומקור הדין של מלא אות קטנה, הוא במנחות כ"ט ע"א, ניקב תוכו של ה"א כשר, יריכו אם נשתייר בו כשיעור אות קטנה כשר, ובברוך שאמר בסוף תיקון תפילין כתב, וז"ל "אבל אם נשתייר ירך קטנה כמו יו"ד קטנה כשר, כי התינוק דלא חכים ולא טיפש יכול לקרונה ה", וכן כתב היראים, וז"ל "אם נשתייר בו כשיעור אות קטנה ואם לאו פסול, פי' אות קטנה כמו יו"ד דבהכי קרי ליה ינוקא דלא חכים ולא טיפש כרמעי קרא", וכן הביא הרד"ך בבית אי' חדר ל', וז"ל "וכדכתב הסמ"ג כשהביא דברי אשיאן, שלא כתב שיעור אלא כתב, וז"ל "נקבה

בירך של אות עד שנפסקה מביא תינוק דל"ח ול"ט ויקראנה כהלכתה כשר, נראה דסבר דמאי דקאמר הגמ' אם נשתייר וכו'. היינו משום דבלא נשתייר אין התינוק מכירה.

ולכאורה במושב הל', וכן בפ"א, וצד"י, לא שייך לומר דהתינוק לא יכירה, דבשלמא בירך האות נתקבל שהתינוק אינו מכיר אם אין בו כשיעור או"ק, אבל באותיות הנ"ל הרי אין חיסרון באורך האות, אלא שהם פרטים בדיני האות. שהירך נמדדת מהמקום שהוא ניכר שהוא ירך, ולכן חסר בשיעור הירך. ולכאורה זה דינים בדיני האות. והרי התינוק לא שם לב לפרטי דיני האות. אלא לצורת האות. והרי באותיות הנ"ל לא נשתנה צורת האות בחיסרון או"ק עד שהתינוק לא יכירה כנ"ל. וע"כ דהמשנ"ס הבין דדין אות קטנה, הוא לא מחמת שע"ז יוכר האות, אלא דס"ל דזה דין בצורת האות שירך האות צריך להיות כמלא או"ק.

ונראה דהמשנ"ס למד דין זה מדברי הרמ"א בסימן ל"ב סעיף ט"ו, דהמחבר כתב, ניקב רגל הפנימי של ה"א אפילו לא נשאר ממנו אלא כל שהוא כשר להרא"ש, וכתב ע"ז הרמ"א אבל שאר פוסקים מצריכין כמלא אות קטנה והכי הלכתא, ולכאורה צ"ע בדברי הפוסקים שמצריכים כמלא או"ק, הרי בירך ימין של הה"א לכו"ע מספיק שישאר כמלא או"ק. וא"כ כשהרגל ימין היא קצרה הרי הרגל השמאלית היא יותר קצרה. דהרי היא צריכה להיות מופרדת ושיהיה ניכר פרידתה. ומוכרח להיות שהיא קצרה ממלא או"ק. א"כ צ"ע מה סברת הפוסקים המצריכים כמלא או"ק ברגל השמאלית. (ועיין בחזו"א חאו"ח סימן ז' שהאריך בראיות שלכל הדיעות אין צורך כמלא או"ק ברגל שמאל של ה"א).

ונראה דמכאן למד המשנ"ס דדין או"ק אינו מצד שע"ז יוכר האות. אלא זה דין באברי האות, דהרי זה ברור שאם נשאר ירך ימין של הה"א כמלא או"ק, וברגל שמאל יהיה כל שהוא ודאי שהתינוק יקרא לזה ה"א, א"כ מדוע נפסל בחיסרון כמלא או"ק הרי לא נפסל צורתו, וע"כ צ"ל שמדיני האות. שהאברים (ז"א הירך) יהיה כמלא או"ק, ופחות מזה הוה חיסרון באבר, ולכן ס"ל להמשנ"ס בלמ"ד, וכן בקו"ף, שצריך כמלא או"ק. ממקום שניכר שהוא ירך, וס"ל להמשנ"ס שהאבר מתחיל ממקום שניכר שזה הוא האות כמשנ"ל.

ח. בביאור שיטת הגר"א במושב הלמ"ד

לעיל באות ד' הבאנו דברי המשנ"ס. שהביא דעת הקהלת יעקב שאין להמשיך מושב הלמ"ד רק מעט, ותמהנו דמלשון הראשונים משמע דיש לעשות ככ"ף. ואפילו אם נאמר שאין זה לעיכובא אלא שצריך מעין כ"ף. עכ"פ לא מסתבר שאם יעשה כ"ף יפסל, דהרי כתבו יעשה ככ"ף. וכדי לישב מדוע הקפיד שיהיה המושב מעט, יש להביא דברי הקהלת יעקב.

וזה לשונו בסימן ד', שאלה: כמה שנהגו קצת סופרים לעשות תמונת הלמ"ד למטה כפוף הרבה כמו "כף ממש". ועליו וא"ו אי שפיר עביר או לא. תשובה: דבר זה פשוט מבואר שטעות הסופרים בזה. הוא מה שכתב הבי"ד ס' ל"ו, ותמונת הלמ"ד הוא כמו כ"ף כפופה ועליו וי"ו, אבל המדקדק בדבריו יראה להדיא, שלא כתב שיהא כמו כ"ף, רק לענין שיהא ראשה עגול וצד ימין זונבה יהא עב וכפוף, וכמו שכתב הברוך שאמר ושאר הפוסקים, והבט נא וראה שלא כתב כ"א כמו כ"ף, ולא כ"ף ממש.

ותמונת הלמ"ד מבואר בזוהר חדש שיר השירים, שהוא כעין תמונת טי"ת, רק שהו"ו הוא עומד למעלה, ובטי"ת הוא עומד בשוה. עי"ש שביאר שם פסוק עיר קטנה ואנשים בה מעט

ובא אליה מלך גדול וסבב אותה וגו', ומבואר מזה "שלא כמו שנהגו הסופרים לעשות גג התחתון רחב כמו העליון". אלא צריך להיות הגג התחתון עב וכפוף לפניו מעט כעין גג העליון של טי"ת, שאינה רק כעין יו"ד למעלה בימין, וכפוף לפניו, כן צריך להיות הגג התחתון של למ"ד עב וכפוף לפניו שיהיה נראה כמו כ"ף, אבל לא כף ממש ועליו וי"ו, דא"כ אין שוה כלל לטי"ת.

ושמעתי בשם הגאון ר"א ז"ל מוילנא שפסל תפילין שהיו נכתבין הלמדי"ן כ"ף וי"ו "ממש". ומהזהר הנ"ל ראיה לדבריו. וכן מבואר מתוך כתבי האר"י לכן יש להזהר בזה עכ"ל.

ומדברי הגר"א הנ"ל שמעתי שיש מחמירים שמושב ה' יהיה קצר. ואם האריך עד שנראה כצורת כ"ף דנים בזה שלגר"א יש לפסול. ודבריהם תמוהים, דנהי שאין לפסול אם לא עשה ככ"ף, דמה שכתב בב"ש ככ"ף הוא כדמיון כ"ף, כמבואר בגן המלך, בודאי שא"א לומר שרק כעין כ"ף יעשה, ואם יש לזה צורת כ"ף יפסל, דהרי תמונת הלמ"ד הוא כעין כ"ף א"כ איך נפסול אם הידר וכתב כ"ף, ואם היה קפידא שיהיה לזה גטיה לכ"ף ולא ממש כ"ף, היה להם לראשונים להדגיש שלא יעשה הלמ"ד כ"ף, כמו שמצינו בא' לדעת היראים שלא יעשה אלפ"ין עיני"ן, שהכונה שיעשה כעין עי"ן הפוכה ולא עי"ן ממש, ומדלא הזהירו הראשונים שלא יעשה כ"ף משמע שאין בזה קפידא, וכבר התבאר לעיל די"ל דלכו"ע יש הידור שיראה ככ"ף.

וביותר יש לתמוה, דאפילו בכתבים שהידרו לכתוב הלמ"ד בלי מושב. (וכנראה דחששו לקבלת ר"ט) באות קו"ף לא הקפידו, וכתבו מושב רחב כעין כ"ף. (עיין צורת אות ק' בכת"י שאומרים שהוא של בעל הגי"ת) ובק' דעת הביאה"ל שמספיק ירך עקומה ואין צריך מושב. (והארכנו בדפי השיעורים דכן משמע מלשון הראשונים, וגם בכת"י הנ"ל נראה דלא הקפיד שיראה כסמ"ך, ואעפ"כ הרחיב המושב ככ"ף).

והנה בקהלת יעקב האריך דהחומרא הוא שיראה כראש הימיני של הטי"ת שהוא כעין יו"ד, הנה בראשונים לא מוזכר לגמרי שהטי"ת הראש הימיני הוא כיו"ד, אלא שהרכיבו את האות טי"ת. או כפ' ז'. או ככ' ז', ובב"ש שהובא בב"י כתב. טי"ת יהיה ראשה קצת ארוך כי תמונתו כמו כ"ף וזיין. וכו'. ומש"כ קצת ארוך, היות וא"א לעשות ראש הימיני ג' קולמוסים, דהרי הראש השמאלי הוא כזיין. וא"כ חצי קולמוס הוא עבור הראש השמאלי, וכן צריך להשאיר חלל בין הראשים שיהיה ניכר שהוא ט' ולא סמ"ך, ולכאורה מספיק חצי קולמוס עד קולמוס כמו בהפסק של רגל הה"א, וע"כ גג הימיני של הטי"ת הוא מקולמוס וחצי עד ב' קולמוסים, ועיין בברוך שאמר בא-ב החמישי שכתב וז"ל "טי"ת צריכה להיות ראשה הראשון ארוכה ב' קולמוסין ועגולה מכל צד" וכו', מבואר שהגג יהיה ב' קולמוסים והוא כנ"ל כדי שיראה ככ"ף או כפ', וכ"כ בלבוש, וז"ל "טי"ת יהיה ראשה הימין קצת ארוך וכו' והסוד שבתמונה זו היא מחוברת מכ"ף וזיין". וכן באחרונים כתבו להאריך הגג עיין אמת ליעקב לרוד אמת וכו'.

ומש"כ בשו"ע הרב באות ט', וז"ל "אבל ראש ימין לכתחלה יהיה עגול כיו"ו". לכאורה הוא לא כמבואר בראשונים ולא באחרונים. וביותר דגם המשנ"ס העתיק לשון זה, וגם את לשון הראשונים שתמונת הטי"ת היא כ' ז', וז"ל "אבל הראש הימיני יהיה עגול כוא"ו, וגם למטה מצד הימיני תהיה עגולה. כי תמונתה כמו כ"ף וזיין", הנה צירף ב' הלשונות, וע"כ

שאינן כונתו, שיעשה רק בקולמוס. רק הכונה שלא ירחיב הגג, היות וצריך שיהיה היכר שזה ט' ולא ס', ולכן נראה כוונתו וכו', והנה כל זה רק בעשה טי"ת רגילה וז"א ג' קולמוסים, אבל אם הרחיב את הטי"ת, בודאי יש להדר להרחיב את הראש הימיני, דבזה אין לחשוש שיראה כסמך וא"כ יכול לעשות גג בג' קולמוסים.

ונראה דגם הקהלת יעקב איירי שעשה ל' ג' קולמוסים, ובזה כתב שיעשה המושב כעין יו"ד, שיהיה ראוי לעשות טי"ת, אבל בלמ"ד רחבה יודה שירחיב את המושב ג' קולמוסים כמו בטי"ת רחבה, וביאור הדברים, דהרי ביאר שמקור הקפידה שהקפיד הגר"א הוא מהזהר, והנה בטי"ת נתבאר לעיל שא"א לעשות כ"ף בגלל הראש השמאלי, וס"ל להגר"א שגם בלמ"ד צריך להשאיר מקום שאם היה עושה את הו' למטה היה ניכר כט', וצריך שיהיה ראוי להושיב שם צואר, וגם ישאר חלל בין הימיני לשמאלי, וע"ז כתב הקה"י שיעשה כעין יו"ד, כונתו שיהי' ניכר החלל בין הימיני לשמאלי, ואין כונתו שלא יראה, ככ"ף דכבר ביארנו שאדרבה יש הידור שיראה ככ"ף.

המתבאר מדברי הקה"י. שכל החומרא שלא יאריך המושב הוא כדי שיראה כאות טי"ת, ושיהיה ראוי להושיב שם את צואר הלמ"ד, ולא דן מצד שינוי צורה, והנה זה פשוט שלרבינו טורדוס דס"ל שהלמ"ד מורכבת מו"י דל"ת, אין הבדל אם הכיפוף הוא ככ"ף או שהכיפוף הוא כיו"ד, דזה פשוט שאם יכופף ד' או ר' כיפוף של קולמוס יאבד צורת הד' או הר', ובודאי שאין זה נקרא רגל, וגם בעי"ן וצד"י כפופה אם יעשה מושב כיו"ד לא יהיה נקרא שאין להם מושב. וע"כ מה שהקפיד הגר"א הוא רק שלא יהיה גג התחתון שוה לגג העליון כדי שיהיה יכול לעשות שם את צואר הל', אבל אם הניח מקום לכתוב את הצואר. וגם יהיה ניכר החלל בין הימיני לשמאלי. בזה לכונ"ע יכול להרחיב, ואדרבה יש בזה הידור שמיטיב את צורת הכ"ף כמש"נ, (וכן אין לפסול, היות ועי"ז מקצת האות תהיה כאות כ"ף. חוץ ממה שהבאנו שהראשונים כתבו שיעשה כעין כ"ף, הרי המ"ב כס"י ל"ו ס"ק ג' הביא שדעת הגר"א, שאין לפסול מקצת האות כאות אחרת).

ומדויק הלשון בקהלת יעקב שדן בשאלה. אם שפיר עבדי מה שנהגו מקצת הסופרים לעשות כ"ף "ממש", וכן בתשובה הרגיש שלא כמו שנהגו הסופרים לעשות גג התחתון רחב כמו העליון. וגם מש"כ ושמעתי בשם הגאון וכו' שפסל תפילין שהיו נכתבין הלמד"ן כ"ף וי"ו "ממש". וכן מבואר בספר מאיר עיני סופרים סימן ז' אות למ"ד וז"ל "וצריך להיות גג התחתון עב וכפוף לפניו מעט כעין יו"ד" ויש פוסלין אם נכתב גג התחתון רחב כמו העליון, ואני קבלתי מאדמו"ר רמ"מ שליט"א (הוא הצמח צדק) שלא ימעט רק קצת מרוחב גג העליון. מדויק מלשונו דעיקר מה שפוסלים הוא רק כשעשה גג התחתון שוה לגג העליון, והטעם צריך לומר כנ"ל היות ועי"ז לא יוכל לעשות מהלמ"ד טי"ת, ולכן ס"ל להצ"צ שימעט מעט, כדי שיוכל להכניס את צואר הלמ"ד וגם שישאר מעט חלל, ובזה יצאנו שגם יהיה ראוי לט' וגם ישאר צורת כ"ף. ועיין בצילומים המובאים בילקוט צורת האותיות, בתפילין של הרה"ק בעל מאור עינים זי"ע, מכתבת יד הרה"ק ר' אפרים סופר זי"ע שהלמד"ן המושב הוא כמעט שוה לגוף העליון. וכן במזוזות של האור פני משה. וכן בס"ת של הרה"ק א"א מקאמנא זי"ע, וכן בתפילין של בעל הדרכי תשובה. (ונראה דאין צורך שיוכל להכניס זי"ן אלא מספיק וי"ו. דהרי הצואר הוא כו"י ודו"ק) ועיין בצילומים שהביאו

מכת"י של הרה"צ ר' נתנאל תפילנסקי זצ"ל, שהלמדרי"ן הקו התחתון הוא כמעט שוה לגג העליון. והוא כנ"ל שלכתחילה יש להדר שיהיה לזה צורת כ"ף ממש, רק שהקפיד למעט קצת מרוחב גג העליון והוא כנ"ל מהצ"צ.

רק שבספר תורה שמיוחס לסופר של הבעש"ט זי"ע הרה"ק ר' צבי סופר זי"ע, יש הרבה למדין שהקו התחתון שוה לקו העליון. וכן ראיתי בקובץ בית אהרן וישראל שנה ג' גליון ג', הובא כתב יד קדש של מרן האדמו"ר הזקן זי"ע מקרלין. בספר תורה ב' המושב התחתון שוה לגוף העליון. נראה דלא חשו לחשש הקהלת יעקב. וס"ל שאין צריך להיות ראוי לכתוב הצואר, דהרי במציאות לא כותב הצואר למטה, או שיכול לעקם מעט הצואר ויראה כט', וכן מבואר בברוך שאמר באלפא ביתא החמישי, וז"ל באות למ"ד, "וגופה עם רגלה יהיה עקום ועגולה היטב, נגד כל גופה יעקם למטה ג"כ בשיפוע". עכ"ל. מבואר מדבריו שאת הקו התחתון יש לעקם כנגד כל הגוף, ומש"כ בשפוע, אין הכוונה שכל הרגל תהיה משופעת דהרי כתב ועגולה היטב, אלא הכוונה למושב שיהיה בשפוע, ועיין בכת"י המיוחס לדבינו סולימן אוחנא זי"ע שכתב את המושב בעיגול ומשופע.

ונראה פשוט דגם לסוברים כדעת הגר"א שלא יעשה המושב שוה לגוף העליון אין לפסול התפילין, אלא יכול לגרור מעט מהמושב רק שישאיר כמלא או"ק לצאת דעת הביאה"ל דס"ל דאו"ק מעכב במושב הלמ"ד (ועיין מה שהארכתי בדפי השיעור שנאמרו במסגרת משמרת סת"ם בענין מקצת האות כאות אחרת אם מועיל גרירה, ועי"ש שדנתי משמ"כ הפמ"ג בה"א שרגל השמאלית כנגד אמצע הגג שאפשר לגרור מהגג שיהיה שוה לרגל, הוא גם לדעת הפוסלים, וא"כ כש"כ בנר"ד שאין ברור שהגר"א פסל מצד הדין, די"ל שפסל רק למגרור מילתא, ולכאורה כך נראה מדברי המשנ"ס שלא הביא שלגר"א נפסל האות למ"ד).

מ. בביאור שימית ר"ח בצורה אות טי"ת

באות הקודם הבאנו דלא מצאנו בראשונים שהאות טי"ת הראש הימיני יהיה קצר, ולכאורה דעת ר"ח בשבת ק"ד ע"ב. שהטי"ת ראשו קצר כנו"ן. וז"ל הברוך שאמר בא"ב השני באות נו"ן כפופה וותחיה למטה עגולה. כי כתב רא"ם שכל האותיות הכפופות צריכות להיות עגולות למטה, שאם תפשטנה תהיה פשוטה, וכן משמע בפרק הבונה דהיא עגולה, דאמרינן נתכוון לכתוב אות אחת ועלו בידו שתיים, ופר"ח נותכוון לכתוב ט' ולא הדביק ירכו לצד שמאל וכתב נו"ן זי"ן עכ"ל, מבואר מפירוש ר"ח שהאות טי"ת מורכבת מנו"ן זי"ן, ולפי"ז לכאורה היה לנו מקור לדברי שו"ע הרב, והקה"י, והמשנ"ס, שהראש הימיני של הטי"ת נראה כזי"ן.

רק שלאחר העיון נראה שאין ללמוד מפירוש ר"ח שראש הימין של הטי"ת הוא כראש הזי"ן, דהרי האותיות שעטנ"ז גי'ן הם מרובעות, עיין במשנ"ס אות טי"ת וז"ל "אם הראש השמאלי לא היה תמונתה כזי"ן שראשה היתה עגולה, אך שהיחה תגין עליה צ"ע בדעבה. לפי מה שהביא הב"י לקמן בשם הגה"מ בשם הרא"ם, דמה שאמרו בגמרא דשעטנ"ז גי"ן צריכה ג' זיונין, היינו לא בתגין, אלא שלא יעשה ראשיהם עגול, אלא משוך, שיהא לכל ראש ג' פינים ולעיכובא הוא, כדמוכח בב"י בסוף סימן ל"ו, אם ע"י תגין מתכשרת או לא, ואין להביא ואיה מפמ"ג שכתב דבדיעבד כשר אם לא היה כזי"ן, דאפשר שלא היה עובר מב' צדדים כזי"ן, אבל לא עגולה, וצ"ע להרא"ם, וגם אולי אין הלכה כהרא"ם בזה" וכו' עכ"ל.

מבואר דהאותיות של שעטנ"ז ג"ץ הם מרובעות. והספק אם זה לעיכובא. ואם נאמר שזה לעיכובא, א"כ קשה לפירוש ר"ח איך ע"י ההפסק של הטי"ת נעשה נו"ן זי"ן. הרי הטי"ת למעלה הוא עגולה. ונפסל הנו"ן היות והיא לא מרובעת.

ויש לעיין בפירוש ר"ח, באיזה אופן כתב את הראש הימיני של הטי"ת, האם בעיגול, או כריבוע. ובגה"ק כלל ט"ו אות כ"ח הבין שהטי"ת נכתבה כהלכתה היינו בעיגול, וז"ל "ובנו"ן כפופה שעשה ראשה כו"ו פשיטא דאין שינוי עי"ו לאות אחר, וקשה לי על הא"ב שבהב"י שכתב באות הנ', יהיה ראשה כו' וזהויה למטה עגולה, וכו', וכ"מ בפ' הבונה דפי' ר"ח כותב אות ועלו בידו שתיים, שכתב ט' והרחיק ירך שמאלי ונעשה ג' ז', וכו'. וימין הט' למטה היא עגולה. וש"מ דגם הנ' למטה עגולה ע"ש, והרי מהך הוכחה גופא מוכח דגם הראש הנ' מימין עגולה כו"ו. ולא כו' וכמ"ש בהא"ב שם. וצ"ל דעכ"פ דיעבד כשר כשעשה ראש הנ' כו"ו, אלא להידור מצוה כתב לעשות כבז"ל עכ"ל.

מבואר מדברי הגה"ק דהר"ח מפרש שעשה הטי"ת כראש הו"ו, וכשנפרד נעשה נו"ן כשירה, והוכרח לפרש בדברי ר"ח שעשה הראש עגול היות וכך הוא דרך כתיבת הטי"ת. ודבריו צ"ע, דהרי הב"ש הביא ראיה שהנו"ן למטה עגולה מפירוש ר"ח, ואם נאמר שלפירוש ר"ח איירי בנו"ן שאינה מהודרת אלא שהיא כשירה. א"כ מניין לנו שכותבים נו"ן כפופה למטה עגולה, שמה לכתחילה כותבים מרובעת, רק שכשר עגול, ולכן בטי"ת שנפסק נעשה ג' ז', דהרי זה פשוט שאפילו אם נאמר שהנו"ן נכתב מרובע, אם יעשה עגול יהיה כשר, א"כ בטי"ת שרצה לכתוב טי"ת ונפסק ולא חיבר נוצר מהכתיבה ג' כשירה. וכמו שלא לומדים מהעיגול העליון כנ"ל, ה"ה שאין ללמוד מהעיגול התחתון.

ולמשנ"ס המובא לעיל, מוכרחים לומר שכתב את ראש הימיני מרובע, דאל"ה יש להסתפק שמה נפסל הנו"ן, ועיין בביאה"ל באות נו"ן כפופה. שביאר את פירוש הר"ח. שמדובר שכתב את הראש מרובע, מטעם אחר. דבמשנ"ס באות נו"ן כפופה הביא וז"ל "אם עשה הנו"ן כפופה למעלה צורת וא"ו. דהיינו שמשך הצואר מקצה ראשו. הניח הפמ"ג בצ"ע". וכו'. ובביאה"ל כתב וז"ל "הניח הפמ"ג בצ"ע, וחכם אחד מחכמי הזמן הביא ראיה לדברי המכשירין בזה. מהא דאמרינן בשבת ק"ד ע"ב נתכוין לכתוב אות אחת ועלה בידו שתיים חייב, ולפיר"ח, וכו'. קאי זה על אות ט', דנתכוין לכתוב טי"ת ולא הדביק הירך לצד שמאל וכו', ונעשה נו"ן זי"ן, ואי אמרת דלעיכובא הוא אפילו בדיעבד דאין עליו שם נו"ן כלל, אמאי חייב בזה בשבת שתיים, הלא הנו"ן שבטי"ת זה מסתמא עשהו כשאר טי"ת שאין מושכין צואר הנו"ן כ"א מצדו ולא מאמצעו.

ולענ"ד יש לדחות, דבלא"ה לפי המסקנא דגמרא שם, מסיק הא דבעי זיוני וכו', אנו מוכרחין לומר דהברייתא זו מיירי דעשה להטי"ת הנו"ן שבה זקוף למעלה. וגם מזוין. ודלא כמו שאר טי"תין דצריכה להיות הנו"ן שבה בלא זיון, וגם כפוף מעט לתוכה כמו דמסקי הפוסקים, א"כ נוכל לומר גם כן דמיירי שעשה לנו"ן שבטי"ת זה משוך מאמצע ראשו כמו נו"ן ממש ולא כשאר טי"ת, ולהכי חייב גם משום נו"ן עכ"ל. ולפי"ו יתישב מה שהקשינו הרי בשטנע"ז ג"ץ צריכים האותיות להיות מרובעות, שמדובר שכתב את הראש הימיני של הטי"ת מרובע.

רק שלכאורה דבריו צ"ב, דלפמש"כ איירי שעשה טי"ת לא כמו שרגילים לכתוב, אלא

כתב טי"ת שהיא כשירה. א"כ איך הביא הב"ש ראייה שהנו"ן כפופה היא עגולה למטה מפירוש ר"ח, הרי הטי"ת הזו של פירוש ר"ח לא נכתבה כמו הרגילות. ושמה הטי"ת נכתבה למטה מרובעת, דהרי זה פשוט שאם כתב טי"ת מרובעת לא נפסל, והיא כשירה לכתחילה, א"כ נאמר כמו שעשה שינוי בחלק העליון שכתב מרובע ה"ה כתב בחלק התחתון גם מרובע. וא"כ אין ראייה שהנו"ן כפופה היא עגולה למטה, שמה היא צריכה להיות מרובעת ואיירי שכתב את הטי"ת מרובע למטה בצד ימין.

וע"כ מוכרחים לומר שהטי"ת למעלה היא עגולה וארוכה דהרי הב"ש בא"ב השני, הובא בב"י. כתב באות טי"ת וז"ל "ט' יהיה ראשה קצת ארוך כי תמונתה כמו כ"ף וזי"ן כמו שאפרש בעז"ש, ומשפיל ראשו קצת מפני שגם גופה משוך תחתיו באכלסון, ואז יטב תמונת הכ"ף, ועוד שאז יעשה הראש עגול למעלה ולא יהיה ראוי להושיב עליו כתרי התגין, וכו' עכ"ל. מבואר שראש הטי"ת הוא ארוך קצת ועגול, וכן ביתר הא"ב שחיבר מודגש שהטי"ת מורכבת מכ' ז', ולא הזכיר דעת הר"ח שהטית היא מרובעת והיא כנ"ז ז'. ורק באות נו"ן הביאו בדרך אגב לראיה לעיגול הנו"ן למטה. וזה דבר פלא שלא יזכיר שלדעת הר"ח הטי"ת מורכבת באופן אחר.

וכן צ"ע דברי הגהות מיימוניות בפ"א מהלכות תפילין, וז"ל "ט', אמרינן בפרק הבונה שלא יעשה טי"ת פיפ"ן, מכאן אומר ר"ת שצריך לכפול מעט ראש ימין לתוך חללה כמין פ"א קצת, ולכן קאמר שלא יכפול ר"ל כך עד שתהא נראית כמו פ"א... ובפרק הבונה אמר נתכוין לכתוב אות אחת ועלה בידו שתיים. פירש רבינו חננאל נתכוון לכתוב ט', ולא הדביק ירכו החיצון שמאל, וכתב נ' ז' שהם שתיים. ואלפא ביתא דר' עקיבא מפני מה ט' טמון ירו וזקוף ראשו וקושר קשר" וכו' עכ"ל, בתחילת דבריו הביא שהטי"ת צריך להיות מעט כפוף לחלל, וכן בסוף, א"כ צ"ע איך הביא דברי ר"ח באמצע לסתור דהרי לר"ח הטי"ת מורכב מנ' ז', היינו שאין שום כיפוף דהרי הנו"ן היא ישרה. וא"כ היה להגה"מ לפרש שהר"ח חולק, ומפשטות לשונו משמע שהר"ח מודה בזה, דהביא כל הג' לכאורה שצריך להכניס לחלל, וגם בספה"ת הביא באופן שהביא הגה"מ, רק שלא כתוב אצלינו שנעשה נ' ז', ובמק"מ באות טי"ת ס"ק א' הביא מספה"ת נ"ז, ובדפוסים שלנו לא נמצא, וז"ל ספה"ת ט, הא אמרינן בפרק הבונה וכו' אומר רבינו יעקב מכאן משמע שצריך לטי"ת לכפול וכו' ובפ' הבונה נמי, דקאמר נתכון לכתוב אות אחת ועלו בידו שתיים פירש ר"ח נתכוין לכתוב טי"ת ולא הדביק ירכו השמאלית חיצון, וכתב, ובאלפא ביתא דר"ע וכו' הרי כלל כל הג' כאחת.

ולכן נראה דצריך לגרוס בר"ח כמו שמובא בדפוסים שלנו פ' ז', ולא נ' ז'. וזה כונת הגה"מ, שלכו"ע צריך להכניס לחלל הטי"ת, רק שלר"ת הכניסה היא מועטת, ולר"ח יכול להכניס כאות פ"א. ולפי הנ"ל ניתא דברי הב"ש שלא הביא דלר"ת הטי"ת הוא כנ"ז ז', היות והגירסא פ' ז', והרי הפ' ס"ל להב"ש שהוא כנ", והטי"ת שנראית כפ' היא ג"כ עגולה ככ"ף.

רק שקשה, איך הביא הב"ש ראייה מהר"ח, שהנו"ן כפופה היא עגולה למטה, דאם הגירסא היא פ' ז'. א"כ אין לנו שום מקור מהר"ח שהנו"ן היא עגולה, ונראה לישב, דז"ל הב"ש ותהיה למטה עגולה כי כתב הרא"ם שכל האותיות הכפופות צריכות להיות עגולות וכו' וכן משמע בפרק הבונה דהיא עגולה וכו' נראה דהראיה היא לא על עיגול הנו"ן, אלא על הדין של הרא"ם שכל הכפופות צריכות להיות עגולות. ע"ז הביא הב"ש ראייה מהאות פ"א כפופה

שהיא עגולה, דלפידוש ר"ח כשנפרד הטי"ת נעשה פ"א א"כ מוכח שהפ"א היא עגולה. וסיבת העיגול בפ"א הוא היות והיא כפופה, ומזה יש ללמוד גם לנו"ן כפופה שהיא עגולה היות והיא כפופה, ומדויק הלשון בב"ש שכתב וכן משמע. שזה הולך על מה שהביא קודם דברי הרא"ם שכל האותיות הכפופות צריכות להיות עגולות, ולהנ"ל ניחא מה שנסתפק הפמ"ג בנו"ן כפופה שעשה כו"ו, והגה"ק רצה להביא ראיה מפ"י ר"ח שלא נפסל, ואם הגירסא פ"ז אין שום ראיה.

ולפי גירסא זו אין לנו שום מקור שראש הימני של הטי"ת הוא כו"ו, ואפילו אם נגרוס בדברי הר"ח נ"ז אין להסיק שהטי"ת הראש הימני הוא קצר כו', דהרי הבאנו דברי הביאה"ל, שאיירי שכתב הטי"ת לא כרגיל. וא"כ אין ראיה שהטי"ת שנכתב לכתחילה אינו ככ"ף, רק שבמק"מ בצורת האותיות באות טי"ת ס"ק א' כתב דלפי ר"ח הט' מורכב מנ' ז', וצ"ע אם גם בט' רחבה ס"ל למק"מ שלפיר"ח יעשה ראש קצר כנו"ן, ולפי מה שנתבאר לעיל גם למק"מ הנו"ן כפופה היא כזי"ן, והיינו שהראש הוא מרובע, א"כ מה שבטי"ת הראש הימני הוא בעיגול. היות ובעיקרון הראש הימני הוא ככ"ף, רק היות והטי"ת הוא רחב ג' קולמוסים וגם יש חלל בין הראשים הרי הראש הימני הוא כקולמוס וחצי, וע"י שנפסק הו' יש לו יותר נטיה לנו"ן. ולכן פ"י ר"ח שע"י ההפסק יש כאן ב' אותיות נ' ז', אבל בטי"ת רחבה לכו"ע יש לעשות ראש הימני של הטי"ת ככ"ף כמו שנתבאר לעיל דעיקר ההרכבה של הטי"ת הוא כ' ז', או פ' ז'.

צורת הלמ"ד שכתב מרן החזו"א

בספר ארחות רבינו בהוספות לחלק א'. מביא צילום של הס"ת של מרן החזו"א זצ"ל, והלמ"ד שמרן החזו"א בעצמו כתב, ולפי הצילום הלמ"ד נראה ככ"ף, כי המושב רחב יותר מחצי. וכן יש שם למדי"ם רחבים כמעט ב' קולמוסים. ויש שהוא רחב כמעט שני שלישי, וכן מביא את תמונת הפרשיות של מרן זצ"ל. ויש שם למדי"ם מאד רחבים. ולפי הצילום כמעט המושב שווה לקו העליון. וכנראה מצורת הכתיבה של מרן שהקפיד שיראה ככ"ף כמבואר בראשונים.

ובספר הנ"ל עמ' מ"ד מביא. שספר לו הרפ"ש ז"ל, שלמרן החזו"א זצ"ל היה ס"ת קטן שקרא בו, והאות למ"ד בחלקה התחתון היה ככ"ף כפופה ממש דהיינו הקו התחתון היה שווה לקו העליון, ושאל את מרן דהא מובא בשם הגר"א שפסל למ"ד כזה, דדעתו דהקו התחתון יהיה משוך רק מעט, מרן שתק ולא ענה. והסיק משם דמרן הכשיר לכתחלה צורת למד שהיא ככ"ף ממש.

והמעייין בצורת הלמ"ד שמרן כתב יראה שלא הקפיד שיהיה ראוי לתוריד הצואר ושיהיה חלל גדול בין הכ' לו', דהצואר כתב מרן עבה מאד ואם היינו כותבים ו' כזו למטה היה הפסק דק, וע"כ צ"ל שמרן לא חש שיהיה ראוי לעשות טי"ת ושיהיה ניכר החלל, ושמא הבין שעיקר הקפידא שלא יהיה שווה ממש, אע"פ שלפ"ז לא יהיה לנו שום מקור מדוע פסל הגר"א, דבשלמא אם צריך להיות ראוי להכניס צואר הלמ"ד י"ל שמקור הגר"א הוא מהזהר, אבל אם זה לא מעכב מדוע מעכב כששוה, ומסתבר דמרן החזו"א ס"ל שהגר"א לא פסל מצד הדין אלא למגדר מילחא.

וכן נראה ממכתבו שהוכא בספר צדקת הצדיק עמ' ע"ז, וז"ל: "וכבר נתבאר במ"ב סי' ל"א, דברים שצריך לגעור במנהג הסופרים שפוסלים דיעבד, כן בלמ"ד נזהרין שלא לעשות כ' ולכך מקצרים קו התחתון, ובמ"ב הביא כן בשם קה"י בשם הגר"א עכ"ל, מבואר מדברי מרן שאין כאן פסול אלא רק זהירות, ומש"כ נזהרין שלא לעשות כ', ולכך מקצרים. אין כונתו שיקצרו שלא יקרא כ"ף, אלא הכונה שיקצרו מדרך הרגילות שרגילים לכתוב את הכ"ף. היינו שהרגילות לכתוב קו התחתון שזה לגג העליון. ובלמ"ד יש לזהר לקצר שלא יהא שוה. ומדויק לשונו ששינה מלשון המשנ"ס. שכתב מקצרים היינו לקצר מהגג העליון היינו שלא יהיה שוה. ולא כתב לשון המשנ"ס להמשיך המושב מעט, וע"כ שכונת מרן להסביר כונת המשנ"ס להמשיך המושב מעט, הכונה שעיקר הזהירות הוא שלא יהיה המושב שוה לגג העליון.

וראיתי בקובץ בית אהרן וישראל שנה ג', גליון ד', שכתבו צורת האותיות שכתב אדמוה"ז רבי אהרן מקרלין זי"ע וז"ל "ל' מורכבת מן כ"ף וי"ו, מושבה משוך בשוה עד כנגד פני גגה יותר משני קולמוסים, ופעמים כשני קולמוסין, פרט למקום שהוצרך להרחיב הלמ"ד מפני סידור השיטה שאז גגה עובר על מושבה, ואז מושבה רחב יותר מחציה". וציינו את הרדב"ז סימן פ"ב, תורת חיים בפ' חלק. מלאכת שמים כלל כ"ו כ"א, וז"ל בבניה ס"ק כ"א "כף כפופה, זה איתא בס' ב"ש ומביאו ב"י, וכתבו כן בשם גדולים אחרים, ומזה משמע שהקו התחתון של הלמ"ד צריך להיות ארוך ממש כמו קו העליון כדי שיהיה ככ"ף כפופה, וכ"כ בספר גן המלך, וכו'. סימן קי"ד בשם הרדב"ז בתשובה, אלא שהוא חולק עליו ודעתו שמה שכתבו הפוסקים שצורתה כ"ף עם וי"ו מחוברת בה, אינם רוצים לומר שכך צורתה כהחלט, אלא לומר שקרובה להיות צורתה כך, וכו', אמנם לכתחלה פשיטא שיש לזהר לעשותם כמ"ש הפוסקים הנ"ל לעשות שטחה התחתון ארוך כעליון ככ"ף כפופה".

וכ"כ בקה"ס סימן ה' בלשכת הסופר ס"ק י"ח וז"ל "וראיתי בס' עבודת היום שכתב ויש פוסלין אם נכתב גג התחתון רחב כמו העליון וכו' עכ"ל. ולא ידענא מאן נינהו יש פוסלין אלו. והרי דעת הרדב"ז בהיפוך ממש, ואף בעל ג"ה לא כתב אלא דאינו מעכב אם אינו רחב כמו צד העליון, אבל פשיטא דגם להיפוך אינו מעכב "והנך רואה שכל הפוסקים כתבו שחמונתה כמו כ"ף וי"ו, ועיין מ"ש הב"י בשם זוריא"ס, וא"כ מאן ספין למיפסל" עכ"ל לשה"ס, ונראה דמרן החזו"א חש לזה. ולכן כתב הלמ"ד, שהחלק התחתון, יהיה דומה לכף כפופה.

היוצא מכל הנ"ל. דאין שום מקור לאלו הרוצים לפסול אם עשה מושב הלמד יותר מכנגד חצי הגוף היות ונראה ככ"ף, והוא להיפך ממש"כ הראשונים שיעשה ככ"ף, ותולים עצמם בדברי הגר"א, וכבר נתבאר שלעולם לא פסל הגר"א אם הלמ"ד נראה ככ"ף, וכל מה שיש לחלות שפסל הוא רק כשהמושב שוה לקו העליון, וביארנו סיבת הפסול היות וא"א לעשות מזה צורת אות טי"ת, היות וא"א להוריד את צואר הלמ"ד למטה, (וגם נתבאר די"ל שהגר"א לא פסל מצד הדין, רק למגדר מילתא, ונראה דגם החזו"א נקט כן בדעת הגר"א) והנה עי"ז הם באים לידי קולא להקל שלא מצריכים שיהיה במושב כמלא או"ק, וטעמם שהביאה"ל כתב דין זה רק לרדב"ז, ולא לדעת הגר"א, וכבר נתבאר שלרדב"ז לא יועיל כמלא או"ק היות וס"ל שצריך להיות ככ"ף כפופה, ובכ"ף כפופה פשיטא שלא יועיל אם המושב הוא כמלא

או"ק דנשתנה צורת האות, וכיותר דהרי ע"ז דן שם הרדב"ז, דאפילו כשיש כיפוף מעט והיה ע"ז צורת כ"ף ג"כ פסל כשהאריך גג הק' היות ונפסלה צורת הכ"ף כפופה. וכל מש"כ הביאה"ל שמהני מלא או"ק הוא רק לדעת הגר"א, ונתבאר לעיל טעם הביאה"ל, והנה השינוי שמשנים יכול לבוא לידי קלקולים גדולים, חוץ ממה שלא יוצאים ידי הרמז, גם יכול לבוא לידי שינוי צורה לפעמים, כשרוצים לצאת ב' הדיעות מרחיבים את הלמ"ד כדי לעשות מושב מלא או"ק לצאת שיטת הביאה"ל, וגם רוצים שיהיה כיפוף מעט לכן מרחיבים את הקו העליון. ועי"ז כותבים אותיות אחרות צרות כגון ד' וכ' שנעשה עי"ז שינוי צורה. והחכם עיניו בראשו לראות שלא יבואו ע"י שינוי לידי קולא ופסול.

הארכתי לבאר דברי הראשונים ולא יצאתי מידי פשט הפשוט, וזה הכלל בהלכות סת"ם שמה שכתוב מפורש אין לנו לחפש דקדוק על דקדוק ולשנות את משמעות הפשוט של הראשונים. והנה כמו שהאריכו הפוסקים שאין לשנות מהמקובל בכדי לכתוב סודות, בודאי אין לשנות מהמקובל ע"י דקדוקים דקדוק ע"ג דקדוק והרכבת שיטות לחברם לשיטה אחת ועי"ז לגרוע ולכתוב אחרת מהמקובל, וכבר נתבאר שגדולי עולם כתבו הלמד במושב רחב, עיין בספר ילקוט צורת האותיות כת"י של הרה"ק מהר"ר אפרים סופר מבראד זי"ע, וכן קבלנו רשות מהאדמו"ר ממכנובקה שליט"א לתועלת הרבים לצלם הס"ת של הבעש"ט זי"ע. שכתבו הרה"ק ר' צבי סופר זי"ע. מובא שם שהלמ"ד נעשה במושב רחב. וגם הכת"י של הרה"ק בעל אור פני משה זי"ע ג"כ המושב רחב ושל הרה"ק מקאמרנא זי"ע והתפילין של בעל דרכי תשובה זי"ע המושב רחב, וכן כתב הרה"צ ר' נתנאל תפילנסקי זצ"ל, וכבר הארכנו דגם מרן החזו"א זי"ע לא הקפיד על מושב רחב שבלמ"ד. ועי"ז נאמר "צאי לך בעקבי הצאן". בסיום המאמר בא לפני והיה לנגד עיני תשובתו של כקש"ת הגה"ק מצנז שליט"א (ה') ירפאהו ויחלימהו במהרה) מכת"י מיום י"ז בכסלו תשל"ז, וראיתי שבדבריו הקצרים כלל הרבה ממה שהארכנו, וראיתי להעתיק תמצית דבריו הנוגעים להלכה למעשה.

בתחילת דבריו פתח "ובאות למ"ד הרבה יש להאריך בזה" והביא דברי גן המלך שהביא דברי הרדב"ז שצריך כ"ף ממש ולמעלה ו' כנגד השם הקדוש, כ"ו, והגן המלך כתב שא"צ כ"ף ממש אלא כעין כ"ף, ואח"כ הביא דברי קה"ס סימן ה' בלשה"ס ס"ק י"ח, וכתב הגה"ק בתו"ד "ואם שחששו להאומרים שהוא ד' ו', הלא גם בכה"ג שאנחנו עושין אין הוא דל"ת כלל". ואח"כ דן בדברי המשנ"א סי' כ"ג סעיף ע' שהביא מחיבור קהלת יעקב בשם הגר"א לפסול שהיו הלמדין כעין כ"ף ממש, וכתב ע"ז הגה"ק שליט"א וחפשתי ומצאתי במאיר עיני סופרים סי' ז' שמביא יש פוסלין בנכתב למטה כמו למעלה, וכתב (בספר הנ"ל) ואני קבלתי מרמ"מ שליט"א שלא ימעט רק קצת מרוחב גג העליון, ויש עליו הסכמות מהרש"ק והגאון מהרי"ש.

וסיכם הגה"ק שליט"א במכתבו "וא"כ נראה שמה הורגל בעולם לעשות למטה קצר שלא יהיה לגמרי כ"ף כמו כ"ף כפופה, כיון שלהגן המלך בכל אופן עכ"פ כשר, וכיון שתמונת האותיות אינה מעכבת, ועפ"י הלכה יש לנהוג כן עפ"י ערוכתם של הגר"א והגאון רמ"מ יחדיו שכן ראוי לעשותו, וכך נהגו כל הסופרים ודו"ק" הרי שנקט שדברי הגר"א ודברי הגרמ"מ הם שיטה אחת, וכן הארכנו באות ח', רק שביארנו דלשיטת הגר"א יש מהדרים לכתחילה שיהיה ראוי לכתוב טי"ת ושיהיה ניכר החלל, ובל' שהרוחב הוא ג' קולמוסין יש לעשות המושב

בערך כחצי רוחב הגג. ובלמ"ד רחבה גם להגר"א יש להדר לכתחילה שיהיה ככ"ף היינו ג' קולמוסין, ושיהיה ראוי לעשות ראש ושיהיה חלל ניכר, והמקצרים את המושב בלמ"ד רחבה עד כדי שינוי צורה לא כראוי עושים לא ככתב ועליוש ולא ככתב המקובל, ובעיני ראיתי למ"דין שנחשבו בעיני הקונה למהודרות ובקושי היה אפשר להכשירם.

סימן ב.

ביאור סוגיית הגמ' ספל קפל

בבא בתרא קס"ו ע"ב. אמר רב פפא פשיטא לי ספל מלמעלה וקפל מלמטה הכל הולך אחר התחתון. בעי רב פפא קפל מלמעלה וספל מלמטה מאי מי חיישינן לזבוב או לא. תיקו, ובביאור ספל וקפל יש כמה פירושים ע"ש. ובאלפא ביתא הארוך באות ק' ביאר וז"ל "פ"י קפל הוא קב ופלגא. וספל הוא סאה ופלגא וגבי שטר הכל הולך אחר התחתון, לכן בעי היכא דכתב בשטר חוב למעלה קפל ולמטה ספל אי צריך ליתן לו סאה ופלגא או אי חיישינן לזבוב. כלומר שמא היה למטה כתוב גם קפל וזבוב משך רגל הקו"ף הקצר נגד רגל הארוך עד שנראה כמו ספל" ונחלקו שם הראשונים מה החשש, תוס' והרשב"ם ביארו שאין החשש שהזבוב יאריך אלא יש לחשוש שמא הזבוב יחסר היינו שיחסר מרגל הקו"ף ויהיה לזה צורת סמ"ך. ובסמ"ע חו"מ סימן מ"ב ס"ק כ"א ובביאור הגר"א ס"ק כ"ד הבינו בדעת הרמב"ם וכן במחבר דכמו שיש לחשוש שהזבוב יחסר ה"ה שיש לחשוש שמא יאריך. ועי"ש בס"ז שהאריך שלא מצאנו חשש שמא יאריך, והחשש הוא רק שמא יחסר. ועיין בתומים ס"ק ט' שהביא שמדברי ר"י החסיד המובא בב"י או"ח סימן ל"ו מבואר להיפך דאין חשש שמא יחסר אלא כל החשש הוא שמא יאריך. מבואר דיש לנו ג' שיטות בביאור הסוגי' א. שהזבוב רק מחסר ולא מאריך. ב. שהזבוב יכול לחסר וגם יכול להאריך. ג. שיטת החסיד שהחשש הוא רק שמא הזבוב יאריך ואין חשש שמא יחסר. ועיין בר"י מיגש שמבואר להדיא שכמו שיש חשש שהזבוב מחסר ה"ה שיש חשש שמא יאריך והוא כהסמ"ע והגר"א.

ב. בביאור דברי החסיד באות קו"ף

וז"ל החסיד בכתרי האותיות "קו"ף יעקם זנבו מלמטה ולא פשוט כנגדו" לא נתבאר מה כונתו שיעקם זנבו, אם הכונה שיכוף את הרגל ימין ויעשה לו מושב, או שאין הכונה שיעשה מושב, רק שלא יעשה רגל ישרה כר"ש אלא שיטה את הרגל כלפי שמאל, ונראה דנחלקו בזה הגהות ב"ש והאלפא ביתא הארוך המובא בב"י. וז"ל הגהת ב"ש "לשון החסיד ז"ל ק' יעקם זנבו מלמטה ולא פשוט כנגדו, מדקאמר בגט פשוט קפל מלמעלה וספל מלמטה מהו מי חיישינן לזבוב או לא, משמע שאין להאריך רגל הקו"ף כי אם מעט אם ימשיך זבוב רגל הקצר של הקו"ף לקבל רגל הארוך שיהיה נראה כס' ושניהם צריכים להיות עגולים מאחוריהם עכ"ל. פ"י רגל ימין ימשוך נגד רגל שמאל וגם רגל שמאל ימשוך נגד רגל ימין, כי בעיני אחר איני יכול להבינו" עכ"ל הגהת ב"ש, מבואר דלחסיד הרגל השמאלי של הקו"ף הוא קצר ויוצא רק מעט ולא כמבואר שם בתקון תפילין

שרגל שמאל יהיה ארוך שלא תדמה לה', וע"כ צ"ל דלתקון תפילין אין לקו"ף מושב ולכן צריך להאריך רגל שמאל שלא יראה כה"י, ולהגות ב"ש בביאור החסיד יש לקו"ף מושב ולכן אין צריך להאריך את הרגל השמאלית היות ע"י יציאה מועטת יש לזה צורת קו"ף.

ומש"כ רגל ימין ימשוך כנגד רגל שמאל וגם רגל שמאל ימשוך כנגד רגל ימין, נראה שביאורו כמש"כ באלפא ביתא החמישי וז"ל "ק' צריכה להיות עגולה בצד ימין מלמעלה ולמטה, ומעוקם היא היטב כי תמונתה ג"כ כ"ף וי"ו וכו', בדברי רז"ל בפרק גט פשוט דמשמע דקו"ף צריכה להיות קצת דומה לסמ"ך ע"י רגל שמאלי של קו"ף וכו'. ומכאן נמי לי ראה שרגל השמאלי צריך להיות כמו וי"ו הפוכה ומעוקם למטה נגד העיקום של ימין, ולא יהיה כמו נו"ן פשוטה כי ע"י תמונת הוי"ו יהיה דומה קצת לתמונת הסמ"ך. וילך לפני הרגל ועיקום של ימין כעובי קולמוס, ועי"ז תמונת הקו"ף כ"ו, ביאור דבריו דע"י שיתחברו ב' הקוים יראה כסמ"ך, ונראה דגם להגות ב"ש צ"ל שמש"כ רגל ימין ימשוך כנגד רגל שמאל הכונה שיהיה לזה כיפוף ומושב כנגד רגל שמאל, ורגל שמאל ימשוך כנגד רגל ימין הכונה שיהיה לו כיפוף נגד רגל ימין והוא כוי"ו הפוכה. (ולכאורה הו' לא תהיה ג' קולמוסין אלא ב' קולמוסין וחצי. ורק כעובי קולמוס (שהוא ראש הוי"ו) ומשהו יבלוט למטה).

רק שבאלפא ביתא הארוך המובא בב"י משמע שביאר דברי החסיד באופן אחר וז"ל "קו"ף כתב החסיד מדבעי בפ' גט פשוט (קס"ו:) קפ'ל מלמעלה וספ'ל מלמטה מהו מי חיישינן לזכוב או לא, כלומר שמא היה למטה כתוב גם קפ'ל וזכוב משכה רגל הקצר נגד רגל הארוך עד שנראה כמו ספ'ל, אלמא שדרך לעקם רגל ימין עד דאפשר לזכוב לדבקו לרגל שמאל, ומהאי טעמא יש למשוך רגל שמאל קצת באלכסון כנגד רגל ימין וכו', ואותו רגל הארוך השמאלי יהיה למעלה עב ולמטה דק כי תמונתה כמו נו"ן פשוטה וכו', ומהאי טעמא יהיה שיעור ארכה כאורך ג' קולמוסין וחצי וכו', ואע"ג שפירשתי שראוי להיות אורך של נו"ן פשוטה כעובי ארבע קולמוסין הכא לא יאריך בו יותר כדמוכח בפרק גט פשוט שקרוב צורתה לסמ"ך כדפי' אלמא שאין דרך להאריך רגל שמאל, וכדי לקיים דברי שניהם יעבור רגל שמאל לפני רגל ימין שני קולמוסין עכ"ל.

הנה בדברי האלפא ביתא יש שנוי לשון מלשון הגהות ב"ש, דבהגהות ב"ש כתב שרגל השמאלי אין להאריך רק מעט, ובאלפא ביתא כתב שיאריך ב' קולמוסין שהוא אורך של רגל רגילה בלי ראש, וכן ביארנו בדברי ההגהות שיעקם את הרגל השמאלית כוי"ו הפוכה, ובאלפא ביתא כתב שיהיה עב למעלה ודק מלמטה והוא כנו"ן ישרה רק שכתב שיטה הרגל באלכסון. רק שצ"ע בדברי האלפא ביתא באיזה אופן ע"י הדיבוק יראה כסמ"ך. דאם נאמר דגם לא-ב רגל הימין יש לו מושב א"כ לכאורה ע"י שנדבק רגל הימין לרגל השמאלית יצא ממקום הנגיעה כעובי ב' קולמוסין, וקשה לומר דמה שיוצא ב' קולמוסין אינו חיסרון בסמ"ך דא"כ מדוע אם יצא ב' קולמוסין וחצי יאבד צורת הסמ"ך.

לכן נראה דהאלפא ביתא הבין בדברי החסיד שלא איירי שכיפף את הרגל הימני לעשות לו מושב, אלא שהרגל הימני כפוף היטב לצד שמאל וע"י נגיעה שיגע בשיפוע מרגל ימין לרגל שמאל יהיה לזה צורת סמ"ך, ולכן כתב שיצא רק ב' קולמוסין ולא ב' קולמוסין וחצי היות וחצי קולמוס הוא משמעותי כשהנגיעה הוא בשיפוע. ולפי"ז מש"כ האלפא ביתא וכן מוכח בספר התמונה שרגל

ימין יהיה עקום היטב כי תמונת רגלה כמו כ"ף, הכונה שיעקם הרגל היטב ויהיה לזה נטיה לכ"ף.

ג. בביאור דברי הבית אהרן

בספר בית אהרן האריך וז"ל 'ק'. ב"י סי' ל"ב כתוב כי תמונתה כמו כ"ף והרגל כמו נו"ן פשוטה תלוי בו וכו'. ובס' הגדול מגן דוד כתוב וצורתה עיקר והנכון ר' ו' וכו' ולשון החסיד גגה שוה ויריכה עקום היטיב, ונראה שתהוי צורתה כמו רי"ש רק שתהוי הקצה של רי"ש עקום לשמאל, וכן נראה מס' מגן דוד, ובוה מתורץ קו' הב"י מפ' גט פשוט" (בס' יש ט"ס ותקנתי לפי הבנתי) ובביאה"ל הביא ס' הנ"ל וכתב רק שתהיה הקצה של רי"ש עקום לשמאל כמו למ"ד, והנה בס' הנ"ל לא כתוב כמו למ"ד רק ציור, ולכאורה קשה לומר כהביאה"ל דהרי כתב שיעשה כרי"ש ורק הקצה עקום, ונראה לכאורה שכונתו כמו שביארנו באלפא ביתא שסוף הרגל עקום לצד שמאל, וביאור דבריו, דלכאורה קשה על המגן דוד שכתב שהק' הוא כרי"ש נו"ן הרי מסוגיית הגמ' בב"ב משמע שהק' יש לו נטיה לסמ"ך, וע"ז תירץ היות וקצה הר' עקום לצד שמאל אע"פ שאין לו מושב ג"כ יכול להתהוות סמ"ך ע"י נגיעת הזבוב, כמו שביארנו באלפא ביתא שע"י שיגע בשיפוע יראה כסמ"ך (ואם היה כר') ברגל ישרה לא היה לזה נטיה לסמ"ך ע"י נגיעה, היות ובבד ימין במקום הנגיעה לא יהיה עגול, משא"כ שהרגל נוטה לצד שמאל יש לזה ציור של עיגול ע"י הנגיעה).

וסיים שם בס' בית אהרן וז"ל "ולצאת הכל יעשה גגה ארוך כצורת רי"ש ולמטה כפוף כעין כ"ף" וכו' ביאור דבריו שיעשה הגג והרגל כרי"ש היינו שהרגל תהיה ישרה כר' רק שבסוף הרגל יכופף ויעשה מושב ויראה גם כר' וגם ככ', ולא יעשה ככ' לבד היינו שהכיפוף יתחיל מאמצע הרגל ולא יהיה ניכר הר', רק שלפי ציור זה לכאורה יצטרך לקצר רגל השמאלי דא"כ לא יהיה ראוי להיות סמ"ך ע"י נגיעת הזבוב כמו שנתבאר לעיל וא"כ לא יוכל לעשות נו"ן פשוטה, ונראה דכל מה שדן הוא רק על גג הקו"ף שיראה כר' וככ' לצאת ב' הסודות, ומה שנתקשינו הרי ע"י הנגיעה יצא ב' קולמוסין ולא יראה כסמ"ך, י"ל שבזה נסבור כשיטת הראשונים הרי"י מיגש ולדעת הסמ"ע והגר"א זו היא שיטת הרמב"ם והמחבר שהזבוב יכול לעשות ב' פעולות גם לחבר וגם לחסר, ולכן לא דן הב"א ברגל דאפשר לסמוך שהזבוב יחבר ויחסר ויראה כסמ"ך דסומכים על רוב הראשונים שהזבוב מחסר, רק שלפ"ז אין צורך להקפיד לעשות ג' קולמוסין וחצי ויכול לעשות ארבע קולמוסין.

ובבתיבה תמה כ' וז"ל 'ק' כתב בספר התמונה כי תמונתה היא כ' ונו"ן פשוטה וכו' והרגל לצד ימין מעוקם ומכופל כמו כא"ף, ושיעור הכפיה ב' קולמוסין לצד הרגל, וכו' ורגל השמאלית תלוי בה וכו' וארכו כשיעור באורך ג' קולמוסין וחצי" וכו' עכ"ל וכן הביא המשנ"ס את לשונו בשינויים קטנים, ולכאורה משמע שהבינו באלפא ביתא שיש לקו"ף מושב ואעפ"כ כתבו להאריך את הרגל השמאלית ולפי מה שנתבאר לעיל כשיש מושב צריך שיצא רק מעט, ושלא ס"ל שאין חיסרון בסמ"ך אם יוצא ב' קולמוסין וצ"ע.

ד. הבדל בין רגל הלמ"ד לרגל הקו"ף

המעייין בלשון האלפא ביתא הארוך והקצר יבחין שיש הבדל בלשון שנקט ברגל הלמ"ד ללשון שכתב ברגל הקו"ף. דברגל הלמ"ד כתב בקצר וז"ל "זונבה יהיה עב וכפוף לפניה היטב" הרי שלא הזכיר שיש ללמ"ד ירך רק זנב, ופירוש ההגדרה של זנב הוא סוף, ולכאורה יש חילוק אם כתוב זנב על אבר הכונה על סוף האבר, ואם כתוב זנב על אות הכונה על אבר שהוא סוף האות. וז"ל ספר המקנה באות למ"ד "למ"ד יכתוב הצואר בפשיטות והראש עב כמין וז"ל ארוכה, וזנבה עב ולא דק" כונתו לסוף הו"ו היינו במקום החיבור של סוף הו"ו לגוף, ואח"כ דן שם על יתר אברי הלמ"ד, ואין כונתו בזנב לכיפוף הרגל דעדיין לא דן על הרגל ולא כמו מי שראיתי שטעה בזה.

והנה משי"כ האלפא ביתא בלמ"ד וזנבו עב כונתו שהלמ"ד יש לו אבר בסוף הנקרא זנב והאבר הזה צריך שיהיה עב, כמו באות גימ"ל שכתב שראשו יהיה עב הכונה לאבר שהוא בראש האות שצריך שיהיה נוטה לשמאל. והאבר הזה צריך להיות עב, ה"ה בלמ"ד הכונה האבר הנקרא זנב וז"א האבר האחרון צריך שיהיה עב. ואין הכונה זנבו סוף הרגל דהרי לא דן על הרגל אלא על הלמ"ד, ומשי"כ בתקון תפילין "והזנב טוב ועב שיהיה נראה לעינים", כונתו לאפוקי מסופרים שרגילים לעשות זנב דק ואינו נראה כאבר בפנ"ע אלא כגמר רגל שהוא עקום ועז"ז כתב שהזנב הוא אבר ניכר ועב שיראה כאבר בפנ"ע, וברגל הקו"ף כתב באלפא ביתא "קו"ף יהיה גגה שוה, ואחוריה יהיה יריכה עקום היטב" שינה את הלשון ממש"כ באות למ"ד. שבלמ"ד כתב זנבה ובקו"ף כתב יריכה היינו רגל (וכ"כ בארוך).

ומשי"כ בתקון תפילין ובאגור ובספר המקנה בקו"ף. "גגה יהיה ארוך והזנב לצד פנים מעוקם" הכונה לזנב הגג, היינו שסוף הגג יהיה מעוקם לצד פנים היינו שיכופף מהגג, (ולפי הגדרה זו שאין זה רגל אלא זנב הגג נחא משי"כ הביאה"ל במשנ"ס באות קו"ף שרגל שמאל צריך כמלא או"ק ומשמע שרגל ימין אין צריך שיהיה כמלא או"ק ולכאורה תמוה מה זה אחרת מדרך הלמ"ד שצריך כמלא או"ק. ולהנ"ל נחא דרגל הימני אינו רגל אלא סוף הגג שמתעקם כלפי פנים) ומשי"כ בהגהות ב"ש קו"ף יעקם זנבו למטה ונתבאר לעיל כשכתוב זנב על אות הכונה שהזנב הוא אבר בפנ"ע, א"כ בקו"ף ג"כ צריך שיהיה לקו"ף אבר, לפמשי"כ לעיל באות ב' נחא, דלהגהת ב"ש באמת זנב הקו"ף הוא אבר בפנ"ע דיש לו מושב. (רק שיש לדון לפמשי"כ באות ג' דדעת המשנ"ס דגם לא-ב יש לקו"ף מושב).

ועיין באלפא ביתא הארוך המובא בב"י באות למ"ד וז"ל "ותמונת למ"ד כמו כא"ף כפופה ועליה וי"ו, ומה"ט כתבתי שיהיה זנבה עב וכפוף היטב לפניה ושמעתי קוראי תגר אם יהיה הזנב עב יהיה הכתיבה שבורה ולא תמה, וליתא. כי הכא"ף עצמה תוכיח שדקה באמצעית, וכן צואר הלמ"ד עצמה דקה בין ראשה לגופה, וכן קבלנו שזנבה יהיה עב ומסכים לאשר פרשתי שתמונתה כמו כא"ף ומה"ט תהיה עגולה מאחוריה" ונראה לבאר דבריו לפי משי"כ לעיל שהזנב הוא אבר בפנ"ע דכמו שיש לאות ראש יש לאות זנב, והזנב הוא המושב ועז"ז כתב הא-ב שהזנב יהיה עב כמש"כ בגימ"ל שראשו יהיה עב היינו עובי קולמוס ה"ה בלמ"ד הזנב יהיה עובי קולמוס, ואח"כ האריך שנהי שהרוחב של האבר הוא כג היינו קולמוס אעפ"כ יראה לכופף רגל הלמ"ד לצד פנים

היינו שע"י שיכופף בשיפוע את רגל הלמ"ד יצא שהמושב היינו הזנב יהיה כמעט שווה לגג ויראה ככ"ף. דהרגל יכנס בשיפוע כעובי קולמוס של גג הלמ"ד וע"י שיעשה את הזנב כעובי קולמוס ורוחב קולמוס יראה כאילו שיש ללמ"ד מושב של ב' קולמוסין ויהיה נראה ככ"ף, וע"ז כתב האלפא ביתא ושמעתי קוראי תגר אם יהיה הזנב עב יהיה הכתיבה שבורה היות וחלק מהמושב הוא שיפוע הרגל ונראה ע"ז שהמושב חלק ממנו דק וחלק ממנו עב, וע"ז כתב האלפא ביתא, דגם בכ"ף הרגילות שחלק מהגוף מתעגל ונחשב כמושב ואינו עבה כהמושב עצמו. ואין זה נקרא אות שבורה היות וכך הוא דרך הכתיבה.

סימן ג.

בצורת האות ה"א וקו"ף

א. צורת האות ה"א

מנחות כ"ט ע"ב מפני מה נברא העוה"ז בה"י מפני שדומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת יצא, ומ"ט תליא כרעיה, דאי הדר בתשובה מעיילי ליה, וליעול בהך לא מסתייעא מילתא, כדריש לקיש דאמר ר"ל מאי דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן, בא לטהר מסייעין אותו בא לטמא פותחין לו. וכתב המהרש"א בד"ה ומ"ט וז"ל, "ולזה מבואר ששינה ר"ל בלשונו שאמר גבי הבא לטהר מסייעין וגבי הבא לטמא פותחין כמ"ש התוספות, כי הבא לטהר הוא שיצא כבר לצד פתוח לצפון וננטא ועתה כשבא לחזור ולשוב א"א לו באותו צד דלא מסתייעא כדקאמר, ע"כ צריך סיוע להורות לו הדרך לסובבו לצד אחר לפתח קטן אשר שם. אבל הבא לטמא ועוד במקום טהרה בין ג' המחיצות ורוצה לצאת יש לו פתחון הרבה לצד צפון כי הוא כולו פתוח וא"צ סיוע לצאת כי הצדדין שוין לעומד תוך המחיצות. וכן מבואר באותיות דר"ע ע"ש. ויש לעיין אם הפתח למטה שיהיה כאכסדרה והפתח מהצד שהוא פתח קטן אם זה מעכב. ושם אפילו לכתחילה אין חיוב שיהיה התחתון כאכסדרה ומהצד כפתח קטן.

מנחות כ"ט ע"א אמר אשיאן בר נדבך משמיה דרב יהודה ניקב תוכו של ה"י כשר יריכו אם נשתיר בו כשיעור אות קטנה כשר ואם לאו פסול, ועיין ברש"י ב' פרושים בניקב תוכו של ה"י, פירוש א. שתוך האות א"צ מוקף גויל, פירוש ב'. תוכו הכונה לרגל הפנימית שאין צריך שישאר כמלא אות קטנה. ועיין בב"י שנחלקו בזה הראשונים ובשו"ע או"ח סימן ל"ב סעיף ט"ו נחלקו המחבר והרמ"א, שיטת המחבר שמספיק לרגל הפנימי כל שהוא כשיטת הרא"ש, והרמ"א פסק כהראשונים שגם רגל הפנימי צריך שישאר כמלא אות קטנה. ובב"ח כתב דדעת הטור דגם לפירוש הב' של רש"י אין צריך שיהיה לרגל הפנימי שיעור של כמלא אות קטנה. וכן נקט החזו"א או"ח סימן ד' וזירש שם שגם לכתחילה יכול לכתוב רגל הפנימי כל שהוא. וז"ל "אבל ברגל השמאלית אם כשר פחות מאות קטנה מסתבר דכשר לכתחלה, שאם היתה צריכה שיעור היה השיעור מעכב".

והנה לדעת המחבר שהוא דעת הרא"ש ולשיטת הב"ח והחזו"א דין אכסדרה ופתח קטן מהצד אינו לעיכובא דהרי אם כותב נקודה ברגל השמאלית הרי האות פרוצה מב' הצדדים בשוה, וביותר דיכול להיות שמהצד הפתח יהיה יותר רחב מהפתח התחתון אם כתב ה' צרה וארוכה, ועשה רגל שמאלית כל שהוא. החלל שבין הגג לנקודה הוא יותר ארוך מהחלל שבין ב' הרגלים. ובכתבי

השיעורים שנאמרו ע"י משמרת סתם הארכתי שמשמעות הגמ' והראשונים שהרגל השמאלית אינה נקודה אלא רגל ז"א דופן שלישית, וא"כ קשה איך התיר החזו"א לכתחילה לכתוב נקודה. ונראה דהחזו"א ס"ל דאע"פ שרגל הפנימי של הה"י הוא דופן. אעפ"כ יכול לכתוב לכתחלה את הרגל כנקודה, והטעם היות ודביעבד אם נשתייר כל שהוא כשר ע"כ אין הדופן מצורת האות ודינו כסודות שנאמרו בצורות האותיות שאין חיוב לעשותם לכתחלה. ומה שכתב בהגהת ברוך שאמר באות ה', וז"ל ונ"ל לפי קיצור דעתי שמלשון והרא"ש משמע שרגל השמאלית של הה"א דינה להיות בסוף גגה של ה"א ולא באמצע הגג, כי בענין אחר אינן דומין בכתבתן כי אין חילוק בין ח' לה' רק שרגלו של החי"ת מחוברת למעלה בגגה שלה, והה"א תלויה כמו קוף, וכן מבואר באלפא ביתא הארוך המובא בב"י. באות ה"א. ולכאורה לשיטת החזו"א שמספיק שיכתוב רגל הה"י כנקודה א"כ אין לזה דמיון לח', ונראה דלחזו"א אין הכוונה שהדמיון הוא מצד שדומין בכתובה, אלא היות ויכול להתהוות ע"י הנגיעה שיראה כאות חי"ת ע"כ שמקום הנקודה הוא במקום שעומד רגל החי"ת. רק שמלשון הגהת ברוך שאמר על אות ה' משמע שלכתחילה צריך לכתוב רגל השמאלית כדופן, וז"ל "לשון החסיד ז"ל. אין לו להרחיק לא ירך ה"א לא ירך ק' מן הגג אלא כשיעור עובי הגג. ויפריד בין הירך ובין הגג שיראה הלוזן שביניהם ברחוק אמה". מבואר שלכתחלה צריך שיראה הרגל כדופן של הגג ויראה כחלק מהגג ולכן לא ירחיק.

ונראה דאפילו אם נאמר שמדין רגל צריך שיראה כדופן מופסקת. אין זה מדין שצריך שיהיה פתח קטן אלא שצריך לכתחלה שיהיה לה דופן ז"א רגל מופרדת. וביותר דגם לשיטת הרמ"א שהרגל השמאלית צריך שיהיה כמלא אות קטנה אין סגנון הפתחים לעיכובא, דהרי גם לרמ"א מצד הדין רגל השמאלי סגי שיהיה כמלא אות קטנה. ואם יעשה ה"י צרה וארוכה כגון שהרוחב הוא ב' קולמוסין וחצי והאורך ה' קולמוסין והרגל השמאלית הוא כמלא אות קטנה. כשתמדוד את החללים החלל מהצד הוא ב' קולמוסין וחצי אחרי שתוריד את המלא אות קטנה והגג. ומהצד יסאר חלל ב' קולמוסין ומשהו, א"כ חוץ ממה שהאות נראית פרוצה גם מהצד היות והרוב פרוץ הרי החלל בהצד הוא יותר רחב מהחלל שלמטה. ובפרט לפי איך שנהגו לעשות את הרגל כקוביא א"כ בודאי אין לחלל שלמטה שום עדיפות על החלל שמהצד. וע"כ שגם למחמירים ברגל השמאלית אין סוגי החלל לעיכובא. ונראה שאפילו לכתחלה אין ענין להקפיד על הפתחים (כמבואר בחזו"א לענין הרגל) וכל מה שמובא להקפיד הוא על הרגל השמאלית שתיראה כדופן הה"י ויהיה ניכר שהוא דופן מופרד, ולכן צריך לכתוב את הרגל השמאלית סמוך לגג.

ב. בצורת אות קו"ף

שבת ק"ד ע"א קו"ף קדוש וכו' ומ"ט כרעיה דקו"ף תלויה דאי הדר ביה לייעיל, וליעול בהך מסייע ליה לריש לקיש, דאמר ר"ל מאי דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא ליטמא פותחין לו, בא ליטמר מסייעין אותו, לשון הגמ' באות קו"ף כלשון הגמ' באות ה"י ועיין במהרש"א שבת וז"ל "מיייתי ליה הכא לגבי הק' כו' על הכוונה זו, ובפ' התכלת מיייתי ליה ג"כ לענין הה' דכרעיה תלויה ושם מפורש" וליעיל באות א' הבאנו דברי המהרש"א מדוע בה' הפתח שלמטה פתוח לגמרי ומהצד הוא פתוח קטן, ולפי"ז גם בקו"ף צ"ל שהחלל למטה הוא פתוח לגמרי ומהצד הוא

פתח קטן. ועיין בספר המנהיג שדימה ב' האותיות ה"י וקו"ף מכח ב' הסוגיות.

ולכאורה מסוגי' זו משמע שלקו"ף אין מושב דהרי הפתח התחתון הוא כפתח הה"י והוא פרוץ כאכסדרה. וכן מדויק לשון רבינו ירוחם שכתב "יזהר בין ה"א לקו"ף שיאריך רגל הקו"ף" משמע שכל ההבדל בין ה"א לקו"ף הוא באריכות הרגל ואם היה דין שלקו"ף יש חיוב לעשות מושב לא היה לקו"ף דמיון לה"י דלה"י אין מושב. ואפילו אם לא היה מאריך אלא שהיה יוצא מעט ג"כ היה ניכר שזה ק'. ועיין בתקון תפילין שכתב ג"כ כלשון זה וז"ל "ורגל שמאל יהיה ארוך שלא תדמה לה"י" וכן מבואר באגור, רק שבתגהת ברוך שאמר כתב שאין להאריך רגל הקו"ף. ולכאורה נחלקו אם יש לעשות מושב. (וכמבואר בסיומן ב' אות ב' ע"ש) לתיקון תפילין ולאגור ולר"י אין דין של מושב ולכן יש לחשוש שיראה כה"י. ולהגהת ברוך שאמר הקו"ף הוא עם מושב ולכן ביציאה מעט כבר ניכר שזה קו"ף, ולכאורה מסוגיית הגמ' מבואר שהקו"ף אין לה מושב דיסוד האות דומה לה"י, ושמא גם להגהת ב"ש מצד הדין אין צריך מושב רק שנהגו לעשות מושב מצד הסוד שיהיה לזה דמיון לכ"ו, והביא מקור למנהג זה מב"ב קס"ו ע"ב.

ועיין בספר מגן דוד להרדב"ז שכתב שהקו"ף מורכב מ-ר"ן, וז"ל האבני נזר חאו"ת סימן י' ס"ק ב' "צורת קו"ף הוא רי"ש וקו שמאלי העומד בפני עצמו אף בלא עיקום של תחתית רגל ימיני כלפי קו השמאלי וכו'. מעתה נתבונן מה הבדל בין ה"א לקו"ף וכו', נמצא שהחילוק בין ה"א לקו"ף שה"א אין רגל השמאלי יוצא למטה מרגל ימין. וקו"ף יוצא למטה, וכן משמע להדיא בפע"ח פ"ד משער עולם היצירה ד"ה והנה". מבואר מדבריו שבקו"ף מדין אות לא צריך שיהיה מושב, וכן מבואר במקדש מעט בקונטרס א-ב באות קו"ף ס"ק ג'. וכן מבואר בביה"ל במשנ"ס באות קו"ף שכתב ובדיעבד נראה דאפילו כפוף מעט די. וכונתו שאין צורך במושב אלא שיהיה לו נטיה לצד שמאל (שיוכל להיות סמך ע"י נגיעת הזבוב).

ומה שסיים באגור "ואני המחבר קבלתי שהוא מן האותיות כמספר השם המיוחד כי דינה כמו כ"ף וי"ו, הרגל כמו וי"ו והגג כמו כ"ף", לכאורה חזר בו ממש"כ בתחילה שיש להאריך את הרגל שיצא מכלל ה"י, וע"כ שבתחלה כתב בצורת הקו"ף שצריך להיות מצד הדין היינו שיהיה לזה צורת ר"ן שיאריך הרגל היטב. (ולכאורה וי"ו לא מספיק דלפעמים לא יצא מצורת ה"י) ואח"כ כתב איך שצריך להיות מדרך הסוד היינו שהקו"ף יהיה לו מושב ויראה ככ"ף, ולזה מספיק שיהיה לרגל צורת וי"ו דיציאה מועטת כבר מוציאה את זה מצורת ה"י לקו"ף.

מבואר מכל הנ"ל גהי שהקו"ף מיסוד צורתו הוא כה"י והחלל למטה הוא כאכסדרה. אעפ"כ כדי לצאת גם את המקובל על דרך הסוד מספר התמונה שיהיה כמו כ"ף לא מקפידים על האכסדרה, וכמו שביארנו כבר באות א' שאפילו לכתחילה לא צריך להקפיד שיהיה אכסדרה. וגם אין נקרא שמקצת האות באות אחרת דכל מה שנתקבל מספר התמונה בהרכבה אין חיסרון של מקצת האות באות אחרת, ואע"פ שלסוד האות וכדי להדר לכתוב כספר התמונה מספיק שיכתוב מעין כ"ן ואין צורך שיעשה כף ממש, אעפ"כ היות וסוד האות הוא רמז לכ"ן אין חיסרון שיעשה ממש כ"ף נו"ן. ושמא יש הידור לעשותו ככ"ף, וכן תבינו הפוסקים ברדב"ז שבקו"ף יש לעשות המושב ככ"ף ממש. ואע"פ שצריך לכתוב רגל ולהשאיר פתח צריך לומר שיעשה המושב עד כמעט שזה לגג. ועיין בכת"י המיוחס לבעל הגידולי תרומה רבינו עזריה פיגו זי"ע. שהקו"ף המושב מגיע עד קרוב לקצה

הגג הוא כ"ף, ואע"פ שבלמ"ד כתב כרבינו טורדוס היינו בלי מושב. בקו"ף עשה מושב.

והנה באות למ"ד בהגהת ברוך שאמר הביא דברי רבינו טורדוס שהלמ"ד הוא מורכב מ-ד"ו ובהגהת ב"ש כתב שאינו יכול לכתוב כרבינו טורדוס היות ונשתכחה צורה זו לגמרי מכל אדם. והארכנו דנחלקו בזה המדרשים. דבמדרש תדשא משמע שהוא עומד כרגל ישרה. ובזה"ח מבואר שהלמד הוא כטי"ת היינו שאם יוריד הצואר יראה כטי"ת. וביארנו דגם למדרש תדשא י"ל שהלמ"ד הוא כטי"ת רק שגם בזמן התנאים היה ב' צורות ללמ"ד, כמו בזמננו כתב האשכנזי וכתב הספרדי. וע"ז כתב המדרש שהכרובים היו עומדים כלמ"ד הנכתבת בלי מושב.

וזה לשון המדרש תדשא פ"ב "כשם שלמ"ד באמצע אותיות כך כרובים באמצע. והם עומדים על רגליהם כאות ל' שאין לו ישוב". מבואר שהלמ"ד אין לו ישוב. וראיתי מי שרצה לומר שאין ראיה מהמדרש תדשא דיש ללמ"ד רק קו פשוט וישר של רגל ללא שום כיפוף כלל. די"ל דגם אם הלמ"ד כפופה מעט נקרא שאין לה ישוב, והראיה דהרי גם אדם שעומד על רגליו נקרא עומד בלי ישוב (כמו בכרובים), אע"פ שכשעומד הרי כף הרגל היא מושכבת ואעפ"כ נקרא עומד בלי ישוב, א"כ ה"ה בלמ"ד אם היא כפופה מעט נקרא שאין לה ישוב (והרי זה ככף הרגל). וכמה חלי ולא מרגיש שאין לזה דמיון. דאם נדמה מושב הלמ"ד לכף רגל א"כ כמו שכף הרגל הוא כמעט כפליים מהראש של האדם ונקרא עומד. ה"ה נאמר בלמ"ד שאם המושב יעבור את ראש הלמ"ד יקרא עדיין עומד. אלא ע"כ כל אחד יש לו את העמידה שלו בלי ישוב. אדם נקרא עומד בלי ישוב שרגליו עומדות ישרות בלי כפוף על כפות הרגלים, והאותיות נקראים עומדים כשהם ישרים בלי כיפוף, וכשהם כפופים אפילו פחות מקולמוס נקרא שיש להם מושב. ולכ"ז אם יכופף את הדלי"ת או את הרי"ש אפילו פחות מקולמוס כבר נאבד צורת הדלי"ת והרי"ש. ובאותיות מ"ם פתוחה ועי"ן וצדי" כפופה ופ"י כפופה ודאי שמספיק מושב כקולמוס ועוד, וזה נקרא יושב ולא עומד. וע"כ כונת המדרש שהלמ"ד היתה עומדת כאותיות העומדות על רגל ישרה.

והנה אפילו אם נאמר שלמדרש תדשא הלמ"ד מורכבת מ-ד"ו אין חשש פסול אם יעשה מושב, היות ולוזהר חדש הוא מורכב כאות ט' היינו כ"ף וי"ו. וגם לספר התמונה הוא מורכב מ-כ"ו. וכל שבספר התמונה נתקבל כרמו להרכבה שוב י"ל שיש הידור לעשות מה שיותר נוסה לסוד האות ואפילו שעיקר צורת האות הוא בלי מושב, וכמו בקו"ף שרגל ימין ביסודו אין לו מושב אעפ"כ עפ"י הסוד מהדרים לעשות לו מושב, ה"ה בלמ"ד, וחלילה להטיל מום בקדושים. ובקובץ בית אהרן וישראל גליון נ"ג הארכנו די"ל שלדעת הוזה"ח יש להקפיד שיהיה ראוי להוריד הצואר ושיראה כאות טי"ת.

ג. בצורת רגל הפנימי של הה"א

כתב באלפא ביתא הארוך המובא בב"י באות ה', וז"ל "ועוד שתמונתה כמו דלי"ת וי"ד, ומהאי טעמא כתבתי שתהיה הנקודה למעלה דק ולמטה עב ועקומה קצת לצד ימין ולא לצד שמאל פן תדמה לתי"ו עכ"ל, דימה העקימות לצד ימין כמו רגל התי"ו לצד שמאל שהרי כתב שלא תדמה לתי"ו, ובכתבי השיעורים שע"י משמרת סתם כתבתי בסיכום, הנקודה תהיה דקה למעלה ועבה

קצת למטה ולא יאריך בעיקום כדי שלא יאבד צורת האכסדרה של הה"י שצריך להיות פתוח כל החלל ולא כהעושים יו"ד רחבה וקו דק למעלה דע"י שעושים יו"ד רחבה נסגר חלק מהאכסדרה. ושוב ראיתי שאפילו שיעשה יו"ד צרה, וביותר אפילו שלא יעשה שבירה אלא שיעשה דק מלמעלה ועב למטה ג"כ נשאר החיסרון של סגירת האכסדרה, דאכסדרה נקרא שפרוץ כולו וכשעב למטה נסגר חלק מהאכסדרה. ועיין בשו"ע יו"ד הלכות מזוזה סימן רפ"ו סעיף ו'. שאכסדרה והוא מקום שיש לו ג' כתלים ותקרה פטורה ממזוזה, ולכאורה זה פשוט שאם יהיה דופן בצד דק ולבסוף הוא מתעבה לצד פנים אע"פ שאין שבירה יהיה חייב במזוזה היות והעובי מכסה חלק מהאכסדרה דלעומדים בפנים הרי חלק הפרוץ מתכסה ע"י מחיצה, ועיין בעירובין י"ט ע"ב. היתה שם אבן מרובעת רואין כל שאילו תחלק ויש בו אמה לכאן ואמה לכה"י החלק הדק שייד לדופן בצד והחלק העב סותם את האכסדרה.

רק שלפ"י לכאורה קשה על האלפא ביתא איך כתב שיעשה עב מלמטה. וכן כתב עקומה משמע שיש לזה שבירה דאחרת היה צריך לכתוב עב מלמטה לצד ימין, וכן באלפא ביתא השלישי כתב ה' כתב בספר התמונה שתמונתה כמו ד' ובתוכה יו"ד הפוכה" מפורש בדבריו שהוא כיו"ד, ואפילו אם נאמר שאין הכונה כיו"ד ממש. גם לא הרוחנו כמו שנתבאר לעיל דע"י שהוא עב מלמטה נתבטל שם אכסדרה, וראיתי מי שרצה לומר שיעשה עובי קטן של ראש היו"ד, ולא הרויח בזה כלום דהרי כל שנכתב לשם שיכנס לימין מבטל שם אכסדרה. ובמזוזה באופן כזה חייב במזוזה. ונראה לפי איך שנתבאר לעיל באות א' שאין האכסדרה לעיכוב ואפשר שגם לכתחילה אין צורך להקפיד על אכסדרה. ובאות ב' הארכנו שכדי לצאת סוד תמונת הקו"ף מבטלים את האכסדרה ועושים לו מושב. ה"ה בה"י כדי לצאת סוד צורת האות ה' יעשה לו יו"ד הפוכה כדי לצאת סוד התמונה. (וע"ד הדרוש יש לישב בפשיטות שהעולם נברא בה"י של שם השם. והכותבים על דרך הסוד כותבים ה"י של השם רגל ישרה. ובה' של שם השם החלל הוא אכסדרה ואין לו עביות לצד ימין).

ומה שחששו למקצת האות שהוא כאות אחרת ולכן כתבו לעשות יו"ד צרה לא הרויחו מאומה. דהרי לפוסלים מקצת האות כאות אחרת החיסרון הוא מצד חיסרון תמות היות ונראה חלק ממנו כאות אחרת, א"כ אין הבדל אם עושה יו"ד רגילה או שיעשה יו"ד צרה. ואפילו אם נסביר באלפא ביתא שלא יעשה יו"ד ממש אלא כעין יו"ד ג"כ יש חשש של מקצת האות, עיין משנ"ס באות ט"ת שאין לכופף לתוכה הרבה היות ויראה כפ"י. ואע"פ שפ"י כזו פסולה היות ואין הכיפוף לצד פנים, אעפ"כ נקרא מקצת האות כאות אחרת היות ויש לזה דמיון לפ"י א"כ ה"ה לדבריו יש לחשוש כשעושה דק למעלה ועב למטה שיראה כמקצת האות לאות יו"ד.

ומש"כ באלפא ביתא הארוך והנקודה תהיה כנגד סוף הגג מפני שאם ידבק למעלה תהיה דומה לחי"ת וכו'. ואילו יהיה הנקודה באמצע לא ידמו כלל, ולכאורה אם יעשה כיו"ד הרי יראה כפ"י, וקושיא זו שייך גם להקשות גם לאלפא ביתא דהרי כשלמטה עב ולמעלה דק ע"י נגיעה יראה כפ"י, וע"כ צ"ל שהנגיעה תמלא את כל עובי הרגל יראה כחי"ת א"כ ה"ה בה"י שלנו ג"כ שייך שיתמלא כל עובי היו"ד ויגע בגגה ויראה כחי"ת.

ד. בצורת רגל הפנימי של הקו"ף

כתב באלפא ביתא הארוך המובא בב"י באות ק' וז"ל "ואותו רגל הארוך השמאלי יהיה למעלה עב ולמטה דק כי תמונתו כמו נו"ן פשוטה כמו שאפרש בעזה"י, ומהאי טעמא יהיה שיעור ארכה כאורך ג' קולמוסין וחצי כדי שיהיה ראוי לכוף ולעשות נו"ן כפופה, וישאר צוארה שני קולמוסין ומושב קולמוס וחצי, ואע"ג שפירשתי שראוי להיות אורך של נו"ן פשוטה כעובי ארבע קולמוסין הכא לא יאריך בו יותר כדמוכת בפרק גט פשוט שקרוב צורתה לצורת סמ"ך כדפי', אלמא שאין דרך להאריך רגל שמאל יותר, וכדי לקיים שניהם יעבור רגל שמאל לפני רגל ימין ב' קולמוסין" עכ"ל.

מאריכות דבריו משמע שהרגל הפנימי צורתו כנו"ן פשוטה עם כל הפרטים, ומצד סוד צורת האות היה צריך להקפיד לעשות ד' קולמוסין שיהיה צורתה ממש כנו"ן פשוטה. רק שחשש לסוגיית הגמרא בב"ב ולכן כתב לקצר את אורך הרגל בחצי קולמוס, ולכאורה חוץ מחסרון פרט זה אין עוד חיסרון בנו"ן הקו"ף, דאחרת היה לו לאלפא להבליט את החיסרון ואת סיבת החיסרון כמו שהאריך בסבבת החיסרון של אריכות הרגל. (עי"ש במנחת סולת) וראיתי מי שדייק מלשון הב"ש שכתב ראשו עב שאין צורך שיעשה לרגל ראש כנו"ן פשוטה. והוא דבר תמוה דא"כ היה לו לאלפא ביתא להדגיש פרט זה ולא שנלמד פרט זה מדיוק. וביותר דאם בראש אינו דומה לנו"ן וכן אינו דומה באורך א"כ היה לו לב"ש להדגיש שאינו רק כעין נו"ן שאורך ג' קולמוסין וחצי ועב מלמעלה. ולא לכתוב בתחילה כי תמונתו כמו נו"ן פשוטה. ואח"כ כתב ומהאי טעמא יהיה שיעור ארכה. ואם כל מה שנקרא נו"ן הוא בגלל האורך א"כ לא שייך לומר מה"ט. הרי זה כל מה שהוא נראה כנו"ן.

וכן אם נאמר דאין לרגל ראש. א"כ איך נשער את העובי של הג' וחצי קולמוסין. דהרי זה ברור שכל רגל נמדדת לפי הראש, וכשאינן ראש אין במה ליחס את אורך הרגל עיין באבני נזר תאור"ח סימן י"א ס"ק ג'. ואין לומר שנמדוד את אורך הרגל לפי עובי קולמוס של ג' הקו"ף, וזה אינו דבשלמא כשאנו דנים על שיעור אורך הרגל מצד ההלכה שצריך כמלא אות קטנה בודאי מודדים לפי ג' האות היות והוא רגל של הג' ומתיחס לג' לכן צריך שיעור אות קטנה לפי עובי הג'. משא"כ כשאנו דנים לגבי הרגל בנפרד שיהיה לו צורת נו"ן כזה אין אנו מיחסים אותו לג' אלא כלפי עצמו, דהרי זה ברור אם יעשה הג' בעובי קולמוס קטן. וראש הרגל יעשה עבה מאד ואורך הרגל יהיה ג' קולמוסין כלפי הג'. וכלפי הרגל יהיה ב' קולמוסין בודאי שכלפי הרגל זה נקרא זי"ן ולא נו"ן פשוטה, נהי שכלפי הג' כשדנים על האות אנו מיחסים את הרגל לעובי הג', אבל לגבי הרכבה כשאנו דנים על חלק ההרכבה אנו דנים לפי האבר בנפרד.

אפילו אם נאמר דשייך ליחס את אורך הרגל לפי הג' זה רק אם היה קו פשוט. אבל כשראש הרגל הוא עב א"כ יש חלק באות שהוא עב והרי העין נמשכת באורך לפי עובי של ראש האות, ואם העובי הוא חצי קולמוס א"כ יש למדוד לפי חצי קולמוס. וא"כ שייך שיהיה רגל הקו"ף יותר מד' קולמוסין ומדוע כתב באלפא ביתא שיאריך רק ג' קולמוסין וחצי, ועוד אם נאמר שנמדוד את האורך לפי הג' א"כ אין לרגל צורת נו"ן פשוטה דהרי הרגל בולט רק מצד אחד ובאות וי"ו כשאורך יותר מג' קולמוסין עדיין לא יצא מצורת אות וי"ו, דרך בזי"ן שעשה ג' קולמוסין וחצי

נעשה נון פשוטה, היות וכל ההבדל בין זיין לנון הוא האריכות, אבל ויין שיש ב' הבדלים א, אריכות ב', היציאה מב' הצדדים מסתבר שאורך יותר מג' קולמוסין נשאר צורת ויין. ואין לומר בכונת האלפא ביתא שיהיה עב מב' הצדדים שיראה כנון. דפרט כזה היה לאלפא ביתא לדהגיש שיהיה עב מב' הצדדים, דבשלמא אם נאמר שכונת הא-ב שיהיה לו ראש כנון בזה אין צורך להסביר שיבלוט מב' הצדדים דהרי הרגל הוא כנון פשוטה. משא"כ אם נאמר שצריך שיהיה רק כעין נון.

ובספר כתיבה תמה כתב "והרגל השמאל בפנים יהיה ראש למעלה עב כחצי קולמוס. ומראשה ימשוך דקה וכו' כמו נון פשוטה וארכו כשיעור ג' קולמוסין וחצי. וכ"כ במשנת סופרים "ורגל השמאלית תלויה בה והיא כצורת נון פשוטה אך שקצרה מעט וע"כ יהיה ראשו עב ומתמעט והולך כמו בנן" והמעין בלשון המשנ"ס יראה שכונתו שיעשה נון קצרה, ואין לומר שהמשנ"ס התכוין שיהיה עב ולא ראש, דדבר זה היה למשנ"ס לכתוב. ובפרט שהמשנ"ס העתיק כמה פעמים דברי הכתיבה תמה ואם היה חולק עליו היה לו להדגיש פרט זה. ועיין במקדש מעט בקונטרס הא-ב באות ק' ס"ק ה' וז"ל "וא"ב הארוך מפורש כי תמונתו כנון פשוטה ולפי"ז בעי לעשות לו ראש כעין נון".

ולא מצאנו לא בראשונים ולא בפוסקים מי שזהיר שלא לעשות רגל הקו"ף כנון ממש או כו"ו ממש, ובאל"ף ובט"ת האריך האלפא ביתא הארוך מובא בב"י שיש להשגיח שלא יאריך בעיקום האל"ף שלא יראה כעין, ובט"ת כתב שלא יאריך בכפיפה שלא יראה כפ"י, ובקו"ף כתב שהתמונה ככ"ף נון ולא הזהיר שלא יעשה כ"ף או נון ממש. וכבר נתבאר שבכת"י המיוחס לבעל הגי"ת הקו"ף יש לו מושב כמעט עד הסוף (ואע"פ שבלמ"ד כתב כר"ט בלי מושב) ובכת"י המיוחס לרבינו סולימאן אוחנא זי"ע מגורי האר"י הקו"ף כשהוא צר המושב הוא קצר, אבל כשהקו"ף רחב המושב הוא כשני שליש מהגג וכן בכת"י המיוחס למהר"י אבוהב זי"ע הק' המושב הוא בשיפוע וסותם כשני שליש והוא ככ"ף ולא מצאנו שחששו למקצת האות כאות אחרת. ובקו"ף הרי נתבאר שעיקר הצורה הוא כה"י ואע"כ לא הקפידו לשנותו לכ"ף, ולא חשו שנסתם האכסדרה. והטעם היות ונתקבל מספר התמונה שהקו"ף מורכב מכ"ף נון או שנתקבל בקבלה כ"ף ויין. וגם בספרי דוונקי חזינן שעשו ראש לנון. עיין בילקוט צורת האותיות שהביאו תפילין של בעל מאור עיניים שנכתבו ע"י הרה"ק ר' אפרים סופר זי"ע, ובקובץ בית אהרן וישראל גליון ג' מובא כת"י מהספר תורה של הבעש"ט זי"ע שנכתבו ע"י הרה"ק ר' צבי הירש סופר זי"ע ושם נכתב רגל הקו"ף עם ראש (רק שבספרו של הבעש"ט ראש הרגל הוא כו' ומבנה גוף הרגל הוא כנון) וכ"כ הגה"צ ר' נתנאל תפילנסקי זצ"ל. וכדי שיראה כסמך ע"י נגיעת הזכוב יש לעשות הגג צר שע"י נגיעת הזכוב יתמלא ויהיה כקו פשוט וידבק לגג ולצדדים, וגם כשיעשה רגיל יכול להיווצר סמך ע"י זכוב, ובפרט שלשיטת הר"י מיגש בב"ב דף קס"ו ע"ב הזכוב יכול לעשות ב' פעולות גם להאריך וגם לקצר. וכן הוא דעת הרמב"ם והשו"ע חו"מ סימן מ"ב סעיף ז'. עי"ש בסמ"ע ס"ק כ"א ובביאור הגר"א ס"ק כ"ד.

בענין חק תוכות והיקף גויל

סימן א'

בירור במחלוקת הרא"ש והסמ"ק

א) הרא"ש בגיטין (פ"ב אות י"ט) כתב וז"ל: ,ואם יש בו אותיות דבוקות יכול להסיר הדיו שביניהם ולהבדילם אבל אם נפלה טיפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות אינו יכול להעביר הדיו ולתקן האות דהוה ליה ח"ת", ע"כ. ובסמ"ק (סי' קנ"ג) פסק ואם נפלה ט"ד קודם שנגמרה האות ולא היתה האות נכרת ואח"כ נפל דיו או כמו"כ אם לא היתה מוקפת גויל בתחילת עשייתה דאמרינן דפסול ואח"כ נטל הדיו הוי כח"ת ופסולה אבל אם כבר נכתבה כתקונה ואח"כ נפל הדיו עליה יטלנו כדאמרי' בירושלמי. ובמחבר (שו"ע או"ח סי' ל"ב סי"ז) פסק כהרא"ש וז"ל: ,אם נפלה ט"ד לתוך האות ואינה ניכרת האות אין תקנה לגרור הדיו וע"י כך יהיה ניכר האות דהוי ח"ת ופסול משום דבעינן וכתב ולא וחקק וה"ה אם טעה וכתב דלית במקום רי"ש או ב"ת במקום כ"ף אין תקנה למחוק התג לתקן משום דהוי כח"ת", ע"כ. ולכאורה צ"ב: א) דכתבו נפלה ט"ד תוך האות, משמע דוקא בתוך האות, אבל בצידי האות אין ח"ת, וביותר מדויק בדברי המחבר שבתחילה כתב, נפל ט"ד לתוך האות" ואח"כ כתב, דלית במקום רי"ש ולא כתב נפל ט"ד ונעשה ד", וביותר מדויק בספה"ת (אות ר"ה) שכ' וז"ל: ,והיכא שנפלה ט"ד בתוך חלל אות בית והיא עתה כמו פ"א או אין שם בית עליה או ט"ד נפלה בחלל אות אחרת וכו', או טעה וכתב דלית במקום רי"ש או ב"ת במקום כ"ף, אין תקנה למחוק התג לתקן האות, הנה כתב בנפלה דוקא לתוך חלל אות", ולענין צידי האות כתב דוקא כתב; ב) צ"ב, דהמחבר

כתב דהחסרון היות וכתוב וכתב ולא וחקק. לכאורה יש כאן כתיבה רק היא מכוסה וע"י החקיקה נתגלה האות הכתובה ומה זה אחרת ממה שפסק המחבר בס"ג, זרק עפרות זהב על האות מעביר הזהב וישאר כתב התחתון וכל זמן שלא העביר הזהב פסול", (עיין מ"ב שם), אעפ"כ ע"י הגרור נכשר ולא הוי ח"ת, היות והכתב התחתון נעשה ע"י כתיבה לא ע"י חקיקה, ולכאורה זו סברת הסמ"ק.

והנה ה"ט"ז (אבהע"ז סי' קכ"ה ס"ק ט') דימה נפלה ט"ד לתוך האות למה שמבואר בהו"מ סי' ת"י בסתם בור חברו בעפר ופתח אמרי' נסתלק מעשה ראשון ה"ה כאן בנפלה ט"ד נסתלק כתב הראשון. ודבריו צ"ב, דבבור החיוב מצד פעולת מו"ק שעשה וע"י שנתמלא עפר נסתלק מעשה המו"ק, משא"כ בכתב הדין שצריך ליעשות ע"י כתב וע"י נפילת ט"ד לא נתבטל הכתב רק שנתכסה וע"י שמגלה נתגלה מעשה ראשון.

ונראה דלעיל דייקנו בנפלה ט"ד דהפסול דוקא שנפל תוך חלל האות דהחלל שייך לאות, כמבואר בפוסקים (בדין המובא בסט"ו לענין ניקב החלל) וכל אות שיש לה ג' דפנות הרי החלל שייך לאות ובנפלה ט"ד לתוך החלל הרי קלקל את האות עצמו ושינה את עצמותו והרי זה כמילא עפר דנסתלק מעשה ראשון. ואין דומה לזרק עפרות זהב דנתכסה רק הכתב, אבל עצם משמעות האות נשאר, לכן לא נתבטל הכתב הראשון. (ומצאתי באב"נ או"ח סי' ד' ה' שהאריך בסברא זו) ובצידי האות יפסל משום מ"ע כמבואר בס"ב.

ב) הרא"ש והסמ"ק פליגי בתרי: א) בנפלה ט"ד תוך האות דלרא"ש פסול ולסמ"ק מהני

אפילו שיגרור לא יראה כח"ת, היות ויכול להשאיר בעין כמו שהוא, א"כ לא די שאין דברי הרשב"א סותרים אלא מסייעים זה לזה.

ובשיטת הרא"ש הסביר החזו"א באות ו', דאחרי שלא הוזכרה דין גרירה בירושלמי, לכן התיר לגרור כל זמן שניכר האות וחייב לגרור למטה בדבין זה נחלק הבבלי דסובר דצריך מוק"ג גם למטה, ע"ש. וזה תמוה: א) דבירוש' כתב דלמעלה פסול ופסול משמע דאין לו תקנה ע"י גרירה וכן הבין המאירי (ק"ס ע"מ מ"ג מ"ד) דלמעלה בפסל ולמטה צריך גרירה, וכן הבין הסמ"ג (דף ק"ד ע"ג) דהביא הירושלמי שפסל שכתב דלבבלי יותר ע"י גרירה. ומצאתי ברד"ך שאין דיוק מהסמ"ג. ועיין ברמ"ע מפאנו (סי' ל"ו) שהכריח בפשט הירושלמי דלא מהני גרירה. (ב) מגזין לנו שהבבלי חולק על הירושלמי שמא גם לירושלמי צריך להיות מוק"ג למטה רק שלמטה מהני גרירה ולמעלה לא מהני גרירה. ולבבלי יהיה אסור לגרור גם לאחר גמר האות.

ע"כ שלרא"ש היה הסבר אחר בדברי הירוש', וז"ל הק"ע: „אתיא דר"ח דאמר בגרידה מהני כרב ושניהם פליגי אאשין דאמר דגרידה לא מהני, עירב את האותיות כגון שנכנס רגל ד' של שיטה עליזנה בתוך ט"ת של שיטה תחתונה וכו' תנא חדא כשר ותנא חדא פסול, כלומר ולא פליגי מ"ד כשר שעירבבן מלמטון כגון שכתב תפארתנו כזה ג"ו שהו"ו בתוך הנו"ן כיון שהו"ו בתוך המשך הנו"ן שלמטה כשר מ"ד פסול מלמעלן כגון להמשיך למ"ד לתוך ה"א שבאה לתוך ה"א עצמה פסול אע"ג שיכול לגרור הלמ"ד אפילו הכי פסול והיינו כאשיין, עכ"ל.

ולכאורה צ"ע, דהרי מחלוקתם אם מהני גרירה לעשות הק"ג א"כ במה תלוי מחלוקתם בדין ר' יוחנן, וכן צ"ב מה ההבדל בין נכנס לתוך ה"א או להמשך נו"ן. ונראה דהמחלוקת בין רב ואב"ג אם הגויל הוא חלק מהאות וכשנשתנה צורת האות ע"י החזר פוסל האות ולא מהני גרירה, או שהגויל מהלכות ספר ואינו דין

גרירה; (ב) בנדבך לפני גמר האות, דלרא"ש מהני גרירה ולסמ"ק לא מהני, וצ"ב בביאור מחלוקתם.

והנה מקור דברי הסמ"ק הם מירושלמי פ"א דמגילה (הלכה ט' דף י' ע"ב) דאיתא שם: „ר' זעירא בשם רב ניקב ביריכו של ה"א אם גורדו וגשתייר שם ירך קטנה כשר ואם לאו פסול, ר"ז בשם אשיין ב"ג ניקב נקב באמצע ב"ת, אם היה הגויל מקיפו מכל צד כשר ואם לאו פסול. אמר ר"ז אתיא דר"ח כרב ותרויהון פלגין על שטתיה דאב"ג, חבריא אמרי אתיא דאב"ג כר' יוחנן דתני עירב את האותיות אית תני תני כשר אית תני תני פסול, ר' אדא בר שמעון בשם ר' יוחנן, מ"ד כשר מלמטון מ"ד פסול מלמעלן כגון ארצנו תפארתנו, וכו', ע"כ. והסמ"ק למד דאין חילוק בין למעלה ולמטה רק מצד שנגמרה האות ומהני גרירה, וה"ה בנפלה ט"ד ושינתה צורת האות ג"כ מהני גרירה, ולמטה ג"כ מחוייב לגרור. עיין בהזו"א (יו"ד סי' ק"ס אות ה') ובאו"ח (סי' ח') שכתב כן.

והרשב"א חולק על הסמ"ק וס"ל בפירוש הירושלמי דלמעלה נפסל ולא מהני גרירה ובסוף כשר וא"צ לגרור א"כ אין ראיה בנפלה ט"ד וטשטשה האות שיועיל גרירה. ולכאורה צ"ב מנין לקח הרשב"א להתיר אפי' בלא גרירה. ועיין במאירי (ק"ס ע"מ מ"ג) שהרבה לחלוק עליו. ונראה דהרשב"א הוכרח לדין זה, דהרשב"א בחידושו בשבת (דף ק"ד ע"ב) כתב בחטריה לגגו של ח"ת ועשאה ב' ויינין דלא הוי ח"ת היות והאות נעשתה ע"י כתיבה. ועיין ב"בית מאיר" (אבהע"ז סי' קכ"ה ס"ח) דהקשה דדברי הרשב"א סותרים, דבתשובות ס"ל דבנדבך למעלה אסור לגרור והוה ח"ת, ובחידושו מתיר אפילו כתב אות ח"ת לגרור ולעשותה ב' ויינין. וכתב דהאיסור לגרור הוא מדרבגן ומקור האיסור הוא מהירושלמי דבוק למעלה ע"ש. ולכאורה ההסבר דהיות ופסול כמו שהוא וניתר ע"י גרירה, יש מראית עין כאילו נעשה ע"י ח"ת, משא"כ למטה שאין חיוב לגרור א"כ

והנה דבריהם צ"ב, דהרי האות כ"ף פשוטה אינה נקראת לתינוק דהרי נשתנה צורתו וע"י גרירה ניכר הצורה, א"כ יש לאסור משום מ"ע וצ"ל דהיות ואנו יודעים דזה ב' אותיות נפרדות ושנשאל לתינוק ונאמר לו דהם ב' אותיות נפרדות, יכיר כל אות, לכן מהני גרירה ואין בזה מראית עין, ונהי דלעיל ביארנו דבנפל לתוך אות שיש לו חלל נפסל מה"ת בנפל לתוך אות שאין לו חלל האיסור הוא מדרבנן משום מ"ע דנראה כח"ת.

וכן מבואר במהרש"ם (ח"ג סי' רי"ב) דנשאל בתפילין שנדבק האות זי"ן של בחוק ואין ידוע היכן הוזי"ן והיכן החי"ת וע"י המקל ניכר והתיר לגרור ע"י היכר זה (בצירוף דעת הסמ"ק). והביא מהנחל"א (סי' א') דאפילו למ"ד לתוך רי"ש אין לחוש, דניכר דאין זה ה"א, דהרי הה"א מרובעת, עי"ש. וסברא זו שייך לומר רק אם האיסור מדרבנן משום מ"ע, אבל אם זה דין שאם אינו ניכר לא מהני גרירה, הרי כאן לא יודע להבדיל בין הוזי"ן לחי"ת וגם בלמ"ד לרי"ש יקרא ה"א. ועיין מק"מ (סי' ל"ב ס"ק צ'). דאם נדבק הי"ד לנו"ן בדקות ותינוק מכיר יכול¹ לגרור. והנה בנוב"י (מה"ק האבהע"ז סי' פ"ה) מבואר בגט שנפל למים ומלחלוות המים געשה כעין רגל באות רי"ש ונעשה כת"ו נפסל, אע"פ שאם לא נשתנה לאות אחרת כשר ונקרא מוק"ג, היות וניכר האות ע"י שחרותו החזקה, אבל בנשתנה לאות אחרת, אפילו ניכר האות ע"י שחרות פסול. דהרי בכתב אות ת"ו חציו בחוק וחציו בחלישות, האם אין זו אות. וכן מבואר בשו"ת ב"ש (חיו"ד ח"ב סי' ק"ע) וגם בד"ק מבואר באריכות (בסי' ל"ב ס"ק ט"ו), דאם נדבק אות לאות בדקות וניכר² גם ע"י סימנים לא מועיל גרירה, א"כ יוצא לנו³ מחלוקת הפוסקים בנשתנה האות לאות אחרת וניכר אם מותר לגרור. ולכאורה המחלוקת במראית עין. ונראה דהדין של ה, נאות דשא" (סי' קמ"ו) בתג הנכנס לדלי"ת ותינוק קוראו דלי"ת, אע"פ שה"א³ כזו כשרה (אפילו שתינוק קורא דלי"ת, היות ואין בקי בכתיבה דקה), אעפ"כ התיר

של האות ואינו פוסלו ומהני גרירה. רב ור"ח סבירי ליה דהגויל אינו מהאזות ומועיל אפילו נשתנה האות ואב"נ ס"ל דהגויל חלק מהאזות ולא מהני גרירה היות ונפסל בעצם האות. וחבריא ס"ל דאב"נ סובר כר"י דבאמת בגויל שחץ לאות מודה אב"נ דאינו מחלק האות, אבל תוך האות שייך לאות ואם נשתנה ע"י החור נפסל כמו בלמ"ד לתוך הה"א שפוסל דוקא בנשתנה ולא מהני גרירה, משא"כ בוי"ו לתוך המשך הנו"ן דבהמשך אין תורת חלל לא פוסל את הוי"ו (ושמא צריך לגרור כמו בזרק עפרות זהב) ומכאן למד הרא"ש את הדין בנפל ט"ד תוך האות דלא מהני גרירה.

סימן ב'

בל' הנכנס לד'

א) הק"נ בפ"ב דגיטין הבין בלשון הרא"ש (באות י"ט) בדין מעורה כתב גגו של למ"ד בתוך ה"א והי"ת ומדלא קאמר לתוך דלי"ת משמע דנפסל, היות ונשתנה לצורת ה"א. וכן פסק הרמ"א באבהע"ז (סי' קכ"ה סי"ח) וכן כתב הרמ"א (סי' ל"ב ס"ק מ'). ועיין בקה"ס חקירה ג' דכל הפסול הוא היות והתחיל לכתוב מלמעלה והיה ע"ז שם ה"א, לכן אע"פ שאח"כ ניכר היות ורואים שנדבק לשורה התחתונה אעפ"כ פסול. והנה לפי שכתבנו לעיל (סי' א') דכל הדין של הרא"ש שחולק על הסמ"ק הוא היות והחלל שייך לאות א"כ בד' שאין החלל שייך לאות דאין בו ג' דפנות א"צ לפסול. ונראה דנפסל משום מראית עין וכן כתב הגאון רש"ק מובא בספר „רב פעלים" (ח"ב סי' י') וז"ל: „בהיכא דנדבק רגל הכ"ף פשוטה בגג הדלי"ת שבשורה שתחתיה מצד ימין של הגג דנראית אות כ"ף כמו אות ביי"ת ארוך, נראה דמותר לגרור הדבוק להפרידם ואין בזה משום ח"ת וכו", עי"ש שהאריך לפי הגאון רש"ק דכל האיסור לגרור משום מראית עין וכאן שנראה שזה ב' שורות אין מ"ע עי"ש.

משמע דלא מהני גרידה כמבואר ברמ"ע מפאנו, צ"ע איפה מבואר בבלי אחרת מהירושלמי. ונברר קודם דין של היק"ג ודין חור לענין היק"ג, ויתבאר מחלוקת הבבלי והירושלמי.

בחזו"א (אות ד') כתב דדין הק"ג אינו דין מיוחד, אלא היות וצורת האות בעשית ע"י ב' שותפים, הדיו והקלף. ועי"ש שהאריך בכל הסימן, דענין הק"ג הוא לדעת סיום האות. ועיין באות ג' שם. ונברר בעז"ה לפי הראשונים בדין הק"ג.

א) בגמ' גיטין (דף כ' ע"ב): „ת"ר, הרי זה גיטך והגייר שלי אינה מגורשת וכו'. בעי רב פפא, בין שיטה לשיטה ובין תיבה לתיבה מאי תיקו. ותיפוק ליה דספר אחד אמר רחמנא ולא שניים ושלושה ספרים, לא צריכה דמעורה, וכתבו התוס' (ד"ה לא צריכה): „מכאן מדקדק ריב"ם דאין צריך בגט שתהא כל אות ואות מוקפת גויל מארבע רוחותיה כדאמר הכא. ור"י אומר דאין מכאן ראיה דהא דקאמר דמעורה היינו רגל הק' של שיטה עליונה ב"ש של שיטה שתחתיה או ראש למ"ד בה"א או בחי"ת שלמעלה הימנה. ומ"מ נראה לר"י דאין צריך ראיה להכשיר דדוקא בס"ת וכו' בעינן שיהו האותיות מוקפות גויל, כדאמר בפרק הקומץ דכתיב בהו וכתבתם כתיבה תמה, אבל בגט ליכא קפידה וכו', ע"כ. ומתוס' משמע דהפסול מדין תמה.

ובספח"ת (הל' גיטין אות ק"ד) כ' וז"ל: „ואע"פ שצריך שתהא כל אות מוק"ג, מ"מ אין מנהג לזיין את האותיות וכו' כמו שעושים בס"ת, ויכול להיות דכשנוגעת לחברתה אין נראית אות למי שאינו מכיר מה מין אות זה ומה מין חברתה או אם שתיהן אות אחת לפיכך הורגלו להפרידו. אבל בלא תגין נקראת שפיר אות וכו', ע"כ. משמע מדבריו דדין מוק"ג שתהיה כל אות ניכרת. ונראה לפי דבריו דאם נדבק מעט שניכר להדיא לא הוה חסרון מוק"ג. וכן מבואר ב,מאירי" (בקי"ס) וברשב"א (מנחות), ועיין מ"א (סי' ל"ב ס"ק ג') ובהל' תפילין

לגרור התג או להשאירו, דע"י שמחובר לאות התחתון, הרי זה כמחק התג. ולכאורה לגוב"י ויתר הפוסקים הנ"ל יהיה פסול, היות ונשתנה לאות ה"א. ונראה דבזה יודו דה"ערוך השלחן" (סי' ל"ב ס"ק ל"ו) כתב וז"ל: „אמנם טיפה שעשתה מן הדלי"ת ה"א, נראה דמהני גרירת הטיפה, שהרי עומדת בפנ"ע ולא קלקלה את הדלי"ת אלא ששינתה לה"א, ועתה נוטלו ממנו והדלי"ת כמקודם. ויש לעיין בזה. ולדינא נלע"ד כמ"ש, עכ"ל. ונראה דסברתו דאות ה"א אינה ניכרת מצד עצמות האות, דהרי אנו רואים דלי"ת והתלי' שבחוף הדלי"ת הרי אינה בעצם האות וכשרותה, דע"י אומדנה במה שיש תוך האות קיו הרי הוא שייך לאות וזו צורתה, כ"ו לענין הכשר האות, אבל לפסול האות שנכתבה כראוי ולאסור לגרור משום מראית עין אין סברא, היות והדלי"ת ניכר, ובנפל טיפת דיו תוך הבי"ת לא התיר, היות ותוך האות שייך לאות וע"י שנעשה הנקודה בתוכה, הוה הכתיבה בתוך האות. והגם שלמעשה אין אנו מתירים בנפלה ט"ד לתוך דלי"ת כמבואר בשו"ע הרב (סי' ל"ב ס"ק כ"ב) ובפמ"ג (מש"ו ס"ק י"ז). וכן פוסלים בנכנס למ"ד לתוך דלי"ת, כ"ו דוקא כשנראה כה"א, אבל בתג שאין נראה כה"א והדלי"ת ניכרת, מהני גרידה, אע"פ שה"א כזו כשירה, היות ולא נעשה פסול בגוף הדלי"ת, כמ"ש ג.

סימן ג'

בגדר דין מוקף גויל

ביארנו את הירושלמי לסמ"ק והרשב"א והרא"ש, אבל בסמ"ג ס"ל כהרא"ש דלבבלי מהני גרידה דו"ל (בחלק מ"ע דף ק"ד ע"ג): „וכל אות ואות צריך שתהא מוק"ג מד' רוחותיה ואם נגעוה אות לחברתה יועיל תיקון ולא מקרי ח"ת, אבל בירושלמי מכשיר נגיעות אות לאות למטה ופוסל נגיעות מלמעלה ומסופק אם נוגעות באמצע, עכ"ל. ומלשנו משמע דבירושלמי פוסל ואין לזה תקנה, ובפרט שמסוגית הירושלמי

ובס"ת הפסול מב' צדדים מדין⁴ ספר ומדין כתיבה תמה, ומצד ב' הדינים מהני גרירה דאין זה כשרות בגוף האות.

והרשב"א בתשובות (סי' תרי"א) כ' בס"ת שאותיות שבו אינן מוקפות גויל, הביא דין הירושלמי וחילק בין נדבק למעלה שנפסל וא"א לחקוק בין נדבק למטה שא"צ לגרור דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת. לכאורה סברת הרשב"א דחסרון תמות הוא רק קודם שנגמר האות, אבל אחר שנגמרה האות אין חסרון תמות דאחרת היה נפסל כמו למעלה, א"כ מה צריך לגדר של כל הראוי לבילה, הרי מצד הדין אין צורך בהק"ג אחר שנגמרה האות. ובחזו"א אות ה', יצא לחדש בדברי הרשב"א דאין כוונתו לדין כל הראוי לבילה, אלא שם מושאל דהכונה דאם יגרור ממקום הנגיעה תשאר צורת אות, הרי זו אות גמורה וא"צ הק"ג. ודבר זה קשה: (א) דהפוסקים לומדים ברשב"א מדין כל הראוי לבילה, וקשה ללמוד אחרת מהפוסקים; (ב) דמלשון הרשב"א עצמו משמע דזה מדין כל הראוי לבילה דאריכות דבריו מוכחת דו"ל: „אבל כשנדבקו מלמטה לו"ו של תפארתנו וארצנו, אחר שנגמרה צורת האות הוא שנדבקה ומתחלתה כשרה היתה, ואם בא עכשיו לגורדה אין זה כחך תוכות והילכך אפילו אינו גורד כל שהוא יכול לגרוד כשר וכדברי זירא דאמר: כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו וכו'“, עכ"ל. והנה לפי החזו"א אריכות דברי הרשב"א למותר אלא היה צריך לכתוב ואם בא עכשיו לגורדה אין זה ח"ת וכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת ודו"ק ע"כ לרשב"א מצד מצוה היה צריך לגרור ואמרינן כל הראוי לבילה, א"כ נשארת הקו' דמהיכי תיתי נחייב לגרור.

ונראה דהנה הריב"ש (סי' נ"ו) הביא ראייה דא"צ בגט מוקף גויל מגמ' גיטין (כ' ע"ב) וז"ל: „גם מה שכתבת שנמצאו בגט אותיות דבוקות וכו', תשובה, הרשב"א כתב בתשובה שבאותיות דבוקות אין קפידא, והביא ראייה ממש"א בפרק המביא תניין גבי בין שיטה לשיטה מהו וכו', ועוד דפסול דבוקה בס"ת

(אות ר"ה), כ' וז"ל: „פרק הקומץ אמר רב יהודה אמר רב, כל אות שאין מוקף לה מד' רוחותיה פסולה וכו'. ובירושלמי פרק היה קורא אמרינן עירוב האותיות אית תני כשר ואית תני פסול, אמנם בתלמודינו לא מפליג בין נוגע למטה או למעלה ופוסל בכל ענין אם אינה מוק"ג מד' רוחותיה ובמס' סופרים קתני אל יקרא בו, ואולם ספק בדבר אם יכול להפריד את האותיות המחוברות בסכין דאולי הוי כחך תוכות דפסול כדפרישתי לעיל, או שמא בשביל שנוגעת אות לחברתה לא אבד שם האות שעליה ויכול להפרידה בסכין וכו'“, ע"כ. ונראה בטעם ספיקו דבסי' א' הסברנו דיש ב' סוגי פסול: (א) שנתכסה האות כגון בזרק עפרות זהב על האות שנפסל וע"י גרירה ניתר ולא הוי ח"ת; (ב) שנפל ט"ד תוך האות ומבטל את האות ונפסל וא"א לחקוק היות והחלל שייך לאות ונתקלקל וע"י החקיקה נתקן האות (ומחוץ לאות לא מהני גרירה משום מראית עין). והנה במוק"ג יש מקום לחקור, האם הק"ג הוא חלק השייך לאות דעל ידו ניכר האות וכשנוגע בחברו הוה כנפל ט"ד תוך החלל שמקלקל האות עצמו ונפסל האות, או דהיקף גויל אינו מחלק האות, אלא שצריך הק"ג שיוכר האות הכתובה ובחסרון של הק"ג הרי זה כנתכסה האות, דהרי האות בעצמותו ניכרת רק שחסר היכר להדיא והרי זה כזרק עפרות זהב דמהני גרירה ודו"ק (ועיין ברשב"א מנחות דף כ"ט ודו"ק לכאן).

ובסמ"ג המובא לעיל התיר לגרור ולא חילק בין נגיעה דקה לעבה. ובהל' גירושין (דף קכ"ט ע"ג) כ' וז"ל: „הכותב גט צריך לעשותו כתקון ס"ת שתהיה כל אות ואות מוק"ג שלא תגע אות לאות ולא מטעם שגט נקרא ספר וכו' אלא מפני שאינה נכרת יפה כשהיא מחוברת לחברתה, ובדיעבד אור"י שאין לפסלו בשביל כך שהרי אין כתוב בו וכתבתם כתיבה תמה כמו בתפילין ומוזוות“, ע"כ. והנה מלשוננו משמע שיש ב' דינים למוק"ג: (א) מדין ספר וגט אין לו דין ספר אפילו לכתחילה; (ב) מדין כתיבה תמה שבגט לכתחילה צריך שיהיה ובדיעבד אין פוסל,

על הב"ח, דמה החילוק בין הדביק גויל לגורר האות ודו"ק).

היוצא מכל הנ"ל דבדין הק"ג יש ב' דינים: א' מדין תמה וזה רק בתחילת הכתיבה פסול, וספה"ת מסתפק דשמא לבבלי גם בסוף פסול (ושמא רק משום מ"ע), ואחר שנגמר האות צריך להיות מוק"ג מדין ספר. ולרא"ש צריך לגרור ולרשב"א אמרינן כל הראוי לבילה.

והסמ"ק שהביא מהירושלמי ע"כ לא למד מדין תמה, דא"כ מה הראיה שמא אחר שנגמר צורת האות אין חסרות בתמות. וגראה דלמד דהחסרון באותיות דבוקות מצד דין תמות, דכמו באותיות צריך להיות גולם א' וכשמופסק פסול, ה"ה באותיות צריך להיות מופרד וע"י שנדבק אינו מופרד, וכמו באות ה"א שהרגל צריכה להיות מופרדת ואם נדבקה פסול ולא מהני גרירה, ה"ה בנדבק אות לאות לא מהני גרירה, ולזה אין חילוק בין תחילת הכתיבה לסוף, דהאות צריכה להיות תמיד מופרדת, ואם הירוש' מתיר לגרור, ה"ה בנפסדה צורת האות ג"כ מהני גרירה. (ולסמ"ג יתבאר דהירושלמי חולק על הבבלי בס"י ד').

סימן ד'

בדין חור סמוך לאות לענין מוק"ג

(א) בגמ' מנחות (דף כ"ט ע"א): „אמר אב"ב משמיה דרב יהודה ניקב תוכו של ה"א כשר; יריכו, אם נשתתיר בו כשיעור אות קטנה כשר ואם לאו פסול, אגרא חמוה דר' אבא איפסיקא ליה כרעא דה"א דהעם בנוקבא אתא לקמיה דר' אבא א"ל אם נשתתיר בו כשיעור אות קטנה כשר ואם לאו פסול. רמי בר תמרי וכו' איפסיק ליה כרעא דוי"ו דויהרג בניקבא אתא לקמיה דר"ז, א"ל זיל אייתי ינוקא דלא חכים ולא טפש, אי קרי ליה ויהרג כשר וכו'". כתב רש"י וז"ל: „תוכו של ה"א, רגל שבפנים יריכו, רגל הימנית ל"א תוכו הגויל והחלק

מפני מוק"ג מד' רוחותיה, ואי בעינן בגט הכי היכי בעי בין שטה לשטה, הרי כיון שהגנייר שבין שטה לשטה הוא לבעל, הנה לא נשארו האותיות מוקפות גויל מד' רוחותיה ומאי קא מיבעיה ליה, אלא ודאי אין בגט פסול דבוקה. כל זה כתב הרמ"ה ז"ל, עכ"ל. והנה לחזו"א דדין מוק"ג אינו דין מיוחד, אלא להכיר את סיום האות, א"כ צ"ע מה ראיית הרמ"ה, דמה לנו אם ההק"ג של הבעל, הרי האות ניכרת, דבמציאות האות מוק"ג, אלא ע"כ צריך לומר דזה דין מיוחד בספר שהאות צריכה להיות מוק"ג והגויל צריך להיות לאות מהלמ"מ, לכן הביא הרמ"ה ראייה דבגט א"צ מוק"ג, דאם היה צריך מוק"ג הרי אין הגויל שייך לאות דשייך לבעל ודו"ק. ובדין זה מודה הרשב"א דמדין ספר צריך שיהיה לאות הק"ג ולמצוה שיהיה מגולח, דהקלף יהיה שייך לאות וכל הראוי לבילה שראוי לגלותו אין מעכב, ובמציאות ההק"ג שמוסתר תחת הדיו הוא ההיקף של האות, רק שמכוסה.

וכן משמע מלשון הרא"ש בתשובות (כלל ג' סי"א), וז"ל: „דבקות פוסל בס"ת דבעינן שתהא כל אות מוק"ג, ובעינן אחר אינה קרויה אות, ואם גירד הדבקות בסכין הוכשרה", עכ"ל. ולכאורה דבריו סותרים: בתחילה כתב דאות שאין מוק"ג הרי זו אינה אות, וכוונתו אע"פ שהאות ישנה, אבל אות בספר אין כאן, א"כ איך מהני גרירה, הרי דין זה כמו שהדביק אות על ספר שפסול, דכמו שלומדים וכתב ולא חקק ה"ה גלמד וכתב ולא הדביק וכשגורר האות הרי עושה כעת שהאות תהיה על ספר מכח גרירה. וגראה דדוקא אם ידביק גויל על יד האות יהיה פסול, כמבואר בב"ח וט"ז (יור"ד סי' ר"פ), דשם האות אינה על ספר וע"י שמדביק האות לספר נפסל מדין וכתב ולא והדביק. אבל כשגורר הרי הספר ישנו, רק שמכוסה והאות מוקפת בספר, רק שפסול היות ומכוסה, וע"י שגורר מגלה את הכשרו ואין זה מדביק האות לספר אלא מכשירו וזה אין ח"ת (ולפי"ז תרד תמיהת הרע"א במהד"ת סי' י"ד

והנה בריב"ש (סי' נ"ו, הובא לעיל בסי' ג') הביא ראיה מגיטין דא"צ מוק"ג דהרי בין שיטה לשיטה הוא של הבעל. והנה לב' התירוצים לא יתישבו דבריו: לת"א דחור לא הוה מחוסר גויל, הרי כאן אין זה נדבקה אלא דין חור; והתירוצ' הב' של הב"י דיש חילוק בין בשעת הכתיבה לאח"כ, ג"כ אינו סובר דהרי בשעה שכתב את הגט הרי הכל של הבעל, א"כ האות מוק"ג בשעת כתיבה ונעשה מחוסר גויל אחר הכתיבה בשעת נתינה, אלא ע"כ ס"ל כמו שהסברנו ברש"י דצריך גויל רק שחור לא הוה הפסק בין האות לגויל (ושמא ילמוד אחרת בגמ').

ולעיל הבאנו ג' טעמים בהק"ג: (א) מדין תמה; (ב) מדין ספר; (ג) מדין אות נפרדת. ולכאורה חור המבדיל בין אות לאות יכול להיות הפסול מדין ספר, היות וחסר גויל. וגם מדין אות נפרדת דחור הוה כב' הקוים מחוברים, עיין פמ"ג מש"ן (סי' ל"ב ס"ק י"ד). אבל מדין תמה לא מסתבר שנפסול היות והאות נכרת. אבל בחזו"א מבואר דגם מדין תמה יש חסרון, דהעין מסתפקת שמא אין זה האות, שמא נחסר חלק. ולפי דבריו דוקא חור כזה שיכול לשנות צורת האות, כגון בחור בין אות לאות, אבל אם גמלא החור לא ישתנה צורת האות ויש גויל לאחר החור לא יפסל. והנה ב' התירוצים של הב"י לכאורה לסברא של תמה אין סברא לחלק בין תחילת הכתיבה לסוף, דהרי אין אנו סוברים כהרשב"א. ולסברא שהקוים מתחברים ג"כ אין סברא לחלק בין תחילת הכתיבה לסוף, וכן כתב החזו"א באות ג', אלא ע"כ ב' החילוקים שייך רק בדין ספר, דתירוצ' א' סובר דחור לא הוה הפסק, אבל צריך גויל אחר החור, ותירוצ' ב' סובר דהעיקר בשעת הכתיבה, אבל אחר הכתיבה לא נתבטל שם ספר במה שנחסר גויל.

והנה בירושלמי פסל בנקב בתוך האות ולמדו הסמ"ג וספה"ת דהפסול משום דהירושלמי סובר דדין גויל לגלות שהאות נפרדת, לכן בנדבק למעלה פסול, היות ואין האות מופרדת ולמטה

שבתוכו וכו', וי"ו דויהרג כל בכור אירע במקום נקב ונראה כמין יו"ד, ע"כ. מדכתב דו"י במקום נקב משמע דאין חסרון בנקב מצד מוק"ג, א"כ צ"ע מה החידוש בנקב תוך הה"א שכשר, הרי חור לא הוה חסרון של מוק"ג ואפש"ל ב' אופנים: (א) דלרש"י חור בין אות לאות ג"כ נפסל, דהרי מתורת ספר צריך הק"ג רק שחור לא הוה הפסק בין האות לגויל והוה ספר, והחידוש שבתוך האות א"צ מוק"ג לגמרי; (ב) דיכול להיות שבפנים יש סברא דצריך מוק"ג, היות והחלל הוא חלק מהאות וזה החידוש דבפנים א"צ וכ"ש מבחוץ.

והרמב"ם (פ"א מהל' תפילין הל"כ) כ' וז"ל: „עור שהיה נקוב לא יכתוב על גבי הנקב וכל נקב שהדיו עוברת עליו אינו נקב ומותר לכתוב עליו, לפיכך מותר לכתוב על גבי עור העוף שנתעבד. ניקב העור אחר שנכתב אם ניקב בתוך האות כגון תוך ה"א או תוך מ"ם וכן בשאר אותיות כשר, ניקב בירך של אות עד שנפסקה, אם נשתייר ממנה מלא אות קטנה כשר וכו'„ עכ"ל. וחילוקו בין לפני הכתיבה לאחר הכתיבה הוא מאב"ב. ודין של אב"ב הוא אחר הכתיבה. והנה הר"מ לא חילק בהיה אחר החור מוק"ג דאחרת היה כותב. ועל ההיתר דאחר הכתיבה לא התנה שיהיה קלף אחר החור, ודו"ק.

(ב) בב"י (סי' ל"ב) הקשה: „וא"ת והיכי מכשירין באיפסיק שום אות בנוקבא והא אמרינן בהקומץ כל אות שאין גויל מוקף לה מד' רוחותיה פסולה, וי"ל דלא איתמר אלא לפסול היכא שנדבקה באות אחרת, אבל היכא דאיפסיק בניקבא לא, והכי דיוק לשון רש"י וכו' ועי"ל דהא דמכשירנן באיפסוק בניקבא, היינו דוקא בנפסק אחר שנכתב, דכיון דכשנכתב היתה כשירה, שהיה גויל מקיפה מד' רוחותיה, אם נקבה אח"כ כשרה, כיון שתחילתה היה בכשרות, אבל כשבתחלת כתיבתה היה שם נקב ונפסקה בו אע"פ שיש בו שיעור אות פסולה, משום דמעולם לא הקיפה גויל וכן נראה בהדיא מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"א, עכ"ל.

ניקב אחר שכתבו אמרו ע"ז בגמ' ניקב תוכו של הה"א כשר; ירכו, אם נשתייר בו כמלא אות קטנה כשר ואם לאו פסול וכו', נראה שלדעתו גם לדעת הרמב"ם כן הוא הדין מדלא הביא סברתו כלל גם בדברי טוא"ח יש לדייק שדעתו היא כן, גם הרמ"ה (בפ"ב דגיטין) כשבא לבאר שאין דיבוק האותיות פוסל בגט, תפס במוחלט שחסרון מצד שגיטל הגויל פסול בתפילין וס"ת כמו חסרון גויל מצד דיבוק האותיות, עכ"ל. ומדברי הד"מ הארוך משמע דדין הרלב"ח הוא לתי' ב' המובא בב"י (בסי' ד' ס"ק ב') דז"ל: „עוד נראה מדברי הרמב"ם בפ"א דהא דנפסק האות ע"י נקב כשר, היינו כשכתב כתיקונה ואח"כ נפל בו הנקב, אבל אי הוי שם נקב בתחילה פסול, שהרי מעולם לא היה מוק"ג, אבל מדברי רש"י (פ' הקומץ) משמע שאין לחלק ואין פסול כשאין מוק"ג אלא כשנוגעת באות אחרת, אבל בתשובת ר' לוי בן חביב פסק הלכה למעשה לפסול כשהיה כף פשוטה מגיע לסוף הקלף בלי הק"ג וכ"כ המאירי לפסול אם היה הנקב בתחילה, כדברי הרמב"ם וכת' שם שכן משמע מדברי הרמ"ה ואח"כ, עכ"ל. ומכאן זה דייק המ"ב (באה"ל סט"ז ד"ה ואח"כ), דאפי' נקב בין אות לאות כשר לתי' א' דהרי בכ"ף פשוטה אין גויל אחר החור, וקודם נברר דין הרלב"ח, הנה הב"י והד"מ הביאו דין הרלב"ח בדין כ"ף פשוטה לפסול ודיוק לשון המחבר והוא מהרלב"ח דדוקא בתחילת הכתיבה. אבל אחר שנכתב נקלף הגויל כשר. ודיוק דבריו הוא המאירי והרמ"ה והר"מ. והנה לעיל (סי' ד') ס"ק ב') הבאנו הריב"ש דהוא דיוק הרמ"ה (הובא דבריו ברלב"ח) אין יכול לסבור כהר"מ, דהרי בגיטין זה נעשה מחוסר גויל אחר הכתיבה ואעפ"כ פסול. וגם המאירי שהביא לכאורה תמוה דהר"מ מוכרח לחלק דיש לו מקור לדין זה מאב"ג וכל דין אב"ג הוא אחר כתיבה, משא"כ למאירי שהסביר אחרת דברי הגמ' והתיר אפי' לכתחילה בדין אב"ג מניין לחדש בין תחילת הכתיבה לאחר הכתיבה. ועיין בחזו"א (אות ג') שכתב דאם לא היה לנו מקור לדין זה שיש

כשר, היות ומהני גרירה דהרי כבר נכתבה האות והיא ניכרת. והיה לזה שם אות פרודה ומהני גרירה, ושם צריכה להיות מופרדת רק בשעת כתיבת האות, אבל בסוף לא. אבל הבבלי דמתיר בניקב תוך הה"א ואפי' בתחילת הכתיבה, דהרי לא הזכירו חילוק בין תחילת הכתיבה לאחר הכתיבה, עיין סמ"ג (דף ק"ד ע"ג) וכן בספח"ת (אות ר"ה) הביא מחלוקת הבבלי והירושלמי. וכן הביא המאירי בקי"ס ושם כתב מפורש דלבבלי אפילו בתחילת הכתיבה כשר. (ולכאורה לירושלמי צריך לומר דוקא⁵ בנקב מתחילה, אבל אם ניקב אח"כ, הרי זה כנדבקו למטה. ואם הם כתבו דהבבלי חולק ע"כ בניקב לפני הכתיבה), וא"כ ע"כ לבבלי דין הק"ג אינו מדין אות מופרדת, אלא מדין תמה או מדין ספר, לכן מהני גרירה ודו"ק. ובזה יתישב מה שהקשינו (לעיל בסי' ג'), מנין שהבבלי חולק על הירושלמי, וכ"ז רק לסמ"ג ולספח"ת דס"ל דנקב תוך האות כשר לבבלי, אבל הרא"ש לומד ניקב תוך הה"א רגל שמאל. והרא"ש ילמד בירושלמי כמשנ"ל בסי' א'.

סימן ה'

בדין חור בין אות לאות

(א) הביא מתשובת הרלב"ח (סי' ק"ל) וז"ל: „בתשובת הרב רבי לוי ק' חביב כתוב הלכה למעשה בימי הסופר המובהק הרב רבי יוסף הכהן ג"ע באו לפני פעמים רבות תפילין שרגל הכ"ף פשוט שלהם היה מגיע לסוף הקלף בלי היקף גויל מתחילתם ופסלתי לפני הרבנים הזקנים ג"ע, ע"פ סברת קצת פוסקים שכתבו כן בפירוש ולא היה פוצה פה וחולקים בדבר כלל, ואעפ"י שמדברי הר"מ אין לנו הכרח חזק לפסול וכו', הרי הירושלמי שהביא בעל הגה"ה שצריך הק"ג תוך האות כשניקב העור שם. וכ"ש שצריך הק"ג בכל צדדי האות מבחוץ, וכן הוא מבואר שם בירושלמי. והרב המאירי בספרו „קריית ספר" כתב בהדיא אם ניקב קודם כתיבה וכו', אבל אם

גם אחר הכתיבה צריך להיות תמה כמבואר במאירי (עמ' מ"ג) וגם אם מצד נדבוק ראשי הקו אין לחלק בין תחילה לאח"כ, אלא ע"כ דוה מדין ספר, ד"א שצריך להיות מוק"ג מדין ספר, אע"פ שבגמ' למד פשט אחר, אבל דין גויל מדין ספר לא חזר בו. וכן ברמ"ה הארכנו (סי' ג') דהפסול רק מתורת ספר לא מדין תמה, דשם במציאות יש קלף ולכן בכתב בתחילה הכ"ף פשוטה עד הסוף פסול לכל הפוסקים הנ"ל, אבל אם נעשה אח"כ שלרש"י כשר וגם לר"מ, ושמא המאירי ג"כ יודה אפילו בלי מקור רק מסברא, אע"פ שלרמ"ה פסול, לא היינו פוסלים. וגרירה לעשותו ספר מהני, כמ"ל בס"י ג'.

ובחזו"א (אות ג'), הקשה בכ"ף פשוטה, הרי זה נעשה חסר מוק"ג אחר שנגמר האות, דלרשב"א אם נדבק בסוף אפילו שלא משך ידו מהקולמוס כשר, דכבר נעשה האות, א"כ ה"ה כאן נתיר, דהרי האות כבר היתה גמורה. ונראה דיש חילוק דלרשב"א כל החסרון מצד תמות ואם היה לאות שם אות, שוב לא נפסל מצד תמות, משא"כ לר"מ החסרון מצד ספר ודין ספר הוא גויל שיהיה מסביב לאות, וכל זמן שלא משך ידו מהאות שוב לא חל ע"ז גויל בתורת ספר, ודו"ק.

ובחזו"א (אות ג'), דחה דברי הבאה"ל שהתיר בחור בין אות לאות, דשם הפסול מצד ב' הקוים מחוברים, וגם רש"י יודה דפסול, ולפי מה שהסברנו (סי' ד') אין חילוק בין נקב תוך הה"א לנקב בין אות לאות, ואם מתירים נקב בתוך הה"א, ע"כ דין גויל הוא לא משום שנקרא קווי האות מחוברים ע"י חור ודו"ק.

סימן ו'

בדין נפלה ט"ד סמוך לאות לענין מוק"ג

(א) בס"י ה' הבאנו דגם שיטת המאירי דצריך הק"ג מדין ספר, א"כ קשה דהמאירי בקי"ס: (עמ' מ"ג) כתב וז"ל: „וכן דוקא שדבוקה

חילוק בין לפני כתיבה לאחר כתיבה לא היינו מחדשים חילוק זה.

וז"ל המאירי בקי"ס (בעמ' ס"ז): „הובא במלואו ברלב"ח: „ושאלו בה וכו' שהרי אף בנקב אמרו שאם ניקב מתחלתו, ר"ל קודם כתיבה וכו', אבל אם נקב אחר שכתבו אמרו ע"ז בגמ' אמר ר' אשיין בר נדבך, ניקב תוכו של הה"א כשרה, ירכו פסול. אמר רבי זירא לדדי מפרשא ליה משמיה דרב יהודה ניקב תוכו כשר, ירכו, אם גשתייר בו כמלא אות קטנה כשרה ואם לאו פסול וכו'. יש מפרשים תוכו רגל השמאלי שהוא בפנים מן האות וירכו רגל הימני ולא מחזור וכו', אלא תוכו הוא הגויל שבחלל האות ומאחר שאין הנקב נוגע באות כשר ואפי' מתחילה יכול לכותבו בדרך זה וכו' וניקב מחללו מיהא שהוא כשר פירוש אף כשהוא סמוך כ"כ לרגל הה"א שלא נשאר גויל סביבו שלא הוצרכנו לגויל מקיפה מד' רוחות, אלא ברוחות שסביב כל אות מבחוץ, אבל מבפנים לא. ובירושלמי נראה להפך וכו', ע"כ. והנה הרואה יראה דהמאירי לא חילק בין תחילת הכתיבה לסוף, דרק בהתחלה למד באב"ג שיש חילוק בין לפני הכתיבה לאחר הכתיבה, אבל למסקנא לא חילק (ואת שאר הסוגיא למד אחרת מהר"מ עי"ש. ועיין בב"י שהביאו). א"כ מנין לנו לחלק בין תחילת הכתיבה לאחר הכתיבה, דבר שאין לנו מקור מהגמ'.

ונראה דהרלב"ח לא דן בב' תרוצי ב"י, אלא דן אם חור הוא חסרון מוק"ג או חור לא הוא חסרון, ודייק מהרמ"ה דחור הוא חסרון, וגם מהמאירי הביא ראיה דמדמה דין חור בתוך האות שכשר, היות וא"צ מוק"ג בתוך האות, משמע דחור לא הוא מוק"ג.

והנה מהרמ"ה והמאירי אין ראיה לענין כ"ף פשוטה, דשמא דוקא בין אות לאות פסול, דהוה כנדבוק ראשי הקוים, אבל בכ"ף פשוטה שמא יסבור דאין צריך לגמרי גויל, דהרי אין אות תחת הכ"ף, וזה הביא הרלב"ח ראיה דהמאירי בתחילה חילק בין לפני הכתיבה לאחר הכתיבה. ואם החסרון לא מדין ספר אלא מדין תמה, א"כ

וזה דינו של המאירי דדוקא תג שניכר שאינו מהאות הכשיר היות ויש גויל תחת התג שוב לא נפסל מדין ספר.

ודבר זה לכאורה צ"ע, דהנה הגוב"י שם הק' על הח"מ דהב"י (הובא לעיל בס"ד) תירץ ב' תירוצים: (א) דמוק"ג החסרון דוקא בנדבוק ב' אותיות; (ב) דאם נחסר אחר הכתיבה לא הוה חסרון מוק"ג, ודין הרמ"א הוא בנפל ט"ד אחר הכתיבה ואינו מדובק מאות לאות, א"כ אין מקום לפסול וזה כוונת הרמ"א שלכתחילה פוסלים גט זה, ולהג"ל בטיפת דיו סמוך לאות ג"כ צריכים להכשיר, דהרי ניכר שהוא טיפת דיו והוה מוק"ג וכשר אפי' נפלה קודם, ובקסת הסופר (חקירה ב' בסוף) כתב דאות שנכתבה כתיקונה ונוסף על האות ע"י ט"ד הוה חסרון מוק"ג, והביא דברי הג"פ שהתיר (עין מק"מ יו"ד סי' רע"ד ס"ק י"ט) ומחלוקתם הוא בטיפה הנגררת אחר האות ומתבטלת לאות, א"כ לא שייך לומר דבמקום הטיפה הוה מוק"ג, משא"כ דין הגוב"י הוא בט"ד שאינו מחלק האות, דהרי מקור דין הרמ"א הוא המהרי"ק (שורש צ"ח) ושם מדובר דהט"ד אינו מחלק האות דז"ל (בס"ק ג'): „ועוד ראיתי בגט הג"ל והנה כל רגלי הקו"ף שבו מתחילה נדבוקו בגט שלהם ושוב נפרדו בסכין וכו' והנה דבר ידוע הוא כי בס"ת היה פסול בכה"ג לדברי או"ז וטור יו"ד וכו' בסמ"ג שיש לעשות הגט לכתחילה כתיקון ס"ת וא"כ פשיטא שיש להקפיד בגט שלא יגעו רגלי הה"א והקו"ף לגט שלהם. ואע"ג שגם בס"ת כתב במרדכי שמתחילה פסל הר"צ להפריד בסכין כה"ג ולבסוף חזר בו והכשיר, מ"מ לא משמע כן מלשון או"ז ויו"ד דלעיל שכתבו בסתם שהוא פסול ולא אמרו שיועיל בו תיקון, משמע לכאורה דס"ל דלא מהני ביה הפרדת הסכין כדברי הר"צ הראשונים משום דחשיבי לו כח"ת דפסל ליה תלמודא בהדיא במסכת גיטין וכן כתב רבינו פרץ (הל' גיטין) וז"ל: ואם יפול דיו בתוך האות שלא לתקן ע"י מחוקה עכ"ל, משמע דפסול אפילו היתה האות ניכרת וכו', והכא נמי לא שנא, ולכל הפחות יש להחמיר

לגמרי, אבל אם בא תג אחד מזו לחברתה ומחברו, הואיל וניכר שאינו דבוק על ידי עצמה, אלא ע"י תג אחד שמחברו לא פסול, ע"כ. וכן מבואר ברשב"א (מנחות דף כ"ט) דמבואר שם ג' דינים: א' בנדבק כל הרוח פסול, אפי' נדבק אחר הכתיבה (לפי"ו תוסר תמיהת הדה"ח על הא"ר, שכתב דאם נדבק למעלה ג"כ אמרינן לרשב"א כל הראוי לבילה, א"כ קשה איך ניישב דברי הש"ס מנחות כל אות שאין מוק"ג פסול וכו"ז בא לדה"ח שלא ראה הרשב"א במנחות, דשם כתב ליישב דהפסול דוקא אם נדבק כל הרוח מצד אחד עי"ש), ולפני הכתיבה נפסל בדיבוק עב ודין ג' כתב בדביבוק דק לא נפסל, ולכאורה כוונתו שם אפי' נדבק לפני גמר האות, עי"ש. וקשה דהר"ן ע"י הדיבוק חסר כאן גויל ואין נקרא ספר.

ונראה ליישב, דהגוב"י מה"ק האבהע"ז תירץ קושיית הח"מ על הרמ"א באבהע"ז (סי' קכ"ה ס"ח) שכתב בנפל ט"ד תוך האות דיש מחמירין אפי' אם האות ניכר לפסול ותמה בח"מ (ס"ק י"ב) דאם הכוונה שיש להחמיר לכתחילה לא היה צריך לכתבו היות וכבר כתב לפני זה דאין להפריד האותיות אם גוגעין ומשמע אף שהאותיות ניכרין היטב אין להפרידן ואם בנגיעה אות לאות מחמירין לכתחילה, כ"ש בטיפת דיו על האות ואם הכוונה להחמיר אף בדיעבד הנה זה לא נמצא בתשובת מהרי"ק דהא סיים וכתב ולכל הפחות יש להחמיר בדבר וכן נהגו כל ישראל וכו' ולא ראיתי מי שהקל בזה לכתחילה, וכו' הגוב"י דדין הרמ"א הוא בנפל דיו רק שאין שחרותו כמו שחרות האות וניכר האות הוה האות מוק"ג אעפ"כ לכתחילה יש מחמירים ופוסלים. ולכאורה תמוהים דבריו, דהרי מוק"ג ביארנו לעיל דזה מדין ספר וצריך להיות מגולה ולא אמרינן כל הראוי לבילה. ונראה דדוקא בעצם האות לא אמרינן כל הראוי לבילה, היות והכתב שייך לאות שוב לא הוה מוק"ג, משא"כ בטיפת דיו שאינו שייך לאות אמרינן כל הראוי, דהיות וידוע שיש כאן גויל והגויל הוא שייך לאות, שוב הוה ספר וא"צ שהגויל יהיה מגולה.

של המאירי בנדבך בדקות דכשר דמצד תמות אין לפסול, היות וניכר דהם ב' אותיות ומדין היק"ג אין חסרון דא"צ שיהיה מגולה (ולפסול מצד שהאות צריכה להיות נפרדת, לא ס"ל למאירי וגם לא ס"ל דין הרד"ך).

ובאב"ב האו"ח (סי' י"ב ס"ק ג' ד') חלק על הנוב"י בתרתי: (א) דמוק"ג צריך להיות גויל ממש; (ב) דהוה נדבכו האותיות והוה אות אחת. ולעיל הבאנו דדין גויל יש ג' סברות: (א) מדין ספר וע"ז יש מקום לדון אם צריך להיות מגולה והחולקים על המאירי דאפי' בתג מחובר צריך לגרור כמבואר במג"א (סי' ל"ב ס"ק ג') ה"ה כאן צריך להיות מגולה; (ב) מדין תמה, שאין ניכר סיום האות, א"כ לכאורה בנד"ד ניכר; (ג) דהאות צריכה להיות מופרדת ויש מקום לדון דהיות והאותיות מחוברות על ידי דין, אע"פ שניכרים פסול, היות ואין האות מופרדת. ולעיל ביארנו דרוב הפוסקים אין סוברים סברה ג', א"כ אין מקום לפסול רק מדין ספר דצריך להיות מגולה. ולעיל ביארנו דדין ספר הוא רק בתחילת הכתיבה, אבל אחר הכתיבה אין נפסל, א"כ בנפלה ט"ד אחר הכתיבה שיש לפסול רק מדין תמה מהני, מה שהדיו דיהה מהכתב.

והנה במהרש"ם (ח"ג סי' רצ"ח) הביין ברשב"א במנחות דבדבוק מעט לא נפסל ואפי' אם האות עצמה נדבקה ואפי' בתחילת כתיבה, עי"ש, ושם ברשב"א דייק שכתב שם נדבך האות מעט. אבל במאירי מדוייק דוקא תג שניכר שאינו מהאות, ושם הרשב"א ס"ל דמדין ספר א"צ שיהיה כל האות מוקפת, דאם מעט נדבך לא נפסל, היות וס"ל הדין של כל הראוי לבילה, אבל המאירי לא ס"ל הדין של כל הראוי במוק"ג.

פ י מ נ ח

בדין נדבכו ראשי השי"ן

(א) המאירי בקי"ס (ע"מ מ"ג) כתב וז"ל: „ודוקא כשנדבקה באות אחרת, אבל אם דבוקה בעצמה כל שלא נפסדה צורת האות כשרה וכו", עכ"ל.

בדבר וכן נהגו כל ישראל, עכ"ל (עי"ש שפסל מצד המנהג). והנה בדברי הר"פ שפסל הוא מצד הדין כמו בה"א שנגע רגלה דזה פסול באות, וצ"ע מדוע נפסול את האות אם היא ניכרת. ונראה דהט"ד נפלה על האות ונתוסף בצורת האות ואחד שאינו בקי בצורת האותיות יתבלבל (כמבואר בספה"ת בהל' גיטין בנדבכו האותיות, הובא בסי' ג'). ולהרד"ך נפסל אות כזו, היות ומשנה צורתו, ואע"פ דתינוק דלא חכם ולא טפש קוראו כתיקונו, היות ונשתנה מעט צורת האות נפסל וזו שיטת הר"פ דהוה שינוי בצורת האות. א"כ יוצא דוקא בט"ד שקלקל בצורת האות, אבל אם המשיך את קוי האות ונשאר האות כצורתו, אין מקום לפסול. ועל דין זה חולק הנוב"י וסובר דאם נפלה קודם הכתיבה נפסל מצד מוק"ג. וקשה, דהרי הט"ד ניכר דאינו מהאות, א"כ הוי מוק"ג דהרי א"צ שיהיה מגולה.

ונראה דדין מוק"ג יש ב' דינים, מדין תמה, ז"א שצריך שיהיה האות ניכר להדיא אפי' לתינוק טיפש דמשהו קל מטשטשו, ולכן בנדבכו האותיות פסול (כמבואר בספה"ת), ולכן בט"ד כאן נפסל היות וחסר בתמות ומהני גרידה כמ"ל וזה כוונת הנוב"י בתיורצו הראשון, דאם הדיו חלש מהאות מצד תמות אין לפסול היות וניכר האות. ומדין ספר ג"כ אין לפסול דמדין ספר א"צ שיהיה הגויל מגולה מספיק שבמציאות יש גויל; ותי' ב' דלב"י הפסול דוקא בנדבכו האותיות הוה כאות אחת ארוכה, וזו שיטת המאירי (עמ' ס"ח) בנפסק האות בנקב אע"פ שתינוק טיפש אינו יכול לקרוא מחמת בלבול האות, אע"פ כשר דאע"פ שנתקלקל צורת האות מעט כשר. ובעמ' מ"ג פסל בנדבך אפי' למטה מדין תמה אפי' שתינוק מכיר, והחילוק דבנדבך גם אנו רואים שנשתנה, דהרי במציאות נדבכו ב' האותיות, משא"כ שנשתנה קצת לא הוה שינוי באות עצמה. ולתי' ב' שבב"י דדוקא בנעשה לפני הכתיבה נפסל וכאן נפלה ט"ד אחר הכתיבה. ואם היה נופל קודם הכתיבה היה נפסל היות ומקלקל מעט צורת האות ודו"ק, וזה דינו

(ד) באגור בצורת האותיות באות א' כתב וי"ל: „ואם היה נוגע הרגל בגג האל"ף למטה או היו"ד שלמעלה נוגעת אל הגג למטה בצד שמאל פסול", ע"כ. והביאו הרד"ך ראייה לדינו דאם נדבק אע"פ שניכר צורת האות פסול. ודין זה הביא הב"י בשם האגור, וכן פסק בשולחננו (סי' ל"ב סי"ח): „דאם נגע רגל האל"ף בגג האל"ף בפנים הגג שתחתיה פסול ואין תקנה בגרירה להפרד דהוי כח"ת וכו'. הגה"ה: וכן הדין ביו"ד השי"ן והצד"י והעי"ן והפ"א אם נגעו בגוף האות יותר ממקום דבוקה", ע"כ. ולכאורה מבואר דין הרד"ך דנפסל ע"י דבוק דק היות וגשתנה צורתו, ונראה דהמג"א למד בדברי המחבר שדוקא בנדבק כל עובי היו"ד נפסל כמבואר בפמ"ג (ס"ק ל"א) דפסל ביו"ד האל"ף שנעשה קו ישר, אבל בנדבק בדקות אין נפסל, וצ"ל הסברא דבקי ישר באל"ף חסר חלק מהאות והוה כיו"ד שחסר בו רגל ימין, אבל כשנדבק בדקות שניכר גג היו"ד לא הוה חסרון באות אלא דין דבוק אות לאות, ודין המג"א פסק הרב (סי' ל"ב ס"ק כ"ו) ובמ"ב (באה"ל סי' ל"ב).⁷

(ה) ובנדבקו ראשי השי"ן נחלקו הפוסקים, ובמ"ב במשנת סופרים (אות שי"ן) פסק דבתו"מ דנפסל שכ"ס מהני גרירה, ובס"ת יבטלנו מצורת אות, ולכאורה אנו דפסקינן כהמג"א א"צ גרירה אפי' בס"ת, דהרי השי"ן גולם אחד והדבוק הוה כדבוק אות לאות, ונראה דראשי השי"ן הוה כרגל הה"א, דכל ראש הוא בפנ"ע מופרד מחברו, אבל ביו"ד האל"ף אין לו דין של מופרד מהגוף אלא דצריך להיות הק"ג (ובשו"ע הרב משמע דגם גרירה א"צ) ודו"ק.

פ י מ נ ט

בנדבק ראש האל"ף להוסיף לענין שכ"ס

(א) בפמ"ג (סי' ל"ב א"א בסוף, ס"ק א') כתב וי"ל: „אם נדבק יו"ד העליונה או יו"ד התחתונה

וכן דייק הרלב"ח (סי' א') מדברי הרמב"ם שפסק וי"ל: „ר"ד שנגעה אות באות, ט"ו שנפסדה צורת אות א' עד שלא תקרא כל עיקר או תדמה לאות אחרת". ומוזה למד הרלב"ח דנדבק האות לעצמה אינו נפסל, ובהגהותיו ע"ד הר"א צרפתי (בס"ק י"ח עמ' ג') כתב דבקו"ף שנדבק לגגה ג"כ כשר, וברד"ך (בית א') האריך לחלוק עליו דהוה גשתנה צורת האות.

(ב) המחבר (סי' ל"ב סי"ח וסכ"ה) פסק דבנדבק רגל הה"א או הקו"ף נפסל ולא מהני גרירה, ובב"י כתב דהחילוק בין נדבק אות לאות, ובין נדבק רגל הקו"ף דכאן הפסול הוא בגוף האות.

ולעיל בסימנים הקודמים הארכנו בפסול דבוק אות לאות: (א) מצד תמה שאין ניכר אם זה אות א' או ב' אותיות, א"כ אין סברא לפסול בנדבק לעצמה; (ב) מצד דין הק"ג ולעיל כתבנו דבתוך האות א"צ הק"ג, וכן צ"ב מדוע דלא יהיה מהני גרירה.

(ג) והנה הרד"ך האריך מכח מהר"ם שפסל בנפסק יו"ד האל"ף, אע"פ שתינוק קורא האות, היות ונתקלקל צורתה וה"ה בנדבק יו"ד האל"ף בדקות ג"כ פסול. והמג"א (סי' ל"ב ס"ק כ"ט) כתב דבנדבק בדקות לא נפסל. ועיין בפמ"ג שצריך לגרור ע"כ לא ס"ל כרד"ך, דהוה שינוי צורה, א"כ צ"ע מדוע בנדבק רגל הה"א והקו"ף נפסל, ונראה דכמו באותיות המופסקים נפסל האות, אע"פ שתינוק קוראו, היות ונתקבל שיהיה גולם אחד וכשמופרד אינו גולם אחד, ה"ה בה"א וקו"ף נתקבל שיהיו ב' גופים וכשמחבר הוה גוף אחד ונפסל (והמאירי בנפסק האות הכשיר כמ"ל א"כ ה"ה בנדבק רגל הה"א והקו"ף ודו"ק ונראה דאם יש נגיעה דקה שרואה רק ע"י ז"מ כשר דהוה כנפרד בדקות). ולגרור לא מצי היות ועושה את האות שצריכה להיות ב' גופים ע"י גרירה והוה ח"ת ודו"ק, אבל באלף שנדבק עוקצה אין נפסל, דהרי האלף דינה להיות גולם אחד ואין נפסל במה שנדבק שלא במקומו, רק דצריך לגרור מדין הק"ג.

ה"ה רגלי התו"ן וכ' הפמ"ג וז"ל, "דהיינו השי"ן יודי"ן בתוכה, אם נעשו קיו ישר ולית צורת יו"ד וכן תי"ו רגל שמאלי נעשה ישר ולא יצא למטה לחוץ וכו'", ע"כ. והנה דמיון תי"ו לפ"א ושי"ן אינו דומה דבתי"ו הרי נעשה ע"י קיו ישר אות חית' לכן נפסל, משא"כ בשי"ן לא נשתנה האות, ונראה דבתי"ו לא נדבק ישר, דזה פשיטא דפסול, אלא דנדבק ונעשה כאילו סוף הרגל עבה ולמעלה נעשה יותר דק ואע"פ שאין דומה לחית' ותינוק קוראו תי"ו ג"כ פסול, היות ואין יוצא לגמרי, והבליטה נראית כבליטת המשך הרגל.

(ד) ולהנ"ל אפשר להעמיד דברי הפמ"ג באל"ף שנדבק הי"ד הוא בנדבק עד שנראית כבליטה מהקיו האמצעי, ונתבטל מצורת ראש ונראה כחסר גוף הראש. ולכן אע"פ שתינוק קורא אל"ף נפסל היות וחסר כאן חלק אות, ז"א גוף ראש האל"ף והוא כאל"ף שאין בו יו"ד העליונה, אע"פ שתינוק קוראה, פסול והתיקון הוא שלכ"ס.

ולהנ"ל ניחא כל דברי המג"א דכאן נעשה בפסול שהיו"ד העליונה נפסלה מלהקרא גוף ראש האות, א"כ שוב נפסלו יתר החלקים, ואין להקשות היות ויכול להוסיף לא נקרא נפסל, דהרי ברי"ש גם יכול להוסיף (וה"לבוש" החולק על המג"א ס"ל דכאן הדבוק עושה חסר יו"ד ואין נקרא פסול, אבל ברי"ש יש אות אחרת), וניחא דנפסל כאן בהוספה בסוף, דכל הדין ברי"ש שיכול להוסיף היות ורגל הרי"ש הוא כרגל הדלית' ואין נעשה מאליו רק שחסר תג ואח"כ משלימו, משא"כ כאן שמוסיף ראש בקיו הרי זה כאילו עושה מחלק הקיו האמצעי להיות יו"ד ונעשה מאליו, דמקודם היה גוף ועכשיו ע"י תוספת נעשה גוף הראש וזה ח"ת ודו"ק.

וכוונת הפמ"ג שצריך למחוק הרי"ש, הכוונה אע"פ שיכול להוסיף א"כ מדוע צריך לגרור הכל, אע"כ כ"ז שלא להוסיף נקרא פסול, ה"ה כאן אע"פ שכאן החסרון שאין כאן ראש ואין

בקיו האמצעי ההולך באלכסון ונתבטל צורת יו"ד מעליה שנעשה קיו שוה אין תקנה למחוק ולגרור וכו' כפי מ"ש הט"ז שם ואני במ"א כ"ג י"ל הדין כך אם נדבק יו"ד העליונה והשלימה הכל אין תקנה בגורר יו"ד עליונה לבדה ומשלימה כ"א מה שנכתב בפסול אח"כ ג"כ וכו', וע"ש בלמ"ד ואם נכתב בכשרות ואח"כ יו"ד עליונה וכו' ימחוק היו"ד ומשלימה ושפיר, ואם אירע יו"ד נדבקת באל"ף אלקיד א"ר בל"ב אות ל"ג צידד בזה למחוק אסור וכו', ותקנה שימשוך היו"ד למעלה ויעשה לה הגג, ומה בכך שירך עבה יע"ש וכו'. והנה למ"א למ"ד הפרש יש ביו"ד תחתונה יעשה כן ובעליונה שנדבק קודם שכי' האל"ף ונגמר כך אין תקנה שימשוך כפי מה שפקפק הט"ז (באה"ע קכ"ה) דלא מהני מה שהשלימה מה שנכתב בפסול, ודוקא גו"ן וי"ו מורכב שאחד נכתב בכשרות הא לא"ה לא, וקצת דמדומי ראייה מרי"ש במקום דלית או להיפך צריך לגרור הכל יע"ש בפנים", עכ"ל. ודבריו צ"ב, דהרי ברי"ש במקום דלית פסק הט"ז (ס"ק ט"ז) דמהני להוסיף דיו לעשות דלית' וכן במ"א כ"ד וכן הסכים הוא בעצמו במש"ן ובא"א ומדוע באל"ף יפסל ע"י תוספת, וכ"כ בא"ר בפירוש דבריו, ואין דומה לט"ז באבה"ע דשם נפלה ט"ד ואח"כ השלימה דשם חלק האות לא נעשתה ע"י כתיבה.

(ב) בביאור דברי הפמ"ג, נקדים דברי המג"א (ס"ק ל') שכי': "כל מה שנעשה בפסול, היינו מה שכתב באותו אות אחר שעשה הנגיעה". ועיין פמ"ג דמדיוק לשון המחבר משמע דיגרור מהפסול ואילו, והביא דמלבוס ומאבה"ע משמע דא"צ לגרור עי"ש, וצ"ע דמהיכי תיתי נקרא נפסל האות דהרי כאן קיו ישר וחסר רק הראש, א"כ מדוע נקרא נעשה בפסול, האם מוכרח לכתוב האות כדרכו, הרי יכול לגמור האל"ף בסוף ע"י תוספת הראש.

(ג) וכן צ"ב בדברי הפמ"ג שהסביר דברי המג"א (ס"ק ל"א) שכי' והפ"א אם נגעו וכו'

ודקדוקי האות אינם לעיכובא וכתב דכן פסק הר"מ והמתבר ע"ש והגם שקשה להקל כדבריו דלכאורה זה תלוי במחלוקת רש"י ור"ת במנחות לענין ע"ש ואנן פסקינן דע"ש מעכב, רק שאין חסרון של שלכ"ס.

וה"ה במ"ם פתוחה צריך להיות כו"ו, וקיו ישר נפסל, וראיתי בספר „שבט הלוי" להגר"ש ואזנר שליט"א (סי' ט"ו ס"ק ב') שרצה להתיר בקיו ישר. ולכאורה לר"ת נתקבל צורת ו"ו. והביא ראיתו מ"ם סתומה דאין מעכב, ולכאורה אין זה ראיה דיש הרבה דברים דבכפופה אין מעכב ובפשוטה מעכב, א"כ לכאורה ו"ו המ"ם הוא כו"ד האל"ף, אבל באמת צדקו דבריו לפי מה שפסק בספרו (סי' ד' ס"ק ט') במ"ם פתוחה שלמעלה לא עשה הפסק אלא המשיך הגג כמ"ם סתומה כשר, וחלק על המק"מ דפסק דנפסל דצריך להיות ניכר ב' חלקים, א"כ יוצא לפי"ד דאין זה רגל בפנ"ע אלא ממש כמ"ם סתומה, אלא דזה פתוח וזה סתום, וכן מצאתי ברלב"ה (דף א' ע"ב) שכו' וז"ל: „והאמת יוכל המתעקש לדון מדברי הרשב"א ז"ל, כי מ"ם שנסתמה אינה צריכה שום תיקון, כיון שכבר נגמרה צורתה כשנדבקה כדינה ממש בב' אותיות שנדבקו למטה, כי כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו. אבל אין שום בעל שכל ודעת ישרה סמוך לבו לא ירא מלומר היתר בזה מפני היותה דומה למ"ם סתומה, ואף שאם נדבקו פ"א וי"ו למטה, לא הזכיר הרב בהם תיקון והרי שתיהן דומות לאות טי"ת הנעשים כדעת ר"ת ז"ל וכמו שהזכיר לפנינו, עכ"ז באות מ"ם פתוחה, כיון שהחילוק בינה למ"ם הסתומה אינו כי אם באותה הסתומה לבד, בודאי צריך תיקון וכו', עכ"ל. וע"כ במ"ם פתוחה אין צריך להיות פתוח למעלה, דא"כ יש היכר ברור בין פתוחה לסתומה וזו ראיה חזקה לדבריו.

ולפי"ז היה ג"ל בצד"י פשוטה שעשה רגל קטן כמלא או"ק ותינוק קרא צד"י כפופה כשר, דאין חילוק בין כפופה לפשוטה, אלא דזה כפוף וזה פשוט, וכאן עינינו רואות שזה פשוט ודו"ק.

פסול באל"ף עצמו, אעפ"כ נקרא נכתב בפסול, היות וראש האל"ף שנכתב נפסל ואין משמש למה שנכתב ודו"ק (ואם יוסיף ראש חדש, ז"א גוף והראש גם הפמ"ג יודה דמותר).

ה) והאחרונים למדו בפמ"ג דאל"ף שנעשה קיו ישר אין יכול להוסיף והסברא דהוה כחסר רגל ימין של יו"ד, ודבר זה צ"ע דבעוקץ שמאל של יו"ד מעכב, ואעפ"כ יכול להוסיף אח"כ ואין חסרון של שכ"ס, ואין לומר דע"ש אינו מהאות ודינו כתגים וז"א. דהרי בתגים פסק המתבר דאינו מעכב, ובע"ש מעכב, ע"כ שע"ש הוא חלק מהאות ואעפ"כ מהני תיקון, ונראה דבאמת מה זה אחרת מרגל ימין דלא מהני תיקון אח"כ, וצ"ל דבחסר רגל ימין גם התינוק רואה שחסר כאן חלק מהאות רק שדן עפ"י חכמתו שזהו אות הכתיבה, אבל בע"ש שהוא מדקדוקי האות ואין תינוק מבחין בחסרונו, לכן מהני א"כ ה"ה באל"ף הראש הוא רק מדקדוקי האות.

ואין לומר דהחילוק אם הוא חסר מעט שאינו ניכר לחסר חלק ניכר, דהרד"ך הביא ראיה מנפסק האותיות דפסול אע"פ שתינוק קוראו, ה"ה בנדבק האות נפסל היות ונשתנה צורתו. והמתבר פסק (סי' ל"ב סכ"ה) דמהני תיקון ולא הוה שכ"ס, א"כ ה"ז להוסיף ראש מותר. הגה לפמ"ג גיחא דהוא סובר דדוקא פירוד דק מהני תיקון, א"כ לא ניכר חסרונו, לכן מהני תיקון, אבל אנן דפסקינן דאפי' ניכר בהדיא ג"כ מהני תיקון ואע"פ שמורגש החסרון אעפ"כ יכול לתקן ואין חסרון של שלכ"ס. ועוד מי יימר דבאל"ף צריך שיהיה ניכר להדיא הראש שמא מעט ג"כ מהני וכן משמע במ"ב (סי' ל"ב אות פ"ז), אלא ע"כ כנ"ל דבאל"ף ניכר האות לתינוק ואין רואה שום חסרון, דכן כתיבת א'. ויכול להוסיף והפמ"ג כוונתו כמשנ"ל דאין ניכר גוף ראש האל"ף.

ו) ובשו"ת „משיב דבר" (סי' ה') פסק דשי"ן שעשה קיו ישר כשר, דעיקר הצורה ישנה,

הגהות לקונטרס חק תוכות והיקף גויל

שלירושלמי דין הנקב בחלל הוא כמו לבבלי מחזין לאות ויש להאריך בביאור הסוגי בירושלמי.

6. סימן ו' - ולכאורה לפי"ז ה"ה אם ע"י הכתיבה יצא קצת ותינוק טיפש יתבלבל יצטרך למחוק מצד תמות והרי אנו לא ס"ל כרד"ך ומתירים אפילו להשאיר הקוץ וצ"ל לנוכ"י היות ויש בלבול בצורת האות לתינוק טיפש הוי חיסרון בספר וזה חידוש, וצ"ע דמנין לחלק בדבר שאין מבואר. ועיין במק"מ יר"ד סי' רע"ד ס"ק י"ט שאין צריך לגרור מסברא אחרת דהטיפה בטלה לאות, וגם אמרינן מב"מ אינו חוצץ, אבל במש"כ לא דן.

7. סימן ח - למעשה האחרונים הבי"ש חיר"ד סי' קע"ד ומהרש"ם ח"ג סימן רח"ץ כתבו דלכתחילה צריך לחוש לשיטת המחמירים הרר"א הצרפתי והרד"ך ובשם ובתו"מ נקטינן כהרלב"ח, ויש שרצו ללמוד במ"א שרק אם נגע ע"י קוץ מיותר אבל אם י' הא' נגע בדקות פוסלים גם למ"א, והנה כמעט כל הפוסקים שדנו בנגיעה של המ"א לא הזכירו חילוק זה מפורש הלכה למעשה והמחמירים מדייקים מלשונות האחרונים שדנו בענינים אחרים ודרך אגב דנו במ"א ודייקו מלשונותיהם. וקשה שחילוק כזה לא יזכירו הפוסקים מפורש. וגם בבי"ש בקע"ד שדן לחומרא הוא לפי הרר"א הצרפתי והרד"ך שלדבריהם נפסל גם ע"י קוץ. ולפי סברת הרלב"ח אין מקום לחלק כמבואר בדבריו שנגיעה באות עצמו אין לפסול רק שדנו שיש חילוק בין ה"א לא', ועיין באריכות בשו"ת סבא קדישא למהר"א

1. סימן ב - ועיין במק"מ שלא כתב כן למעשה רק שכתב דמשמע מהפוסקים שמועיל גרירה ואם נדבק לאחר הכתיבה כתב שאפשר לסמוך על הסמ"ק ומותר לגרור ועיין בגה"ק ס"ק כ"ח.

2. סימן ב' - במקום אחר הארכתי שאין הכרח שהמהרש"ם רוב פעלים לא ס"ל דין הנוכ"י והבי"ש, דהמהרש"ם רוב פעלים איירי בנגיעה בצדדים וכל אות בפנ"ע ניכרת והיות וב' חלקי האות נכרים הייטב אין הנגיעה פסול, משא"כ בדין הנוכ"י והבי"ש התוספת הוא באות עצמו, ובתוספת לבד אין ניכר צורה בפנ"ע והוא נטפל לאות ודו"ק (ואע"פ שהנגיעה בצדדים היתה לפני גמר צורת אות השניה אעפ"כ כך הוא דרך כתיבה וניכר ששייך לאות אחרת ודו"ק).

3. בדין של הנאו"ד שכשר לה"א הארכנו במקום אחר כשקוי האות גסים וחלק א' דק נראה דיש פוסלים. ונאריך אי"ה במקום אחר.

4. סימן ג' - מה שביארנו מדין ספר בב"ח ביאר שמוק"ג הוא הלכה למשה מסיני וכן מבואר באב"ג חאו"ח סי' י"ב, וההגדרה של ספר והלמ"מ היא אותה הגדרה לכל הפרטים.

5. סימן ד' - מה שביארתי דלירושלמי איירי שניקב לפני הכתיבה מפשטות לשון הירושלמי משמע שניקב לאחר הכתיבה וכן במחבר סי' ל"ב סט"ו משמע דלירושלמי נפסל בניקב אחר הכתיבה רק שבמ"ב שם ס"ק ל"ז ובבאה"ל ד"ה אבל משמע

אליפנדרי אר"ח סי' א', ואי"ה במקום אחר נאריך ובעיקר מה שדייקו מלשון התת"ס הארכתי ופירשתי בב' אופנים א' שהעוקץ נבלע בגוף הא' דהיות והוא קטן וע"י הנגיעה בגוף נתבטל ואם היה צריך עוקץ שמאל ב' הא' היה אסור לגרור דמגלה ע"י הגרירה את העוקץ והרי זה כמו שנעשה קו ישר שאסור לגרור לגלות ה'. ב. ש' צריך עוקץ וע"י הנגיעה קיבל שם רגל ונתבטל שם עוקץ ולא היה מועיל גרירה דעושה מרגל עוקץ ועיין בחזק"א חאור"ה סי' ח' ס"ק ז' ובבית שלמה חיר"ד סי' ק"נ איירי שכל עובי הגג ה' נדבק לגוף הא' ובאגור ובמחבר הביאור שנגע בצורה כזו שנראה קו ישר ובאמצע הקו יש חלל של קלף ולא ניכר צורת י' ואי"ה נאריך בביאור הפוסקים בדיון זה. ובפמ"ג ובמק"מ ובמ"ב ביארו דברי האגור שנעשה קו משוך בשה וכן ביאר בשו"ת סבא קדישא. ולמעשה יעשה שא"ח.

8. סימן ט' כל מה שנדון בסימן זה איירי שהי' שעל הא' נעשה קו בשיפוע ז"א

שלא ניכר ראש בפנ"ע אלא שלמעלה רחב ולמטה צר וכו' וי' אין ע"ז שם גג ופסול רק שלא היות ולא ניכר החסרון גם לגדול שאינו בקי בהלכות ולכן אין חיסרון בתיקון משום שלכ"ס (ו"ל דיועיל גם בלי תיקון ואי"ה נאריך בזה) אבל אם נעשה קו ישר עבה בזה רוב הפוסקים פוסלים ולא מועיל תיקון, דאין כאן חיסרון אבר דהרי ניכר שיש כאן גג ה' רק שהאבר נפסל (ועיין בסבא קדישא הנ"ל שיש מתירים לגרור דהוי כנגיעה בין אות לאות) רק כשמוסיף גג מתבטל הגג הקודם ונעשה גוף וע"ז אין מועיל כמו שהארכנו בפנים לפי הפמ"ג ושם גם בפמ"ג אפשר' שנעשה קו עבה וניכר שהיה כאן גג, ואי"ה במקום אחר נאריך כשגג ה' ישנו וניכר רק שחסר הרגל המחבר אם יכול לתקן אם זה כרגל ימין של י' או כעוקץ שמאל. ובכל הפרטים האלו כבר הקדמתי בהקדמה שהם הרים התלויים בשערה וצריך בכל פרט בנדון זה לשאול מורה הנוראה מובהק בקי בהלכות סת"ם.

בדין קדושת האזכרות

סימן א'

קדושת השם וכתובתו

לא דק ובעי למימר שלא לשמן וכו'. אי גמי נראה דאזכרות לבד בעינן כולי האי ואיצטריך למעוטי אי כתב בלא אזכרה. יוצא מדבריהם דלתירוצ' א' ס"ל סתמא לאו לשמה בין בס"ת בין בשמות. תירוצ' ב' ס"ל סתמא לשמה בין בס"ת בין באזכרות. תירוצ' ג' סובר דבס"ת סתמא לשמה רק באזכרות בעינן לשמה. וצ"ב במה נחלקו הג' תירוצים. ולכאורה הרמב"ם סובר כתירוצ' ג' דרק באזכרות בעינן לשמה.

ונראה דהנה מקור הדין דאסור למחוק השם הוא מהספרי (פרשת ראה) דא' התם,,מניין לנוח' אבן אחד מן ההיכל ומן העזרות שהוא בל"ת ת"ל ונתצתם את מזבחותם לא תעשו כן לה' וגו'. ר' ישמעאל אומר מניין למוחק אות אחת מן השם שהוא בל"ת שנאמר ואבדתם את שמם וגו'. רבן גמליאל אומר וכי תעלה על דעתך שישראל גותצין למזבחותיהם ח"ו, אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונתיכם ומעשיכם הרעים למקדש אבותינו שיחרב". משמע דקשה לו על נתיצת המזבח אבל על מחיקת השם לא נתקשה. ולכאורה קשה וכי נחשדו ישראל שימחקו ח"ו את שמו.

וכתב הרמב"ן בפירושו על החומש ודברי ר"י סמך של אגדה הם אבל הכתוב כדעת רבותינו אזהרה למוחק את השם וכו'. ודברי ר"י אינם במחלוקת, אבל הם ביאור כי מוחק את השם כנותץ המזבח. הנה הוא ס"ל דאין חילוק בין מחיקת השם לנתיצת המזבח ושניהם איסור אחד להם.

א.

בדין כתיבת השם לשמה

דין איסור מחיקת השם חמור הוא מאד. ואע"פ שהבאתי כאן סברות לקולא, אין זה לחלכה, רק לברר שיטות הפוסקים. ולא כתבתי שיטות הפוסקים למעשה אלא לפלפולא.

הרמב"ם (בפ"א מהל' תפילין הלכה ט"ו) פסק: „הכותב ספר תורה או תפילין או מזוזה ובשעת כתיבה לא היתה לו כוונה וכתב אזכרה מן האזכרות שבהן שלא לשמן פסולין". וכן (בפ"י) שמנה עשרים דברים הפוסלים בס"ת הדבר הי"א הוא: „שכתב האזכרות בלא כוונה". וכתב בכס"מ דמקור הדין הוא מגיטין (נ"ד ע"ב) דהוא דאמר ס"ת שכתבתי אזכרות שבו לא כתבתים לשמן ופסל רבי אמי הס"ת, ומוכח התם דאפילו באזכרה אחת שכתבה שלא לשמה מיפסיל. והנה מהרמב"ם משמע דרק באזכרות בעינן לשמה ובס"ת אמרינן סתמא לשמה. וצ"ב מה החילוק בין כתיבת ס"ת לכתיבת אזכרות.

תוס' (מנחות מ"ב ע"א, ד"ה ואל ימול כותי), הקשו: ותימה ספרים תו"מ למה לי למעוטי עובד כוכבים מוקשרתם וכתבתם תיפוק לי' דסתמא לאו לשמו קאי, דבפרק הנזיקין פסל אזכרות שלא כתב לשמן, דאמרינן התם ס"ת שכתבתי אזכרות שבה לא כתבתי לשמן, משמע אלא סתמן כתבן, דאיבעי' למימר שכתבתי שלא לשמן. וי"ל דאיצטריך משום עבד ואשה, א"נ

אין מוחק דרך השחתה אין איסור, היות ואין זה נקרא איבוד הקדושה, אבל אם בא מדין מחיקה, שאיסור למחוק השם הוא אפילו אם אינו דרך השחתה, יש איסור.

ולפי ה"מזרחי" צריך לומר דבמחיקת השם גם ת"ק מודה לר"י דאסור מצד איבוד שמו, רק שבנתיצת אבן מן המזבח נחלקו. דהרי הרמב"ם הביא את דברי ת"ק ודברי ר"י דו"ל (בפ"ו מהלכות יסודות הל"א): „כל המאבד שם מן השמות הטהורים שנקרא בהם הקב"ה לוקה מה"ת שהרי הוא אומר בעבודת כוכבים ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה", ובהלכה ד' פסק: „הסותר אפילו אבן אחת דרך השחתה מן המזבח או מן ההיכל או משאר העזרה לוקה שנאמר בעבודת כוכבים כי את מזבחותם תחצון וכתוב לא תעשון כן לה", א"כ לכאורה ס"ל דמזבח אסור רק דרך השחתה והוא כת"ק וס"ל דאסור למחוק השם סתם והוא כר"י. ונראה דת"ק מודה לר"י דיש איסור מחיקה מיוחד על שם השם והוא מאבדתם את שמם ל"ת. ויכול להיות שיש עוד איסור מצד נתיצת מזבח, ז"א איבוד קדושה ואיסור זה הוא בדרך השחתה.

ונראה דהמאירי (בספרו קי"ס) סובר דהאיסור הוא לא מצד איבוד הקדושה רק מצד איבוד שמו, דכתב (בעמ' נ"ה) וז"ל: „ושם אמרו שאם נתכוין לכתוב כל השם וכתב חציו והרגיש שטעה ונמלך, אם מה שכי' הוא שם אסור למחוק כגון קל מאלקים י"ק מהשם, שהרי יש באלו שם אזכרה, אעפ"י שכוונתו היתה לשם כולו, אבל ש"ד וכו' ה"ז נמחק וכן כל שכיון לכתוב את השם וטעה וחסר ממנו אות אחת, אם אין בנשאר שם לשום אזכרה ה"ז נמחק, ואפי' כתב יק"ו הואיל ואין בנשאר שום משמעות לשם נמחק וגורר או מוחק וכותב הראוי לכתוב. משמע דיכול למחוק כל השם אע"פ שכבר יש כאן שם שלם", עכ"ל. ולכאורה מדוע מותר למחוק, הרי יש כאן שם, ואין לומר היות ונתכוין לשם שלם ועוד לא נגמר דמותו למחוק, דא"כ גם י"ק שיהי' מותר למחוק כמו בכתב

ובמזרחי כתב ע"ד הרמב"ן וז"ל: „ונ"ל דאיכא למימר דר"י חולק על ת"ק בנותץ שהוא סובר שהאזהרה הזאת היא על המוחק לבדו ולא על הנותץ וכו' שבא לחלוק ע"ד ת"ק שאמר שהיא אזהרה למוחק ולנותץ ואמר הוא שא"א שיהיה אזהרה לנותץ, דבשלמא למוחק מצינו למימר שלא כיון למוחק דרך השחתה אלא מפני שנכתב שלא במקומו או שלא בכבודו מחק אותו כדי לכותבו במקומו או בכבודו שהוא לש"ש ולא לדרך השחתה, אלא הנותץ אבן מן המזבח או מן ההיכל שאינו מזהר בו אלא כשנותץ אותו דרך השחתה בעלמא, כמש"כ הרמב"ם והסמ"ג וז"ל בהדיא, איך אפשר שיעלה על הדעת שישראל גותצין למזבחותם, אלא ע"כ לומר שלא בא הכתוב להזהיר אלא שלא תעשו כמעשיהם וכו'. ורא"י ע"ז שהרי דברי ת"ק הן על המוחק ועל הנותץ ור"י לא חלק עליו אלא על הנותץ וכו'", עכ"ל. והנה לפי המזרחי נחלקו ת"ק ור"י בגדר איסור מחיקה אם הוא מדין נתיצת המזבח כמש"כ הרמב"ן או מדין מחיקה סתם, וצ"ב מדוע בנתיצת דוקא דרך השחתה ובמוחק השם אפי' שאינו דרך השחתה.

ונראה לפי מה שכתב ה"אור שמח" (הלכות תפילין פ"א הט"ו) וז"ל: „אמנם נראה דאזכרות קדושה איכא בהו ואינו כשאר מצוות דנוכר בהו לשמה רק שהן קדושים ולכן אמרו המוחק שם אחד לוקה משום לא תעשו כן וכו' וכן אמרו שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, ולכן אמרו לשיטת הראב"ד (פ"ב דנדרים) דגודר באזכרות שבהן הוי דבר הנדור שהאזכרות נדורים הן ע"י כתיבה לשם קדושה, דייק דוקא אזכרה דעליהן חלה קדושה של שם, אבל שארי ס"ת אם כי בעי כתיבה לשמה קדושה לא בעי דהוי כמו לשמה דציצית דבעי שיהיו גטווין לשמה ואטו ס"ד דהמתפסים בציצית יהא מתפסים בדבר הנדור", עכ"ל.

לפי"ז יוצא לנו דמחלוקת ת"ק ור"י אם איסור מחיקת השם הוא מצד איבוד הקדושה או מדין בזיון, ז"א שמאבד שם השם ולכן לת"ק אם

פ"ב ה"ד): „אבל אי נקיט ליה בידיה דעתיה האזכרות שבו ואזכרות כדבר הנדור הוא שעל ידי הכתיבה והכוונה לשם קדושה הם קדושות, משמע דהקדושה חלה מצד כוונתו, ע"כ. ומלשון הרמב"ם שכתב (בפ"י) דהפסול הוא כשכתב השם בלא כוונה, משמע דכל דין הלשמה היא הכוונה.

ונראה דפליגי אי לשמה הוי מהתורה או דזה חיוב דרבנן. דהנה המבי"ט (בק"ס) בהלכות תפילין (מצוה כ"ג) כתב: „הכותב ס"ת תו"מ וכתב אזכרה אחת מהן שלא לשמה פסולין, נראה דבעינן אזכרות לשמן משום זה אלי ואנוהו כדמשמע בפ"ב דגיטין, אבל מדאורייתא לא פסיל, דלא ילפינן כתיבה כתיבה מגט, הואיל וסתם ס"ת לשמו הוא, משא"כ באשה דסתם אשה לאו לגירושין קיימה. ונראה דכן מדויק מהרמב"ם (בפ"א מהל' תפילין) דכתב הכותב ס"ת או תו"מ ובשעת כתיבה לא היתה לו כוונה וכתב האזכרה מן האזכרות שבהן שלא לשמן פסולין, לפיכך הכותב את השם אפילו מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו, ע"כ. וצ"ב מניין לקח⁹ הרמב"ם דס"ל דזה רק מדרבנן, והנה הדין דמלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו הוא היות וצריך לכתוב לשמה וכשישיב למלך ישראל יש לחוש דיסיח דעת ויכתוב אח"כ שלא לשמה. ולכאורה צ"ע דזה ודאי אין בזה איסור תורה להפסיק באמצע שם, ובפרט כ"ז שעוד לא נכתב השם דלא גזרינן שמא ישכח, ואם ישכח ג"כ אין בזה שום איסור תורה, אלא ע"כ מה שאסור להשיב שלום הוא מדרבנן, א"כ תמוה מדוע אסרו חכמים לענות שלום למלך שיש מצוה שיהא מוראו עליך משום חשש שמא ישכח ויסיח דעתו. ונראה דהיות וחז"ל פסלו אזכרות שנכתבו שלא לשמה הוא מצד החסרון של זה אלי ואנוהו, דהחמירו בכבוד השם, לכן אסרו לענות שלום, דאתה והוא חייבים בכבוד השם, ואין זה מכבוד השם ששיבנו, אבל אם דין הלשמה דצריך לכיון שכותב השם שיחול הקדושה ולא מדין כבוד השם, אין סברא שיהי אסור להשיב למלך. ומדחלה הרמב"ם דין איסור

י"ה מיהודה שמותר למחוק. אלא ע"כ ס"ל דכל איסור מחיקה אינו מצד איבוד קדושתו אלא מצד איבוד שמו, ואם כתב י"ק שיש כאן שם הוה מחיקה ואסור. אבל כשכתב יק"ו אין כאן לגמרי שם ואין איסור מחיקה והוא כר"י (ועיין מק"מ סי' רע"ו ס"ק פ"ב שכתב דכתב יק"ו אסור למחוק). ולפי הנ"ל נראה דלמאירי יש איסור במחיקת השם לא מצד איבוד הקדושה רק מצד איבוד השם ולשיטת הרמב"ם יכול להיות שיש עוד איסור מצד איבוד קדושה.

נשאר לברר מתי חלה הקדושה. דלכ"ע איסור מחיקת השם הוא דוקא בשם שנתקדש. אם הוא דוקא ע"י כוונתו, או אפי' בסתם, רק שמגיע כאן שם השם מתקדש השם. ונראה דבזה פליגי ב' התירוצים בתוס', דלתירוצ' ב' בתוס' אמרינן סתמא לשמה, הכוונה שחל הקדושה על תיבת השם אפי' בסתם, ואז חל איסור של איבוד קדושתו. ותירצ' ג' ס"ל נהי שלענין ס"ת אמרינן סתמא לשמה שכותב לשם ס"ת, אבל קדושת השם לא חלה בלי כוונתו, לכן כשכתב שלא לשמה היות ואין איסור למחוק הוה כחסר תיבה, דאין כאן שם השם ונפסל הספר (ושמא אין זה נקרא חסר תיבה, רק מאחר שהתורה כתבה ל"ת כן לה, וזה רק בנכתב בקדושה, מסתברא שזה הולך על שם הכתוב בס"ת, דלא מסתבר דשם הכתוב בספר אין עליו האיסור ודו"ק).

ב.

בדין אם מספיק כוונה, או צריך לקדש

לעיל ביארנו דדין איסור מחיקת ה' הוא מצד איבוד שם קדוש. וצ"ב אם הקדושה נעשית ע"י כוונת המקדש וצריך שיכוין לקדש השם, או דע"י הכוונה של הכותב חלה קדושה על תיבת השם. ולכאורה לראב"ד המ"ל דס"ל דהוה דבר הנדור משמע דהקדושה באה ע"י המקדיש, דאם אין הקדושה באה ע"י אדם אין זה נקרא דבר הנדור. דז"ל הראב"ד (בהלכות שבועות

בכלל זה, דהרי ג"ז מחיוב ס"ת רק שצריך כוונה בשעת כתיבה. רק שכתב דיפה פסק בשו"ע דצריך להוציא בפיו מדברי המרדכי, ובנקה"כ האריך לדחות דברי הט"ז.

ומקור דברי הט"ז הוא ממרדכי (הלכות קטנות ס"ו תתקמ"ט) דכתב: „וצריך שיאמר בפיו אני כותב בס"ת דסתמא לאו לשמה, והר"א ס"ל דסתמא לשמה קיימא וכו', ולרש"י נראה דס"ת סתמא לשמה קיימי, דמה"ת דפסולה כשכתב ישראל בסתם, דסברא הוא מסתמא כיון שכותב ס"ת לקרות בו או ללמוד בו, אבל האזכרות ודאי צריך להזכיר בפירוש לשמן דבעינן שיכתבם לשם קדושת השם מה שאין כן בשאר ס"ת, ונ"ל להביא רא"י מההיא דפרק הבונה היה צריך לכתוב השם ונתכוין לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בו דל"ת מעביר עליו קולמוס ומקדשו, אלמא דבשם צריך בפירוש לומר לשם קדושת השם, אע"פ שכתבו לשם קדושת הספר דומיא דשאר הספר פסול, עכ"ל רש"י, ע"כ. והנה היראה יראה בכל דברי המרדכי דאם צריך כונה לשמה צריך להזכיר בפירוש בפה, א"כ תמוהים דברי הנקה"כ שכתב דא"צ אמירה בפה, דהרי הב"י דחה ראית הר"ש דצריך כוונה, אבל אם צריך כוונה צריך אמירה בפה (ועיי"ש בביאור מהרמ"ב).

ונראה דהנה הב"י (בסי' רע"ד) תמה על ראית הר"ש וכתב: „וראיה זו אינה כלום כמבואר לכל מבין וכו', דשאגי התם שנתכוין לכתוב יהודה שאינו כתוב בספר במקום ההוא והו"ל נתכוין לכתוב תיבה שאינה מן הספר". וכתב עליו הט"ז (בסי' רע"ז ס"ק א') דראית הר"ש, דהרי ביתר התיבות אם נתכוון לתיבה אחרת וטעה וכתב התיבה הנכונה א"צ למחוק, היות וא"צ כוונה לתיבה מסוימת ומספיק שיכוין לשם ספר, רק בשם צריך כוונה מיוחדת, עיי"ש. ועיין בנקה"כ דדחה הרא"י מכאן דצריך אמירה בפה דילמא מספיק כוונה.

ונראה דהר"ש ס"ל דכל הדין דשם הוא קדוש ואסור למחוק מצד קדושתו, הוא רק ע"י שמקדיש את תיבת השם, אבל אם היה

לענות למלך מכה חיוב לכיין באזכרה, משמע דהכונה הוא מדין כבוד השם, וזה רק מדרבנן, ודו"ק.

רק מתוס' במגחות משמע דדין לשמה הוא מה"ת, דהקשו מדוע צריך פסוק למעט עכו"ם מכתובה, הרי סתמא לאו לשמה, ואם לשמה הוא מדרבנן אולא קו' התוס', דהרי מה"ת סתמא לשמה.

ונראה דבזה פליגי הרמב"ם והראב"ד. דהרמב"ם ס"ל דסתמא לשמה גם בשם, רק מדרבנן משום כבוד השם חייבו אותו לכתוב לשמה ומספיק מה שמכוון לשם השם. והראב"ד ס"ל דהלשמה הוא מה"ת, דבלי הלשמה לא מתקדש השם, לכן היות והקדושה חלה ע"י כוונתו, לכן צריך גם להקדיש שיקדש השם. ונראה דאין הכרח דתוס' סבירי כהראב"ד דצריך לקדש, דשמא כ"ז שלא כתב לשמה אין כאן לגמרי שם השם, דמי יימר דזה שמו, ולכן מותר למחוק והוה חסר תיבה, אבל הראב"ד ס"ל דשמו נקרא אפי' בסתמא, רק שחסר הקדושה וע"י מה שכותב לשם קדושת השם חלה הקדושה על השם.

ג.

בדין אם צריך לקדש בפה

כתב המחבר (סי' רע"ז ס"ב): כל פעם שכותב שם מהשמות שאינם נמחקים צריך לומר שכותב לשם קדושת השם ואם לא עשה כן פסול. ובטור כתב אע"פ שאומר בתחילת כתיבת הספר שכתבו לשם קדושת ס"ת, בכל פעם שכותב שם צריך לחשוב שכותב לשם קדושת השם ואם לא עשה כן פסול. וכתב הב"י ומ"ש רבינו צריך לחשוב הוא לשון הרא"ש בהלכות ס"ת, ואע"ג דהרא"ש ורבינו כתבו צריך לחשוב, נראה מדברי הרא"ש שם דלא סגי במחשבה וצריך להוציא בשפתיו וכ"כ סמ"ג וספה"ת.

וכתב הט"ז (סי' רע"ז ס"ק א') בביאור דברי הטור, דבאמת א"צ להוציא בפיו, היות ואמר בתחילה שכותב לשם ס"ת הוה כתיבת האזכרות

ידיעה שכותב שם צריך, רק דלא צריך ליחד שיהיה דוקא לשם השם, וכתיב לולי הפסוק היה ג"כ יכול לכתוב, דכתיב יודע שכותב שם רק אין מיחד ולכן למ"ד דצריך לשמה נפסל, אבל ידיעה בעלמא שייך בעכו"ם וכן בגט צריך שיהיה רק לשם אשה זו (והש"ך לשיטתו דשם בלא כוונה נמחק). והש"ך ס"ל דאנן לא סבירי לן דצריך לקדש אלא מספיק כוונה, לכן א"צ לומר בפה שכותב לשם השם ודו"ק.

ובחזו"א (יו"ד סי' קנ"ט ס"ק י"ג) האריך לתמוה על הש"ך וכתב בפשיטות דצריך אמירה בפה, והוא לשיטתו דדין הלשמה כאן הוא חלות קדושה, דז"ל שם: „והנה יש ב' קדושות באזכרה קדושה האוסרת מחיקה וזה אפי' נכתב על ידות הכלים, ובזה כל שכותבו לשם שם הוא באיסור מחיקה. אבל שם בס"ת יש בו קדושה נוספת ובזה צריך שיכוין לקדשו בקדושה של שם הכתוב בספר", ע"כ. והנה הוא ס"ל דדין הלשמה הוא שיקדש לשם שם הכתוב בס"ת. והנה דבר זה לא מצינו בשום מקום שתיבת השם תצא מיתר תיבות התורה ויצטרך כוונה מיוחדת לשמה לשם ס"ת.

ונראה בביאור דבריו דהנה לעיל ביארנו דבאיסור מחיקת השם יש ב' איסורים, א' מדין איבוד שמו וזה אפילו לא קידש שם השם. ב' מדין הקדושה עובר אם מבטל הקדושה. והיות ויש סוג לאו האוסר לבטל קדושת שם השם ושייך להקדישו ואם שייך להקדישו מסתמא בס"ת דשם הוא עיקר קדושתו דצריך לקדשו, ודו"ק. ולכן צריך דיבור, רק שבתחזו"א קשה לומר שכיוון לזה, דמתוך דבריו שם משמע דזה דין מיוחד לשם ס"ת.

רק דהש"ך ס"ל דדין הלשמה אינו מדין הקדש אלא דכוונתו שכותב לשם שם עושה שיחול על השם קדושה ואין הקדושה חלות שמתפס האדם. א"כ אין זה כמו הלשמה שכותב לשם ס"ת דזה חלות של האדם וכן בגט. משא"כ הלשמה בשם הוא שמכוין לשם שם וכשמכוין לשם שם חל ע"ז הקדושה, ולכן א"צ אמירה בפה אלא מספיק כוונתו דע"י כוונתו חלה הקדושה.

האיסור מצד איבוד שמו ולא מצד איבוד קדושתו, אז אפילו שלא כיוון ג"כ אסור למחוק, היות ונקרא כאן שמו, דהרי נקרא השם ולא יפסל במה שלא כיוון לשם השם, ודו"ק.

ונראה דגם הר"מ דס"ל דהאיסור מצד איבוד שמו, מודה דבלי כונה לא חל ע"ז קדושת שם. השם, רק דס"ל דהכוונה אינה לשם הקדש, אלא דהכוונה הוא יחוד, ז"א שנכתב לשם תיבה זו וע"ז חל ההקדש. דז"ל (בפ"ו מיסוה"ת הל"ח): „כתב כתבי הקדש וכו' אסור לשורפם וכו' במה דברים אמורים בכתבי הקדש שכתבם ישראל בקדושה, אבל אפיקורס ישראל שכתב ס"ת שורפין אותו עם האזכרות שבו, מפני שאינו מאמין בקדושת השם ולא כתבו לשמו אלא שהוא מעלה בדעתו שזה כשאר דברים, הואיל ודעתו כן לא נתקדש השם, ומצוה לשורפו כדי שלא להניח שם לאפיקורסים ולא למעשיהם", עכ"ל. משמע דאם היה מתקדש השם היה איסור לשורפו, דלא היינו מתירים איסור תורה, דרק לשורף כתבי הקדש דהוא איסור דרבנן התיירו. ובכתב אפיקורס השם הרי לא מדובר דכתב לשם ע"ז דזה ודאי היה חיוב לשורף, לא מדין שלא יזכר אלא דנעשה הספר לשם ע"ז ואין זה כתבי הקדש, אלא ע"כ שכתב האפיקורס לשם תורת ישראל, ז"א שהעתיק תורת ישראל, רק שלא מאמין בשם ובודאי לא כתב לשמו אלא כמתעסק ולכן התיר הרמב"ם לשורפו אע"פ שהשם במקומו. וזו ראייה חזקה לשיטת הש"ך שכי' דכתב שם שלא לשמה מותר למחוק.

ומש"כ לעיל דהלשמה הוא מדרבנן ודייקנו מדברי הרמב"ם, נראה דכוונת היחוד ז"א דכותב רק לשם השם, ושלא ישתמש תיבה זו לתיבה אחרת זה מדרבנן, אבל שידע שכותב שם השם זה מה"ת, דאם לא יודע שכותב השם לא חל ע"ז לגמרי שמו, דהרי נכתב כמתעסק ולא חל ע"ז קדושה ואין איסור למחוק.

וכן מבואר בנקה"כ שכתב וז"ל: „וזה"ו דלהר"ר אלחנן יש לתרץ דבאזכרות יכול לומר ששכח מלחשוב", ע"כ. והנה הר"א ס"ל דסתמא לשמה, א"כ מה צריך מחשבתו, אלא ע"כ

ד.

בדין קידוש האזכרות בתחילת כתיבת הספר

בט"ו (סי' רע"ד ס"ק א') כתב: „ובסמ"ג כתב שיאמר עוד וכל האזכרות שבו לשם קדושת השם, ע"כ. ונראה שכן נכון דשמא ישכח אח"כ לקדש השם במקומו, עכ"ל. וכן מבואר במרדכי (בהלק"ט סי' תתקס"ו) דכתב וז"ל: „ובתחילת הכתיבה בס"ת תפילין ומוזוות צריך שיאמר בפירוש אני כותב הכל לשם תורת ישראל והאזכרות לשם קדושה, ע"כ. משמע דמספיק מה שמקדש בתחילה דאחרת מה צריך לומר בתחילת הכתיבה. וכ"כ בספר האשכול (בהלכות ס"ת סי"ג) וז"ל: „אבל אם בתחילת הכתיבה אמר הריני כותב לשם קדושת ס"ת ולקדושת כל השמות הקדושים, ושכח אח"כ לקדש שמות לא מפסל, עכ"ל. הגה כתב בפירוש היתרו של הט"ו.

ולעיל (אות ג') ביארנו מחלוקת הש"ך והט"ו אם צריך לקדש בפה, דנחלקו בגדר הלשמה, אם הוא דין דצריך לקדש, ו"א להקדיש התיבה לשם השם. או דע"י שמחשב לשם השם חלה הקדושה, ושיטת הט"ו וכן מבואר במרדכי דצריך להקדיש, ולפי"ז שפיר כתב הט"ו דמספיק אם מקדש בתחילת הכתיבה, אבל לשיטת הש"ך דצריך כוונה מיוחדת דע"י יחול הקדושה, לא מספיק מה שמקדש בתחילת הכתיבה, דהרי צריך לכוין לשם השם וכוונה לא היתה.

רק שצריך לברר לדעת הט"ו אם צריך שיידע שכותב השם, דשמא לא שייך שיחול קדושה על שם שאינו שם, ותיבת השם אין הכרח שישתמש לשם שם, דהרי יכול לעשותה לתיבה אחרת ובמה תתקדש. ולכאורה ידיעה שכותב שם השם צריך שיידע, רק שלט"ו מספיק ידיעה, ולש"ך צריך כוונה מיוחדת שכותב לשם השם, אבל בכותב ולבו בל עמו גם לט"ו אין מתקדש.

ולכאורה זה תלוי בדין אם כתב השם בלי כוונה אם מותר למחוק, דאם מותר למחוק היות

ואין ע"ז שם שם, א"כ לא שייך לומר שע"י שקידש בתחילת הכתיבה יחול ע"ז קדושה, דקדושה חלה רק על שם. והש"ך (סי' רע"ו ס"ק י"ב) כתב דשם שנכתב שלא בקדושה מותר למחוק, וכן הביאו הבני"ו בס"ט. ובחזו"א (יו"ד סי' קס"ד ס"ק ג') נסתפק למ"ד סתמא לשמה, שמא אפי' כשאין יודע שכותב השם אסור למחוק, א"כ כשמקדש בתחילה אפי' לא ידע שכותב השם ג"כ יחול ע"ז קדושה, וכן כתב האב"נ (חיו"ד סי' שע"ד) דהיתרו של הט"ו אפילו לא כיוון בשעת כתיבת השם (ומה שהביא רא"י מהפמ"ג דבמחשבה סגי בדיעבד אפילו לא אמר בפה וכשאמר בתחילה אפילו כשלא חישב ג"כ כשר, לכאורה שם החילוק אם מכוון לשם השם חלה הקדושה ולא סגי שיודע שכותב השם, וזה החילוק בין אם קידש מתחילה או לא. דאם קידש בתחילה אפילו לא כיוון רק שיודע שכותב שם השם חלה הקדושה והיחוד הוא מצד שקידש בתחילה ואם לא אמר בתחילה צריך מחשבה לשם השם. אבל כשאין יודע שכותב לשם השם, לכאורה לכו"ע לא חלה הקדושה).

ובספר „בית שלמה" (חיו"ד ח"ב סי' קס"ג) משמע דמחשבה צריך בשעת כתיבה וכן נטה בגה"ק (סי' רע"ו ס"ק ג').

והנה באו"ח (סי' ל"ב סי"ט) כתב המחבר: „בתחילת הכתיבה יאמר בפיו אני כותב לשם קדושת תפילין, ומלבד זה בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותבה לשם קדושת השם". וכתב הרמ"א: „וי"א דסגי כשמחשב שכותב האזכרות לשמן הואיל והוציא בתחילת הכתיבה בפיו סגי בהכי". משמע מדברי הרמ"א דהדיבור בתחילה הוא הדיבור לענין השם וכאילו קידש השם, היות וכותב לשם תפילין, והשמות צריך לקדש, הרי כאילו אמר במפורש שמקדש השמות, וכן משמע מפמ"ג (א"א סי' ל"ב ס"ק ל"ב). א"כ צ"ע מדוע צריך מחשבה הרי קידש בתחילה. ולפי מה שנסביר (בסי' ב' אות ב') דהרא"ש ס"ל דדין קדושת השם לא תלוי בקדושתו, אלא במחשבתו ולכן צריך כוונה, רק שלכתחילה צריך לקדש. לכן מספיק מה שאמר בתחילה לשם

דנתבטל קדושתו. והביא ראי' דכ"ו שלא גמר השם יכול למחוק, ה"ה אם נתבטל אות אחת הרי נתבטלה קדושתו. ואין לחלק בין לפני שחל השם לאחר שחל עליו השם, היות וצריך לקדש בתחילת הכתיבה.

ונראה דפליגי בדין קדושת השם אם זה מדין קדושת הכותב, ז"א שע"י קדושה שמקדיש הכותב את האותיות חלה הקדושה, או דע"י הכוונה שכותב לשם השם חלה הקדושה ואין לכותב שום פעולה בחלות הקדושה. והנה זה פשוט דהקדושה שהכותב מקדש אין מקדש את תיבת השם, דהרי אפילו אם יכתוב אות רחוקה מהשניה רק שכותב לשם קדושת השם ואח"כ יקרבם שלא ע"י כתיבה, חל ע"ז קדושת השם כמבואר ב, פתחי תשובה" (סי' רע"ו סק"ה) מחמ"ד שכתב בשם שנראה כב' תיבות יכול לחתוך הקלף באמצע ולחברם ויהיו תיבה אחת, אע"פ שכ"ז שלא חיברם יכול למחוק את תיבת השם (ובב"ח סי' רע"ו משמע דאסור למחוק וצ"ע סברתו ועיין חת"ס רס"ג ושם זה כוונתו). והנה בחיבור לא עשה שום מעשה כתיבה בקדושה, ובכ"ז חלה הקדושה, ע"כ דדין הקדושה לא תלוי בכתיבת תיבת השם אלא בכתיבת האותיות לשם קדושת השם, ואם מתחברים האותיות חלה עליהם קדושה (ויש חולקים וס"ל דפסול משום תולמ"ה).

ונראה דבזה פליגי הבני"ו והרח"כ, דהבני"ו ס"ל היות והקדושה באה ע"י מה שמקדש, א"כ חלה קדושה על כל אות, א"כ כל אות הוא מחלק הקדושה ואפילו נתבטל שם השם, אבל חלק מקדושת השם עוד בעין ויכול להצטרף אם יוסיף את האות החסרה. וע"ז חולק רח"כ וס"ל דאם נאמר דכל אות הוא מחלק הקדושה א"כ חל ע"ז קדושה קודם שנעשה שם, א"כ צריך להיות איסור למחוק אפי' קודם שנגמר השם, אלא ע"כ אין קדושת השם ע"י מה שמקדש האותיות, אלא הקדושה חלה ממילא מגבוה, והיות והקדושה חלה רק על שם שלם ולא על מקצת השם, וכשבטל שם שם מתבטלת

תפילין, דזה נקרא שמקדש את האזכרות, ולכתחילה צריך לקדש בפה, היות והסמ"ג והמרדכי לא ס"ל כהרא"ש דמה שאומר לשם ס"ת הוה כמקדיש האזכרות, ודו"ק עיין פמ"ג.

ובקידש בתחילת הכתיבה ובשעה שהגיע לשם השם כיוון לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל דל"ת, כתב הב"ש (סי' קס"ג) דאסור למחוק היות וקידש בתחילה ואין מבטל הדיבור שדיבר בתחילה. והנה דבר זה תמוה, דכל הדין של דיבור מבטל דיבור או מעשה, הוא כשהעשיה נעשית היפוך הכוונה, אבל כאן שכותב לשם יהודה הרי אין סתירה, דהרי יכול לשמש תיבה זו לשם יהודה, ע"י שיקצוץ את התיבה ויטלה במקום שצריך להיות כתוב יהודה (עיין ד"ח ח"ב חיו"ד סי' קכ"ב). וביותר דהרי כשקידש בתחילה הרי נתכוין לקדש השם אבל לא נתכוין לקדש תיבה שרוצה לכתוב לשם יהודה, ודו"ק. ובמק"מ (סי' רע"ו ס"ק ע"ו) חלק על הב"ש.

ובכתב סתם וקידש בתחילה, כתב המק"מ דאסור למחוק, ולכאורה זה דוקא אם נאמר דחל הקדושה כמ"ל, אבל אם אינו קדוש מהיכ"ת נאסור. ונראה דיכול להתנות בשעה שמקדש בתחילת הכתיבה, דאם ישכח ולא יידע שכותב השם שלא יתקדש, רק מקדש את השמות שידע שכותב השם, ואם לא ידע שכותב השם יה"ו מותר למחוק ועוד צע"ב.

ה.

בדין נמחק את אחת מהשם ובקידש בסוף השם

ב, בני יונה" (סי' רע"ו ס"י) כתב: „שם קדוש שנמחק קצתו מאליו או ע"י אדם אפי"ה אסור למחוק הנשאר ממנו, דכתב רחמנא ואבדתם את שמם גו', דמינה שמעינן דצריך לשרש הע"ז, וכתוב ל"ת כן לה' אלקיכם אפי' כבר נשתרש ממנו אסור לשרש אחריו יותר". ובתשובות רבינו חיים כהן (סי' מ"ג) כתב דאפשר למחוק

הקדושה. ואין דומה לע"ז דצריך לשרש אחריה, דשם כל חלק הוא ע"ז דגעשה ע"ז ע"י אדם. והבני"ז ס"ל דכ"ז שלא נגמר השם לא חלה הקדושה מגבוה על מעשיו. ועל קדושתו לבד אין איסור, אבל אחר שחל הקדושה על מעשה קדושתו שוב לא פקעה הקדושה מהאותיות ואסור למחוק (ולפי"ז נראה דגם הבני"ז יודה דבתפילין שנמחק אות אמצעית מהשם דיכול למחוק, היות ואין יכול להשאיר כן דצריך לכתוב כסדרן ואין בזה איסור מחיקה היות ואין זה דרך השחתה כמ"ל).

ובזאת תרד תמיהת הב"ש (חיו"ד ח"ב סי' ק"כ) דהקשה על הבני"ז דאם כר"ע דכתב דצריך לשרש בע"ז אחריה ובשם אסור לשרש, א"כ מש"כ במ"ס ובספרי, דהביאו אזהרה למוחק אות אחת מהשם משום דכ' ואבדתם את שמם וגו' ל"ת כן לה' וגו', ואם נאמר דילפינן מאבד תאבדון דאסור כע"ז, אין איסור עד שימחק כל השם. ונראה ליישב דברי הבני"ז, דלעיל (באות א') ביארנו דיש שני סוגי איסור, א' מצד איבוד שמו; ב' מצד איבוד קדושת אותיות. ובאיבוד שם השם עובר באות אחת דכבר נאבד השם. אבל מדין איבוד קדושת האותיות שמא אין איסור עד שיאבד לגמרי (וכשמאבד אות אחת אסור מדין ח"ש).

רק דלפי"ז יהיו דברי הבני"ז סותרים א"ע דכאן משמע דכל אות חלה עליו קדושה מצד מה שמקדש האותיות, ובס"י רע"ו ס"ג כתב וז"ל: „כתב איזה אותיות מהשם בסתם ולא קידשם וגזכר כשרצה להשלימו וקידשו כשר, דקידשו וגמרו באים כאחד, ואם כ' אותיות ראשונות בכוונת תיבה אחרת לא מהגי תוספתו לשמו ולקדשו“, עכ"ל. ולכאורה צ"ל דהבני"ז ס"ל דדין קדושת השם שמקדש אין הקדושה בכל אות, אלא רק בסוף שחל ע"ז שם שם, ולכן מהגי מה שמקדש בסוף. א"כ דבריו סותרים להדין המ"ל דלעיל ביארנו דהבני"ז ס"ל דכל אות מתקדש, א"כ צריך לקדש כל אות. וכן צ"ב מדוע ברצה לכתוב יהודה וגמר לשם השם נפסל, הרי העיקר בסוף וכ"ז שלא נגמר השם אין לאותיות שם יהודה, א"כ מדוע יפסל, אלא ע"כ דצריך לחול קדושה על כל אות ובנתכוין לשם יהודה לא יכול לחול קדושה.

ונראה דהקדושה חלה במה שאומר לשם ס"ת חלה הקדושה על האזכרה כמ"ל (באות ד') בדברי הרא"ש, רק דכוונה צריך דבלי הכוונה לא חלה הקדושה, וזה מה שכתב הבני"ז דאם כיוון לשמה בסוף חלה הכוונה על השם שיהיה לשם השם, וממילא חלה הקדושה במה שקידש בתחילה. והבני"ז נוטה דא"צ לקדש בפה.

סימן ב'

בדין כתב ע"ג כתב

א.

ביאור הסוגיא כע"ג

קולמוס ומקדשו, דברי ר"י. וחכמים אומרים אין השם מן המובחר. אמר רב אחא בר יעקב דילמא לא היא, עד כאן לא קאמרי רבנן התם דבעינא זה אלי ואנוהו וליכא, אבל הכא לא". והביאו הראשונים דברי הירושלמי בשבת, דלר"ח מה שאמרו חכמים אין השם מן המובחר לדברי ר"י קאמרי והם פוסלים מצד הדין. ולראב"י לדבריהם קאמרי ומהתורה כשר בהעביר קולמוס.

בגמ' (גיטין דף כ' ע"א): „אמר רב חסדא, גט שכתבו שלא לשמה והעביר עליו קולמוס לשמה באנו למחלוקת רבי יהודה ורבנן. דתניא הרי שהיה צריך לכתוב את השם ונתכוין לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בו דל"ת מעביר עליו

וכן מבואר מפורש בספר „התרומה“ (סי' ר"ד), ע"ש.

ולכאורה כל הדין דמהני העברת קולמוס הוא דוקא בגט שכתב סתם, דחסר הלשמה מהני העברת קולמוס דמוסיף הלשמה. אבל בכתב לשם אשה אחרת לא מהני העברת קולמוס, היות וכתב התחתון נעשה לשם אשה אחרת, לא יכול כתב העליון לעוקרו והוה ככתב על חק תוכות, וכן מבואר בפנ"י (גיטין כ' ע"א), א"כ קשה בנתכיון לכתוב יהודה וכתב השם מדוע מועיל הע"ק הרי אינתיק לשם יהודה. ונראה לפי מה שכתב הט"ז (יו"ד סי' רע"ו ס"ק א') דבס"ת אם כיוון לתיבה וכתב תיבה אחרת כשר, דאין דין דצריך כוונה בכתביבת התיבות, רק צריך כוונה לכתביבת ס"ת. רק שבשמות צריך כוונה מיוחדת לשם השם. וכשלא כיוון וכיוון לשם תיבה אחרת לכאורה, אין ע"ז דין של כוונה לתיבה אחרת, דבס"ת אין דין כוונה של תיבות, אלא דינ לזה דין של סתם ולכן מהני הע"ק, משא"כ בגט דצריך כוונה למה שכותב לאשה זו, לכן לא מהני הע"ק.

ונראה להסביר מחלוקת ר"י וחכמים אם השם מן המובחר, דהנה בסי' א' אות ג' הארכתי להסביר מחלוקת הראשונים אם צריך לקדש השם, או דמספיק מה שמכיון לשם השם, דנחלקו בגדר הלשמה. דאלו הסוברים דצריך לקדש, סברתם דכ"ז שלא מקדש לא חלה הקדושה על התיבה. ואלו הסוברים דא"צ לקדש, סברתם דצריך כוונה, דבלי הכוונה לא חלה הקדושה, דאין זה שם השם אלא ככתוב דברי חול (ומצאתי אח"כ סברא זו בחזו"א עמ"ס גיטין כ' ע"א). א"כ יוצא דלאו הסוברים דצריך לקדש אין במשמעות השם שלא לשמה משמעות חול רק שחסר בו הקדושה, ולמ"ד דא"צ לקדש יש בו משמעות חול והוה כחסר תיבת השם.

ונראה דבזה פליגי ר"י וחכמים, דר"י ס"ל דדין קדושה הוא שצריך לקדש האותיות, א"כ כשנתכיון לשם יהודה לא חלה כוונתו כמ"ל, רק שחסר מה שלא קידש וע"י שמעביר קולמוס מקדשו. וזה כוונת רש"י (דף כ' ע"א) טעה ולא

וצריך ביאור במה נחלקו ר"י וחכמים לר"ה ולראב"י.

ודין כתב ע"ג כתב מבואר בגיטין (י"ט ע"א) ובשבט (ק"ד ע"ב) דאין ע"ז שם כתב. דאיתא שם בגיטין (י"ט ע"א): „איתמר המעביר דיו ע"ג סיקרא בשבת ר"י ור"ל דאמרי תרוייהו חייב שתיים, אחת משום כותב ואחת משום מוחק, דיו ע"ג דיו סיקרא ע"ג סיקרא פטור“. ובתוס' (ד"ה דיו) הקשו דכאן משמע דדיו ע"ג דיו פטור ולקמן משמע דפליגי ר"י ורבנן אי הוה כתב. ותירצו דדיו ע"ג דיו סתם אם לא מוסיף בכתב לכו"ע לא הוה כתב, רק בגט וס"ת דחסר הלשמה הוה תועלת בכתביבה השניה וזה הוה כתב לר"י ולראב"י.

וכתב מהרש"א, דהאיבעי' בגמ' ששאל ר"ל לר"י „עדים שאין יודעים לחתום מהו שיכתבו להם בסיקרא ויחתמו כתב עליון כתב או אינו כתב, א"ל אינו כתב והלא לימדנו רבינו כתב עליון כתב לענין שבת, א"ל וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה“. משמע דכל הבעי' הוא אליבא דר"ה לחכמים דלא הוה כתב ע"ג כתב, אבל לר"י ולראב"י דהוה כתב הוה חתימתן חתימה. וכתב ב„תורת גיטין“ וז"ל: „ולפע"ד נראה דאף שכתבו התוס' דהוי כתב כשמתקן מ"מ לא הוי רק כמתקן כתב הראשון וכתב הראשון הוא ואין כאן כתב ידו של העדים רק הכתב של הראשון. והא דמדמי הש"ס עדים לשבת, הוא למאן דס"ל דחייב שתיים, אחת משום כותב ואחת משום מוחק, וכיון דהוי מוחק כתב הראשון וכותבין כתב השני הוי כתב ידי עדים, אבל במקום דלא הוי כמוחק כתב לא הוי רק כמתקן כתב הראשון“, ע"כ. וכן מבואר באחרונים (עיין אב"ג או"ח סי' ר"ד; ובחזו"א על מס' גיטין דף י"ט ע"א; ובמק"מ בכללים כלל ד' ס"ק א') דהאריכו בביאור דברי הראשונים דס"ל, דאם כתב על כתב חק תוכות לכו"ע לא הוה כתב, היות וכל הדין של כתב ע"ג כתב לתקן התחתון, ואם כתב התחתון אין לו דין כתב לא מהני כתב עליון לעשותו כתב,

סתם בלא כוונה נתקדש ממילא ומעביר עליו הקולמוס, ואפי' לדברי חכמים והיינו דלא פליגי אלא בזמן שנתכוין לכתוב יהודה. דאי לא תימא הכי ליפלו בכותב השם בלא כוונה ולאשמועינן דאפילו בכי האי לא הוי מן המובחר וכו'. פשטא דמילתא משמע דאם היה צריך לכתוב השם וכתב אותו סתם נתקדש, ע"כ. ולכאורה לדבריו מה שמובא בגיטין (דף ג"ד) בההוא דאתא לקמיה דר"א ואמר ס"ת שכתבתי אוכרות שלו לא כתבתים לשמן, הוא שאמר בפירוש שכותב שלא לשם השם, ולא סתמא, דאם היה סתמא היה יכול להעביר קולמוס לכו"ע לפי ההו"א שלא ידעו דין מגומר, ולפי"ז אין לנו שום מקור דסתמא לאו לשמה. ומכאן הראי' דיכול להעביר קולמוס משמע דסתמא לשמה דיש ע"ז דין שם- ואסור למוחק, וכן מבואר בפמ"א (סי' מ"ה) שהביא ראי' זו דסתמא לשמה, א"כ מה שצריך להע"ק הוא מדין דרבנן דצריך לקדש וע"ז מהני הע"ק ודו"ק (ועיין בסי' א') אות ד' בביאור דברי הרא"ש אם צריך לקדש (בפה).

ולפי"ז היה נ"ל דאם היה האות של השם מופסקת וחייבר ולא קידש דמהני הע"ק. דהרי מצד הדין של כוונה לשם השם הרי אם האות ניכרת לתינוק כבר חל ע"ז שם השם, והמוחק עובר על לאו דהרי זו תיבת השם, רק שאינה תמה, שיכול להיות שקדושה לא חל ע"ז, היות ואינה תמה ומהני הע"ק לקדשו (ועיין בסי' ה') שהארכתי בביאור גדר אותיות המופסקים). וה"ה לענין עוקץ שמאל ותגין, ודו"ק, וצ"ב. (ובנקה"כ סי' רע"ו לא משמע כהרדב"י וס"ל דאפילו בסתם לחכמים לא מהני העב"ק).

ב.

בדין להעבות שם שנכתב שלא לשמה

בשו"ת „שאלת יעב"ץ" (ח"ב סי' כ"ז) כתב בנדבך רגל הה"א בדקות וגרר הדבק, דיכול להעביר קולמוס על הרגל ולהעבות הרגל, הוה הרגל ע"י התוספת כתיבה לשמה. וכן הביא

הטיל בו דל"ת הרי השם כתוב, כוונתו דיש ע"ז שם רק חסר ההקדש והקדושה חלה בהע"ק (ויכול להיות דלר"י אסור למחוק השם, היות ויש לזה שם שם רק חסר הקדושה). אבל חכמים ס"ל דדין הלשמה הוא שהתיבה תהי' לשם השם, וכשחסר הלשמה הרי זו כתיבת חול, ואין זה מן הכבוד שתיבת חול תעלה אח"כ לשם השם, משא"כ אם דין זה דין הקדש יכול להקדיש אח"כ את האותיות התחתונות ע"י העליונות ודו"ק.

וגראה דגם חכמים מודים לר"י דצריך לקדש, רק דזה מדרבנן אבל מדינא מה שצריך לשמה אינו מדין קדושה אלא מדין כוונה. ולפי"ז יתישבו דברי הרא"ש בתשובות (כלל ג' אות י"א) שכתב וז"ל: „וגם בשם אם גרר הדבקות כשר, וא"צ להעביר עליו קולמוס ולקדשו כי נכתב כהלכתו בקדושת השם (וגראה מכאן דאם העביר קולמוס כשר ולא הוה מגומר ועיין ברע"א בתשובות סי' ע'), אלא שהאותיות לא היו כהלכתן וכשתקן האותיות הרי השם בקדושתו, עכ"ל. ולכאורה משמע דאם היה צריך לקדש השם היה מהני העברת קולמוס וכו"ר. ובגיטין (פ"ב אות י"ז) פסק כר"ח וכדברי חכמים דלא מהני הע"ק. וגראה דהרא"ש ס"ל דדין הלשמה הוא דצריך לכיין וע"י שמכוין חלה הקדושה. וזה ודאי אם נתכוין לכתוב השם ונדבקו האותיות חל ע"ז קדושה, דהרי דין אותיות דבוקות הוא פסול בס"ת ולא בכתיבת השם. אלא דלכתחילה צריך לקדש את תיבת השם, והיה הו"א דאם נפסל השם לס"ת לא חלה הקדושה מה שצריך לקדש, והיות ונפסל צריך לקדש פעם ב', ובזה כו"ע מודו דיכול להע"ק היות והשם נכתב לשם השם רק שחסר הקדושה שצריך לקדש ויכול להע"ק.

וכן גראה להסביר דברי הרדב"ז (ח"א סי' ע"ז) שכתב וז"ל: „ומ"מ מודה אני שאם כתב השם סתם בלא כוונה שאסור למוחק, מפני שכתובת האותיות מוליך אותם לקדושתם, דומי' דשוחט הזבחים סתם דאמרינן סכין מוליך אותם למה שהם וכו'. אם היה צריך לכתוב שם וכתבו

את התחתון ומאיר האותיות יותר, ולכך לא מקרי כותב בכתב העליון, ע"כ. ומדבריו משמע דדוקא ע"י שנמחק התחתון חל על העליון שם כתיבה, ונראה בבאיור דבריו דכתב הוא ע"י הדיו הניכר בקלף והפעולה היא ע"י הכתיבה. ואם האות ניכרת מחמת הכתב התחתון אין נקרא כותב אלא צובע התחתון דאין שום היכר בפעולת הכתיבה, לכן צריך לבוא לסברא דהתחתון נמחק והוא הכתיבה העליונה כתיבה על הקלף.

ונראה דבזה פליגי ר"י וחכמים אם הכתב העליון הוא מוחק התחתון והוא כתיבה חדשה, או דלא יכול לחול ע"ז שם כתיבה חדשה היות ולא ניכר שום דבר בכתיבה החדשה, דבשלמא אם כותב דיו ע"ג סיקרא הרי נמחק התחתון וניכר העליון שכתב כתיבה שלימה, אבל בדיו ע"ג דיו אין ניכר שעשה מעשה כתיבה דלא הוסיף שום דבר בכתיבתו, אבל הכתב התחתון לכו"ע נמחק דהרי הדיו העליון מכסהו (רק דלענין שבת אין נקרא מוחק היות וניכרת האות הקודמת ולא הועיל במחיקתו. ומצאתי סברא זו ב"שבת הלוי" להגר"ש ואזנר שליט"א בס"י). ולכן כתב התשב"ץ דלמ"ד כתב ע"ג כתב הוא נקרא מוחק התחתון וכ"ש למ"ד שאינו כתב א"כ אין כאן לגמרי שם דהרי התחתון נמחק והעליון לא נקרא כתב.

ונראה דתוס' לא ס"ל יסוד זה, דתוס' (בגיטין י"ט ע"א ובשבת ק"ד ע"ב) כתבו דלר"י אם אין הכתב העליון מוסיף לא הוא כתב העליון כתב. ולכאורה אם נאמר כהנוב"י דכל הדין של כתב ע"ג כתב הוא דהוא מחיקה לתחתון והוא כתב אין נפק"מ בין אם מוסיף או אין מוסיף (ולכאורה דברי הנוב"י הוא רק למ"ד כתב ע"ג כתב אינו כתב ודיו ע"ג סיקרא הוא כתב). ועיין בשפ"א עמ"ס שבת (ק"ד ע"ב) דכתב דלר"י הוא כתיבה כתב ע"ג כתב אפילו שאינו מוסיף ויש בזה גם ואנוהו דהוא כתיבה חדשה, רק שלחכמים לדברי ראב"י כתב, דהוא כתיבה רק שמוסיף על התחתון. א"כ הוא מחלוקת ר"י

המק"מ (בס"י ל"ב ס"ק ע"ז) מספר, מאמר מרדכי. ועי"ש בגה"ק (ס"ק כ"ה) שכתב דהתוספת בטלה לאות ולא מהני לעשותו רגל לשמה. ומלשון הפוסקים משמע ג"כ דלא ס"ל האי היתירא. ועיין בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סימן קי"ד) דנטה דאם מעבה האות לשמה נכשר. ונראה דפליגי בגדר כתב ע"ג כתב.

התשב"ץ (ח"א ס"י קכ"ז) כתב וז"ל: „קתני או שכתב האזכרות בזהב הרי אלו יגנוז, ובודאי דלא מהני בהו תיקון שאם תאמר יעביר עליהם דיו הא א"א מתרי טעמי, חדא דהוה מוחק את הכתב התחתון ואסור למחוק את השם, והכי אמרינן (בפרק המביא תניין י"ט ע"א) המעביר דיו ע"ג סיקרא ר"י ור"ל דאמרי תרווייהו חייב שתיים אחת משום מוחק ואחת משום כותב, וכ"ש למאי דאסיקנא התם דדוקא לענין שבת אמרי' דכתב עליון הוי כתב אבל לענין חתימת עדים לא סמכינן למימר דכ' עליון הוה כתב, וכ"ש לענין מחיקת השם דכ' תחתון הוי כתב ועליון לית לן דהוי כתב והוי מוחק את השם, ע"כ. ובגה"ק (כלל ד' ס"ק ד' ה') האריך בבאיור התשב"ץ והבין בדבריו דכתב עליון הוה מחיקה לכתב תחתון אבל העליון אינו כתב רק מוחק. ולכאורה לדבריו הדין של כתב ע"ג כתב הוא אם כתב העליון נחשב כתב או אינו כתב, דהרי לכו"ע הוה כאן מוחק השם. וצ"ב לדבריו במה נחלקו ר"י וחכמים בגדר כתב ע"ג כתב, דהרי לא ס"ל כמו שהסברנו לעיל (באות א') דשם ביארנו דכתב התחתון ודאי שנשאר כתב אפי' למ"ד כתב ע"ג כתב לא הוי כתב רק המחלוקת אם יכול לשפר את התחתון ואין זה בגדר מוחק השם.

ונראה לפי מה שכתב הנוב"י מה"ק (חאהע"ז י' פ"ה) וז"ל: „בד"ה באופן: כתב ע"ג כתב כיון שכתב התחתון הוא, שוב אין העליון מועיל כלום, ואף שדיו ע"ג סיקרא מהני משום שדיו ע"ג סיקרא מקרי ג"כ מוחק כתב התחתון וכו', וכיון שאזל כתב התחתון ממילא כתב העליון מקרי כתב. אבל דיו ע"ג דיו לא מקרי מוחק בשביל שהעליון משחיר טפי, אדרבה מצהיר הוא

להע"ק, היות ויש מעט ספק שמא לא קידש. ולמחוק ממש אסור, היות ושמא קידש ולא יכול למחוק. ב', דהוה דיו ע"ג דיו דאין מוחק צבע הכתב.

ולפי"ז יוצא בשם שנדלק אור בתוך אותיות השם ומוזהב את אותיות השם אסור לכבות, דאע"פ דאין זה כתב, אבל דין מי פירות יש ע"ז, וכמו דאסור לכתוב על כתב זהב, ה"ה אסור לכבות דהוה מוחק צבע הזהב.

ג.

בדין נפלה טיפת דיו על קוי האות

בפמ"ג מש"ז סי' ל"ב כתב וז"ל: „דע דבאה"ע (סי' קל"א סעיף ה') וב"ש (אות ה') דיו ע"ג דיו אין כתב עליון כלום ואין פוסל לכהונה כלל, כי דיו ע"ג דיו לאו כלום וכו'. אבל י"א שם דחוששין יע"ש, וא"כ כתב תפילין ונפל אח"כ על האות דיו שלא בכיוון וצורתה עליה, או העביר דיו שלא לשמה עליהם, באנו למחלוקת להר"מ כשר ולי"א פסול, עכ"ל. ומדברי הפמ"ג משמע דאם כתב סתם נפסל, היות ולא כתב לשמה, דכמו בנפלה ט"ד שלא בכיוונה נפסל למ"ד כתב ע"ג כתב הוה כתב, ה"ה בכתב סתם. ובאב"ג (חיו"ד סי' שע"ג) חלק וכתב דבכתב סתם אפילו נכתב ע"י קטן ג"כ כשר, רק אם כתב מפורש שלא לשמה נפסל לכו"ע דהעליון מבטל לתחתון (ע"ש באות ד').

ובנפלה ט"ד כתב באב"ג (אות י') דאפילו למ"ד דאין כתב ע"ג כתב, נפסל. דכל הדין דאין נפסל בכתב העליון היות והוא כתב, אבל בדיו שאינו כתב נפסל. ונראה דהפמ"ג ס"ל דכל הסברא דכתב ע"ג כתב לא הוה כתב, היות ואין ע"ז שום דין של כתב, ולכן הוא בטל לתחתון, א"כ כאן בנפלה דיו דאין ע"ז שם כתב מתבטל הדיו לכתב וגקרא כתב. ואין דומה לדין המבואר באו"ח (סי' ל"ב ס"ג) בורק

וחכמים לראב"י אם כתב על גבי כתב הוה כתיבה חדשה, או דהוה תוספת על התחתון וחסר באגוהו, ולתשב"ץ צ"ל דלכו"ע אין הכתב התחתון כתב דנמחק כמ"ל.

ולפי"ז בהעבה את הכתב וניכר הכתב החדש הוה כתב, דאין כותב על הדיו אלא על הקלף, דהרי כל החסרון בכתב ע"ג כתב דאין כותב על הקלף אלא על הדיו, אבל בכותב על הקלף לכו"ע הוה כתב, וכן כתב המהרש"ם המ"ל. אבל למ"ד דכתב ע"ג כתב אין העליון כלום רק מוסיף בתחתון, אין נפק"מ בין אם כותב על האות או מרחיב, כמבואר בגה"ק הג"ל.

והנה יסוד הג"ל קשה לומר דהנה התשב"ץ כתב שם וז"ל: „ואם נפשך לומר דבהעברת דיו ליכא למפסליה מטעם מחיקת השם, ותסתייע בזה מדאקש"י בפ' הגויקין וליעבר עליה קולמוס, ואיצטרכי לאוקמיה משום מגומר אלמא דדוקא מהאי טעמא, אבל מטעמא דמחיקה ליכא למפסלי, הא ליתא דשאני התם שהאזכרות לא נכתבו לשמן וכיון שלא נכתבו לשמן לא קדשי כלל וכיון דלא קדשי שרי במחיקה וכו', אין זה מוכרח מכאן משום דהתם אמר' דדיו ע"ג דיו פטור, ע"כ. והביא האב"ג (או"ח סי' ר"ד ס"ק ג') דהתשב"ץ ס"ל דכתב ע"ג כתב בטל לתחתון, דאם לא בטל לתחתון א"כ מדוע מותר להע"ק הרי הוא מוחק התחתון, ע"ש. ועוד דאם נאמר כפשטא, א"כ מדוע נפסל הס"ת, הרי יכול למחוק השמות, דהרי התיר להע"ק אע"פ דהוה מוחק השם.

ונראה דהנה במק"מ (סי' רע"ז ס"ק ז') כתב, דאם כתב השם בכתב שאינו מתקיים כגון במי פירות או על מידי דלא מתקיים כעלה ירק, יש איסור למחוק מדרבנן כבד"ק ס"ק ז' (וכמו ברשב"ץ), וכן הביא השד"ח דאסור למחוק מדרבנן. ונראה דלכן אסור להעביר דיו ע"ג הזהב דהוה מוחק צבע הזהב דהוה כמוחק כתב שאינו מתקיים דמוחק צבע הכתב. ולכן בגיטין (ג"ד) התיר להעביר דיו מב' סיבות: א', דאין זה מוחק, היות ומהתורה מותר לא היינו אוסרים

ונראה דלפי האב"נ המ"ל דבכתב בסתם על האות כשר, א"כ ה"ה בנתכונן להעביר קולמוס על השם וחשב שזה יהודה דכשר. ואין דומה למה שכתב שם באות ד' דאם כתב שלא לשמו דמבטל הלשמה. דשם כוונתו הוא בידע שכתוב כאן שם ורוצה לבטל השם מקדושתו וע"ז אמרינן אתי מעשה ומבטל מעשה. משא"כ בכתב לשם השם והעביר קולמוס לשם יהודה ולא נתכונן לעקור השם מקדושתו דכפי מה שביארתי בסי' א' דבס"ת אין דין לשמה בתיבות, וז"א שכתב לשם תיבה מסוימת דאין דין תיבה בס"ת, דהעיקר הוא כתיבה לשם ס"ת, א"כ בנתכונן להעביר קולמוס לשם יהודה לא חל ע"ז שם יהודה אלא דין סתם והיות והתחתון נכתב לשם השם מתבטל העליון לתחתון.

ואפילו בידע שהוא שם ורצה לעקור צריך עיון דמה שדימה האב"נ לגט נראה דיש מקום לחלק, דבשלמא בגט הלשמה הוא חלק מהגט, דחלות הגט נעשית ע"י כוונתו, והכוונה מונחת בגט, א"כ כמו שכוונתו עושה את חלות הגט ה"ה דיכול לבטלו, משא"כ בקדושת השם דאם נאמר דעיקר הלשמה הוא כוונה והקדושה באה מגבוה, א"כ אין לכותב שום מעשה חלות במעשה הקדושה, א"כ לא שייך לבטלו, אלא אפילו להסבירים דצריך לקדש ביארנו בסי' א' דעיקר הקדושה היא מגבוה דחל ש"ש על תיבת השם ולא שייך לבטל קדושה זו דלא נעשית ע"י הכותב ודו"ק.

ובמ"ב בבאה"ל המ"ל הביא דלכאורה אפי' בכתב ע"ג כתב שלא לשמה מהני להעביר קולמוס לשמה. ולכאורה לפי דבריו דין זה בגפלה טיפת דיו על השם לא יועיל דהרי לראב"י כתב ע"ג כתב הוה כתב, א"כ הכתב ה' הוה כתב לבטל הראשון, ולחכמים אסור להעביר קולמוס משום זה אלי ואנוהו (ולאב"נ דבטל לגמרי שם השם אפי' לר"ח לא יכול להע"ק, דהרי השם נתבטל ולא יכול להע"ק). ונראה דהיות וכתב ע"ג כתב הוא מחלוקת ודין זה אלי ואנוהו הוא מדרבנן (כמבואר בהרבה פוסקים), סמכינן מספיקא דרבנן שיכול להע"ק.

עפרות זהב שנפסל האות אע"פ שהאות ניכרת, דשם הפסול היות והאות נשתנתה מראה למראה זהב.

ונראה דזה כוונת המ"ב בבאה"ל (סי' ל"ב סי"ז, בד"ה ואינה ניכרת) וז"ל: „עיינ במ"ב ס"ק ס"ב לענין אם נפל על קווי האות ממש וניכר האות דכתבנו שם להקל בזה, אף דהפמ"ג (במ"ז בס"ק ט"ו) מצדד להחמיר בזה מטעם כתב ע"ג כתב. מלבד שהוא דוחק גדול אין להחמיר בזה אחרי שרוב הפוסקים מקילים אפילו בכתב ע"ג כתב ממש וכ"ש בזה הטפה דיו שנפלה מעצמה שאין שייך שם כתב עליו". ולכאורה זה כוונתו, היות ואין ע"ז שם כתב, הרי הוא מתבטל לתחתון לכ"ע, אפילו למ"ד כתב ע"ג כתב הוה כתב, ג"כ אין על הט"ד שם כתב, אלא הוא דיו שנפל על הכתב ומתבטל לכתב.

ובבאה"ל הנ"ל כתב דאפילו אם נאמר דנפסל מטעם כתב יש עצה, דז"ל: „ועוד נ"ל בזה עצה אחרת אפילו בכתב ע"ג כתב ממש והשני היה שלא לשמה דיעביר עוד קולמוס עליו לשמה וממ"נ מהני ולא מקרי שלא כסדרן לכאורה מאחר דמעט כתיבת הראשונה צורתו עליו" וכו', עכ"ל. ולכאורה דבריו צ"ב דהנה אם נאמר בגפלה ט"ד על האות ולמ"ד כעג"כ הוה כתב א"כ הכתב העליון הוא הכתב, והוה כתב זה שנעשה ע"י גפילת דיו ולא מהני להעביר עליו קולמוס ולקדשו, כמו שביארנו לעיל (אות א' ב') דאפילו למ"ד כעג"כ הוה כתב אין יכול להע"ק על כתב הנעשה ע"י ח"ת. ונראה דאם נסביר דכעג"כ מעלה את הכתב התחתון א"כ אין לגמרי לפסול בגפלה דיו דהדיו בטלה לאות. אלא אפילו לשיטה המבוארת באות ב' דהוה מוחק התחתון ונשאר רק כתב העליון ג"כ יש עצה זו דהוא ס"ל דכתב עליון ע"ג ח"ת הוה כתב. רק דלסברא זו צריך לחדש דהיות וצורת האות היה כסדרן אע"פ שהאות היא שלא כסדרן כשר ודו"ק (ומצאתי בספר „שבט הלוי" סי' להגר"ש ואזנר שליט"א שכתב סברא זו).

ד.

בדין זרק עפרות זהב

הזהב (ואין לחשוש שמא יבטל האות דזה לא פסיק רישא). ומה שהביא הבאה"ל (בסי' ל"ב סי"ז) דבגטף שעות אסור לגרור שמא יגרור מעט מהשם, י"ל דהאיסור היות ויש עצה ע"י שיחמם השעות ולא יצטרך לגרור מהשם, אבל כשאין עצה לכאורה יש היתר.

ובמהר"י אסאד (חיו"ד סי' ער"א) כתב דאסור לגרור העפרות זהב היות ונראה כמי זהב ומי זהב אסור לגרור, משום מוחק ה' לכן אסור לגרור העפרות זהב היות ונראה כמי זהב, ומי זהב אסור לגרור משום מוחק ה' לכן אסור בכיוון לשם השם גטה דלא הוה קדוש. ונראה סברתו דהיות ובוריקת העפ"ז לא כיון לשם כתיבת השם אלא ליפות האותיות (ונראה דעפ"ז הוא נקודות נקודות ואין כאן כתב), אין ע"ז שם כתב אלא יפוי, ויפוי מותר לגרור לשם תיקון, וכל האיסור כאן הוא משום מראית עין. וקשה דבהיה צריך לכתוב השם וגתכוין לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל דל"ת מותר למחוק, היות ולא כיוון לשם השם ולא חיישינן למראית עין. וכאן שנשאר שם השם שיהי' אסור משום מ"ע. ונראה דיש לחלק, דבשלמא בדין הש"ך דאין כאן לגמרי שם, א"כ כשמוחק ניכר שלא כיוון לקדש ולכן מוחקו, אבל בנד"ד דיש כאן שם רק שזרק עפ"ז בזה אין היכר אם זה עפרות זהב או מי זהב ודו"ק.

ולפי דברי המהר"א הג"ל נחא דבורק עפרות זהב נפסל הספר כמבואר ביו"ד (סי' רע"ו ס"ה) ובגטף שעות על האות פסק החו"ד בדה"ח דהספר כשר (ונחלקו בדין זה הפוסקים). ותמוה מה החילוק בין שעות לעפרות זהב דשניהם מכסים האות, ואין לחלק דשעות אינו כתב רק כיסוי, דגם עפ"ז אינו כתב. ונראה דבעפ"ז נפסל הספר משום מראית עין דאין ידוע דזה עפ"ז דשמא זה כתב הנכתב במי זהב, משא"כ בשעות ידידע דאין זה כתב אלא כיסוי אין לאסור משום מ"ע.

באו"ח (סי' ל"ב ס"ג) כתב המחבר: „אם זרק עפרות זהב על האותיות מעביר הזהב וישאר כתב התחתון וכשר אבל אם זרק הזהב על אות מאזכרות אין לו תקנה שאסור להעביר הזהב משום דהוי כמוחק את השם", ע"כ. ודבר זה צריך ביאור מצד איזה סיבה אסור לגרור הזהב. ובפמ"ג (סי' ל"ב במש"ז ס"ק ב') כתב וז"ל: „והנה מ"ש כאן כמוחק השם דמוחק ממש לא הוה דנשאר כ' תחתון ומשמע מכאן אפילו זרק זהב שלא בקדושה השם אסור למחוק, דלא כש"ך (יו"ד רע"ו י"ב) יע"ש וצ"ע". והביאו המ"ב בבאה"ל. והנה צ"ע מה ראיית הפמ"ג, דבשלמא דין הש"ך הוא בכתב השם שלא בקדושה לא חל ע"ז שם שם, לכן מותר למחוק, משא"כ בזרק עפרות זהב דמתבטל הכתב העליון לכתב התחתון, א"כ חל על העפרות זהב קדושה אפילו בלא כיוון לשם שם.

ונראה דראיית הפמ"ג הוא מדין זרק עפרות זהב, דבשלמא אם היה כותב במי זהב או שנפל מי זהב, היה הדין דבטל כתב העליון לכתב התחתון דשניהם סוג אחד של כתיבה, אבל בזרק עפרות זהב דהזהב הוא גוש והכתיבה שע"י גוש אינו מסוג הכתיבה שע"י דיו ואין בטל כתב העליון לתחתון, דהתחתון הוא כתיבה והעליון נעשה ע"י שהדביק האות, ולכן הביא הפמ"ג ראי' דלא כש"ך דהכתב העליון לא בטל לתחתון ואעפ"כ אסור לגרור, היות וגורר את השם, אע"פ שלא נכתב בקדושה, ודו"ק.

ובדעת קדושים" (סי' רע"ו ס"ק ד') כתב דאיסור לגרור הזהב, היות ויגרור מעט מהשם (וזה פסיק רישא). ולפי מה שאבאר בעז"ה בסימן ג' דאין איסור לגרור מעט מהשם לצורך תיקון, א"כ לכאורה אין מקום לאסור לגרור

סימן ג'

בדין מחיקה ע"נ לתקן

ובש"ג הקשה שם: „וא"ת אי מיירי שהדיו מוחק את השם פשיטא שיכול למחקו כיון שהוא מחוק. וי"ל דאעפ"כ אצטריך סד"א כי היכי דאשכחן מחמץ אחר מחמץ ומסרס אחר מסרס שחייב הכי נמי מוחק אחר מוחק לחייב קמ"ל, וא"ת ומניין שאינו כן, ועוד אם אינו כן למה צריך תנאי, וי"ל דטיפת דיו שנפלה על השם הוי דומיא דמטיל מום בבעל מום דאיתא בפ"ה דבכורות, הכי נמי האי דיו משוי ליה לשם מחוק, וכי היכי דהתם אם אי אפשר לרפאות הבכור בלא הקזת דם במקום שעושה אותו מום, ובעלמא שאינו בכה"ג מדאורייתא שרי להטיל מום בבעל מום ומדרבנן אסור והכא משום דאיכא פסידא שאם לא יקיוהו במקום שעושהו בעל מום ימות שרינן ליה להקיוו במקום שעושהו בעל מום, הכי נמי גבי דיו שנפל על השם אע"פ שהשם מחוק ומדאורייתא שרי למוחקו מדרבנן אסור, מיהו כשמכוין לתקנו אע"פ שמוחקו מדרבנן נמי שרי, כיון דאין דעתו אלא לתקן."

ובספר „בית דוד" (סי' ז') הבין בדברי הש"ג דכל ההיתר למחוק היות ואיסור מחיקה הוא מדרבנן, וכשרוצה לתקן אין איסור מחיקה, לפי"ז יהי' הדין בכתב הנטפל להשם בטעות יהי' מותר למחוק, היות וכל איסור מחיקת נטפל הוא רק מדרבנן, ולהש"ג איסור מחיקה מדרבנן הותר לצורך תיקון השם. והאריך לתקשות על הש"ג בלשון קשה דאין דומה למחמץ אחר מחמץ דכל שלא גלמד מפסוק אין איסור ואין לנו לבדות איסורים מעצמינו. ודבריו שם תמוהים מיניה וביה, דהרי מחמץ אחר מחמץ אין פסוק לאסור אלא דזה גזירת חז"ל, א"כ הש"ג למד מהמסכת סופרים דרך לתקן באותו שם מותר, אבל למחוק אסור ואיסור מחיקה זו היא מדרבנן, כמשי"ת.

א.

בנפלה טיפת דיו על השם

במסכת סופרים (פ"ה ה"ו ה"ז): „המוחק אות אחת מן השם עובר בל"ת, א"ר שמעון לכך נאמר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשו כן לה' וגו' אבל הדיו שנטפה ע"ג הכתב מותר למוחקו שלא היתה כוונתו אלא לתקן." ובש"ג במסכת שבוועות הביא המ"ס ומכח זה כתב וז"ל: „ונראה דאפי' עושה מעשה אלא שמכוין לתקן שפיר דמי כדאיתא בהלכות סופרים וכן משמע בהגהות מימי' וכו', אבל דיו שנפל על הכתב מותר למוחקו שלא היתה כוונתו אלא לתקן, ע"כ. הרי דאע"פ שהוא מוחק שם השם להדיא אפ"ה שרי כיון דכוונתו לתקן." וב„משאת בנימין" (סי' ג"ז) הקשה ע"ד הש"ג דמניין דלמחוק ע"מ לתקן מותר שמא דוקא בנפלה ט"ד שכבר נמחק ואין מוחק אחר מוחק לכן מהני תיקון, אבל כשמגולה מניין דמותר לגרור לשם תיקון. ונראה דגם הש"ג יודה דכשהשם מגולה יש איסור מחיקה וכל היתרו הוא דוקא בנפלה ט"ד וגם זה דוקא לצורך תיקון. דהש"ג ס"ל דבשם יש ב' איסורים שמוחק, א' שמאבד הקדושה וזה דוקא דרך השחתה, ב' מדין איבוד שמו וזה אסור אפילו דרך תיקון, ובטיפת דיו כשנפל על השם מהני תיקון אע"פ דמאבד קדושת האותיות שמתחת לט"ד, מהני תיקון היות ואין דרך השחתה. ולפי"ז בשם שלא במקומו ונפלה עליו ט"ד אסור למוחקו להציל הס"ת כמש"כ שם בש"ג דאפשר שיהיה חילוק בין היכא לתקן אותו השם עצמו שמוחק ובין היכא שמוחק כדי לתקן הס"ת, ז"א בנפלה בשם שכתב שלא במקומו דגורר לתקן הס"ת ולא כותב במקום שם דאסור, היות ומאבד אותיות שנתקדשו בקדושת השם.

מ"ש במסכת סופרים, ובסוף הלכות כתב וז"ל : בשם אם דיבק האותיות מסלק אותה יריעה שא"א לתקן. ודוקא דיו שנטפה על השם כההיא דמ"ס ודלא כפי"ר שמתיר כמו כן להפריד האותיות של שם ואין הגדון דומה לראיה (ז"א מה שהתיר במ"ס לגרור הובא בס"ג), דהא כבר נתקדש השם כשנטפה עליה דיו ומצוה היא לתקנו, אבל הכא בפסול נעשה מתחילתו ולא מן השם הוא זה, עכ"ל. וכתב הב"י דיכול לגרור דכדאי הר"י והרא"ש לסמוך עליהם.

ודברי המרדכי דחילק בין שם שנכתב כהלכתו ונטף דיו דמהני גרירה בין שם שנפסל מתחילתו דלא מהני גרירה צריכינן ביאור. דממ"נ צריך להיות מותר לגרור דאם שם זה פסול ע"י הנגיעה א"כ ודאי דמותר לגרור, דהרי אין ע"ז שם שם, ואם לא נפסל א"כ מדוע שלא יהיה מהני גרירה.

ונראה דהמרדכי פליג על ר"י דס"ל דכל הדין של המ"ס הוא דוקא בנפלה ט"ד שאין על הט"ד קדושה דהרי לא נכתב לשם שם, אבל אם הנגיעה היתה ע"י כתיבה א"כ כשגורר גורר בשם עצמו וזה אסור ודו"ק. והחולקים ס"ל דגם בנפלה ט"ד חל קדושה על הדין מדין נטפל רק שלצורך תיקון מהני, היות ואין זה דרך השחתה ה"ה בנגיעה ע"י כתיבה מהני גרירה דאין גורר דרך השחתה.

ובגוב"י תנינא (סי' קס"ט) כתב דאיסור מחיקה של מקצת השם הוא מדין נטפל דלא שייך לאסור מצד איבוד שם השם, דהרי שם השם קיים, רק שאסור מכה קידשו השם. וכתב שם דאם יש חור או דנדבק אחר הכתיבה אסור לגרור, היות וזה תלוי בב' חרוצי הב"י בדין מוק"ג ולחד תירוצי א"צ לגרור, שוב אסור לגרור, כמו שאסור לגרור נטפל להשם, ע"ש בדבריו.

והמהר"ל הו"ד בספר, חנוך בית יהודה (סי' ע"ה) כתב דאין לאסור לגרור מעט מהשם מדין נטפל דהרי נשאר השם שלם, ומדין נתיצת אבן מהמזבח לא שייך לאסור דבמזבח גם אין איסור בנטל משחו מן האבן, דהאיסור הוא רק ליטול

וכ"ז בא לו היות ולמד דהש"ג סובר דיש איסור למחוק שם מחוק, וזה באמת תימה, דמדוע שיהיה אסור למחוק, הרי כבר נמחק השם, ואין דומה לבכור דאסרו להטיל מום, היות ויש בו עוד מקדושת בכור ובבכור אסור להטיל מום לכן אסור מדרבנן אפילו בבכור בעל מום, אבל בשם שנמחק מה"ת לאסור דהרי הוא כבר מחוק. ולהמ"ל נחא, דבאמת יש ב' איסורים, א' מדין איבוד שמו; ב' מדין איבוד קדושת אותיות השם, וכשנפלה טיפת דיו על השם נמחק קריאת שם השם אבל קדושת האותיות נשארו דקוי האות קדושים, דלו יצוייר אם יחקק יתגלה קדושת האותיות. וע"מ לתקן אין איסור של השחתה, ואפילו בנפלה ט"ד על שם שלא במקומו יהיה מותר למחוק לגמרי, היות ואין זה דרך השחתה רק דבזה ס"ל להש"ג דיש איסור מדרבנן דאסרו חכמים לבטל קדושת האותיות רק לצורך השם. וזה כוונתו דהוא אסור מדרבנן הכוונה בע"מ לתקן יש איסור דרבנן וחכמים התירו במתקן לצורך השם, היות ואין עושה דרך השחתה.

וברדב"ז (ח"א סי' ע"ז) כתב דמחיקת השם שלא דרך השחתה אין איסור ולתקן בשם עצמו אין איסור ודבריו צ"ב מה החילוק בין מתקן בשם עצמו דלא אמרינן שישלך היריעה וכשאין מתקן בשם אלא בס"ת אמרינן דעובר היות ויכול לסלק היריעה (ועיין בשו"ת הרמ"א סי' ק' ס"ק י' דמבואר דכל האיסור הוא רק בדרך השחתה).

ב.

בדין נדבקה את לאות בהשם

כתב המחבר (ביו"ד סי' רע"ו סי"א) : „נדבקה את לחברתה באותיות השם יש לגרדו", ומקור דין זה הביא ב"י ממרדכי ותשובות הרא"ש וז"ל הב"י : „אומר ר"י שאם הדביק את של שם יכול למחוק אע"פ דאזהרה למחוק שם מלא תעשון כן, הא תיקון הוא ושרי, וראיה

אין בו איסור מצד עצמו אלא מתוצאה של עשיה זו נעשה איסור, והמעשה הוא סיוע לאיסור, שבלי המעשה לא יחול האיסור. וזה החילוק בין נתוק נגע למחיקת שם השם. שבניתוק הנגע עצם הניתוק הוא האיסור, דאסור להוריד סימני טומאה, אבל באיבוד שם השם אין האיסור למחוק האותיות מצד עצמן, אלא האיסור לאבד קריאת שם השם, ומחיקת האותיות הוא אמצעי לעשות האיסור של איבוד קריאת שם השם. ולא שייך ע"ז איסור של חצי שיעור, דכמו לקיחת הסכין לגרור לא הוה איסור מדין חצי שיעור, אע"פ שבלי הסכין לא יכול לגרור, דאין זה מעשה באיסור, ה"ה בגרירת חלק מאותיות השם אין זה פעולה בקריאת השם, ואין איסור של חצי שיעור.

והנה כ"ז הוא דוקא לענין האיסור של איבוד שם השם שאיסורו לאבד קריאת שם השם, אבל מחיקה דרך השחתה שהאיסור הוא באותיות דאסור להשחיתם שייך לאסור מדין חצי שיעור. ולפי זה יובנו דברי הרמ"ע דאסר מדין חצי שיעור אע"פ דהוה דרך תיקון, היות ושם יש עצה אחרת ע"י גרירת הרגל שוב אסור לגרור חלק מאותיות השם דהוה דרך השחתה. אבל כשנפסל השם לס"ת ע"י נגיעה שוב הוה הגרירה תיקון ואין זה דרך השחתה. ואין לאסור משום חצי שיעור. ועיין ב, מאיר נתיבים" (עמ' מ"ה) ובב"ש (ס" קל"ב) דהתירו לגרור בין נדבק קודם הכתיבה בין נדבק אחר הכתיבה והסברא הוא כמ"ל, היות וזה דרך תיקון אין שום איסור וכן מבואר בשו"ת רע"א תינא סי' י"ד.

ולחמ"ל נחא דברי הש"ך שהתיר ליטול דיו מהשם שיתמחר להתביש אע"פ שקידשו השם, היות וכל האיסור הוא מדין חצי שיעור, היות וקירב מחיקתו, ובנד"ד לא עשה שום מעשה קירוב, דהרי תמיד אם ימחק התחתון ממילא יתבטל העליון, א"כ אין לזה שום מעשה קירוב, ודו"ק. ולחמ"ב והט"ז שיבואר לקמן דהאיסור של נטפלין הוא מדין כינוי, צריך לומר דהאיסור לגרור מעט מהשם או מדין אכחשי מצוה או מדין חצי שיעור.

אבן מהמזבח. וביאר דהאיסור הוא מצד אכחשי מצוה, וכל שהוא לתיקון האות לא הוה אכחשי מצוה, ע"ש באריכות. ויש לכאורה ראייה לדבריו מדברי הש"ך (סי' רע"ד ס"ק ד') דהתיר ליטול הדיו מהשם שיתמחר להתביש ואין בזה משום אכחשי מצוה, ואם כנוב"י דהאיסור לגרור מעט משם השם הוא מדין נטפל, יש לאסור ליטול מהדיו מדין נטפל. ועיין בבני"ו (סי' רע"ד סעיף ה') דחלק על הש"ך ואסר ליטול הדיו. ולכאורה ס"ל כהנוב"י.

והרמ"ע מפאנו (סי' ל"ו) ועה"ג (סי' צ"ה) כתבו דהא דאסור למחוק מעט מהשם הוא מדין חצי שיעור שאסור מה"ת, ובב"ש (סי' קל"ב) כתב דכל הפוסקים לא נחתו לאיסור זה והסביר לפי השאג"א (סי' פ"א) דהיות והאיסור הוא בנקודה אחת ולא צריך לצירוף מה שמחק מקודם, דהא אף אם איש אחר ימחק הנשאר יתחייב, דהא קלל צורת האות משם שלם, ומש"ה לא שייך בזה חזי לאיצטרופי ואין בזה איסור תורה.

ובגה"ק (סי' רע"ו ס"ק כ"א) הביא ראייה לדברי הרמ"ע משבת (צ"ד ע"ב) בגי' שערות לבן בנגע ותלש אחת ר"נ מחייב דאהני מעשיו, דאי ניטל אידך ניתק סימן טומאה, ר"ש פוטר דהשתא מיהא עדיין יש סימן טומאה, וכמו דהתם הקפידא הוא שלא לקלקל הסימן, הכי נמי הקפידא הוא לקלקל קדושת השם, דלר"נ הוי מקלקל הסימן בהך שיעור ומחייב מלקות, ור"ש דפוטר וק"ל כן היינו רק ממלקות, אבל איסורא איכא, וכ"פ הרמב"ם. ולכאורה זה מדין חצי שיעור, וה"נ כאן בגרירת מקצת האות אהני מעשיו שאם יתמחק הנשאר נמחק לגמרי ע"י מה שזה מחק ועשאו דק, ע"ש שהאריך בדין הרמ"ע.

ויש מקום לחלוק על סברתו דזה ודאי להוסיף דיו בהשם אין איסור, אע"פ שמקרב את מחיקתו, היות ואם יוסיף עד שיתבטל צורת אות הוה מוחק את השם ואין אסור מדין חצי שיעור. ונראה דיש ב' סוגי איסור: א' איסור על עשיה שעצם המעשה אסור לעשות; ב', דעצם המעשה

ג.

בנדבק רגל הה"א בשם

כתב הרמ"א ביו"ד (סי' רע"ו סי"א): „ה' של שם שכרעה נוגעת בגנה, אם נוגע ממש עד שנראית כח' מותר למחוק או לגרד ולתקנה, אבל אם נוגע רק מעט יש לספק בדבר אם מותר", ע"כ. ומקור דין זה הוא מרי"א המובא בב"י, ועי"ש בלשונו שכתב דהאיסור היות וכל העולם קוראין אותה ה"א.

ולכאורה כל איסורו הוא מצד דכל העולם קורין אותה ה"א, והנה סברא זו היא רק לשיטת המהרי"ק המובאת בב"י אה"ע דה"א שנדבק הרגל הוא אות ה"א לענין גט. דלאסור משום מראית עין לא מסתבר, דהרי אפילו כתב שם במקומו, רק שנתכוין לכתוב יהודה מותר למחוק ולא חיישינן למ"ע, כש"כ איפה שאין כתב רק שנקרא שם ע"י סימן שאין איסור משום מ"ע. רק דלמהרי"ק דזו אות ה"א, לכאורה יש מקום לאסור היות ויש כאן כתב שם השם. וזה אינו דהיות ובס"ת נפסל שאר כתב, א"כ לא רצה לכתוב כאן כתב סתם רק כתב אשורית, ולענין כתב אשורית הרי זה כאין כאן אות ה"א, רק סימן של אות ודו"ק (רק שלענין גט לא מקפיד דוקא אשורית, ואם יצא לו אות כזו גם מסכים שיהיה כתוב כן).

וברמ"ע מפאנו (סי' ל"ו) כתב וז"ל: „אבל אם נכתבו האזכרות כהוגן ואח"כ נפסלו בדיבוק הדיו מן הרגל לגג שהוא דיבוק האות בעצמה אחרי שכבר נקרא שם ה"א עליה, בכל אופן שיהיה אין לנו אלא דברי הרי"א הובאו ב"בית יוסף" שאמר יגנוז „כי חויבנו להזהר מאד באותיות השם מנגוע בקצהו".

וסברא זו לחלק בין תחילת הכתיבה לאחר הכתיבה צ"ב, דכמו דלפני הכתיבה אין נקרא אות ה"א היות והרגל אינה מופרדת מהגג, ה"ה בנדבק אחר הכתיבה נתבטל מהרגל שם רגל, היות ואינו מופרד, ונראה לפי מה שהסברנו לעיל דאיסור מחיקת השם הוא מצד ב' סיבות:

א' מדין איבוד שמו וזה רק בשכתוב שם השם ומגולה דאסור אפילו לתקן; ב', מצד איבוד הקדושה, ואיסור זה הוא רק בדרך השחתה, אבל כשעושה ע"מ לתקן אין איסור. וס"ל להרי"א דזה דוקא שלא ניכר שהיה כאן שם, ולאסור מכח שיש תחת הט"ד שם השם, לא אסרינן היות ועושה ע"מ לתקן. אבל כשניכר שם השם אסור לאבד הקדושה משום דנראה משחית קדושת השם, דהרי בשם זה יש קדושה דלא נתבטל קדושתו, וגם נקרא כאן כפי כל העולם שם השם. ונהי שלענין מחיקת השם אין כאן איסור, היות ועושה ע"מ לתקן, אבל משום מראית עין שמבטל קדושת השם החמירו. ואין דומה לנתכוין יהודה וכתב השם דמותר למחוק, היות ואין ע"ז לגמרי קדושה לא אסרינן משום מ"ע, משא"כ בנד"ד דיש ע"ז קדושת השם וגם ניכר השם, אסרינן משום מ"ע ודו"ק.

ד.

בנדבק הה"א בשם אחר הכתיבה, אם מותר לגרור הנגיעה

בנדבק הה"א כחוט השערה אחר הכתיבה, כתב המ"ב בבאה"ל (סי' ל"ב סי"ח) ד"ה רגלי הה"א: „ובמקום הדחק ואין תקנה במחיקת האות כגון שכתב שם הקדוש אח"ז, ובידוע שנעשה נגיעה דקה זה אחר שנגמר האות בהכשר, אפשר דיש לצרף לזה דעת הסמ"ק המובא בטור בדין גפלה ט"ד ע"ש, דסובר להקל בזה ע"י גרירה וצ"ע", ע"כ. ובשו"ת ב"ש (יו"ד ח"ב סי' קמ"א) כתב דאין לצרף דעת הסמ"ק אחר שפסק הב"י בשו"ע כדעת החולקים וגם בנדבק הה"א בדקות גטו הפוסקים דאין זו צורת האות והתירו לגרור בשם שנדבק הה"א בתחילה בדיבוק מעט, ה"ה הרדב"ז (סי' תקצ"ו) והמהר"ל הובאה תשובתו בספר „חנוך בית יהודה" (סי' ע"ה) וברמ"ע מפאנו הנז"ל, וכן בקה"ס ובב"ש הנז"ל, ע"כ קשה להקל מכח ס"ס.

ט"ד על קוי האות ואיכדה צורתה לא נתבטל מקוי האות שם קוי האות, רק שנתבטל צורתו, וגילוי הצורה ע"י ח"ת ג"כ נפסל (ואין זה כשעוה המכסה האות, היות והביטול בא מחמת שנתקלקלה האות בעצמה), ובה"א שנדבק הרגל לגג אחר הכתיבה מהני גרירה, היות וקוי האות נכתבו כתיקונם וכבר היה ע"ז שם רגל ומהני גרירה. ומדין ביטול צורה אין לפסול, דהרי תינוק קורא לאות זו ה"א, א"כ לא נתבטל צורתה, דכל הדין הנז"ל דאין לזו צורת ה"א הוא בגלל שאין לו רגל מופרדת, אבל כאן שיש לו רגל מופרדת רק שמכוסה, מהני חקיקה היות וצורת אות הנקראת ה"א נשארה.

ולפי הנ"ל היה נ"ל בשם שנדבק אחר הכתיבה וניכר שזה רק דבוק, היות והדבוק הוא חלש מהכתב דמותר לגרור, דהנוב"י התיר אות שהיתה דבוקה לאות אחרת והדיו היה חלש דזה הדיו נקרא מוק"ג, היות וניכר שזה אינו מחלק האות, א"כ ה"ה בנד"ד דכל הדין שנדבק נפסל היות והרגל צריכה להיות מופרדת, א"כ אם ניכר שאין זה מחלק האות שוב הוה הרגל מופרדת, ועיין באהש"ת (ח"א סי' ר') שהארכתי בדין הנוב"י והבאתי דהאב"ב (בחאו"ח סי' י"ב ס"ק ג' ד') חלק על הנוב"י בתרתי: א' דמוק"ג צריך להיות גויל ממש; ב' דהוה נדבוק האותיות והוה אות אחת, א"כ בנד"ד לכאורה ג"כ יפסל. ושמא דוקא אם געשה בתחילת הכתיבה הוה נדבק, היות ולא היה ע"ז שם רגל, אבל שנכתב בכשרות והיה ע"ז שם רגל לא מתבטל שם רגל מופרדת ע"י הדיו, היות וניכר דזה ט"ד, ובפרט שב, בנין ציון" הסכים לרדב"ז דמהני גרירה בנדבק אחר הכתיבה.

והנפק"מ בין מה שביארנו דברי הרדב"ז ל, בנין ציון" והבאה"ל שהתירו מכת הסמ"ק, הוא באם כתב ה"א וכבר גמר רגל הה"א, רק שלא הגביה הקולמוס ונדבק הרגל כחוט השערה, דלסמ"ק מהני גרירה יועיל גם בנידון זה. ולפי ביאורנו לא יועיל, היות ועוד לא היה ע"ז שם רגל הה"א, דכ"ז שלא הגביה הקולמוס

וברדב"ז (סי' תקצ"ו) כתב וז"ל: „הילכך אם נתברר שהאות נכתבה כתקנה ואח"כ נפסלה, כגון שנתפשט הדיו ונדבק, א"ב כגון כשבא לעשות התג שעל גג הה"א נמשך למטה וחיבר רגל הה"א עם גגה, בזה רואה אני לסמוך על האומרים שמפריד הרגל מהגג כל שהוא ואין זה ח"ת כיון שהאות נכתבה כתקנה בהכשר כאשר כתבו בעלי סברא זו, וזה יותר טוב ממה שיגרור כל רגל הה"א שנכתב בהכשר וכו", ע"כ. ולכאורה כוונתו לסמ"ק שמתיר לגרור אחר הכתיבה. ועיין ב, בנין ציון" (מבעל „ערוך לגר") סי' צ"ד שכתב דהרדב"ז לא ס"ל כסמ"ק, דבספק מתי נדבק התיר לגרור אע"פ דלסמ"ק הוה חשש מוחק השם, רק דמצרף הסמ"ק לס"ס.

ונראה דהרדב"ז התיר לא מכת הסמ"ק אלא מסברתו. דהנה ב, אהלה של תורה" (ח"א סי' א') הארכנו בביאור דברי הסמ"ק, דמתיר לגרור, היות והאות נעשה ע"י כתיבה, והט"ד הוה כשעוה המכסה את האות דלכו"ע מותר להסירה, וביארנו שם דהרא"ש מודה לסמ"ק באות שאין לה ג' דפנות (רק שבב' דפנות הפסול משום מ"ע) וביש לה ג' דפנות הפסול הוא משום דהחלל הוא חלק מהאות וע"י נפילת הדיו נתקלקל צורת האות, ע"ש.

לפי"ז בנד"ד יש מקום לומר דהרא"ש מודה לסמ"ק דמהני גרירה, דבה"א שנדבק הרגל לגג יש ב' פסולים: א' דחסר החלל בין הרגל לגג; ב' דהרגל אין לה דין רגל היות ואינה מופרדת. ולגרור את הרגל מהני לפסול הא, היות וח"ת הוא רק על כתב, דהכתב לא נכשר ע"י ח"ת, אבל חלל יכול לעשות ע"י ח"ת, רק שלפסול הב' לא מהני ע"י גרירה, היות והרגל נעשית ע"י ח"ת.

ובנכתב הרגל בכשרות והיה לזה כבר שם רגל ונדבק אח"כ, לסמ"ק מהני גרירה, היות והרגל נכתבה כדיו, אלא אפילו לרא"ש יש מקום לומר דמהני גרירה דדוקא שנשתנה צורת האות לא מהני גרירה, דבאות יש שני מושגים: א) קוי האות; ב) צורת האות. ובנפילת

בספרו „אור חדש“ וז"ל: „הכתיבה ע"פ ספר ב"ש, והיה מזהיר שהלמ"ד לא יהי למטה כמו כ"ף רק מעט כפוף, כמ"ש וזנבה יהי כפוף, ואם כתבו כמו כ"ף היה פוסל, והשיגין שמשגין בתמונות וכן הצדי"ק כפופין ועקומין לאחוריו היה פוסל, והוי עובדא דהביא לפניו חתנו הרב המנוח מ' משה זצ"ל פרשיותיו כתובין בשי"גין וצדי"ק כנז"ל והתכו בעצמו. והיה אומר דגמירא ליה דבא טעות בכתב יד על ידי תלמידי ה, צבי שבור" שהעתיקו כן בתוך כתב יד האריז"ל, עכ"ל. והביא שם דהגר"ח מוואלוז'ין עלה לס"ת שהיה צדי"ק יו"ד הפוכה, ולכאורה להגר"א הצדי"ק פסולה והוי ס"ת פסול.

ויצא לפי"ז לחדש לפי המבואר במגילה דספרים נכתבים בכל לשון, והיות וכתב ועליש המנהג דבצדי"ק כותב יו"ד הפוכה הוה כתב זה כתב לענין ס"ת, ולדבריו לכאורה גם בנדבק רגל הה"א בדקות כשר לס"ת לכתחילה, דהרי הוה כתב לענין גט (ולחולקים דס"ל דאינו גט, ה"ה בכל שינוי בכתב אשורי). ובמהרי"ק (שורש צ"ח אות ג') מבואר דה"א שנדבקה רגלה כחוט השערה פסול לס"ת, וכן מבואר ברמ"ע מפאנו (סי' ל"ו) דבס"ת פסל מהרי"ק ורק בגט מכשיר. ובבאה"ל התיר רק מכח ס"ס אבל לכתחילה לקרוא בספר זה אין היתר. וצריך ביאור מה החילוק בין גט לס"ת.

ונראה לחלק לפי המבואר בב"י באה"ע (סי' קכ"ו) וז"ל: „ושמעתי שיש מגמגמים על גט הכתוב בכתב פרויניצאל משום דלא מקרי כתב וכו', דלא דמי לכתב אשורי והוא עצמו אינו קרוי כתב אלא שבדו ההדיטות מלבם לכו"ע אין כותבין הגט בו ואם כתבו הגט פסול, ואינו מחזור בעיני, דהא כיון שנהגו לכתוב בכתב פרויניצאל כותבין ושטרות וספרים ודאי מכתב העכו"ם שגם הם כתבים הסכמיים, ע"כ.

ולפי"ז החילוק בין גט לס"ת, דבס"ת אם יכתוב בכתב המקובל ואח"כ יתבטל כתב זה, לכאורה יתבטל מזה שם ס"ת היות ונתבטל כתב זה. דהרי כתב זה אינו כתב בעצם כמו כתב אשורי או שבעים לשון, דהלשון הוא מצד

לא נגמרה האות כמבואר בשו"ע או"ח (סי' ל"ב סט"ז).

ה.

בדין ה"א שנדבק רגלה כחוט השערה בס"ת

בבאה"ל (סי' ל"ב סי"ח ד"ה רגלי הה"א) כתב וז"ל: „ואמנם אם נמצא כן בס"ת שרגל הה"א והקו"ף נגע למעלה ותינוק דלא חכים ולא טיפש קוראה כתיקונה, ג"ל דאין להוציא אחרת עבור זה, דבאמת בדין זה יש פלוגתא דרבוותא למעיין בב"ר (אה"ע בס"י קכ"ה) והרא"י מדמכשרינן לזה במקום עיגון ע"ש, א"כ לענין להוציא אחרת יש לצרף לזה דעת הרמב"ם לקרות בס"ת פסולה והוי ס"ס וכו' ודע עוד דהגר"א בביאורו מסכים לשיטת המרדכי [וכ"ש של הקו"ף כדמוכח למעיין בן] איננו רק למצוה במקום דמנהג הסופרים לעשות החי"ת בחטוטרת וא"כ יש היכר יפה בין חי"ת לה"א, עכ"ל.

ומדבריו משמע דכל היתרו היות ובגט מכשרינן נחתנינן לסברא דה"א כזו כשרה והמעין בב"י (באה"ע סי' קכ"ו) יראה דנסתמך על המהרי"ק (בשורש ע"א). ובמהרי"ק כתב דנהי דלס"ת פסול יש מקום להתיר בגט, היות וגט נכתב בכל לשון, וכן ביאר דבריו הרמ"ע מפאנו (סי' ל"ו), (וכן אפשר להסביר דברי התשב"ץ ח"ב סי' פ"ג), א"כ אין לנו ראי' להתיר בה"א שנדבק רגלה לענין ס"ת. ומאחר שביארנו דהרבה פוסקים ס"ל דיותר לגרור הה"א של שם שנדבק כחוט השערה, א"כ לכאורה קשה לעשות ס"ס. ושמא יש לחלק בין גרירת רגל של שם לענין להוציא ס"ת. ובמג"א (סי' ל"ו סק"ב) משמע דצריך להוציא ס"ת אחר וכן כתב שם בפמ"ג.

וראיתי בספר „מצוות היום“ להגר"מ שטרנבוך שליט"א, שהאריך לחלק בין ס"ת לתו"מ, דהביא שם מתלמיד הגר"א הגאון ר' שמואל מלצן זצ"ל

כמבואר בהקומץ רבה (כ"ט ע"ב) דתליית הרגל הוא לרמוז לבעל תשובה שיכול להכנס דרך פתח זה, ובודאי בלוחות נכתב עם כל הרמזים ואעפ"כ פסק הגר"א (בס"ל ל"ב ס"ק נ"ב) והביאו הבאה"ל הנ"ל דה"א שנדבק כחוט השערה כשר, חזינן דס"ל דלא כל מה שהיה בלוחות הוא לעיכובא, א"כ כש"כ דצדי"ק ביו"ד הפוכה הוא רק למצוה לא לעיכובא (ובב"ש פסל ה"א שנדבק רגלה, חזינן דמש"כ הגר"א לכתוב לפי הב"ש הוא רק לכתחילה).

ונראה דמה שפסל הגר"א התפילין הוא משום למיגדר מילתא, היות וחשד לסופר שכתב עפ"י ספרי קבלה, והוא ס"ל דשלטו ידי זרים בספרים הללו לכן פסל, ובחזו"א הלכות ס"ת (סימן קס"ב ס"ק ו') הביא דעיקר המנהג בצ' הפוך ע"פ המקובלים הותחל ע"פ האר"י ז"ל כאשר פשטה חכמת הנסתר על פיו זצ"ל וכמבואר בלשון החת"ס, משמע דהם ס"ל דזה הוא מקבלת האר"י, א"כ יכול להיות דגם הגר"א יודה דמצד הדין כשר.

עצמו לא מצד הסכמה שקיבלו עליהם, דאפילו אם יפסיקו לכתוב בלשון זה ישאר ע"ז שם כתב, א"כ לא שייך להתיר לכתוב ס"ת בכל לשון דהרי צריך שיהיה לזה שם ס"ת לדורות ואם יכול להתבטל לא שייך לומר דזה כתב לס"ת. אבל בגט וקנין דאין צריך שישאר לאחר הגירושין או הקנין, דהגט פעולתו על שעת הגירושין, והשטר פעולתו על שעת המכירה, ואם בשעת הגירושין או הקנין יש לזה שם כתב, חל על הגט שם גט או שטר, משא"כ בס"ת צריך שיהיה לזה שם כתב לכל הדורות ודו"ק.

ונראה דגם הגר"א ס"ל דצדי"ק ביו"ד הפוכה כשר (דכבר הצדיקו את הצדי"ק כל הפוסקים, ומש"כ בב"ש דפסול עיין ב, גדולי הקדש" בכוללים כלל ט"ו על אות צ' שהאריך בראיות דכשר והסביר כוונת הב"ש), דקשה לומר דהגר"א פוסל מדינא דס"ל היות וכך נתקבל צורת האות, היות ובלוחות היו"ד היתה ישרה והיה לעיכובא, דלפי"ז ה' שנדבק הרגל בגט צריך לפסול, דזה ודאי בלוחות היה מופרד

סימן ד'

בגדר נטפל לה'

נכתב השם, ע"כ. ולכאורה כוונתו דהיות והוא נטפל להשם הוה קדוש וכל הסיבה דלפניו נמחק היות ולא היה כתוב שם. ולכאורה בכתב השם ואח"כ כתב הנטפל לפניו אסור למחוק היות וקידשו השם. וה"ה בכתב הנטפל לאחריו ואח"כ כתב השם יהיה מותר למחוק. וז"א דהרמב"ם (בפ"ו מיסע"ת) פסק כל הנטפל לשם מלפניו מותר למחוק וכל הנטפל לשם מאחריו אינם נמחקים, ולא חילק מתי כתב הנטפל וכן בשו"ע (יו"ד סי' רע"ו ס"ט) פסק כן ולא חילק. ונראה דדין קידשו השם הוא מדרבנן כמבואר בפוסקים והיות ורגילות לכתוב השם כסדרם לכן גזרו לאסור הנטפל לאחריו, אבל בשלפניו לא גזרו.

א.

בדין קדושת הנטפלין

בגמ' שבועות (דף ל"ה ע"ב): „ת"ר כל הטפל לשם בין מלפניו ובין מלאחריו ה"ז נמחק, לפניו כיצד לה' וכו' לאחריו כיצד אלקינו ג'ו נמחק וכו' אחרים אומרים לאחריו אינו נמחק שכבר קדשו השם, אמר ר"ה הלכה כאחרים."

ובסברת האיסור לגרור הנטפל מבואר בריטב"א דכתב: „והלכתא כאחרים בלפניו אפילו אחרים מודו שהוא נמחק, ואין לומר כיון שנכתב השם קדושתו שמים לשלפניו דלא מיקרי קדושתו שמים אלא בשקדושתו בשעת כתיבה שכבר היה

דמותר לגרור היות וכל הדין שאסור למחוק נטפלין הוא היות והשם מקדשם וכאן שחסר ה"ו"ד אין כאן שם ולא נתקדש הנטפל. ועוד היות ומוחק ע"מ לחקן ודאי דמותר כמבואר בש"ג דאפילו בשם עצמו מותר למחוק ע"מ לתקן. והוא חלק עליו וכתב דהיות ויש משמעות של שם בלי ה"ו"ד מאן יימר דלא מקדש הנטפל, ומה שהביא מהש"ג תמה שם על הש"ג דבמ"ס הוא דוקא בנפלה דיו על השם ונמחק, אבל כשהוא מגולה אין שום היתר.

ולכאורה הם חולקים במהות קדושת נטפלין דהר"ר אברהם ס"ל דדין נטפלין הוא מדין קדושה, ז"א שהשם מקדשו וזה לא שייך לומר בשם שחסר בו יו"ד דאין בו קדושתו שיוכל לקדש הנטפל, דהרי הוא נפסל, דלעיל ביארנו דנטפל לפניו אפילו כתב אחרי שנכתב השם לא נתקדש, היות ואין דרך לכתוב כן לא נתקדש, ה"ה בלא כתב יו"ד לא שייך שיתקדש, היות ולא נכתב כתיקונו.

ונראה דזה כוונת המהר"ם מלובלין בתשובות (סי' קי"ב), דהתיר לגרור הג"ו בלי שום חשש איסור, היות והיו"ד היא שרשית א"כ כשחסר ה"ו"ד לא מקרי אותיות ג"ו נטפלים להשם דהיו"ד חסרה ואין שייך להטפיל הג"ו, והרי זה כמטפיל ג"ו לקל. והחסבר הוא כמ"ל, היות ואין כאן שם שיקדש הנטפל, לא שייך שיתקדש. וסברא זו אפשר לומר אפילו כשהיו"ד אין שרשית כמ"ל רק דהוא ס"ל דהיא שרשית וביתר רוחא שייך להתיר לגרור.

והמ"ב ס"ל דדין נטפל לא מדין קדושה שנתקדש אלא מדין כינוי, ז"א דזה חלק משם השם כמ"ל, והאיסור הוא מדין איבוד שם השם, א"כ אפילו אם היו"ד היא שרשית וחסרה אסור למחוק היות ושם השם נקרא עליו, דשם אלק אסור למחוק, א"כ לג"ו יש דין כינוי ואסור למחוק. ובט"ו (סי' רע"ו) הסכים למ"ב שאסור למחוק הג"ו, ועוד יתבאר דבריו בעז"ה.

ובמהר"ם מלובלין כתב דאפילו אם נאמר כהמ"ב דיש לו דין נטפל דמקדשו השם,

ובמאירי (בקי"ס עמ' ג"ד) כתב: „ואמרי שם ג"כ כל הנטפל לשם לאחריו כגון אלקיכם אותן אותיות של הכינוי והם כ"ף מ"ם אין נמחקין“, ע"כ. הנה כתב דסיבת האיסור מצד כינוי וצ"ב מה כינוי שייך בזה. ונראה דהנה אלקים פירושו מנהיג ואלקינן הפירוש מנהיג עלינו ופירושו חלות הנהגה עלינו והוא פירוש על אלקים. ויש ע"ז דין כינוי רק שכינוי מותר למחוק. אבל כשהוא נטפל לה' הוה חלק משם ואסור למחוק ונטפל לפניו לא שייך על הוראת אלקות.

ויש לחקור בדין קדושת הנטפלין, אם יש ע"ז רק דין קדושה, ז"א שהשם מקדשו וחל ע"ז דין הקדש, או דגם חל ע"ז שם השם וכשמוחקו הרי זה כמאבד השם. ולכאורה למאירי דדין נטפלים הוא דין כינוי, א"כ יש ע"ז שם השם דזה חלק משם אלקים הוראת אלקותו עלינו. אבל לריטב"א דזה דין הקדש שהשם מקדשו לא שייך לומר דחל ע"ז שם השם, דאין זה שם רק שהשם מקדשו. ומסתבר דלריטב"א יש ע"ז רק קדושת אותיות השם. וכן מדויק מלשון הרמב"ם (בפ"ו מ"ס ה"ה הל"ג) שכתב: „וכל הנטפל לשם מאחריו אינם נמחקים והרי הם כשאר אותיות של שם מפני שהשם מקדשם“, ע"כ. ולכאורה יש כאן שפת יתר דהו"ל לכתוב דהוה כהשם, אלא ע"כ דאין ע"ז דין השם בכללות אלא רק דין קדושת האותיות. ולפי מה שביארתי (בסי' א' אות א') דהמאירי ס"ל דכל האיסור של איבוד שם השם הוא מצד איבוד שם השם ולא מצד איבוד קדושה צ"ל דנטפל יש לו דין שם ואסור למחוק מדין איבוד שמו, רק שיש מקום להסתפק אם זה מה"ת או מדרבנן.

ב.

בשכח היו"ד של אלקינו

ב,משאת בנימין" (סי' נ"ז) נשאל בשם אלקינו ששכח הסופר היו"ד וכתב אלקנו אם יכול למחוק הג"ו. והביא שם מבנו הר"ר אברהם

(ס"ז ז') האריך לדחות דברי הש"ג ואסר למחוק הנטפל, היות והוא מוחק את השם, והביא המ"ב ועי"ש (בס"ח ח' וט') שהאריך דרוב האחרונים לא ס"ל הכי.

ולפי המ"ל דנטפלים דין קדושה יש בהם ולא דין שם השם וכל האיסור הוא רק מדין השחתת קדושת האותיות, א"כ היה מקום להתיר, היות ואין זה דרך השחתה אלא דרך תיקון, והתיקון הוא בשם עצמו כמבואר בש"ג דכשהתיקון בשם עצמו לא גזרו רבנן לאסור הגרירה. ומה שהביא הב"ד דברי המ"ב והט"ו, הנה ביארנו לעיל דהמ"ב והט"ו ס"ל דאיסור נטפלין אינו מדין קדושה אלא מדין כינוי ואסור למחוק אפילו לצורך תיקון, אבל רוב הפוסקים ס"ל דזה דין קדושה לא דין כינוי.

ובבבנ"ו (ס"י רע"ו ס"ט) נטה דמותר לגרור הנטפל רק שהביא דה"עבודת הגרשוני" אסר למחוק הנטפל דכתב (בס"י צ"ד) וז"ל: "מ"מ גלע"ד שס"ל להרמב"ם שדוקא לענין מלקות יש הפרש בין אותיות שרשיות ובין הנטפלות, אבל לא לענין אחר כלל, שהרי דייק בלישניה וכתב וז"ל: וכל הנטפל לשם מאחריו כו' אינם נמחקים והרי הם כשאר אותיות של שם מפני שהשם מקדשם, ואע"פ שנתקדשו ואסור למחוקם, המוחק אלו אותיות הנטפלות אינו לוקה, אבל מכין אותו מכות מדרות, עכ"ל. הרי כתב מתחילה שאסור למחוקם ואח"כ הוסיף לומר לא לענין מחיקת האותיות לחוד קידשם השם רק לכל דבר קידשם השם והרי הם כשאר אותיות השם, רק לענין מלקות יש הפרש ביניהם והדין עמו, כי כל מקום שיש לנו לומר כל מה דתיקנו חכמים כעין דאורייתא תיקנו אין לנו לחלק ביניהם מדעתנו, וכן משמע במ"ב, עכ"ל עה"ג. והנה הביא ראה מהמ"ב, ולכאורה המ"ב לא ס"ל כותי' דס"ל דנטפל יכול לתלות ולעזה"ג אין חילוק בין שם לנטפל, דכל דתיקון כעין דאורייתא תיקון. ומה שדייק מלשון הרמב"ם (לעיל באות א'), הבאנו דמיתור לשון הרמב"ם משמע דאין לזה דין של שם אלא דנתנו לזה

אעפ"כ מותר לגרור הנ"ו כדי לתקן, והביא מהש"ג דהתיר לגרור בשם עצמו לצורך תיקון, ואפילו המחמירים בשם עצמו אבל בנטפלין יש מקום להקל דאין איסור מה"ת, ובמ"ב חלק עליו וכתב דאין דומה דין הש"ג לכאן, דדין הש"ג השם מחוק וכאן השם מגולה.

ונראה דלעיל הסברנו דכל דין קדושת נטפלין למ"ד דהוא מדין קדושה אין זה בגדר של איסור איבוד שמו, היות ועצם השם נשאר ולא שייד לומר שאיבד השם רק דאסור מצד השחתת קדושת אותיות השם. והנה איבוד הקדושה האיסור הוא רק דרך השחתה כמ"ל (בס"י א' אות א') אבל לצורך תיקון אין איסור. א"כ כמו בנפלה ט"ד על השם מהני גרירה, אע"פ דמשחית קדושת האותיות כמ"ל (בס"י ג'), ה"ה דמותר למחוק נטפל לצורך תיקון, היות ואין זה דרך השחתה. ואפילו המחמירים דאוסרים בשם עצמו לצורך תיקון (עיין ס"י ג' אות ג' בדברי הר"א), כ"ז בשם עצמו, אבל בנטפל יודו דמותר לגרור. דבשם היות ויש איסור איבוד שמו ואסור אפילו דרך תיקון, החמירו גם על קדושת האותיות כקדושת השם. אבל בנטפלין דאין ע"ז אף פעם איסור למחוק דרך תיקון, מותר כשעושה ע"מ לתקן. והמ"ב דס"ל דדין נטפל אין איסורו מדין קדושת אותיות אלא מדין איסור איבוד שמו כמ"ל, לא שייד להתיר לצורך תיקון דלאבד שמו אסור אפילו דרך תיקון.

ג.

בהיה צריך לכתוב אלקיכם וכתב אלקיהם

בשו"ת רבינו חיים כהן (סימן מ"ד) כתב דאם היה צריך לכתוב אלקיכם וכתב אלקיהם יכול לגרור הנטפל ולתקן והביא את הש"ג דלצורך תיקון מותר לגרור. ובספר "בית דוד"

דין קדושת האותיות ולא דין שם השם ובקדושת האותיות מותר לגרור לצורך תיקון.

וביותר מבואר בט"ז (סי' רע"ו ס"ק ז') דהביא ראיה למ"ב בשכח ה"ד של אלקינו דאסור למחוק הג"ו מגמ' שבועות, דמחלוקת ת"ק ואחרים אם מותר לגרור הנטפלין לאחריו ואיירי בנטפל בטעות, ואעפ"כ אסרו חכמים לגרור הנטפל, ואם כהמהר"ם מלובלין דבחסר יו"ד מהני גרירה כ"ש בנטפל בטעות. ותמוהים דבריו, דבנטפל בטעות הרי השם שלם וקידש הנטפל, משא"כ בחסר יו"ד הרי חסר בשם שיקדש את הנטפל. ונראה דהביא רא"י דשם אין לו דין קדושה אלא דין כינוי, דאם נאמר דנטפל הוא מדין קדושה, א"כ בנטפל בטעות צריך להיות מותר לגרור, היות והוא לצורך תיקון (והכ"ש היות ובחסר יו"ד הרי צריך להיות נטפל זה), אלא ע"כ דין נטפל הוא מדין כינוי. והיוצא מהט"ז דאם גלמד דדין נטפל הוא מדין קדושה בחסר יו"ד מהני גרירה ומותר לגרור בנטפל בטעות.

ד.

היה צריך לכתוב אלקים וכתב אלקיכם

ב„עבודת הגרשוני“ (סי' צ"ה) נשאל, בהיה צריך לכתוב אלקים וכתב אלקיכם, ופסק וז"ל: „שיעשה הסופר מן הכ"ף כפופה מ"ם סתומה, ורשאי כי מעלה הכ"ף בקדוש כי מתחילה היה מן הנטפלים ועושה אותה שרשיות, ולאחר שעשה מן הכ"ף מ"ם סתומה תו לא שייכא המ"ם סתומה שנכתב כבר להשם כלל, כי א"א עוד לקרוא אותה עוד עם השם" וכו'. וב„מעיל צדקה“ (סי' ג"ה) חלק עליו וז"ל: „ואין אני מסכים עם דעתו שאסור למחוק, גם תוספתו לעשות מן הכ"ף מ"ם סתומה מחיקה מקרי, וגדולה מזו כתב בתשובת מ"ע (סי' ל"ו) דלכתוב דל"ת למעלה מן השם לעשותו יהודה מחיקה מקרי“.

ובביאור דברי המעי"צ הבינו החת"ס יו"ד (סי' רס"ג) ובגה"ק (סי' רע"ו ס"ק כ"ב), דהאיסור הוא מצד איבוד קדושת המ"ם שמבטלה משם השם, וליישב דברי עה"ג, נראה לפי מה שביארנו דבאיסור מחיקת השם יש ב' צדדי איסור: א' מדין איבוד קריאת השם, ב' מדין קדושת אותיות השם.

והנה דין הרמ"ע והתשב"ץ בכתב שם ותלה אות המבטלת קריאת השם, הנה דבר זה יש לאסור רק מכח איבוד קריאת שם השם, אבל מדין איבוד קדושת האותיות אין לאסור דהרי הקדושה נשארה באותיות, דלו יצויר אם ימחק את האות שהוסיף, הרי תגלה הקדושה שהיתה על האותיות, א"כ דין עה"ג אין דומה לדין הרמ"ע והתשב"ץ, דבנד"ד אין מתבטל קריאת השם רק שמשבחו דמעלהו מנטפל לאות שרשית, רק שכ"ז שאין ע"ז שם השם אסור למחוק המ"ם כנ"ל (בסי' זה באות ג') דעה"ג ס"ל דנטפלין יש להם דין כינוי ואסור למחוק אפילו לצורך תיקון דמאבד קריאת השם, משא"כ כאן דאין מאבד שם השם רק שמשבחו אין שום איסור (ומה שבשעת התיקון יש זמן שאין נקרא לא כ"ף ולא מ"ם אין זה ביטול קריאת שם השם, היות וכותב השם. ואין זה כדמיון מחיקה דמבטל לגמרי קריאת שם השם, עיין גה"ק ס"ק כ"ב).

ובגה"ק (ס"ק כ"ב) אחרי שסילק תמיהות האחרונים ע"ד עה"ג, הקשה עליו דאין מותר לגרור המ"ם הרי לא נתבטל הקדושה מהאות מ"ם כמו שביארנו לעיל (בסי' א' אות ה') בנשאר אות אחת מאותיות השם דפסק הבני"ו דאסור למחוק דנשאר עליו קדושה, ונראה דהרי כאן הוא לצורך תיקון, ואיסור לאבד הקדושה הוא רק דרך השחתה, רק שכ"ז שלא עשה מהכ"ף מ"ם ס"ל לעה"ג דאסור למחוק המ"ם מדין כינוי כמ"ל (ונראה דיותר טוב לקלוף המ"ם, לפי מה שפסק החת"ס ביו"ד (סי' ר"ס), עי"ש שכתב שיכול להיות דאין איסור לקלוף הנטפל לבדו, ופסק למעשה בנטפל בטעות דיכול לקלוף הנטפל, עי"ש).

ה.

בכתב אלקיך וצריך לכתוב אלקיכם

מוחק אות שלימה, משא"כ בנד"ד דעושה מהכ"ף פשוטה כ"ף כפופה גורם שמקצת האות יצטרכו לגרור והוא צורך תיקון. ובס"י ג' אות ב' הארכנו דבמקום תיקון אין איסור לגרור מקצת האות. ע"כ ההסבר כק"ס דע"י שעושה כ"ף כפופה מבטל את כ"ף הפשוטה, ואין דומה לאם עושה מכ"ף פשוטה לכ"ף כפופה, שאין ניכר לגמרי שמבטל הכ"ף פשוטה דכותב כ"ף כפופה גדולה והוא דרך כתיבתו, משא"כ כשמתחיל מאמצע הגוף את הכפופה, א"כ ניכר כאן הכ"ף פשוטה וביטולו, וכמו שאסור לבטל את המ"ם של אלקיכם (כנ"ל) ה"ה דאסור לבטל את הכ"ף פשוטה.

רק דלפי"ו יכול לעשות מהכ"ף פשוטה כ"ף כפופה. ובקה"ס רצה לומר דגם בזה לא ייעיל. ולכאורה אין ראייה לאסור, והביא דברי ה, שואל ומשיב" שהסכים למעשה לעשות מהכ"ף פשוטה כפופה, ותמה על המעי"צ שלא עלה על דעתו זה, וגראה דהמע"צ לא נטה לעשות כ"ף כפופה, היות והיה צריך להאריך הגג והמושב, ושלא לא היה מקום לזה.

ו.

בדין איסור לבטל קריאת שם השם ע"י תוספת אות

בשו"ת רע"א (ס"י ס') דן בס"ת שנמצא כתוב בפרשת ויחי, בויאמר יעקב אל יוסף אל-ש"ד, היה כתוב ויאמר יעקב אל-ש"ד, וב' תיבות אל יוסף נחסרו, ואין ידוע אם קידשו או דנתכוין אל יוסף, וכתב דיתלה יוסף אל ויקדשו, ואע"פ דע"י שיתלה אל-הרי מבטל את תיבת אל-הראשונה ועושה אותה חול, אין איסור בזה, היות ואין עושה מעשה בגוף האות. ובחת"ס (ס"י רס"ג) כתב דהיה מחיקה ואין נקרא גרם מחיקה, דגרם מחיקה נקרא שאין עושה שום מעשה בידים, רק שנמחק מאליו ע"י המים, אבל כל שעושה מעשה אפילו אינו עושהו בגוף השם, מ"מ כיון דסוף סוף ע"י מעשה

ב, מעיל צדקה" (ס"י נ"ה) נשאל בכתב אלקיך והיה צריך לכתוב אלקיכם, אם רשאי לעשות מהכ"ף פשוטה כ"ף כפופה, וכתב: „אבל לעשות כמו שכתבת לתקן מכ"ף פשוטה לכ"ף כפופה א"א מכמה טעמים, האחד שהרי יצטרך עכ"פ לגרור הקו המתפשט למטה, ועוד יראה כשירצה לעשות מתחילה הכפופה ואח"כ למחוק הקו יהיה פסול שיראה כחך תוכות וכו'. ועוד כבר עמדתי על מ"ש בספר עה"ג אין אני מסכים עם דעתו וכו' (הובא באות א' במלואו), והאמת כי בנפטלים אל השם לא כן עמדי" (כוונתו דמתיר למחוק בנטפל בטעות כמ"ל בסימן זה אות ג') בביאור דבריו שפסל לעשות מכ"ף פשוטה כ"ף כפופה, הבין קה"ס בלשה"ס (ס"י י"א ס"ק י"ז), דע"י שעושה מהכ"ף פשוטה כ"ף כפופה נסתלק הכ"ף פשוטה וגורם לכ"ף פשוטה שתאבד, ובגה"ק (רע"ו ס"ק כ"ב) האריך לדחות דברי קה"ס וז"ל: „וזה טעות דמה מחיקה הוא לכ"ף מה שמוסיף לעשותה אות אחר נטפל לאותו השם, אטו הכותב אלקיכם אינו רשאי להתחיל ברגל ארוך קצת ולגמרה בכפופות, ומי שם חוק לסופר כיצד יתחיל הכ"ף כפופה וכיצד לסיימה, וכן מ"ש בקה"ס חשש דכשמתחיל לעשותה כפופה בטרם שהשלימה הוי רגע זו מחיקה להפשוטה אינו כלום, דאין זה מחיקה רק גומר האות והולך. וכוונת המעי"צ לדחות התיקון שכתב השואל, כי מה שיעשה מושב הכפופה מאמצע אורך הרגל ועי"ז נדחה חלק התחתון מהרגל והיה צריך לגררו, ועשיית המושב הוה ממילא מחיקה לחלק התחתון", עכ"ד.

והנה מה שכתב בביאור דברי המעי"צ דהאיסור הוא מה שמבטל הקו התחתון, וכמו שלכתחילה אסור למחוק חלק התחתון, ה"ה ע"י גרם שיצטרכו למחוק ג"כ אסור, דבריו אינם מובנים, דבדין עה"ג מסלק כל האות והוא

המ"ם שרשית ועתה טפילה, ע"כ דס"ל כיון דאינו עושה מעשה בגוף האות לא מקרי מחיקה. וגראה דכוונת הב"ח הוא דוקא בנתכין הסופר לכתוב אלקים וטעה ולא הטיל כ"ף, א"כ נתכין שלא לשם אלקים ואין ע"ז איסור מחיקה.

רק דלפי"ז צ"ב מדוע היה מצוה לסלק היריעה, הרי יכול למחוק המ"ם, כמו בנתכין לכתוב יהודה והיה צריך לכתוב השם וטעה ולא הטיל דל"ת דיכול למחוק היות ולא נתכין לשם השם. וגראה דדוקא היכן שלא נתכין לשם השם מותר למחוק. היות ואין ע"ז לגמרי קדושת השם, אבל בנ"ד דנתכין לשם השם ויש ע"ז שם השב רק שנתכין לגטפל שוב יש איסור למחוק, וק שבתליה אין שום איסור, היות וזה דרך כתיבת השם ואין מוחקו ודו"ק (ושו"מ בלשה"ס סי' י"ב ס"ק ח' שכתב כעין סברא זו, ע"ש).

ז.

בדין אם כתב חלק מאות השם שלא לשמה

בדין עה"ג בשכח וכתב אלקים והיה צריך לכתוב אלקים שפסק דיכול לעשות מהכ"ף מ"ם, תמהו האחרונים (העט"ח סי' כ' וכן באב"ג וקה"ס) דהרי הכ"ף נכתב לשם נטפל והוה לגבי כתיבת השם שלא לשמה וגומר לשמה, וכתבו לפי הבני"ו היות וגמר לשם השם מתקדש כל האות (עיין לשה"ס סי' י"א ס"ק י"ז ובגה"ק רע"ו ס"ק כ"ב) ודבריהם צ"ב דלעיל (בסי' א' אות ה') הבאנו דברי הבני"ו דאם כיון לשם יהודה וגמר לשם השם אין מתקדש, א"כ ה"ה בנד"ד דנתכין לשם נטפל וגמר לשם השם צריך ליפסל. וקודם נבאר דין נפלה טיפת דיו והשלים לאות.

במג"א (סי' ל"ב ס"ק כ"ג) כתב: „ובכ"ה כתב נפלה טיפת דיו והיא עשויה כמין חצי אות, לא אשכחן מאן דשרי להשלים האות על ידי

שלו נמחק, הו"ל מחיקה גמורה, וגראה דהגרע"א ס"ל דכל איסור מחיקת השם הוא מדין איבוד הקדושה (כנ"ל ברדב"ז), וכשתולה אות נוספת אין מאבד קדושת השם ואין איסור, אבל הבאנו לעיל דחוץ מאיסור איבוד קדושה יש איסור של איבוד שם השם וע"י תליית האות עובר באיסור זה.

ובגה"ק (סי' רע"ו ס"ק ט"ו) כתב: „ולענ"ד איפכא מסתברא דאפילו לס"ד דשבת (ק"כ) דאסור לטבול משום גרם מחיקה, התם ע"ז נמחק השם מהעולם, אבל הכא אותיות השם כדקאי קאי ולא נאבדו בעצמותן, ואילו חוזר למחוק האות שהוסיף, נשאר משמעות השם כמקדם ואין כאן שום השחתה באותיות השם, ע"כ. ולכאורה אין כוונתו היות וקדושת האותיות נשארו, אלא דגם שם השם נשאר, היות ותיבת השם ישנה רק היא מכוסה ע"י אותיות אחרות, והרי זה כשם מכוסה דאין נקרא מוחק.

ומהמאירי בק"ס הובא לעיל (בסי' א' אות א') מבואר דע"י תוספת אות נתבטל שם השם, דכתב שם בכתב י"ק מהשם אסור למחוק, היות ויש כאן שם השם, אבל בכתב יק"ו יכול למחוק הכל, היות ואין כאן קריאת השם, ואם נאמר כהגה"ק דהשם נשאר רק שהוא מכוסה, א"כ מדוע מותר למחוק, הרי שם י"ק נשאר כתיקונו, ומה שיש ו' הרי זה כמו שהי"ק מכוסה באות ואין היתר ע"ז למוחקם, א"כ ע"כ דס"ל דהו' מוחקת את הי"ק.

וברע"א הביא ראייה מתשובת עה"ג הגו"ל (באות ד') בכתב אלקים והיה צריך לכתוב אלקים דהתיר לעשות מהכ"ף מ"ם, אע"ג דע"י מה שעושה מהכ"ף מ"ם מבטל המ"ם. חזינן דאין נקרא מוחק, ולכאורה אין זו ראייה, היות ואין מוחק שם השם, אלא מעלה את הנטפל לשם שרשי. וכן הביא שם ראייה מתשובת הב"ח (סי' קי"ג) שדן בנמצא כ' של אלקים תלוי דאין לפוסלו, וסיים מיהו לכתחילה הייתי מורה שלא לתלות אלא לסלק היריעה, משמע דחשש לכתחילה לדעת הסוברים דגם נטפלים אסור לתלות, ולא חש דהוה מחיקה דתחילה היתה

ח"ת אלא במחוסר מעשה כההיא דמ"ם פתוחה שטעה וסתמה, וכשיגרור הסתמומות ה"ל ממילא פתוחה, עכ"ל. משמע מדבריו דס"ל כרמ"א. ובסק"י פליג על דין זה. ונראה דהחילוק הוא דשם בס"ק י' הוא בנפלה טיפת דיו והשלימה, דחלק האות נעשה מאליו שלא ע"י כתיבה, ולכן נפסל בהשלמה דהוה חסרון באות, משא"כ בנד"ד דחלק האות נעשית ע"י כתיבה רק שנתקלקלה, ובחסרת הקלקול אין בזה ח"ת ומנהיג השלמה לצורת אות.

וה, פרי חדש באה"ע הקשה וז"ל: „ויש לדקדק על הב"י שהרי כתב בא"ח (בס"י ל"ב) וז"ל: אם עשה רי"ש כמין דל"ת יגרור הירך לבד או הגג לבדו ויחזור ויכתבנו כמין רי"ש ושי"ד דמאחר שביטל צורת האות לא הוי תוכות, אלא שיש לפקפק ולומר דל"ד למ"ם פתוחה דהתם כיון שצורת גו"ן שבה נעשה בהכשר, כיון שגרר החרטום שנדבק וכתבו כשר, אבל אם עשה רי"ש כמין דל"ת שבין הגג בין הירך נעשה בפסול, אפשר דלא סגי בגרירת א' מהם, וצריך שיגרור את כולה והכי נקטינו, ע"כ לשון הב"י. והשתא תיקשי ליה להב"י, למה בעשה רי"ש כמין דל"ת צריך שיגרור את כולה, והלא בגרירת מקצתה סגי, דכיון שנגמר האות ע"י כתיבה שפיר מקרי חק יריכות וכו', הדין הוא ברור כדברי המהרד"ך דבין לענין ח"ת ובין לענין לא לשמה לא שאני לן בין כל האות למקצת האות והכי נקטינו" עכ"ל. ודברי הפר"ח צ"ע, דבשלמא הרד"ך ס"ל דגם במ"ם שנסתמה לא מהני גרירת החרטום דחלק מהאות ג"כ נפסל בח"ת, אבל אגן דס"ל דבמ"ם מהני גרירת החרטום, ע"כ דס"ל דמקצת האות לא נפסל בח"ת, א"כ מצד מה יפסול ע"י השלמת האות.

וליישב דברי הב"י מתמיהת הפ"ח, נראה דמקור הדין דצריך לגרור הנעשה בפסול הוא מתשובות הרשב"א המיוחסות לרמב"ן (ס"י רל"ו), דכתב דאם נדבק בגג צריך לגרור הכל, ואם נדבק בגוף צריך לגרור הצד שהפסול בו, והנה הרשב"א לא ס"ל דהוה ח"ת, דהרי התיר

כתיבה, אבל הב"י בא"ע (ס"י קכ"ה) מכשיר, וכ"פ רמ"א שם (ס"ד). והקשה בפמ"ג א"א וז"ל: „ומ"מ קשה לי דהא חצי האות שלא במתכוין נכתב בפילת דיו, ואגן כתיבה לשמה בעינן בתפילין כמ"ש (סעיף י"ט) וצ"ע. ועיין ט"ז אה"ע (קכ"ה ס"ד ובאות ט' י') פוסל כך שאין האות כולו ע"י כתיבה, וב, לבושי שרד"ה הקשה ע"ד הפמ"ג דבגט נמי בעינן לשמה ונראה בביאור דברי הפמ"ג דהלב"ש הבין דהחסרון מצד שלא לשמה. ולכאורה אם יטיף דיו לשמו ויגמור גם הפמ"ג יודה שכשר, וז"א דהרי הביא דברי הט"ז באה"ע, ושם כתב דהחסרון דצריך שהאות תהיה כתובה כל חלק וחלק. ולכאורה החילוק בין גט לסת"ם הוא כמבואר באב"נ האו"ח (ס"י ט') וז"ל: „דגט דכשר בכל כתב, רק שיהיה לשון גירושין ואין האות עיקר רק הקריאה, וכל שלא נגמר האות אין לו שום קריאה, הרי במה שגמר האות ועושה שיהיה נקרא הוא עושה כל האות, אבל בסת"ם דבעי כתב אשורית דוקא, וכיון שמקצת תמונת האות נעשה בח"ת פסול, דמה בכך שעושה קריאה לאות, הלא בקריאה לבד אינו יוצא, רק בתמונת האות ומקצת התמונה נעשה מאליה, עכ"ל. וזה כוונת הפמ"ג דכמו דצריך לשמה בכל חלק מהאות, ה"ה דצריך כתיבה בכל חלק מחלק האות.

וב, אהלה של תורה (ח"א בס"י י') הבאתי מחלוקת הרלב"ח והרד"ך, אי אמרינן בכתב שנעשה ע"י כתיבה רק שנפסל אי יש חסרון של ח"ת, דהרד"ך ס"ל דיש פסול של ח"ת, והרלב"ח ס"ל שעל חלק מהאות אין חסרון של ח"ת אם נעשה ע"י כתיבה, וכן כתב הט"ז באה"ע (ס"י קכ"ה ס"ד) ע"ד הרמ"א שפסק ולא מקרי חק תוכות אלא כשכל האות נעשה כך, אבל אם צריך עדיין לתקן שיהיה אות כשר, וכתב הט"ז: „אבל אם עדיין צריך לתקן, פ"י שצריך לכתוב כ"ף כפופה וכתב גו"ן כפופה, ונמשכה רצועה מקצה אל קצה וצריך למחוק הרצועה, ועדיין נשארה גו"ן וצריך למשוך ולעשותה כ"ף זה לא מקרי חק תוכות, דלא הוי

שנעשה דל"ת ועשה בתוכו רגל שמאלית ונעשה ה"א, והביא שם קושיית הפר"ח ותיירץ וז"ל: „ולהגלע"ד מסברא דודאי כשמחק מה שצריך, וגומר האות בכתיבה תו לא מקרי ח"ת כסברת תה"ד, אך מה יועיל זה עכ"פ כל האות לא נכתבה בקדושת ס"ת ותפילין, שהרי היה צריך לכתוב דל"ת וכתב רי"ש, ואותו הרי"ש לא הועיל לה כוונת קדושת הכתיבה, דה"ל כמתפיס בעלי מומין למזבח וכו', וא"כ תיגזר בס"ת תפילין ומוזויות דאית בהן קדושה, משא"כ בתה"ד מיירי בגט דלא שייך ביה קדושה מודה כו"ע דסגי בשיגמור אותו האות ע"י כתיבת כל דהו", עכ"ל. ודבריו צ"ב דלעיל (בסי' א') הבאנו דין הט"ז דדין כוונה בס"ת אינו כוונה על הכתיבה, אלא דצריך כוונה לשם ס"ת, ובהיה צריך לכתוב דל"ת ונתכוין לשם רי"ש וכתב דל"ת כשר, ואין חסרון של לשמה א"כ צ"ב מדוע נפסל מה שעשה כאן רי"ש במקום דל"ת. וכן לדבריו יהיה אסור להוסיף על הרי"ש ולעשותו דל"ת היות והיה כאן כוונה לשם רי"ש. ובט"ז (סי' ל"ב ס"ק ט"ז) ובמג"א (ס"ק כ"ד) מבואר דיכול להוסיף, ונראה דגם החת"ס ס"ל דאין זה חסרון בלשמה, אלא דזה דין מיוחד דאם יש בו פסול הוה חסרון בקדושה והוה כלא לשמה, ולכן להוסיף אין חסרון, דהוה דרד כתיבתו ואין ע"ז שם פסול, אבל כשגורר מהרי"ש ומשאר הפסול א"כ ירד מזה קדושת האות ודו"ק.

והנה כ"ז הוא רק לענין כתיבת האותיות דמהני הלשמה, דאין דין מיוחד שצריך לשמה רק לשם ס"ת, אבל בתיבת השם דצריך לכתוב לשם השם, יש מקום לפסול היות ולא בתקדש האות לשם השם, ונראה דבכתוב חצי האות שלא לשם השם והגמר היה לשם השם, דע"י הגמר נעשה צורת האות, ודאי יש איסור למחוק מצד ל"ת כן, היות וצורת האות נעשית לשם השם, רק שחסר מחלק מהאות קדושת השם. ולפי מה שכתבנו (בסי' ב' אות א') דלענין הקדושה מהני העברת קולמוס, יכול להעביר קולמוס ולקדשו. ונראה דלכו"ע מהני הע"ק קודם גמר האות,

לגרור רק הגוף ולהשאיר הגג, ע"כ אין נפסל מדין ח"ת. אלא ע"כ הפסול הוא היות ונכתב בפסול דזה דין מיוחד שנכתב בפסול הוא חסרון באות (עיי' גה"ק בכללים כלל ה' ס"ק ה') והוה כחסרון לשמה, ואין הכשר במה שגורר מקצת האות היות וזה חסרון בקוי האות דיש ע"ז שם פסול, וצ"ב מניין לקח הרשב"א דין זה. ונראה דמקור הדין הוא מהירושלמי במגילה ובברכות הובא ברשב"א (סי' תרי"א) דגרסינן התם: „עירב את האותיות אית תנוי תנו פסול ואית תנוי תנו כשר, רב אידי בר שמעון דמר כשר מלמטן מאן דמר פסול מלמעלן". וביאר הרשב"א: „נראה לי פירוש מלמעלה פסול לפי שעד שלא נעשית אות נפסלה צורתה, והלכך אם בא לגרור הרי זה כחך תוכות ופסול, שלא נעשית אות מעולם עד עכשיו שהוא גוררו", עכ"ל.

ולכאור' דברי הירושלמי צ"ב, דאם נדבק למעלה במה נפסל דל הכתיבה שנדבקה, וכאילו לא היה כתוב והיה כאן הפסק, ומהני תיקון אפילו בתו"מ כמ"ל (בסי' ה'), א"כ מספיק שיגרור מקום הנגיעה ויתקן, ונראה דמכאן מקור הרשב"א לפסול כל הנעשה בפסול, דהתם הרי נפסל האות היות ונעשה בפסול, ונפסל ע"ז כל האות ודו"ק, והפסול הוא כמו שיש פסול של שלא לשמה, ה"ה יש פסול שנעשה בפסול בכתיבת האות.

ונראה דכל הדין של נעשה בפסול הוא רק שיש כבר אות גמורה, דחל ע"ז שם אות פסולה, דיש על האות כבר דיני פסול, משא"כ כ"ז שלא נגמר האות דאין עוד ע"ז שם אות אלא קוים בעלמא, ולא שייך על הקווים דיני פסול, ולכן אם גרר כ"ז שלא נגמר צורת האות כתב הט"ז דיכול להשלים דעוד לא חל על האות דיני פסול, אבל כשעשה רי"ש במקום דל"ת דכבר יש כאן אות וחל על האות דיני פסול שוב נפסלו קוי האות.

ובחת"ס תאו"ח (סי' קע"ח) נשאל בס"ת שנמצא בו טעות שנכתב כ"ף פשוטה במקום ה"א, והסופר לא שאל וגרר מכ"ף פשוטה עד

קולמוס ולקדש את האותיות שנכתבו לשם יהודה, ושמא האיסור למחוק היות ויש אוסרים גם בנכתוין לשם יהודה וטעה וכתב השם, היות ומחזי כמחוק השם, ובפרט כאן שנגמר לשם השם, ולא מהני העברת קולמוס היות והאותיות הם אותיות חול, משא"כ בנ"ד שעוד לא היה ע"ז שם אות, לכאורה מהני הע"ק.

דיעביר קולמוס ויעבה מקצת האות ויגמור לשם השם, דהרי העברה זו מוסיף בקו (ועי"ש באות ב'), רק דלפי"ז לכאורה יהיה הדין בכתב לשם יהודה וגמר לשם השם דיהיה מותר למחוק האותיות שנכתבו לשם יהודה, דאם נאמר שיש ע"ז שם השם מדוע פסל הבני"ן בכתב לשם יהודה וגמר לשם השם, הרי יש עצה להעביר

סימן ה'

בדיני תגין

א.

בדין עוקץ שמאל ותגין לעיכובא

וקושר כתרים לאותיות". וכתב רש"י (בשבת פ"ט ע"א) דהכתרים אלו התגין של שעטנ"ז ג"ץ. ולכאורה הכתרים אינם מחלק האות אלא מגזי האות (וכן מבואר במרדכי בהלק"ט ס"ה תתקנ"ג) וניחא מה שהרמב"ם והמחבר פסקו דאין התגין מעכבים.

ור"ת הובא באו"ז והגה"מ ס"ל דתגין מעכבים דלא גרע מעוקצו של יו"ד. ולכאורה ס"ל דהתגין הם חלק מהאות. ומה שראה משה שעלה למרום שקושר כתרים אין הכוונה על תגין של שעטנ"ז ג"ץ, אלא תגין אחרים וכן מבואר במרדכי בהלק"ט הנ"ל.

ולכאורה מחלוקת רש"י ור"ת בעוקץ שמאל היא אותה מחלוקת של רש"י ור"ת בדין התגין. דלרש"י אין מעכב דאינו חלק האות ה"ה עוקץ שמאל. ולר"ת הרי זה חלק מהאות ולכן מעכב. ולכאורה הרמב"ם שכתב דתגין אין מעכבים ס"ל דעוקץ שמאל של יו"ד אין מעכב. וכן מבואר ברד"ך (חדר א' ס"ה ל') ומש"כ הרמב"ם (בפ"א מהל' תפילין ה"א) דאפילו קוץ של אות אחת מארבע פרשיות אלו מעכב את כולן, הכוונה על רגל ימין.

רק שמהכס"מ שם משמע דהרמב"ם יכול לסבור כר"ת דקוצו של יו"ד הכוונה על עוקץ שמאל, וכן משמע בסמ"ג (הלכות תפילין) שהביא דברי הרמב"ם והביא שם דראשו של

בגמ' (מנחות כ"ט ע"א): „שתי פרשיות במזוזה מעכבות זו את זו ואפילו כתב אחד מעכבן. פשיטא (רש"י: פשיטא דאות אחת מעכבת דכתיב וכתבתם כתיבה תמה). אמר רב יהודה אמר רב לא נצרכה אלא לקוצה של יו"ד". ופרש"י רגל ימיני של יו"ד. והקשו בתוס' לשיטת רש"י דקוצו של יו"ד הכוונה על רגל ימין, פשיטא דפסול, דהוה חסר אות. לכן פירש ר"ת דקוצו של יו"ד הוא עוקץ שמאל. ולכאורה המחלוקת בין רש"י לר"ת אם עוקץ שמאל מעכב דגם לפי רש"י בעינן עוקץ שמאל כמבואר שם (כ"ט ע"ב) דיו"ד ראשו כפוף וכן מובא במכילתא דיו"ד יש לה גקודה למטה. ונראה דפליגי אם תגין מעכבין.

איתא להלן (כ"ט ע"ב): „אמר רבא שבעה אותיות צריכות ג' זיונין ואלו הן שעטנ"ז ג"ץ". וכתב הרמב"ם (בפ"ה מהל' תפילין ה"ג) דאם לא עשה תגין לא נפסל, וכן פסק המחבר באו"ח (ס"ה ל"ו ס"ג). ותמוה דהרי רבא אמר דצריך משמע דזה לעיכובא. ונראה דמקור הדין דאין מעכב, הוא מגמ' שם: „אמר רב יהודה אמר רב בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב

כתיבה תמה שלא יכתוב אלפין עיגין, ההי"ן חתי"ן, ובודאי דכל אלו לעיכובא קאמר ואם שינה פסול, ולמדנו שהמרחיק רגל האל"ף התחתון מן הקו האמצעי פסול, שזהו שלא יכתוב אלפ"ן עיג"ן בהרחיק הרגל ההוא מן האמצעי נראית עי"ן הפוכה, וא"כ בה"א וקו"ף שחיבר הרגל השמאל לגג פסול דהא קתני בברייתא ההי"ן חתי"ן בהדי הנהו אחרינו דהוו לעיכובא, וקו"ף וה"א חד טעמא אית להו לתליית רגליהן וכו', עכ"ל הריב"ש, והנה הרוואה יראה מדבריו דפסול ה"א שנדבק רגלה הוא אותו פסול כמו באותיות מופסקים. ולכאורה הפסול הוא מצד כתיבה תמה, ו"א דלא נקראת בודאות על אות זו היות ויש מקום להסתפק (ואפי' על צד הרחוק) שזו אות אחרת, כגון בא' מופסקת יש לו דמיון לעי"ן הפוכה.

ובאותיות מופסקים פסק המחבר באו"ה (סי' ל"ב סכ"ה): „אם לא היו מקצת היו"דין שעל האלפ"ן גוגעים בגוף האות והתינוק דלא חכים ולא טפש מכירם שאע"פ שכתב לפניהם, יכול לחזור ולתקנם דכיון דצורת האות היתה ניכרת ליכא משום כתבן שלא כסדרן, ע"כ, משמע מדבריו דאע"פ שאות מופסקת פסולה מצד חסרון תמות, אבל שם אות יש ע"ז דהרי יכול לתקנן ואין חסרון של שלא כסדרן. ויש לזה דין של נדבק אות לאות שיכול לתקן בסוף, דדין תמות לא צריך להיות כסדרן. א"כ לכאורה גם בה"א שנדבק הרגל לגג היה צריך להיות שיהי מותר לגרור הנגיעה דהרי האות ניכרת לתינוק רק שאינה תמה, ודין תמות הרי לא נפסל אם נכשר ע"י חקיקה וגם א"צ כסדרן. ובב"י חילק בין נגיעת אות לאות דמהני גרירה היות ואין הפסול בגוף האות וכאן הפסול הוא בגוף האות, וכן מבואר ברד"ך בית א' (חדר י"ט) ד"ה וטרם החליק, עי"ש.

וב„אהלה של תורה" (ח"א סי' ה') הארכתי דאנן פוסקים בתו"מ דאפילו נדבקה האות לעצמה ג"כ מהני גרירה, וצ"ב מדוע לא מהני גרירה בה"א. וביארנו שם החילוק דבה"א חלל האות הוא ג"כ חלק מהאות וכן הובאה סברה זו ברד"ך

יו"ד צריך להיות כפוף (וברד"ך נדחק בפירוש הסמ"ג). ונראה דהרמב"ם חלוק על רש"י בדין עוקץ שמאל וס"ל דאין זה דין תג, אלא דזה מצורת האות דיו"ד ראשו כפוף, א"כ אין זה דין של תג אלא צורת האות וזה לעיכובא.

וב„יראים" ביאר דין תגין כעין זה. דכתב (בסי' שצ"ט) „פי' זיוגין שלא יעשה ראש עגול אלא משוך שיהא לכל ראש האות ג' פיגין, וראיתי בני אדם שעושין תגין למעלה ג' נקודות ארוכות וטעות היא בידם שלא בא רבא ללמדנו אלא גוף האות האריך נמסרה עשייתה למשה מסיני". א"כ חזינו מדבריו דמה שמגוף האות הזה לעיכובא.

ובתוס' (מנחות כ"ט ע"ב) כתבו ג' פירושים בתגין: „יש מפרשים ג' זיוגים השנים לצד שמאל אחד מלמעלה ואחד מלמטה והאחד לצד ימין. ובפ"י שבת כתיבת יד רש"י צייר אחד מימין ואחד משמאל ואחד מלמעלה. עוד פי' שיש עושין שלשתן למעלה". וכן הובא ברא"ש ג' שיטות ולא פסק כאחד מהם. ולכאורה לר"ת שתנים מעכבים, א"כ היה צריך להכריע כאחד מג' השיטות. ונראה דנתקבל ג' תגין על ראש האות ובדיעבד אין נפק"מ איפה שיעשה התגין ויכול לעשות איד שירצה וכמו באל"ף שכשר ביו"ד הפוכה אע"פ שנתקבל יו"ד ישרה.

ב.

בדין אותיות מופסקות

בטעם פסול אותיות מופסקים ובגוגע רגל הה"א כתב הריב"ש (בסי' ק"כ): „דכל האותיות צריך שכל אות ואות יהיו כל קויהן מחוברין כדי שלא יראו כשתי אותיות או כשני חצאי אותיות, וזלתי באות ה"א וקו"ף שצריך שרגל השמאלי מהם יהי נפרד מן הגג, ואם שינה בהפריד אותם הקוים שצריכין להיות מחוברין או בחיבר אותן שצריכין להיות נפרדים פסול, והראיה מן הברייתא שהביאו בפ' הבונה (ק"ג ע"ב) וכתבתם שתהא

קוצין של יו"ד מעכבין בגט, ע"כ. ובהגה"ה גדולה במימון בהלכות תפילין כתב וז"ל והנה מורי רבינו שי' פסל לי תפילין בשביל קצת האלפין לא היו נוגעים בגוף האות וכתב דלא גרע מקוצו של יו"ד דבעינן כתיבה תמה ושלימה ולא פסוקה ושבורה. ואין לומר אדרבה מדלא פוסל מהר"ם אלא משום דכתב וכתבתם כתיבה תמה ולא שבורה ופסוקה וגבי גט לא בעי כתיבה תמה, ד"ל דמהר"ם תרי טעמא קאמר, וכך ר"ל חזא דלא גרע מקוצו של יו"ד ובעינן לכתוב האותיות כמו שנתנו מסיני כל האותיות מחוברים גוף אחד חוץ מן הה"א והקו"ף דלדרשא אתיא. ועוד אפילו אי היה קוצו של יו"ד לא מעכב, הכא מעכב בתפילין משום דבעי כתיבה תמה, ולפי"ז נהי דמשום כתיבה תמה לא מעכב, מ"מ תיפוק ליה מטעם ראשון דבעי לכתוב האותיות כמו שנמסרו מסיני. והכי משמע באשירי שכתב ויזהר שירחיק רגל הה"א וכו', והשתא נראה להוכיח דע"כ סבר אשירי דפסול בדיעבד אם הדביק רגל דשאר הה"א, אכן בתוס' פ' המגרש אהר מילתא משמע איפכא וכו', ואף כי האשירי כתב בהלכות ס"ת שאם לא הדביק אלו היוד"ן באותיותיהן נשתנו צורת האות, אלמא דפסל ולא מטעם דבעינן כתיבה תמה ולא שבורה, וא"כ בגט נמי יש קפידא מש"ה, עכת"ד.

העולה מדבריו דנסתפק בסיבת הפסול של נפסק ובנדבך אות ה' אם הוא מדין תמה או דנפסד צורת האות. ולדבריו לכאורה לא יועיל לתקן האות אחר הכתיבה, היות ואין זו צורת האות רק סימן בעלמא, וכמו דלגבי גט אין לזה שם אות ה"ה שאין נקרא שכתב כאן אות זו. ולפי"ז דמתיר לתקן באותיות המופסקים ע"כ פליג על הרא"ש, וכן כתב בס"מ מ"ח דהאשירי יכול להיות שחולק על מהר"ם וס"ל דלא מהני תיקון דהוה שלכ"ס (וצ"ל לפי"ז דרך לענין תפילין התיר מהר"ם דנקטינן דהוה צורת אות, אבל בגט נסתפק התה"ד שמא גם מהר"ם אוסר משום חומרא של חשש ממזרות יש לחוש דלא הוה אות ונפסל).

המ"ל וז"ל: „א"כ החלל הזה הוא גוף האות כמו כמה דברים שהם בצורת שאר האותיות אשר הוא גופם, וצריכה האות לחלל הזה כמו שצריכים שאר האותיות למה שהיא כגופה", ע"כ. וכן כתב הרמ"ע מפאנו (תשובה ל"ו) וז"ל: „וממילא משמע שהמפריד בסכין הוי ח"ת, כיון שאותו התוך שאנו קוראים אותו פתח קטן אי ליתיה כלל הרי הוא מעכב", ע"כ, א"כ משמע מדבריהם דחלק מכתיבת הה"א הוא שהרגל לא תהי' מחוברת ויהי' חלל בין הרגל לגג. וכשהרגל מחוברת הוה חסרון דאין זו רגל הה"א, היות והרגל צריכה להיות תלוי, ואין עצה בחקיקה דהוה ח"ת, וכן כתב המהר"ל בתשובה, הובא בספר „חנוך בית יהודה" (סי' ע"ה) וז"ל: „ולפי"ז צריך להיות דהוי עיקר צורת האות במה שאין נוגע הרגל בגג", ע"כ.

ולפי הנ"ל יש חילוק בין אותיות מופסקים לגגיעת רגל הה"א, דבאות מופסקת הפסול דאין כאן האות כתיקונה, ז"א דעצם האות אין חסר בו שום חלק רק שיש חסרון בדיני האות דצריך להיות גולם אחד, ודיני האות יכול לכתוב גם שלא כסדרן, משא"כ בה"א דבוקה חסר חלק מהאות, ז"א הרגל, היות ואין הרגל מופרדת, הרי זה כחסר הרגל. והריב"ש שדימה ב' הדינים בחדא מחתא, ע"כ או דס"ל דאות מופסקת אין נקרא אות, דזה רק סימניות ולא אות ולא יועיל תיקון שלא כסדרן, או דיסבור דגם ה"א נקרא אות והחסרון הוא מצד תמות, ומה שלא מהני גרירה הוא היות והפסול באות עצמה, ומפשטות לשון הריב"ש משמע שם דהחסרון דאין זה אות היות ואין זה האות המקובלת שנמסרה מסיני, עי"ש היטב.

ובתה"ד (סי' ר"ל) כתב: „שי"ן ועי"ן שבגט אם היוד"ן שבתוכה אינן נוגעות בהן אבל הם סמוכים כ"כ שהתינוק קורא האות בלי גמגום יש קפידא כה"ג או לאו. תשובה יראה דלכאורה מוכח מדברי הגאונים דיש קפידא בכה"ג אפי' לעכב, שהרי כתב בא"י הגדול וז"ל וצריך לכתוב בגט כתיבה גסה ולא משיטא, ואפי'

לתקן. וה"ה בחסר באותיות חלק ניכר ג"כ יכול לתקן אם תינוק יכול לקרוא. ולאופן הב' הסברא דיכול לתקן היות והאותיות כתובות רק שחסר בדיני האות, ודיני האות א"צ כסדרן כמו הק"ג שיכול לגרור אחר הכתיבה. ובהגהות ב"ש כתב וז"ל: „אמנם ב"ל שיש תקנה לתיקון האותיות ואין בזה שלא כסדרן, דקודם שניתקנו גמי הוי אותיות דתינוק דלא חכים ולא טפש קרי להו, אלא שלא נדבקו כדינם אז יכול לחזור ולהדביקן, ע"כ. וע"כ הכוונה דדין הדבוק הוא רק מדיני האות.

והנה בדיני האות, וז"א הק"ג כתב המג"א (סי' ל"ט ס"ק ו') דלכתחילה צריך לגרור לשמה, אבל בדיעבד מהני אפי' אם גרר שלא לשמה, א"כ חזינן דדיני האות אין צורך לעשות לשמה, א"כ לכאורה תגין ועוקץ שמאל וכן תיקון אותיות מופרדים א"צ לשמה, דהרי דיני האות אין צריך לעשות לשמה.

ונראה דמוכתבתם נלמד שיהי' כתיבה תמה שיהי' מוק"ג, וכן נלמד שיהי' אות שלמה ולא שבורה, וכשהאות אינה מוק"ג אין זה חסרון שחסר במעשה הכתיבה אלא דזה חסרון באות שהיא אינה מוק"ג, אבל לא חסרון בעצם מעשה האות. ולכן אין צורך בלשמה דאפילו מעשה קוף ג"כ מהני, אבל באות שבורה וכן בעו"ש ותגין הוה חסרון במעשה הכתיבה, וההשלמה היא חלק ממעשה הכתיבה וצריך לשמה, כמו שצריך עיבוד לשמה ה"ה כל מעשה שצריך להוסיף באותיות צריך להיות לשמה, רק שהק"ג א"צ לשמה דהוא דבר דממילא ודו"ק.

והיה מקום לומר דכל זה הוא רק בתגין שחסר באות דיני האות, משא"כ באותיות מופרדים וכן עוקץ שמאל שאין החסרון רק בצורת מעשה הכתיבה, דהרי כל האות ישנה רק שאין הכל גולם אחד וכן עוקץ שמאל הוא דין שיהי' ראשו כפוף לרמב"ם שהבאנו (באות א'), א"כ כל החסרון הוא שאין ראשו כפוף, והיה מקום לומר דא"צ לגמרי כתיבה, אלא אפי' מעשה קוף ג"כ יהי' כשר, דהרי נתהווה שאין האות מופרדת וגם הראש אין ישרה, וכן אפשר לומר

ובמחבר (סי' ל"ב סכ"ה) פסק כדברי מהר"מ ובה"א פסק כהרא"ש וכתב ב"י וז"ל: „ומיהו היכא דרגל ה"א וקו"ף נוגעין למעלה, כ' הרא"ש בהלכות ס"ת דבתפילין אין להם תקנה לפי שצריך לכתבן כסדרן, ובעל תה"ד כתב (בסי' מ"ח) דו"ל דלא פליג אהר"מ דשאני הני דאין להם תקנה במחיקה לחודה שיפרידנה מגגה משום דהוי חז"ת, אבל ביודי"ן שעל האלפ"ין שאינם נוגעים לגוף האות אפשר דס"ל להרא"ש גמי כהר"מ דמצי לתקן ולא הוי שלא כסדרן. ואע"פ שכו' דאפשר דאשרי קאי גמי אהא דכו' בחר הכי דצריכין היודי"ן שעל האלפ"ין להיות דבוקים ור"ל דבתני גמי א"א לתקן ופליג אהר"מ, מדבריו משמע שיותר נראה לומר דלא פליגי, ע"כ. וכן מבואר ברי"א, מובא בב"י וכן מבואר באגור (סי' פ"א), א"כ מכל הני חזינן דיש חילוק בין נפסק האות לנדבק רגל, דבה"א שנדבק הרגל החסרון באות דאין החלל בין הרגל לגג ובאותיות המופסקים הוא חסרון בדיני האות.

ג.

בדין אם צריך לכתוב תגין ועוקץ שמאל ואותיות מופרדים לשמה

בעוקץ שמאל ותגין פסקו הט"ז והמ"א באו"ח (סי' ל"ו) דיכול לכתוב אחר שנגמרו התפילין ולא הוה שלא כסדרן, כמו שפסק המחבר (סי' ל"ב סכ"ה) בנפסק יו"ד האל"ף ותינוק קורא כתיקונו יכול לתקן ולא הוה שלא כסדרן. ולעיל (באות ב') הבאנו ב' סברות מדוע יש לפסול אותיות מופסקות, או דהחסרון מצד שאין בזה צורת אות וגם לגט נפסל, או דצורת אות יש ע"ז רק שגלמד מפסוק וכתבתם שיהי' כתיבה ישרה ולא שבורה. ולכאורה אם יכול לתקן ואין חסרון של דלא כסדרן ע"כ דהוה צורת אות. ושמא י"ל דכל הקפידא של כסדרן שיהי' נקרא כסדרן אע"פ שהאותיות פסולות ג"כ יכול

צריך תיקון למושכו ולחברו אל האות, מ"מ כיון שבשעת כתיבה נתחברו על האות וחל עליו שם תג תו לא פקע ע"י שנפרד ומועיל בו תיקון, ע"כ. לכאורה הדבר תמוה דזה ודאי כוונת הכותב הוא לעשות תגין. רק שנראה כאותיות, א"כ מדוע אח"כ יהי אסור, דאפילו בהיה צריך לכתוב דל"ת וכתב רי"ש כתב הט"ז (בסי' ל"ב ס"ק ט"ז) דיכול להוסיף ולא אמרינן נכתב פסול.

בסי' ל"ח כתב הרמ"ע: „עוד דקדקתי אחרי קצת מסופרי מקומנו שאינם מדביקים התגים לאותיות בס"ת תו"מ וגעתי בהם בנזיפה רבה. כי אפילו לדעת הרמב"ם שאין התגים מעכבים, היינו בין אינו לישנו כהוגן אבל תג שאינו נוגע נראה בעיני יתרון אותיות קטנות בין השיטין ופוסל. וראה גדולה היא אלי ממאמר חכמים דקרי ליה קשירת כתרים לאותיות, ופשוט הוא וצויתי לתקן. וצריך ביאור מה צריך ראי' דהתגין צריכים להיות מדובקים לאות דמה זה אחרת מהאות דצריכה להיות גולם אחד (ולמאירי דס"ל דא"צ גולם אחד ה"ה דא"צ בתגין שיהיו מחוברים). ונראה דבאות א' הבאנו מחלוקת הרמב"ם ור"ת אם תגין הם חלק מגוף האות או דהוה כתרים לאות ואינם מחלק האות. א"כ לר"ת ודאי דצריך שיהי' מחובר לגוף היות ותם חלק מהאות. אלא דלרמב"ם דהוה כתרים היה מקום לומר דהכתר א"צ להיות מחובר לאות, ולא נפסל משום אותיות מיותרים היות והכתרים שייכים לאות, לכן הביא ראי' מלשון הגמ' דקרי ליה קשירת כתרים, וקשירה הוה דבוק, ז"א דהכתר צריך להיות דבוק לאות, וכשלא דבוק הוה כאן אות מיותרת ונפסל, ולא נותר היות וא"צ תגין. ולר"ת חוץ ממה שיש כאן פסול של אותיות מיותרות נפסל היות ויש חסרון באות.

והוסיף שם הרמ"ע: „וכבר קלסתיך באומנות התגין באוני שאר הסופרים וחיבבתי מעשיך בפניהם. ועם היותי פוסל כל שאינו עשוי בתיקון הזה, מ"מ אם בכתבתך או במעשה שאר מומחים בכך אמצא איזה תג נפרד תלינן בטשטוש אחרי

שמהני לגרור מהראש ולעשות כפוף ודו"ק. רק שבמ"ב (סי' ל"ב אות צ"ג) כתב דכשמתקן אותיות הנפרדות צריך לכותבן לשמן, ובד"ק (יו"ד סי' רע"ד ס"ק א') כתב דעוקץ שמאל צריך לכתוב לשמן.

והנה כ"ז לר"ת שכתב דעוקץ שמאל הוא חלק מהאות וכן התגין, אבל לרש"י דתגין וע"ש הוא דין כתרים, לכאורה א"צ לשמה. ולרמב"ם חלוק דין תגין מדין עוקץ שמאל דתגין א"צ לשמה, ועוקץ שמאל צריך לשמה, דהרי עו"ש הוא חלק מהאות כמבואר לעיל. ועיין במק"מ על ד"ק (בסי' רע"ד ס"ק א' במוסגר) שכתב דתגין א"צ לשמה. ודין זה הוא רק לרמב"ם ולמחבר דתגין אינם לעיכובא. ולר"ת דדין תגין הם מחלק האות, צריך לכתוב לשמה. 12

ד.

בדין תגין מופרדין מאותיות השם אם מותר למוחקן

במג"א (סי' ל"ו ס"ק ג') הביא הרמ"ע מפאנו (סי' ל"ח) „דצריך שיהיו התגים נוגעים בגוף האותיות וכו'. אם אינם נוגעים בגוף האותיות פסולים, מיהו אם ידענו שכתבן מומחה תלינן שנפרד אחר שנכתב. והקשה בפמ"ג: „לא הבינותי דאם אין התג נוגע פסול דיעבד א"כ מה יושיענו שהיה דבוק בשעת כתיבה ונפרד נפסל ולא מהני תיקון. ולמ"ד מהני אפי' היה כן מתחילת כתיבה, ע"כ. ומדבריו משמע שהבין דהפסול הוא היות ונפרד ולא מהני תיקון. וב"ד אפרים" ישב דברי הרמ"ע שכתב: „ולפענ"ד נראה בטעם הדברים דבשלמא אם נכתב בתחילה נפרד בפני עצמו אז חל על התג שם אות קטנה. ושוב לא מהני אף שיתקן וימשוך על האות, דהו"ל כמחבר עוד אות אחר שנכתב בפסול על האות הזה, ואין חוזר להיות שם תג עליו ע"י שנמשך ונתחבר על האות. משא"כ אם תלינן שנפרד אחר שנכתב כשר ואע"פ דודאי גם זה

לא כתב התג לשם אות אלא לנוי וכתר ונפסל. ולחבר א"א היות וחשש לר"ת דהתג הוא מחלק האות, א"כ חסר בכתיבה, היות ולא נכתב התג לשמה, ולכן תלה בטשטוש.

ובאזכרות שהתגין הם פרודים אם נתכוין לשם אות רק שלא חיבר, א"כ גם לרמ"ע מותר לתקן. ואם בכוונה לא חיבר היות וסובר דהתגים הם כתרים ואינם מחלק האות לכאורה מותר לגרור, דאין זה מחלק האות. ומספק מה שנתכוין הסופר יש מקום לומר דמותר לגרור כמ"ל (סי' ג' אות ב'). 13

שנעשה בהכשר ומכשרנא, ע"כ. גלע"ד דדוקא במומחה תלה בטשטוש ולולי התליה בטשטוש היה פוסל, דאם לא היה של מומחה היה תולה באי דיוק הכתיבה והיה מתיר לדבק כמו באות מופסקת, וכן כתב לעיל דציווה לתקן תגין מופסקין ולא חשש שמא מתחילה היו מופסקים, דאפילו היו מופסקים ג"כ מותר לתקן. רק שבמומחה אין שכיח להוציא מתחת ידו דבר שאין מתוקן. וע"כ אם היה תג מופרד הוא משום דס"ל למומחה דאין התג חלק מהאות אלא דהוא כתר לאות כמו דס"ל לרמב"ם, א"כ

* * *

הגהות לקונטרס קדושת האזכרות

(12) סימן ה' אות ג' ובמקום אחר הארכתי בדברי הגה"ק סי' ל"ב ס"ק י"ט שדימה דין התגים לעוקץ שמאל ולפי מה שביארנו זה ב' דינים מחולקים.

(13) אות ד' מה שנתבאר דיכול לגרור התגים כמו שביארנו בסי' ג' אות ב' יש לחלק דשם אין גורר שום צד באות רק מעט מאברי האות משא"כ בנד"ד מוחק אבר מסויים ז"א התגים אע"פ שהצורה נשארת אבל על האבר יש שם מחיקה ודו"ק וצ"ע דשם לשם תיקון היות ועיקר הצורה ישנה אין איסור.

(9) סימן א' אות ב' חסר - שדין איסור להשיב למלך וזוהא מחמת שצריך לכוין באזכרות וע"כ דס"ל דדין הכונה הוא דרכנו כמש"י.

(10) סימן ג' אות ד' - ועי"ש באריכות דבריו דמשמע דההיתר בנוי מכח הסמ"ק.

(11) סימן ה' אות ב' - והמעין בריב"ש שהפסול הוא מצד שנכתב לא כפי שנתקבל ולא כמו שכתבתי דהרי כתב שם במס שנפסק דפסול וע"כ אינו מצד שלא נקרא בודאות אלא דנשתנה ממה שנתקבל.

בדין צדי"ק שהיו"ד הפוכה

ונראה דבמחזורים היו רגילים לעשות י' הצ' בלי רגל רק היו מדביקים פני הי' לצואר הצ', והסופרים היות ונתקבל שהצ' הוא י' נ' לכן היו עושים שני הכתיבות היו כותבים הצ' כעין המחזורים שהיו מדביקים פני היו"ד בצואר וגם היו עושים לי' רגל ימין והרגל הגיע עד סמוך לצואר וכתבו כן שיהי' י' נ' וגם שיראה כצ' שבמחזורים.

וע"ז כתב הב"ש דמחטיאים את הרבים בתרי טעמי א' שהרגל מופרדת. ב' חיסרון הק"ג בפני הי'. ומש"כ לאפוקי מאותן שאין עושין שום רגל כונתו דלו יצויר שהיו עושים י' הפוכה א"כ הרגל השמאלית היא הרגל ואע"פ שאין הי' ישרה אין זה חיסרון (כמבואר בפוסקים) אבל בנד"ד בצד שמאל אין רגל רק מדובק בפני הי', ואת הרגל ימין א"א להחשיב לרגל דהרי היא מופסקת א"כ יוצא שאין לצ' שום רגל כשירה לא בצד שמאל ולא בצד ימין, וזה כונת הגהות ב"ש שאין לו שום רגל כונתו דאין לה שום רגל כשירה.

לפי"ז לא רק שאין מבואר בב"ש לפסול בצ' ב' הפוכה אלא אדרבה מבואר להכשיר כמ"ל. ומה שכתב דהחיסרון הוא מצד הק"ג. דייקו מדבריו הפוסקים דנדבקו ראשי השי"ן החיסרון מצד הק"ג ומהני גרירה. ולפי המבואר לעיל אין הדיבוק ע"י תג אלא פני הי' נדבק וזה ראיה להתיר בנדבקו ראשי השי"ן אפי' שלא ע"י תג אלא שנדבק בגופו ועיין לעיל בהגהות על היק"ג.

בסימן ג' אות ה' הבאנו מספר מצות היום להגר"מ שטרנבוך שליט"א שהביא מתלמיד הגר"א שהגר"א פסל צ' ביו"ד הפוכה והארכנו שאין הפסול מצד הדין. ובחזו"א האו"ח סי' ט' האריך שבכרוך שאמר מבואר להדיא לפסול ביו"ד הפוכה בצ'.

וז"ל הגהת ב"ש באות צ'. לאפוקי מסופרים שבארץ בירן שהיו בימי שאינם עושים שום רגל ליו"ד של הצד"י, אך שמדביקים פני היו"ד לצואר הצ' כמו שכותבים במחזורים וכו' ובוזה הם פוסלין מלאכתם ומחטיאים את הרבים באות אחת בתרי טעמי, חדא שמפרידים בין רגל של היו"ד ובין הצואר של הצ', וכל האותיות צריכים להיות אדוקים בלי פירוד וכו'. ועוד שמדביקים פני היו"ד לצואר שלא כדת, כי היקף גויל בעינן כמו בראשי השי"ן וכו' שאם נדבקו הראשים אפילו כחוט השערה נ"ל לפי קוצר דעתי שפסול גם הכא לא שנא וכו' עכ"ל.

והנה המעיין בב"ש יראה שדבריו צריכים ביאור שבתחילה כתב שהסופרים אינם כותבים שום רגל משמע שליו"ד אין לגמרי רגל רק שמדביקים פני היו"ד בלי רגל ואח"כ כתב שהחיסרון מצד שמפרידים הרגל מהגוף משמע שליו"ד יש רגל רק שהוא מופסק. ואם נאמר שכונתו שחסר רגל א"כ אין הפסול מצד אותיות מופסקים אלא מצד חיסרון אבר, דחסר בצד ימין רגל (ומדבריו משמע דאם אותיות מופסקים היה כשר לא היה נפסל).

דלא מהני גרירה, ולא נחת לסברא, היות ויש כאן כתב לא הוה חקיקה, עיי"ש באורד.

ונראה דהרלב"ח הבין דיש ב' סוגי חקיקה: (א) חקיקת קוי האות; (ב) התגלות האות, וכמו שחקיקת האות נפסלת, ה"ה בחקיקת התגלות האות נפסל, ודין התגלות האות הוא דוקא התגלות כל האות, אבל התגלות חלק האות לא הוה התגלות, ולא הוי חקיקה, והוא כמו שעושה האות חלקים חלקים וחיתרם דכשר, אע"פ כשעושה חלק מהאות אין לו עוד צורת אות, אעפ"כ לא יחלוק שום אחד דיכול להשלים, ואין זה ט"ד, דהרי נכתב. ומה שאינו מגולה כבר ביארנו דחלק מהכתב א"צ שיהיה מגולה.

(ג) ובמחבר (סי' ל"ב סי"ח) פסק, דרי"ש שעשה דל"ת יש להחמיר ולגרור כל האות. והקשה בחזו"א (אוי"ח סי' ח' אות ו') דקשה לעמוד על חילוק הדבר בין מ"ם לדל"ת, ולרלב"ח ראוי להקל גם ברי"ש. ועיין בשו"ע הרב (סי' ל"ב ס"ק כ"ה) שכתב וז"ל: „שלא די כשיגרור הירך לבד או הגג לבד וכו', מפני שבין הגג ובין הירך נעשה בפיסול, שכן דרך הסופרים שכותבין תחלה הגג עם התג שמאחוריו ואח"כ הירך למטה, ונמצא שגם הגג נעשה בפיסול שעשה לו תג מאחוריו ואצ"ל הירך שנעשה אחר עשיית התג, ולכן צריך לגרור שניהם, וכו'„ עכ"ל. וה"ה מדל"ת שעשה רי"ש הפסול הוא בגג ודו"ק, יוצא לדבריו דאם נדבק הרי"ש בצד לא בגג ונתבטל צורתו, אין צריך למחוק כל האות אלא הצד וכן מבואר בשו"ת הרשב"א דא"צ לגרור הגג.

(ד) אבל בט"ז למד פירוש אחר במחבר דכתב (ס"ק י"ז) דהחילוק בין מ"ם לדל"ת דמ"ם נעשה בב' כתיבות, ודל"ת נעשית בכתיבה אחת, ובחזו"א הג"ל הקשה על דבריו, וז"ל: „ואין הדברים מובנים דמידי מנהגא מששא אית בו לשנות הדין והרי מותר לעשות אות בכחות הרבה ומותר לעשות מ"ם פתוחה בכח אחד, וסוף סוף חד טעמא לתרווייהו אי נימא דבשעה שנעשה דל"ת או מ"ם פתוחה בטלה כתיבה ראשונה ודאי צריך למחוק הכל, ואם נימא דחצי

בביטול צורת האות

(א) במהר"ם אלשקר (סי' ה') נשאל, במ"ם פתוחה שנסתמה אם צריך למחוק את כולה, או סגי שיבטל צורת אות ויוסיף, ופסק שם דצריך לגרור כל המ"ם, דכשמוחק מקצת האות הוה הנשאר כתיבה ע"י ח"ת, דכמו בנפלה ט"ד ונעשה חצי אות אין יכול לגמור ולעשות אות שלם, ה"ה כאן כשנדבק הוה כל האות כטיפת דיו וע"י שמוחק נשאר חלק מהט"ד ומשלימו בכתב, ודבריו צ"ב דבה"א וקו"ף נדבק בדקות הביא מחלוקת רש"י ור"ת ורשב"ם, דרש"י סובר דאם נדבק רגל הה"י צריך לגרור כולה, ור"ת ורשב"ם וכן הרשב"א ס"ל דסגי בגרירת הרגל, היות והגג כדון נכתב והוא הסכים לפסק זה, ובמ"ם כתב לגרור כל המ"ם, אע"פ שחלק מהמ"ם נכתב כדון, ולכאורה דבריו סותרים, דהרי בה"א ג"כ נפסלה האות, א"כ הוה כט"ד וגיתר ע"י ח"ת.

ונראה דהנה הוא כתב לחלוק על הריב"ש בהיה צריך לכתוב דל"ת וכתב רי"ש דהריב"ש הכשיר להוסיף מעט דיו ולעשותה דל"ת, והוא חלק עליו מאותה סברא שאסר לגרור, ונראה דהוא סובר דאם נעשה כאן אות אחרת, הוה כט"ד לאות אחרת, וא"א להשלימה, דע"י ההשלמה הוכשרה חלק הפסול והוה כח"ת (ומסתבר דזה רק מדרבנן) אבל בה"א וקו"ף שגיכר דזה ה"א וקו"ף רק שנפסלה, היות והיא צריכה להיות נפרדת, א"כ אין הפסול באות אלא בתיקוני האות, לכן צריך לגרור רק הרגל, היות והרגל צריכה להיות מופרדת, ולגרור רק את הנגיעה הוה ח"ת דנכשר ע"י חקיקה. והדל"ת לא הוי ח"ת דהוא דל"ת של ה"א.

(ב) והרלב"ח (סי' א') כתב, דאין חילוק בין מ"ם לקו"ף, דכמו בקו"ף מהני גרירה מה שנעשה בפסול, ה"ה במ"ם מהני גרירה למה שנעשה בפסול. ובדרד"ך (בית א') הירבה לחלוק עליו מכח הרא"ש והסמ"ק דהוה ח"ת, היות ונפסלה האות הוה כנפלה ט"ד תוך האות ונתקלקלה,

נגמר, אלא א"כ התחיל לכתוב הצד השני, אעפ"י שהפסיק ידו ממנו, הואיל ואין כאן צורת אות, ע"כ. ויש ללמוד ב' פשטים ברד"ך: (א) דאם הפסיק ידו באמצע צד פשיטא דאין נקרא צד וכל הספק הוא במקום המתעגל; (ב) דהבעיה אם הפסיקה ידו נקרא צד מסויים. ולראשון דעתי נוטה, דכן משמע מפשט לשונו. וצריך לברר אם הפוסקים מסכימים לדעתו.

(ו) במג"א (סי' ל"ב ס"ק רכ"ה) כתב וז"ל: „אם כתב מתחלה רי"ש ואח"כ טעה ועשה בו תג כעין דל"ת סגי לה כשיגרוור הגג או הירך עם התג ויחזור ויכתבנו כמין רי"ש כנ"ל להלכה והמחמיר תע"ב, עכ"ל. וכן פסק בשו"ע הרב (סי' ל"ב ס"ק כ"ז), ועיין בפמ"ג שתמה מדוע המחמיר תע"ב דהרי בקוף מהני גרירה עי"ש, ונראה דהנה לרד"ך דהצד שייך לגג לכאורה הוא שייך לב' הצדדים, וזה ברור דצד אחד צריך לגרוור, דהרי בו הפסול, וכאן שהפסול בב' הצדדים לכאורה צריך לגרוור הכל, לכן כתב והמחמיר תע"ב, אבל להלכה נקטינן דגורר איזה שירצה, ולכאורה צ"ב מדוע איזה שירצה. ונראה לכאורה דא"צ לגרוור כל הגג והירך אלא לבטל צורתו, דהרי ב' הצדדים כשר, ושמא צריך לגרוור צד שלם, וכן משמע מסתימת לשון הפוסקים וכצד ראשון שכתבתי בספק הרד"ך, ומסתימת הבאה"ל (סי' ל"ב ס"י"ח ד"ה כל החרטום) שכתב וז"ל: „ונ"ל פשוט דדוקא שנדבק בעת כתיבת החרטום, דהחרטום נעשה בפסול, אבל אם נדבק לאחר הכתיבה אין צריך לזה דוקא גרירת החרטום, דה"ה דיכול לגרוור מהגו"ן עד שיבטלנו מצורת אות, ע"כ. ולכאורה משמע דא"צ כל הגו"ן, ואולי דבגו"ן יש ג' צדדים ויכול לגרוור צד א' ולבטל צורת מ"ם, אבל מסוף דבריו שחקר אם צריך לגרוור כל החרטום, וכתב דתלוי אם בעלמא כל החרטום הוא לעיכובא במ"ם, משמע דא"צ לגרוור כל הצד וכפשוט הב' שכתבתי בספק הרד"ך דאם הפסיק ידו שוב א"צ לגרוור קיו זה, ואין זה נוגע לדין גרירת כל הרי"ש. ובחזו"א כתב דתלוי בפלוגתא זו, ולהנ"ל ביחא דברי הבאה"ל לדברי השו"ע.

הראשון בהכשרו קיים, א"צ למוחקו, עכ"ל. והנה לא על הט"ז תלונותיו, אלא על שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן (סי' רל"ו) דפסק דאם נדבק באמצע הכ"ף פשוטה צריך לגרוור כל הצד, וזה תמוה, דמהיכי תיתי נפסול מה שכתב עד שנפסל, ואם מצד שנפסל האות צריך לגרוור, א"כ צריך לגרוור כל האות, ומדוע הגג א"צ לגרוור, וע"כ צ"ל דהגג א"צ לגרוור היות והוא צד מסויים, והרשב"א לשיטתו דבנגמר האות ונדבקה, אע"פ שלא הגביהה הקולמוס הוה גמר, ה"ה כאן שגמר צד מסויים הוה כהגביה הקולמוס, אבל אנן דס"ל דכ"ז שלא הגביהה ידו הוה כתיבה אחת, שוב הגג והירך נקרא כתיבה אחת, ומיושב היטב דברי הט"ז דבמ"ם הגביה הקולמוס, דכן הדרך, ואם כתב בכתיבה אחת, צריך לגרוור הכל.

(ה) וז"ל הרד"ך (בית א' חדר כ"ג) בדברי הרשב"א, „דנראה שסברת הרב היא דכי היכא דנדבקה למעלה אפי' אם כבר נגמר הצד ההיא אלא שלא התחיל לכתוב הצד השני דגורר את כולו דלמעלה דקאמר הירושלמי דפוסל קודם שיתחיל לכתוב הצד השני קאמר וקאמר שלמעלה שנדבק פסול דפוסל קודם שהתחיל לכתוב הצד השני קאמר, וקאמר שלמעלה שנדבק פסול וכו' הכי נמי יש לנו לדון בכל צד הנדבק כל זמן שלא נדבק האות דגורר כל הצד ההוא וכו', ומסופק אני בדברי הרב אם כתב צד מסויים מהאות כדין, כגון שכתב גג כ"ף פשוטה והפסיק ידו מלכותבה וקודם שהתחיל לכתוב הצד השני נפלה ט"ד והדביק הגג ההוא לאות אחרת אם נאמר דהוא והטפה נפלה קודם שנגמרה האות (ז"א הצד) הוה למעלה וגורר את כולו וכו', או נאמר דכי היכי שאם התחיל לכתוב הצד השני ונדבקה אעפ"י שלא נעשית אות מעולם שנפסלה צורתה קודם שנגמרה שאינו גורר הצד המסויים אשר כתב הואיל מהצד ההוא נכתב כדין, הכי נמי אם כתב הגג לבד ונפל דיו והדביקו אות אחרת שאינו גורר אלא הדיו (עם הירך) ולראשון דעתי נוטה דנראה שדעת הרב היא שלא יקרא הצד הראשון

הלכות סת"ם

כל מה שנכתב הוא רק דרך משא ומתן ואינו הלכה למעשה

סימן א'

בנפלה טיפת דיו וספג ע"י גיר

ונפל הטשטוש. ח"ל להלכה נראה לפע"ד דאין בזה משום ח"ת דכל שא"צ שום תיקון וגרירה ע"י סכין ופימס הרי ניכר שאינו בא מכח הדיו והוא רק טשטוש בעלמא ושבה לקדמותה כאשר היתה ומידי דהוה עם היה נדבק מעט עפר וצרורות וכל שנשף בו והולך לו אינו מפסיד. ול"ד לקנקנתום דצריך לעשות מעשה בידיים ע"י סכין וכדומה וכו' ולכאורה צ"ע איך יהיה אם יוכלו למחוק אות ע"י בגד האם יקרא אות. ולכאורה כל האותיות הישנים אפשר להעבירם ע"י בגד האם יפסלו. וקשה לחלק בין אות שהיתה דבוקה כראוי דחל עליה שם אות, ואח"כ שנתישן לא נתבטל ממנה שם אות אבל אם לכתחילה נעשית האות כן אין לה שם אות. ומאד קשה לחדש דין זה לפסול אות אם יכול להעבירו ע"י הבית יד.

ונראה לפי דבקי הגרש"ק המוכב ברב פעלים ח"ב אר"ה סי' י' וז"ל כי ח"ת לא נחשב כי אם בשעת הכתיבה לא חל עליו שם אות עדיין אבל אם בשעת הכתיבה היה אז כדבעי וחל עליו שם אות אף דאח"כ נשתנה מותר למחותו מן הדין דהוי רק הסרת נזק ומבריה ארי בעלמא. ומה דאמרו בנפל ט"ד על האות היינו רק מדרבנן מכח מראית העין דנראה כח"ת ומכח מראית עין הוא דאסור. ולפי הנ"ל יתישבו דברי השו"מ הנ"ל דמה שאין רגילות להעשות בחקיקת אות לא נכנס בגזירה של מראית עין דכולם יודעים דאין זה חקיקת האות. למשל למצוץ ט"ד כולם יבינו שהיה כאן אות ומצוץ רק את הט"ד דאין נעשית אות ע"י מציצה. וכן שמוחק בבית יד כר"ע ידעי שזה ט"ד דהאות עצמה אין רגיל לרדת ע"י הבית יד. ועיין בשו"ת בית שלמה יו"ד ח"ב סי' קל"ו קל"ז פסק שלא כשו"מ

בשו"ת הר צבי יו"ד סי' רכ"ח נשאל בנפלה טפת דיו על אות ראשונה של שם הק' והסופר מיהר ליבש את הדיו וחזרה האות להיות ניכרת למראית עין וכו' ועי"ש שפסק דאם הניח גיר שהוא סופג את הדיו ועי"ז נתלבנה ונתמעטה שחרוריתו עד שהאות נראית לכל קורא בה הרי זה דומה לדברי השו"מ מהד"ת ח"ד סי' קע"ה שמביא עובדה דנפלה ט"ד על אות והסופר לקח קנה של שבלת ומצוץ בהקנה את ט"ד והאות חזרה לאיתנה וכו' ונקט בכלל בדין חק תוכות דלא חשיב ח"ת א"א עושה מעשה בגופו כידו או בפיו או בלשונו אבל בנ"ד דבכוחו הסיר המונע כשרות האות זה לא חשוב ח"ת ע"כ. ומזה מסיק דהגיר שסופג אין עושה מעשה בגופו דהגיר סופג ולא הסופר והתיר בשעת הדחק עכת"ד. ולכאורה משמע מדבריו דאפילו נשאר שחרות בקלף רק שניכר האות ג"כ כשר.

ולכאורה צ"ע דהרי האות נתקלקלה ונעשית ט"ד ואפילו אם אין זה נקרא ח"ת, הרי כתיבה אין כאן דהרי הכתב הקודם כבר בטל. וא"א לומר דכ"ז שלא נבלע אין ע"ז שם כתב והרי זה כשעוה על האות דא"כ כל אות נחשוש שמא לא נבלע עוד בקלף וא"כ שיבלע יהיה שלא כסדרן. ועוד יותר תמוה דשם בתשובה משמע דאפילו נשאר רושם ג"כ כשר ושם כבר נבלע הדיו א"כ מהיכי תיתי נתיר.

ועיין בשו"ת שו"מ מהד"ת ח"ג ת' קכ"ב דנשאל במם של אלקים נתמלא ע"י טשטוש ולקח המורה את הבית יד והעביר על האות

דוקא במחסרה רגל ימני דיר"ד דהיא מגוף האות כמ"ש התוס' פ' הקומץ אבל במחסרה קרץ שמאלי נ"ל דהסרת הטפה לא ח"ת דהא קרץ זה מתורת ר"ת הוא והוא אמר בחסרו תגים דשעטנו גץ פסול דלא גרעי מקוצו של יר"ד וכו' ומיני' הוכיח בד"ק דקרץ שמאלי דיר"ד אינו מגוף האות ולא עדיף מתגין. ולא מצינו שבנפסד צורת תגין לר"ת דפסול לא יוכשר לגרור הטפה משום ח"ת דהא אינם בכלל גוף האות וגם ל"ש בחסרון תגין וקרץ שמאלי שלכ"ס.

ובדברי הגה"ק צ"ע א' דתגים אינם מעכבים כמבואר בשו"ע סי' ל"ו וקוצו של יר"ד מעכב ע"כ דאנחנו סוברים דתגים אינם מגוף האות וקוצו של יר"ד מגוף האות א"כ איך יוכשר ע"י ח"ת. ב' צ"ע מדברי המג"א סי' ב' ס"ק כ"ט דכתב דאם נגעה יר"ד שעל האלף בדקות כשר דאין צריך עוקץ שמאלי ועיין בפמ"ג שכתב שעכ"פ לגרור צריך ומשמע מדבריו דאם היה צריך ע"ש לא היה מועיל גרירה משום ח"ת ועיין בגה"ק כלל ט"ו אות א' דהסביר כן דברי המג"א א"כ סותר א"ע. ג' צ"ע מה שכ' היות וכשר בלי ע"ש מצד שכ"ס א"כ לפי דבריו אם האות מופרד דמותר לתקן אח"כ ואין חסרון של שכ"ס כמבואר בס"י ל"ב ס' כ"ה. אם נפל ט"ד על הפרוד הזה או שיחקוק חלק זה האם יוכשר, וזה לא מסתבר.

ונראה לישב דהטור הביא ב' שיטות בנפלה טיפת דיו על האות שיטת הסמ"ק דמותר לגרור אם נפל ט"ד על אות גמורה. והרא"ש סובר דאסור. והארכתי במקום אחר בביאור מחלוקתן דחולקים בגדר ח"ת דמה נקרא ח"ת האם מה שהאות נוצרה ע"י חקיקה זה ח"ת, או במה שהאות נתגלתה לנו זה הרי ח"ת, הסמ"ק ס"ל דאיסור ח"ת ע"י מה שנוצר האות ע"י חקיקה, וכשהאות היתה גמורה ונפלה עליה ט"ד הרי האות לא נעשתה

במציצת הדיו. ויכול להיות שאין סובר כמו הגרש"ק דהוי דרבנן, ושמא הוא סובר דאין זה ידיעה ברורה שנגיד שלא יהיה כאן מראית עין. ועיין באהלה של תורה קובץ א' שהארכתי דבאות שיש לה תוך נפסל ע"י נפילת ט"ד לא מדין מ"ע ויהי נפק"מ לנד"ד.

ונסתפקתי לפי"ז היות ויש ב' סוגי מוחקים אחד חוקק ויכול למחוק הדיו ואחד אין יכול למחוק הדיו. אם מחק ע"י המוחק שאין מוחק את האות האם יש לזה דין של בית יד. או דילמא היות ויש סוג מוחק שמוחק גם את הדיו נשאר האיסור דרבנן מצד מראית עין. וכן יש לדון כשמכסים בגיר או בפחם גרפי את האות או חלק מהאות אם לא נתבטל צורת האות וע"י שמוריד את הגיר הוי ח"ת ועיין מק"מ סי' ל"ב ס"ק ח' ובכללים כלל ח' ובשולחן מלכים כלל י' אות ק"ל ושמא גיר ופחם גרפי יותר גרוע מנדון דלעיל ואי"ה במקום אחר נאריך.

סימן ב'

ביו"ד שנדבק עוקץ שמאל למגל

באות יר"ד שנדבק עוקץ שמאל בנגיעה דקה לגוף הי"ד ואחרי הנגיעה ירד מגוף האות בצד ימין וניכר האות י' האם מותר לגרור הנגיעה. ולכאורה עוקץ שמאל לר"ת הוא לעיכובא והוא חלק מהאות וכמו שא"א לחקוק את האות ה"ה דא"א לחקוק חלק מהאות.

ולכאורה יש להסתפק בתגים של שעטנ"ז ג"ץ אם מותרים ע"י חקיקה. ונראה לכאורה שזה תלוי במחלוקת הראשונים אם תגים מעכבים. שיטת ר"ת שתגים מעכבים היות וזה חלק מהאות א"כ גם חקיקה יפסול, אבל לשיטת הר"מ שסובר דתגים זה רק למצוה יכול להיות שיהיה מותר לחקוק. ועיין בס' גה"ק סי' ל"ב אות י"ט (באמצע) אלא דלענ"ד

סימן ג'

באות ה' וק' לענין רגל שמאל

בדעת קדשים סי' ל"ב אות ל"ז כתב טעם
השר"ע בנפסק האות מהני צירוף כגון אלף
שנפסק הי"ד דנלמד מאות ק' או ה' שנקרא
אות א' אע"פ שזה מב' כתיבות נפרדות.
ולהנ"ל שרק בהשטה גורם עדות החבור י"ל
שאם רגל הק' אינה נכנסת לתוך השטה פסול
וכ"ש האות ה' ולא פסלו ע"י כניסת כתב
לתוך הד' או ר' ומשתנה הצורה ע"י לה' רק
בנכנס לתוכה ע"כ ועיין במק"מ בצורת
האותיות על אות ה' סק"ח שהביא ספיקו של
הד"ק באות ה' אם רגל שמאל מתחיל מסוף
רגל ימין ותינוק קורא ה' אם כשר ופסק שם
להיתר. והביא ראי' מגמ' מנחות בנתקצר רגל
ימין ונשאר רק כאורך י' כשר משמע דרגל
פנימי ארוך יותר מהימני שהרי מטרם
שנתקצר הימני היה רגל פנימי ארוך יותר כיון
שהימני נתקצר ע"כ. וצ"ע מה ראייתו הרי שם
הרגל נכנס מעט לתוך רגל הימני ונכנס בתוך
השיטה ושמה המק"מ הבין שהספק הוא
שנכנס רגל שמאל מעט, רק שמלשון הד"ק
משמע שהספק הוא שלא נכנס לחלל.

ומכאן ראי' זו פסק במק"מ באות ק' ס"ק
ח' דבק' אם רגל פנימי לא נכנס לחלל הרי'
שכשר. ולכאורה לדבריו בל' שראש הל'
מתחיל מסוף רגל הרי' צריך להיפסל היות
ונעשה ע"י אות ק' או אות ה' אם יכסו שורה
התחתונה.

ונראה דמקור הדין בל' הנכנס לד'
שנפסל הק' האב"צ בחאר"ח סי' ג' אות י"ב
דמדוע יפסל הרי התינוק יקרא ד' ולי' אם לא
יכסו שורה התחתונה. ותינוק דהיות והסופרים
רגילים להתחיל מלמעלה וקודם שנדבק
לשורה התחתונה היה לזה שם ה' ונתבטל שם
ד' וכשנדבק לשורה התחתונה פנים חדשות
כאו לאות ד' ע"ש באות י"ג י"ד ט"ו. וכל
יסוד זה הוא רק בנכנס תוך הד' דמשנה צורת
הד' היות ורגילות חלל הד' להיות ריק וכאן
נכנס הל' לד' וקיבל צורת ה' משא"כ בל'

ע"י הט"ד. ושיטת הרא"ש דמה שהאות
נתגלתה זהו ח"ת לכן כשנפלה ט"ד נתבטל
צורת אות ואח"כ ע"י חקיקה נתגלתה.
(ואפשר דהפסול משום מראית עין היות
ונתבטל האות נראה כאילו יוצר את האות)
וביארתי דלשיטת הרא"ש דאם עצם האות
גלויה רק חסר הכשרה וההכשרה נכתבה
כהוגן רק שנכסה מהני גרירה. ועיין באהלה
של תורה ספר שני סימן ג' אות ד'.

ולהנ"ל נראה דאם יפול ט"ד ויעשה מזה
תג או ע"ש ע"י חקיקה יהיה פסול דצריך
כתיבה והתורה הכשירה אות רק ע"י כתיבה.
והגה"ק שהתיר לחקוק דוקא בשכתב הע"ש
רק שנפלה ט"ד על הע"ש. וע"ז כתב דאפילו
לחרא"ש מותר לחקוק היות ועצם האות גלוי
ואם חסר ע"ש יכול להוסיף אח"כ ואין חסרון
משום שכ"ס א"כ החקיקה באה רק להכשיר
את האות ומהני חק תוכות אם נכתב הע"ש
כדינא.

ובזה יובן המג"א הנ"ל דאם ביר"ד שעל
האל"ף היה צריך להיות ע"ש ונכתב מיד בלי
ע"ש דנדבק בשעת הכתיבה א"כ ע"י
החקיקה נעשה דבר שלא היה בתחילתו וה'
ח"ת.

ובמ"ב סי' ל"ב אות ס"ג כתב ח"ל וה"ה
בשאר אותיות ואפילו אם ע"י הטיפה נחסר
רק קוצה של יר"ד בין ימין או שמאל, והמעין
בפמ"ג ימצא כהמ"ב. ונראה דדוקא בע"ש
ס"ל לפמ"ג שלא מהני חקיקה אבל בתגין
יודה ועיין באהש"ת ספר ב' סי' ה' אות א'
חילוק בין תגין לע"ש. ועוד צע"ב ובנד"ד
יש לעיין אם הוה כנדבקו ראשי הש"יין
דבתפילין מתיר המ"ב לגרונו בנגיעה דקה
(ועיין בס' ל"ב ס"ד בבאה"ל), או דהוה כא'
שמוכא במג"א המ"ל דאם היה צורך בע"ש
לא היה מהני גרירה.

סימן ד בדין עשאה כקובה

בגמ' מנחות ל"א ע"ב אתמר נמי אמר רבה בב"ה אמר ר"י וכו' מזוזה שעשאה שתיים ושלש ואחת כשרה ובלבד שלא יעשנה כקובה ובלבד שלא יעשנה כזב. ופי' רש"י שלא יעשנה כקובה כאהל רחב מלמטה וקצר מלמעלה דהיינו אחת שתיים ושלש זנב שלש שתיים ואחת. ועיין בפי' התוס' בד"ה שלא וכו' וז"ל כעין שפי' הקונטרס כאן יש לפרש הא דאמר בב"ב גבי כרם שנים כנגד שנים ואחד יוצא זנב שאחד בשורת שנים ולא כנגד אור שנים שתי השורות שנים שנים. ובשיט"מ למד אחרת מפירש"י דזנב הכונה כנגד שני האוירים, ועיין בנמ"י בהל' מזוזה שכ' וז"ל כלומר שכותב בשיטה אחת וכו' כקובה שכתוב בעליונה והיו ובשניה הדברים האלה ובשלישית אשר אני מצוך וכו'. ונראה דתוס' והשיט"מ נחלקו בפירוש כזב רחב מלמעלה וצר מלמטה או שמספיק שמצד א' יהיה עב וצר. תוס' ס"ל שמספיק מצד א' והשיט"מ ס"ל דצריך מב' הצדדים.

בגמ' שם אמר ר' זעירי אמר ר"ח אמר רב מזוזה שכתבה שנים שנים כשרה פרש"י שיטות קצרות שיטה שיטה בת שתי תיבות. איבעי' להו שנים ושלש ואחת מהו פרש"י ר"ל ב' בזו וג' בזו וא' בזו מאי אמר ר"נ כש"כ שעשאה כשירה פרש"י כש"כ דכשרה שעשאה כשירה דאז ישיר משה שיטה אחת ארוכה ושיטה אחת קצרה שאין ממלא כל השיטה. מיתבי עשאה כשירה או שירה כמותה פסולה כי תני' ההיא בס"ת אתמר נמי וכו' מזוזה שעשאה שנים ושלש ואחת כשרה ובלבד שלא יעשנה כקובה ופרש"י שנים שלש ואחת היינו כשירה. משמע מדברי הגמ' דדין קובה וזנב הוא כעין כתב כשיר מדנקטו בכלל אדא מזוזה שעשאה שנים שלש ואחת כשרה זה כשיר. וע"ז מסיים בעל המימרא ובלבד שלא

שראשו מתחיל מסוף רגל הר' הרי לא נשתנה מדרכו ולא שייך לומר שנתבטל ממנו שם ר' דהרי הר' לפנינו ולא נעשו בו שום שינוי וגם התינוק יקרא לזה ר' אם לא יכסו חלק התחתון ולא שייך לומר פנים חדשות באו לכאן וזה דומה לבור מגולה שכיסוהו וחזר וגילוהו דלא אסתלק מעשה ראשון (ועיין היטב באב"נ הנ"ל ודו"ק) וביתר שאת נראה לפרש לדעת המק"מ דמתיר בק' אפי' שלא נכנס לחללה הרי יש מקום להסתפק בק' כזה אם הו' שייך לשורה העליונה או לתחתונה דהרי השורה שבין שורה לשורה שייכת לשורה העליונה וגם לשורה התחתונה א"כ תמיד בק' שהו' נכנס לחלל מבורר ששייך לשורה העליונה, משא"כ בק' שהרגל מתחיל מהסוף נשאר לנו בספק לאן שייך ואין לנו ידיעה רק בסוף דאם נתחבר לשורה התחתונה סימן ששייך לתחתונה, ואם לא נתחבר הוא שייך לעליונה. א"כ לא שייך לומר בל' שנכתב בסוף הר' דבתחילתו נשתנה לק' דהרי הר' בספק עד סוף הכתיבה, משא"כ בנכנס תוך חלל ר' הרי בתחילת הכתיבה ידעינן שהוא שייך לשורה העליונה, ולכן נפסל מיד בתחילת הכתיבה (רק שלסברא זו צ"ע אם רגל הר' קצרה ויתר האותיות ארוכות ונכנס ר' הל' אם זה נקרא שנכנס לשורה עליונה וצ"ע). ומדויק בזה לשון הרמ"א באבהע"ז סי' קכ"ה ס"ק י"ח וז"ל שלא ימשוך ראש אות שלמטה לתוך חלל אות שלמעלה או להיפך ואם עשה כך ונשתנה צורת האות כגון שמשך ראש למ"ד לחלל ר' שאז נראה כה' ופסול עכ"ל משמע מדבריו דוקא תוך אות אחרת בתוך החלל ודו"ק.

ובעצם יסודו של המק"מ דאם כתבו רגל שמאל מסוף רגל ימין פסק באב"נ שם לאיסור בפשיטות ואם נכנס מעט ויוצא מעט דן אם יש לפסול עי"ש א"כ פשיטא של' שמתחיל מסוף ר' שכשר.

יעשנה כקובה ז"א באותם התיבות רק בסדר אחר ז"א אחת שתיים ושלש.

ובצורת שירת הים פסק המחבר ביו"ד בסי' ער"ה שירת הים כותבים וכו' שורה ראשונה כדרכה ושאר שיטות אחת מניחין באמצע ריוח אחד ואחת מניחין הריוח בשני מקומות באמצע וכו' ונמצא ריוח כנגד הכתב וכתב כנגד הריוח עכ"ל.

ולכאורה הדין שאסור לכתוב כזנב הוא כעין כשירה שיוכר הריוח לא מבעי' לגמ"י ושיט"מ שמבואר מפורש שצריך להיות תיבה א' ב' תיבות ג' תיבות ז"א שיוכר בהבלטה שנעשה כזנב אלא אפי' הראשונים שלא

מזכירים מנין התיבות נראה שצריך להיות ניכר. ואם אות אחת יוצאת משורה ארוכה ומשורה ב' יוצאת ב' אותיות ומשורה ג' יוצא ג' אותיות אין נראה שיהיה לזה דין כזנב. דהרי הגמ' מדמה לעשאה כשיר והאם יהיה בס"ת או בתפילין אות א' יצא וישאר חלל כנגד האם יפסל, ומאד תמהתי על הגה"ק סי' רע"ג ס"ק ב' בסוף דבריו דמשמע דזה נקרא כזנב אפי' באות א' וצ"ע (ומלשון השר"ע והסמ"ע אין לדקדק דהם לא דברו בשורות ארוכות) ולמעשה צ"ע אם יש להקל מאחר שבגה"ק החמיר (והפוסקים לא הזכירו ציור הגה"ק וזה שכיח מאד והיו צריכים להזהיר וע"כ צריך שיהי' ניכר בתיבות וזה לא שכיח ודו"ק).

סימן א

בדין נקב שהדיו סותמו

א. כל נקב שהדיו עובר עליו ואין הנקב נרגש אִבְקוּלְמוּס אַע"פ שנראה הנקב כנגד השמש לפני הכתיבה מותר בלכתוב עליו, ואין צריך לבדוק הקלף קודם הכתיבה דסומכים על הרגשת הקולמוס.

ב. אם העביר קולמוס ולא הרגיש. ונראה נקב נגד השמש לאחר הכתיבה. והנקב הוא במקום עב. והדיו מקרף את הנקב מכל צד זכשר. ויש מי השפוסל, וטוב להדביק קצת קלף מבחוץ ולמלא את הנקב דיו.

ג. אם הנקב מפסיק את כל עובי האות ונחלק האות לשתיים וניכר הנקב רק כנגד השמש ויש מתירים, ויש פוסלים, ואפילו שנסתמה בשעת הכתיבה ובדרך

מקורות וביאורים

בדין נקב שהדיו סותמו

א. מנחות ל"ה ע"א ואמר אביי האי קילפא (קלף) דתפילין צריך למיבדקי דילמא אית ביה ריעותא (נקב) ובעינן כתיבה תמה וליכא, רב דימי מנהרדעא אמר לא צריכא קולמוסא בדיק לה, משמע דכל נקב אפילו שניכר ע"י בדיקה אם הקולמוס סותמו אינו נקב, ובשבת ק"ח ע"א ובחולין קל"ט ע"א איתא כל נקב שהדיו סותמו אינו נקב, ונראה זה שיעור אחד מה שאין מרגיש בקולמוס ומה שהדיו סותמו.

ב. ובשו"ע סי"ג כתב יהיה הקלף שלם שלא יהא בו נקבים שאין הדיו עובר עליו דהיינו שלא תהא האות נראית בו חלוקה לשתיים, וביאור הדברים שלא יהיה נקב גדול שיחידה ניכר בכתב ובמ"ז ביאר באופן אחר ויבאר אי"ה בדין נקב שאין הדיו סותמו.

ג. מק"מ סי"ק ל"ב.

ד. ב"ח מ"א סי"ק ט"ז שו"ע הרב סי"ז מק"מ סי"ג מ"ב סי"ק ל"ב וסברתם דכל נקב שאין רואים במוחש אינו נקב ועיין באריכות בניה"ק סי' ל"ב סי"ק ז'

שביאר דין זה בהרחבה.

ה. ט"ז סי"ק ז' ועיין בלכ"ש שביאר שיטת הט"ז דאפילו נסתם הנקב רק בשעט כתיבה היה עומד ליפול ג"כ נפסל רק אם בשעט כתיבה לא עמד ליפול ואחר שנמר האות נפלה הטיפה שעל הנקב גם למ"ז כשר.

ו. קה"ס כלל ז' אות ב'.

ז. נה"ק סי' ל"ב סי"ק ח' ע"ש באריכות (ועיין בדי"ק סי"ק ז' שרצה לחלק בין נקב שנפסל, להפסק קלף שכשר ע"ש) באה"ל סי' ל"ב סכ"ה ד"ה אות וההסבר דלא רק שהנקב אין ע"ז שם נקב אלא כאילו אין כאן נקב ושפתי הנקב בדוקים והיות הדיו מקיף את הנקב הרי זה כאילו האות דבוקה לנמר.

ח. פמ"ג א"א סי"ק ט"ז מש"ז סי"ק ז' ובקה"ס כלל ז' אות ב' שארית ישראל סי' י"א ו"ב ובחזו"א האו"ח סי' ח' סי"ק ח' וכתב שם בחזו"א דנקב שהדיו עובר עליו יש ע"ז שם קלף ובמקום שצריך קלף אין הנקב פוסל. אבל במקום שהקלף עצמו פוסל גם נקב פוסל ובנחלק כל עובי האות שאם יפסק העובי ע"י הקלף יקרא האות חלוקה לשתיים ה"ה שנפסל בנקב דנעשה חלוק

מקרה נפל הדיו לאחר ח"גמר האות.

ד. בנִקב כל עובי האות והדיו סותמו כשר, ואף שנגד השמש ניכר מקום הנקב ומאירין דרך הדיו זהרי חמה.

ה. ואם ניכר הנקב כנגד השמש ואין הדיו מקיף את כל הנקב אלא שהנקב הוא בצד האות וע"י הנקב יש חיסרון שאינו מוקף גויל יאיש להחמיר, ורוב י"הפוסקים סוברים שכשר שיש לאות היקף גויל, מ"מ כיון שקצת גדולים מחמירים בזה י"טוב להחמיר ולתקן, ויעביר קולמוס במקום הנקב, ויהיה הנקב י"באמצע עובי האות, ואם חושש שיתקלקל האות ע"י תוספת דיו טייניח מטלית.

ו. אם הרגיש בנקב ע"י הקולמוס, אלא משום שהדיו עבה (ע"י טיגומן יוכדומה) נסתם הנקב י"פסול.

מקורות וביאורים

קלף עיין חת"ס חיו"ד סי' רס"ו וספר הסת"ם הלכות תפילין סי' י' שס"ל שמקום הנקב כממולא בגויל עי"ש. ועיין בנה"ק כלל י"א אות טו"ב.

יג. מק"מ ס"ק ל"ו.

יד. נה"ק כלל י"א אות טו"ב.

טו. לפי סברת הגרע"א בחידושו בסמ"ז.

טז. פמ"ג א"א ס"ק ט"ו.

יז. מלאכ"ש כלל ז' אות ג'.

יח. וז"ל הפמ"ג א"א ס"ק ט"ו ואפי' נקב שלא בתולדה כל שהדיו עובר עליו כשר שאין הקולמוס מרגיש בו אבל לא מהני דיו עב עם גומן שנסתם הנקב כיון שגדול כ"כ שמרגיש הקולמוס ועיין במלאכ"ש כלל ז' אות ג' מביאו וס"ל דאין דין שהדיו סותם הנקב אלא שזה מגלה שאם נסתם ידעינן שהנקב הוא דק, והנה כל זה בדיו רגיל בזמן חז"ל, אבל בשאין הדיו רגיל רק יש לו דבק א"כ אין ראוי כמה שנסתם להתיר. דהרי זה כסותם נקבי הקלף ולא מצינו שאפשר לסתום ע"י דיו. ועיין בד"ק ס"ק ז' האריך לחלוק על הפמ"ג ועיין גם בס"ק ז' שכן באיזה דיו משערים ועיין במק"מ סי"ג שדן ג"כ בזה. והנה הם הבינו שהדיו סותם את הנקב וסתימת הדיו מכשירה את האות ובאמת הרי אין דין שהדיו סותם דלא מצינו סתימת נקבים ע"י דיו אלא זה דין שכל זמן שהדיו סותמו אנו יודעים שהנקב הוא קטן ואין ע"י שם נקב וס"ל לפמ"ג שההבנה זו היא רק בלי גומן אבל עם גומן אין הדיו מבחין.

והנה גם הפמ"ג מודה אם לא מרגיש את הנקב אין

לשתיים, (רק שצ"ע בדבריו שכתב שם בס"ק ח' דאם הנקב באמצע עובי האות לא נפסל היות ונסתם בשעת כתיבה ומה שנפל אח"כ זה כמו שניקב לאחר הכתיבה, והרי איירי שם בנקב שהדיו עובר עליו א"כ אפילו לא סתמו הרי הנקב הוא בקלף וא"כ הרי זה כקלף באמצע עובי האות שלא שייך לפסול מצד חיסרון מוק"ג; ומדוע כתב דלא נפסל היות זה בנִקב לאחר הכתיבה). ח"ג. עי"ש בחזו"א. היות והיו בנה"ק לשתיים א"כ אין חילוק בין לפני הכתיבה לאחר הכתיבה ועיין באות כ"א.

ט. עיין נה"ק סי' ל"ב ס"ק ז' ועיין בחזו"א סי' ח' ס"ק ח' באריכות. דהנקב הוא כקלף והרי זה ככותב על הקלף והיות והדיו סותמו אין כאן שום חיסרון, דהרי האות היא גולם א' ולא פסוקה.

י. לבושי שרד על הט"ז ס"ק ז'.

יא. קה"ס כלל ז' אות ב'.

יב. גיה"ק סי' ל"ב ס"ק ח' בית הלוי ס"ק י"ב ועיין באריכות בספר הסת"ם הלכות תפילין סימן י' חזו"א סי' ח' ס"ק ח' ועיין בחזו"א ס"ק א' שחידש שאם לא יהיה גויל בין אות לאות רק נקב שהדיו עובר עליו יש לנקב דין קלף ונקרא שהאותיות הם מוקמ"ג ולבאורה א"א לומר דהגויל שבעובי הנקב יקרא מוק"ג דהרי בכל אות שנמרת בסוף הקלף נאמר שיש גויל עובי הקלף ובסמ"ז כתב המחבר שאם נמר חד עד סוף הקלף יש חיסרון של הק"ג וע"כ העובי אינו נקרא מוק"ג וצ"ל לחזו"א שעובי הקלף של האות השניה היא ההק"ג של האות הזו ושמן ס"ל להחזו"א שהנקב עצמו יש לו דין

ז. אם לא הרגיש בנקב ע"י הקולמוס, אלא שאנו רואים שהדיו יצא דרך הנקב אל עבר השני של הקלף פסול, ויש לעיין אם נפסל גם בשנתם הנקב.

ח. אם הקלף דק ואין נראה שום נקב ועבר הדיו לצד השני נוסה מרן הגר"ש ואזנר שליט"א (בהסכמה למאסף) שאין מקום להחמיר דגם בנר דק עובר הדיו.

בנקב שאין הדיו עובר עליו

מ. נקב שאין הדיו עובר עליו והוא בתוך עובי האות אעפ"י שהדיו מקיפו מכל צד פסול.^כ

מקורות וביאורים

הנקב) ושמה למק"מ היה נוסח אחר בספר האשכול. לכאורה י"ל שהירושלמי הוא קולא שע"י הנוילה דוקא ניכר שהאות חלוקה לב' אבל אם עובר הדיו ולא נוזל אפי' שמרגיש את הנקב לא יפסול היות והדיו לא נפל והנה לט"ן י"ל דלדין צריך שיסתום הנקב ולירושלמי דוקא שנוזל ויש כאן נקב המחלק את האות ולמ"א י"ל דלדין אם יראה הנקב באות מוחשי אע"פ שהדיו סתם חלק מהאות נפסל ואפי' לא הרגיש את הנקב בקולמוס ולירושלמי שמה דוקא שהדיו נפל דרך הנקב אבל אם סתם את הנקב וניכר רק כנגד השמש גם לירושלמי י"ל שאין זה נחלק לב' ודו"ק ובפרט שגורם את הנוילה הוא רבוי הדיו הדליל והקלף הדק ודו"ק ולמעשה צ"ע אם אפשר להקל.

והנה לסברא שהבאנו בשיטת הד"ק היות והנקב אוחז הדיו נקרא שכונת על הקלף א"כ לכאורה שנוזל הדיו חזינן שאין הקלף אוחז הדיו, וזה אינו א' שאוחז חלק מהדיו א"כ מניין לנו שצריך לאוחז את כל הדיו ב. שלפעמים גם כשאין נקב נוזל הדיו דדקות הקלף גורמת נוילה ע"י רבוי דיו ובמ"ד אם היה כותב במעט דיו היה סותם הנקב ולא היה נוזל א"כ מה שריבה בדיו זה לא סברא שיגרום פסול.

כ. ועיין באות הקודם שהארבנו שלכאורה כשנסתם הנקב אפי' שניכר כנגד השמש שהיה כאן נקב ג"כ לכאורה יש להתיר.

ועיין בנח"ק סי' ל"ב סי"ח ח' שנקב כגודל שיערה נקרא נקב שהדיו עו"ע וכתב שם שנקב שנראה נגד השמש הוא פחות מנקב שהדיו עו"ע רכתב שם שנקב שהדיו עו"ע סמוך לאות אם נקרא מוק"ג והביא דהפמ"ג נמתק אפי' בנקב שניכר נגד השמש משמע שנגד השמש הוא פחות מנקב שהדיו עובר עליו.

נפסל ע"י סתימת הדיו. כמדויק בלשונו ה"ל וגם במל"א"ש דקדק דוקא שמרגיש הקולמוס א"כ מה יועיל לנו שיקח דיו עב אם מרגיש את הנקב ונראה דהד"ק והמק"מ ס"ל כל ששפתי הנקב אוחזים את הדיו הרי זה נקרא נכתב על הקלף ואחיות הדיו תלוי בסוג הדיו ועיין בחידושי דינים א.

יט. מלאכ"ש כלל ז' אות ג' ועי"ש בכינה ומק"מ סי' ל"ב סי"ק ל"ד ומקור דין זה הוא מהירושלמי, והנה הפוסקים לא הביאו דין זה לכאורה לא ס"ל ונראה דהפוסקים ס"ל דדין הירושלמי הוא לקולא לא לחומרא דאיירי שכתבו על קלף עבה וברוי עבה (לא עבה לגמרי) וס"ל להפוסקים שאם נוזל דיו הוא נקב יותר גדול ממה שאין נרגש בקולמוס. ואם כתב בקלף דק וברוי דליל גם לירושלמי אין לפסול דמה שנוזל הדיו אין זה מחמת גודל הנקב אלא מחמת שהדיו דליל והקלף דק, ובנקב כזה בקלף עבה לא היה נוזל ולא היה נפסל.

ו"ל ספר האשכול הלכות ס"ת סי' ט"ז אם יש נקבים במקום הכתב עד שדיו יוצאה מבין הנקבים פסול וכו' וכל נקב שדיו לח כמו שכונתים בו (הכונה למעוטי עבה ממש) עובר עליו ואינו יוצא בצד האחר אינו נקב, אבל אם יוצא לא יכתוב עליו שהרי האות נחלק לב' ואינו כתיבה תמה עכ"ל הובא במק"מ סי"ק ל"ד וביאר המק"מ דבריהם וז"ל מדברי הירושלמי והאשכול נשמע גדר נקב שדיו עו"ע היינו שהנקב דק כ"כ שהדיו עוברת על גבו ולא נבלעת בתוכו לבצבץ ולצאת מעבר לקלף וכשהריו מבצבץ ויוצאה מעבר לקלף הנקב פסול.

ואצלינו באשכול בהלכות ס"ת סי' ט"ז מובא וז"ל אם נקבים בקלף במקום הכתב עד שדיו יוצא מבין הנקבים פסולה, כיצד עושה (לסתום הנקב) לוחכה בלשונו והיא עומדת (שע"כ מתרככת העור ונסתם

י. אם לאחר שנכתב האות בהכשר ניקב שם הקלף (או ניטל הדיו והקלף שלם) ונפסק האות ונחלק לשתיים אם נשאר שיעור אות עד ההפסק כשר ואם לאו פסול כא.

יא. אם לאחר שנכתב ניקב באמצע עובי האות אם הנקב בתוך שיעור האות רוב הפוסקים מתירים רק שבבאה"ל יבנסתפק.

יב. באות שיש לה חלל (ג' דפנות) והנקב בעובי האות כנגד החלל וכלפי חוץ קוי האות שלימים יגשימת הבבלי האות כשירה, ואפילו לשו"ע שחושש לדעת ב"הירושלמי לדעת המקדש מעט האות כשירה.

מקורות וביאורים

עובי האות אם יש שיעור עד ההפסק לא נפסל מה שיש תחת ההפסק עוד חלק וגם החלק התחתון מצטרף לאות דאין בזה פסול ה"ה כל הפסול שהקו מתחלק לב' הוא רק עד השיעור אבל אם הקו מתחלק לב' אחר השיעור הוי כנפסק חלק מהאות שאין פוסל ודוק.

ולפי המ"ב אם יהיה חיסרון דיו באמצע עובי האות ויראה לבנונית של הקלף בתוך שיעור האות יש לפסול היות וקו האות מתחלק לב' והוי כנפסק עובי האות, ולדבריו יש גם לפסול אם קפץ הדיו גם לאחר כתיבה ודבר זה תמוה דבספרים ישנים לא שמענו מי שיפסול בזה (ובקפץ דיו ונשאר לבנונית קלף נסתפק הד"ק בס"ק ז' ועיין בגיה"ק שאין מקום להסתפק והד"ק כתבו רק להדוריו ע"ש).

והנה כא"ר הכין שנקב בעובי האות הוי כנקב בחלל האות עיין באריכות בגיה"ק ס"ק ז' ובשו"ע הריב כתב דהוי חיסרון של מוק"ג דכל חלק מהאות צריך שיהיה מוק"ג וכן הביאו המאיר עיני סופרים ובכ"ת סופר ועיין מוק"מ ס"ק ל"ז וגם בחזו"א ס"ק א' נשאר שנקב בעובי האות החיסרון הוא מצד חיסרון מוק"ג כמו בכל נקב הסמוך לאות, ובנקב הרי יש חילוק בין ניקב לפני כתיבה לאחר כתיבה וד"ק.

כג. עיין במק"מ ס"ק ל"ז ובגיה"ק ס"ק ז' דדל הקוים שתחת לנקב ומתיחסים רק לקוים מעל לנקב דהרי אין שיעור לעובי האותיות ולפי"ז הנקב נמצא בחלל האות. כד. בגיה"ק ס"ק י"ב כתב דלירושלמי בניקב בצד א' פסול רק שבוז השו"ע לא נקט בהירושלמי רק שבניקב כל החלל נפסל וא"כ בדיון זה לירושלמי פסול רק לפי השו"ע נקט בניטל כל החלל יש לחוש ובניקב בצד לא נפסל ע"ש באריכות ועיין בס"י ב' אות כ"א הארכנו בזה, ולבאה"ל ב"ה אבל בירושלמי נקט שאם נעשה לפני כתיבה יש להחמיר לירושלמי ע"ש.

ועיין בחזו"א ס"י ח' ס"ק ח' שכתב דנקב שניכר ע"י עיון הוא ודאי נקב שהדיו ע"ש והנה הם לא חילקו בין קלף עבה לדק משמע שגם בדיק אם הנקב הוא ניכר רק כנגד השמש נקרא נקב שהדיו ע"ש, א"כ בקלף דק שניכר הנקב לפני הכתיבה רק כנגד השמש י"ל דגם לירושלמי אין לפסול ולמעשה יעשה שא"ח.

כא הכ"ח מתיר אבל רוב הפוסקים נקטו כהט"ו שפסול ולענין תיקון יבואר אי"ה בדיו אותיות מופסקין ועיין בגיה"ק ס"ק ז' באריכות בדעת הד"ק שיש נפק"מ בין לפני הכתיבה שנפסל בנקב קטן שניכר נגד השמש היות וזה נקרא חסר הקף גויל רק אם נעשה לאחר הכתיבה שאין חיסרון היקף גויל רק מדיון אות מופסקת בזה אמרינן שנקב נגד השמש אינו חיסרון בתמות האות. ולפי"ז כתב דאם היה הפסק דק שנראה דק כנגד השמש והקלף שלם אפי' בנפסל לפני גמר הכתיבה ג"כ כשר. ובבאה"ל ס"י ל"ב סב"ה ד"ה אות התיר בהפסק דק רק שבשארית ישראל ס"י י"א י"ב ובחזו"א ס"י ח' ס"ק ח' פוסלים אפי' בהפסק דק והקלף שלם. ולפי"ז הגויל שניכר נגד השמש גם לד"ק אינו נקרא גויל עיין בסיומן ב' במקורות אות ד' ח'.

כב. הבאה"ל בד"ה האות, הביא קו הגרע"א על הט"ז דהתייר בנקב בעובי האות לאחר הכתיבה הרי הט"ז לא התיר בנפסק האות לאחר הכתיבה. ונראה דהגרע"א הבין דנקב בעובי האות החיסרון בחיסרון של נפסק כל עובי האות ולפי"ז גם לאחר כתיבה פסול, ובחזו"א ס"י ח' ס"ק א' הבין שהפסול מצד מנומר, ולפי"ז כתב דאפילו הנקב אחר שיעור האות ג"כ נפסל היות ויש חיסרון מנומר.

והבאה"ל הבין שאין הפסול משום מנומר אלא דהאות צריך שיהיה קו אחד וכשחוק מחולק לב' הוי כנפסק כל הקו היות ואינו קו אחד. וכמו כשנפסק כל

סימן ב

בדין נקב הסמוך לקוי האות

א. כל אות בין ספר תורה בין תפילין ומזוזות צריך להיות מוקף גויל אמרבע רוחותיה, ואם יש נקב סמוך לאות פסול משום שמחוסר גויל.

ב. אם יש גויל כל שהוא סמוך לקוי האות אע"פ שניכר רק ע"י גיוון היטב. ואחר הגויל יש נקב או סוף הקלף כשר דאין שיעור להקף גויל.

ג. אם ניכר הגויל רק ע"י זכוכית מגדלת או רק ע"י שמסתכל בנגד השמש נחלקו הפוסקים יש פוסלים, ויש המתירים.

ד. אם בשעת הכתיבה לא היה שם נקב ואחר זמן נעשה נקב, בזה יש חילוק, אם כל הקלף שבין אות לאות נטל על ידי הנקב או לפסול, אבל אם נשתייר מקצת קלף בין שתי האותיות, והאותיות מופרדות זה מזה ע"י הקלף העומד ביניהם, אע"פ שסמוך לאות ממש נחסר קלף כשר כשנעשה הנקב לאחר הכתיבה.

מקורות וביאורים

בדין נקב הסמוך לקוי האות

שכנגד השמש וכהסתכלות בעיון דינם שוה, וכתב בשא"י שהעיד הרה"ח ר' יהודה אשר ראטה שנהנו הסופרים המובהקים בעיה"ק ירושלים להכשיר בהפסק דק בין אות לאות כל שניכר אפי' ע"י זכוכית מגדלת (ושמא המנהג היה היות ונהנו עפ"י הנרי"ז מינצברג שהיה מורה הוראה זמן רב).

וזה ברור שכל מה שנדון בזכוכית מגדלת זה דוקא הגדלה שהיא מראה מה שנראה כנגד השמש ולא יותר, ועיין בשבט הלוי חא"ח סי' ז' אות ח' שאפשר להשתמש בזכוכית מגדלת לראות מה שעין רגילה רואה ע"י עיון היטב, ובמקום אחר הארכתי בנגיעה שנראה רק ע"י זכוכית מגדלת, ובאהש"ת חובת י"ז כתבתי דה"ק והנה"ק הם כשיטת השא"י ובמקום אחר חזרתי והארכתי בראיות שאירבה סברתם הוא כהנאון משיבין. ועיין בסימן א' במקורות אות כ' וכ"א.

ו. נוב"י מה"ק חיד"ק סי' ע"ה ודה"ח ח"י קריאת התורה בדין על איזה טעות מוציאים ס"ת אות כ"ז, רק

א. מנחות כ"ט ע"א.
ב. בכ"י בסי' ל"ב הקשה בניקב ירך הה"א אם נשאר כמלא אות קטנה כשר וקשה הרי ע"י הנקב נחסר הגויל ותירץ ב' תירוצים. א'. דע"י נקב לא נקרא שהאות מחוסרת גויל. ב'. דחיפרון של היקף גויל הוא רק בשעת הכתיבה, אבל אם נחסר גויל אחר גמר האות לא נפסל, ובניקב ירך הה"א שכשר כנשאר כמלא או"ק איירי שניקב אחר גמר האות.
ג. אבי"נ חא"ח סי' ד' סי' י"ז ו"ח ובאה"ל סי' ל"ב סכ"ה ד"ה אות, והגדרה היות והגויל משמש לסיום האות וגויל הניכר אפי' בעיון יש לו דין של סיום האות וכשיש הפסק בזה באות הרי זה אות מופסקת ונקראת כ' חלקים.
ד. רובב מירשים ח"א סי' א.
ה. שארית ישראל סי' י"א י"ב, ולכאורה גם לחז"א נקרא מוקף גויל עיין חא"ח סי' ח' סי' ח' שכתב

ומוב לכתחילה לגרור מעט, ובשם הקדוש האסור, ויניח מטלית ואם לא הניח מטלית כשר, ויש פוסלים.

ה. יש מי שמתיר בניקב בין אות לאות לאחר כתיבת האות ובבאה"ל בהצטרף עוד קולא מתיר בלי גרירה וז"ל ועכ"פ בהצטרף עוד איזה קולא כגון שהאות גדול יותר משיעור, ונקב נעשה בסופו באופן שאפילו אם ינכה מקום הנקב ושיעור דהקפת גויל ג"כ ישאר שיעור הראוי לאאותו אות, יש לצדד ולצרף לזה דעת ב"הרד"ך שהובא בסימן זה במ"א י"ס"ק ג' וכו' ויותר טוב אם יכול לגרור מעט מעוכי הקו של האות, ויהיה מוקף גויל.

ולחזון איש סימן ח' ס"ק ג' יש חילוק אם ה' הוא בין השורות וניקב כל החלל שבין השורות ואין גויל בחוט השערה בין ה' העליונה לאות התחתונה פסול.

מקורות וביאורים

ז. משנים בכללי מוק"ג לפמ"ג.
ח. חידושי הגרע"א על שו"ע סמ"ז ובשו"ת מהר"ת סי' י"ד.
ט. הגרע"א שם ועיין שם באריכות לענין מוק"ג ע"י מטלית. ועיין בספר סתם חלכות תפילין סי' ט' י' שאפילו ניקב אחר הכתיבה יניח מטלית ע"י"ש באריכות, והביא שיטת אהעו"ז שצריך גויל גם אחר הכתיבה ובנה"ק כלל י"א הביא ג"כ שיטות שצריך גויל אחר הכתיבה.
י. לבושי שרד ופמ"ג הובא בבאה"ל.
יא. רצ"ע אם מספיק שיעור שחתנינו יקרא או כל זמן שיש לו ספק הוי כלא נגמר האות כמו שיבואר בשיטת החזו"א.

יב. וז"ל המ"א בס"ק ג' אם האות גדול ונדבק בסופו באופן שאם נגרר מה שדבוק מ"מ ישאר צורת אות כשר.
יג. ולכאורה מפשטות לשון הבאה"ל היתר זה הוא דוקא כשיש שיעור באורך האות לפני הנקב וז"א שבשעת הכתיבה היה לזה כבר הכשר אות לפני שנפסל, אבל אם ניקב בנג או בצדדים ויש שיעור באות שאם יגרר מעט ישאר צורת אות לא התיר הבאה"ל אע"פ שסברת הרד"ך שמתיר היות וס"ל כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת א"כ גם כנג יש סברא זו ונראה דהבאה"ל לקח את הסברא של הרד"ך לא מדן כל הראוי אלא על הדין שאפילו לא הרים את הקולמוס נקרא שנגמר האות ודו"ק.
יד. ויבואר אי"ה הנפק"מ בין הבאה"ל לחזו"א לדינא.

שבטעם הפסול נחלקו בטעמים דהנוכ"י לפי הנה"ק בכללים כלל י"א אות י"ד הבין דהיות ובין אות לאות צריך שיהיה מופרד כחוט השערה שלא יראה ב' האותיות כאות א', וס"ל להנוכ"י דאם הנקב ממלא את כל החלל בין אות לאות ואין כחוט השערה גויל מפריד הרי זה כמו שנגעו ב' האותיות ובדרך החיים אות כ"ז הבין בדרך אחרת שגם לתירוק א' צריך שיהיה גויל ממש רק ת"י א' ס"ל דאין הנקב חוצץ בין האות לגויל ועיין בספר בית הלוי (עה"ת בסוף) או"ק ה' שרן ככ' סברות הג"ל ועיין בנה"ק כלל י"א אות י"ג י"ד שהביא ג"כ ב' הסברות ע"י"ש באריכות.

והנפק"מ בין ב' הפירושים בהאריך כפ' פשוטה עד סוף הקלף דלמי תירוק א' לנוכ"י לא נפסל היות ואין כאן ב' אותיות א"כ אין צורך שיהיה כחוט השערה המפריד בין אות לאות, אבל לפי הדרך החיים שגם לת"י א' צריך גויל רק שאין הנקב חוצץ א"כ בהאריך הכפ' עד סוף וזקלף נפסל היות ואין גויל אחר הנקב. ועיין בבית הלוי או"ק ו' ועי"ש בנה"ק.

וכן נפק"מ בנחת הקלף בסוף או בצדדים ואין גויל אחר הנקב לנוכ"י כשר לבי התרוצים היות וכשעת הכתיבה היה גויל, ומה שחמר בעת הרי לת"י ב' לא נפסל וכן לת"י א' בשאין אות סמוכה לא נפסל ולדעה"ה נפסל היות ולת"י א' צריך גויל אחר הנקב ואין חילוק בין לפני הכתיבה לאחרי הכתיבה.

ובשיטת הפוסלים למעשה נחלקו הבאה"ל והחזו"א דהבאה"ל בסעיף ט"ז ד"ה כשנכתב ס"ל כהדה"ח ולכן ככ"ף פשוטה שנחתך הקלף אחר הכתיבה כתב שיגרור מעט ובחזו"א האו"ח סי' ח' אות ג' נקט כסברת הנוכ"י ועוד יבואר אי"ה.

ו. אם רגל הד' וכיוצא בה מגיע לסוף הקלף פסול, ויכול לגרור הרגל ואין חיסרון של חק תוכות, ואם נחתך הקלף לאחר שנמר האות ט' לנוכחי אין צורך לגרור מרגל הד' ולדחיק צריך לגרור מרגל הד' (ועיין באריכות במקורות וביאורים או"ק ו').

ז. וכתב במשנה ברורה ס"ק נ"ז ונקט רגל הד' לרבותא אף דבעת כתיבת סוף הרגל כבר נגמר צורת האות בראוי אפילו הכי כל זמן שלא סלק ידו מן האות מקרי דבר זה בעת הכתיבה ט' ובעינן לכל האות הקפת גויל. ובחזון איש ס"ק ג' האריך לחלוק על המ"ב והתיר אם סוף הקלף הוא במקום שרגל הכ"ף יכולה להסתיים ללא חשש שמא אין לה שיעור וישאר גם קלף, בזה אפילו לא סלק ידו וכתב עד סוף הקלף כשר.

מקורות וביאורים

מצד חיפיון מוק"ג.

חילוקי דינים יש בין הבאה"ל והחזו"א ונפכם הדינים, אם הנקב הוא בין ב' שורות מאות עליונה לאות תחתונה לבאה"ל אם היה שיעור של הרגל כדי שינכה את האות וישאר שיעור אות יכול להשאיר את האות ואין צריך לגרר מצד הדין (ואם הוא בשם אסור לגרור) ואם אין הנקב בין אות לאות אלא יש כחוט השערה לפני האות השניה, ובשעת הכתיבה פגע בנקב ולא הרים לפני"כ את הקולמוס אע"פ שיש שיעור כדי לנקות הגויל פסול דחיישינן לתירוצו ב' שהנקב חוצץ בין האות לגויל ואין זה נקב אחר גמר האות. ולחזו"א אם הנקב בין ב' שורות והוא בין אות לאות ואין כחוט השערה אפילו הרים ידו מהקולמוס ונגמר האות והמשיך האות עד הנקב נפסל היות ואין כחוט השערה בין ב' האותיות ועי"ש בחזו"א שלב' התירוצים נפסל אפי' לאחר כתיבה (וכן מבואר בנה"ק כלל י"א אות י"ד) ולדבריו צריך להוציא ס"ת (ובדה"ח כתב דאין צריך וגם בנוכח כתב שלי"ב ב' לא נפסל) וכן בשם יכול לגרור, ואם יש גויל אחר הנקב אם יש שיעור אות שיצא מירי ספק עד סמוך לנקב כשר אע"פ שלא הרים הקולמוס והמשיך לכתוב עד הנקב. ויש לעיין לחזו"א בב' אותיות סמוכות שנגמרו עד סוף הקלף אם דינם כנקב בין אות לאות שאין כחוט השערה דגם בנידון זה יש להסתפק שמא הם היו מחוברים למטה והם אות א' ונחתכו ויש מקום לחלק דרך כשרואים בחוש שבי' האותיות מחוברים ע"י הנקב.

טו. עיין באריכות באו"ק ו'.

טז. וכן מבואר בנה"ק סי' ל"ב ס"ק י"ח ובבאה"ל הביא מקור לדבריו מדברי הגר"א סי"ח, והנה הגר"א הביא רק את לשון הירושלמי שמוה דין החזו"א להיות ועיין בבית הלוי או"ק י"א שהבין בדברי הרלב"ח כהנה"ק ובבאה"ל, ותמה עליו שמניין לו דין זה (ועיין בבית הלוי שהאריך שם) ועיין בבית שלמה חיו"ד סי' ק"ם שס"ל כהנה"ק והבאה"ל ועיין באהלה של תורה כרך א' סי' ה' שישבנו את שיטתם מקושיית החזו"א. יז. והנה מקור המ"ב הוא השו"ע בסמ"ז שפסק בכ"ף פשוטה שאם האריך בשעת כתיבה פסול, ועיין בבית הלוי שנדחק בשו"ע שאירי ב' מצומצמת ובחזו"א ס"ק ג' תירץ וז"ל ואפשר משום דקשה לעמוד על צמצום שיעור רגל הד' ועושה עד שיצא הספק מלבו והלכך אי אפשר להכשיר באינו מוקף גויל דלמא הוא שיעור מצומצם עכ"ל.

ודבריו צ"ב הרי יכול לכסות מעט לפני סוף הקלף ולשאול תינוק, ואפשר היות והוא מאריך האות עד כדי שיצא הספק מלבו לא חל על האות גמר האות היות והוא בספק, ולפי דבריו צ"ל דלירושלמי מה שנסתפקו בארצד ותפארתך, אין הכונה שאין צורת ד' במקום הנגיעה אלא איירי שכתב צ' גדולה וכן ת' עם רגליים ארוכות והד' במקום הנגיעה נקרא לתינוק לאות ד' רק היות ובשעת הכתיבה היה ספק לכתוב אין זה נגיעה אחר גמר האות והוא דבר חידוש שלא מוזכר. ולפי החזו"א אם האריך כשעת הכתיבה וידוע שכבר האות נמורה וממשיך עד סוף הקלף לא נפסל האות

בדין נקב בחלל האות

ח. כל אות שיש לה חלל כגון תוכה של ב"ת או ה"א יהיה לכתחילה מוקף גויל סמוך י"לקוי האות ולא יהיה שם נקב המחסר את הקלף ואם כתב האות סמוך לנקב שבחלל לבבלי כשר ולירושלמי פסול ורוב הפוסקים פסקו כהבבלי ולכתחילה יש להחמיר בחירושלמי.

ט. כל אות שיש לה ג' דפנות נקרא אות שיש לה חלל אבל כף י"פשוטה וכ"ש וי"ו וכדומה לאו תוך מקרי.

י. בשיטת חירושלמי שצריך מוקף גויל יש מן הפוסקים דס"ל דזה רק בניטל כל י"החלל אבל אם יש גויל אחר הנקב גם לירושלמי כ"כשר. ובבאה"ל כתב שלירושלמי צריך שיהיה מוקף גויל בכל צדדי האות אם היה נקב לפני הכתיבה.

יא. ניטל בפנים רצועה מהגויל מקו של האות לקו שכנגדו הרי זה כניקב כל תוכו ולירושלמי כביש לפסול ויש לעיין בניטלה הרצועה באלכסון.

מקורות וביאורים

העיקר הסיפא שהנקב הוא באמצע לא בכל החלל ולא נחביון ממש באמצע אלא העיקר שלא נחשוב שאם אין הנקב ממלא כל החלל יכול לכתוב לכתחילה ודו"ק, הארכתי היות ויש מקפידים ע"ז ונראה שהוא טעות. יט. מ"ב ס"ק ל"ה מק"מ ס"ק מ"ב. כ. ולבבלי אפי' לפוסלים בניטל הקלף בין אות לאות בתוך החלל לא נפסל עיין בנח"ק סי' ל"ב ס"ק י"ד ובחזו"א סימן ח' אות ד' דן בזה.

כא. ועיין באריכות בנח"ק סי' ל"ב אות י"ב ובכללים כלל י"א ולמעשה פסק דאם לא ניקב כל החלל הגויל שאחר הנקב מציל ועיין מק"מ ס"ק מ"ג. כב. מק"מ ס"ק מ"ד והנה במק"מ לא החליט לפסול רק כתב וי"ל, ולכאורה מקור דין זה שאם יש גויל לא נפסל הוא במ"ז ס"ק ח' והט"ז כתב וי"ל והטעם נראה דכל הגויל שבתוך האות הוי כחלק א' וע"כ אע"פ שנפסק הגויל בתוך האות מצד א' מגין עליו מה שנשאר מצד שני וכו' לכאורה לדבריו אם ניטל רצועה יש להכשיר דהרי נשאר כנגד הרצועה רצועה של גויל ומספיק רצועה א'.

יח. במ"ב ס"ק ל"ד נתקשה בדברי המחבר שכתב אם לאחר שנכתב ניקב בתוך הח"א הרי לבבלי כשר גם בניקב לפני הכתיבה וכתב וי"ל דהאי דנקט אם לאחר שנכתב ניקב משום דלכתחילה אין לכתוב אפילו אם הנקב באמצע חללו ואין ממלא את תוכו, ויש שדייקו מתחילת לשונו באמצע חללו שמשמע שאפילו סביב קוי האות יש גויל ג"כ יש להקפיד שכל החלל יהיה גויל וזה תמוה שלבבלי תוכו יהיה יותר חמור מבחוץ, שבחוץ מספיק שיהיה גויל סמוך לאות ובפנים יצטרכו כל החלל, וביותר דגם לירושלמי שצריך היקף גויל בפנים אין צורך רק שיהיה גויל בסמוך לקוי האות ואין שום דין שהחלל של אות יש לו חשיבות שיהיה חלל עם קלף, (ומה שבפמ"ג מבואר דחלל האות חמור מחוץ לאות שגם לאחר שנגמר האות אם ניקב פסול היינו לירושלמי וגם רק מסביב לקוי האות לא בחלל עצמו ולבבלי גם הפמ"ג מודח שחוץ לאות יותר חשוב מחלל האות) ונראה דכוונת המ"ב שלכתחילה צריך שיהיה מסביב כל קוי האות גויל ואין מספיק שיהיה בחלק ממנו גויל וזה ביאור דבריו דלכתחילה אין לכתוב אפילו אם הנקב באמצע חללו ואין ממלא את תוכו,

יב. כתב במקדש מעט ס"ק מ' כשנמצא נקב בצד קו האות בחוץ אף שהיה מקודם כתיבה יכול להעבות הקו בדיו סביב הנקב שעיי' ישאר הנקב בתוך כג' החלל (ועיין במקורות וביאורים).

מקורות וביאורים

ניטל רצועה מקו לקו דנפסל היות ואין לכל צד מקו האות גויל הנם שבחלל האות יש גויל אבל לכל צירי האות אין גויל דכנגד הרצועה אין לקו גויל אחר הנקב. וזה כונת הירושלמי אם היה הגויל מקיפו מכל צדדיו וז"א אחר הנקב יש גויל לכל צדדי האות ודו"ס, ולפי"ן דין המק"מ מוכרח בירושלמי לכן כתבנו בפנים לפסול לירושלמי ובחתי"ס ה"ל הכשיר בניטל רצועה ויש גויל אחר הנקב.

רק שצ"ע אם ניטל הרצועה כאלכסון דלכאורה היק"נ נמדד בקו ישר וז"א שמכל צד בקו ישר יהיה היקף גויל א"כ בניטל רצועה כאלכסון הרי כל חלק מחלקי האות בקו ישר יש לו היקף גויל, ושמא י"ל דצריך שיהיה היקף גויל גם בשיפוע שמכל צד יהיה גויל ודין זה עדיין צ"ע וכן יש להסתפק לשיטת הדת"א שאין הנקב חוצץ בין האות לגויל אם הנקב יהיה בין אות לאות כאלכסון ולנוכחי מסתבר שנפסל גם כאלכסון דיש ע"ז דין נניעה ודו"ק.

כג. ודבריו צ"ע אם כונתו דוקא בס"ת והחידוש הוא שאם הנקב בתוך עובי האות כנגד החלל לא נפסל אפי' בתחילת הכתיבה א"כ היה צריך לכתוב שדין זה רק בס"ת לא בתר"מ ופשוטו שדין בהלכות תפילין כונתו שאפילו נמצא בתר"מ נ"כ יכול להעבות האות, ודבריו צ"ע דהרי כשיש נקב כאמצע עובי האות באות שיש לה חלל שלא נפסל לבבלי היות ואין שיעור לעובי האותיות ואנו דנים שיעור הכתב הוא למעלה מן הנקב ותחת הנקב אינו עיקר האות, וא"כ בנדר"ד שקו זה שלמעלה מן הנקב לא היה בשעת כתיבה, ומה שמוסיף הרי מוסיף בעיקר צורת האות דהוא העיקר במ"ל, ואין דומה לאותיות מופסקים שמבואר בסכ"ה שאם נשאר צורת האות רק שחצר בדיני האות מועיל תיקון ואין חיסרון של שלא כסדרן, דשם קוי צורת האות ישנם רק שחצר בדיני האות שצריך שיהיה גולם אחד, אבל בנדר"ד קוי הצורה וז"א עיקר קו האות הרי הוא פסול דאין לו גויל ולכן מסיקים קו שהוא עיקר צורת האות והוא צורה חיושה ואין לה שייכות לצורה הישנה ולכאורה על צורה זו יש חיסרון של שלא כסדרן, ויש ליישב בדוחק ולמעשה צ"ע רב אם להקל כהמק"מ.

וסברת המק"מ נראה דגם בפנים כל חלק מקוי האות צריך גויל רק שהנקב אינו חוצץ, וכשניטל רצועה הרי חסר גויל לקו שכנגד הרצועה דהרי הנקב עד הקו השני.

וצ"ע אם ניטל רצועה מהקו עד פתח האות האם נכשיר דרך מקו אל קו פסול היות ואין גויל אחר הנקב אבל בנדר"ד הרי יש גויל אחר הנקב, ושמא גם בזה יש לפסול היות והגויל הוא מחוץ לחלל האות ובפנים האות צריך גויל מחלל האות. ועיין בשו"ת חת"ס חו"ד סי' רס"ו שכתב בניטל רצועה מקו לקו בתוך החלל שכשר לשיטת הט"ז, וכתב שם כביאור הט"ז דהגויל שמחוץ לנקב כאילו סותם הנקב ונעשה כאילו יש שם קלף, ורק קלף שבתוך החלל מציל ולא קלף שחוץ לחלל. (ועיין בספר פת"ס להגרש"ק הלכות תפילין סי' י' שג"כ הבין שכאילו יש נקב קלף.) והנה הגם שכעצם הדין נחלק החת"ס וס"ל שכניטל רצועה מקו לקו כשר ובמק"מ נוטה לפסול ולפי מה שיתבאר אם הגויל שחוץ לחלל מציל על קוי האות שבחלל אפשר לפשוט מדבריו החת"ס. ונראה דהנה"ק נסתפק לשיטתו דס"ל דלירושלמי נפסל אפי' בניקב מצד א' רק שבוזז אנו לא פוסקים כהירושלמי עיין מדבריו בנה"ק אות י"ב ובבבליים. והנה דבריו שם צ"ע כמו שכבר כתב בחו"א סי' ח' אות ד' דלא שייך לחלק היות ולירושלמי נפסל כל החלל נפסול לבבלי חלק דאין לזה שייכות עיי"ש והמעין בנוכחי ודה"ת יראה דהבינו בט"ז דלירושלמי נפסל דוקא בכל חללה וז"ל הנוכחי וס"ל להירושלמי דהה"ד באותו אות עצמו צריך שיהיה גויל מפסיק בין צד זה לצד זה וכו' מבואר דלירושלמי נפסל רק בניטל כל החלל וכן בשו"ע הרב האריך בס"י ל"ב ס"ט דלירושלמי נפסל דוקא בניטל כל החלל עיי"ש.

רק שקשה מה שהקשו הרבה אחרונים ועיין גם בבאה"ל שהקשה על הט"ז מדויק הירושלמי בס"א דמגילה ס"א ה"ט דאיתא שם ניקב כאמצע הכית אם היה גויל מקיפו מכל צדדיו כשר ואם לאו פסול מבואר דאם ניקב אפילו צד אחד פסול, (ועיין בבית הלוי וקח"ס) ולתרוץ הירושלמי נראה דהירושלמי איירי אם

יג. במקדש מעט יו"ד סי' רע"ד ס"ק ל"א נסתפק בניקב כל הגויל החלק שבין רגל פנימי דה' לבין גנה דהשתא אין ניכר אם זה היה ה' או היה ה' אי מהני לגרור משהו מחדיו שסביבותיו של הנקב ויהיה מוק"ג וגם יהיה ניכר עי"ז שהוא ה' כיון שיהיה גויל חלק משהו בין ראש הרגל לבין הגג, או נימא כיון דכשהיה הנקב מתחילה לא היה ניכר אם הוא ה' או ה' הוי כנפסד צורת האות ולא מהני להחזירו לצורתו בגרירה דהוי ח"ת וצ"ע (ועיין במקורות וביאורים כד).

יד. נדבקה אות לאות בין קודם שתגמר בין אחר שנגמרה פסול ואם גרר והפרידה בשר ולא מקרי ח"ת מאחר שהאות עצמה כתובה בתקונה. וכתב בבאה"ל סי' ל"ב סי"ח ד"ה ואם כה"אין להקל בו אלא בתפילין ומזוזות דכדיעבד דמי דאם היה צריך מחיקה היה נפסל משום שלא כסדרן אבל בס"ת וכן בתו"מ אם לא כתב עדיין התיבות שאח"ז לא מהני גרירת הדביקות לבד אם נדבק קודם שנגמר האות וגמר האות בפסול.

מקורות וביאורים

נפסל ושם דין רק בחוץ לאות אבל בפנים נפסל דהרי נפלה ט"ז בתוך ה' נפסל אפילו לא נגע באות א"כ ח"ת כה"א.

ונראה דהספק הוא כשהתינוק מכיר שזה ה"א רק יש לדון דחלוק נקב בין ב' אותיות לנקב בין הרגל לגג, דבנגיעה בין אות לאות מועיל גרירה ואין ח"ת ובנדבק רגל הה"א בדקות ואפילו ניכר להדיא שזה ה"א לא מהני גרירה והחילוק בין נגיעה אות לאות לנגיעה רגל הה"א, דהגויל שבין אות לאות אינו מצורת האות אלא מדיני האות שצריך שיהי' גויל בין אות לאות ועל דיני האות אין דין ח"ת, משא"כ החלל בין רגל הה"א לגג הוא מצורת האות שהרגל תהיה מופרדת ושתהיה ב' חלקים וע"י שגורר את הנגיעה מכשיר את הצורה ע"י ח"ת, והיות והחלל הוא חלק מצורת האות נסתפק המק"מ שמא כשניקב בין הרגל לגג הוי כנגיעה ולא יועיל גרירה ועיין בנה"ק כלל י"א אות י"ז שדן שנקב בין אות לאות הוי כנגיעה בין אות לאות ע"ש באריכות.

כה. ובבאה"ל כתב ועיין בביאור הגר"א ולא ביאר מה שיטת הגר"א ובמקום אחר ביארנו דמהגר"א משמע דבנגיעה כל זמן שלא הרים הקולמוס לא מהני גרירה. ועיין בקה"ס, רק שבבית שלמה חו"ד סי' קל"ט ובמק"מ ס"ק פ"ח כתבו שבמדינות אלו נהגו להקל וכיום שהוקל מלאכת הגרירה נהגים להחמיר.

כד. ודבריו תמוחים מאד דמפשטות לשונו משמע דהתינוק אינו קורא ה"א ונפסד הצורה והספק הוא היות ויש כאן כל המבנה של הה"א לכן נסתפק שמא יועיל גרירה ודבריו צ"ע דהרי הרמב"ם בפ"י מהלכות ס"ת שמנה עשרים דברים המעכבים כתב במפסיד המ"ו שנפסדה צורת אות אחת עד שלא תקרא כל עיקר, או תדמה לאות אחרת בין בעיקר הכתיבה בין בנקב בין בקרע בין במשטוש, וכן נפסד בשו"ע יו"ד סי' ר"ס ס"א. ומפורש שאם נפסדה הצורה נפסל.

ואולי בדוחק י"ל שמסתפק אפילו בניכר לתינוק וצד הספק שהעין מסתפקת שמא היה כאן אות ה', דא"כ בכל נקב סמוך לאות יש להסתפק שמא היה כאן אות אחרת וכן בנקב בין ב' ל' יש להסתפק שמא היה מ' וכן בין ב' ל' שמא היה ט', ואפי' בנקב סמוך ל' יש להסתפק שמא היה ז'. וביותר דאפילו נטל הגויל ע"י הנקב בין ב' אותיות שנפסל מותר לגרור דאע"פ שנפסל דחם בתמות שהעין מסתפקת שמא זה אות א' כל זה לדין תמות האות אבל ודאי היות ולא נשתנה צורת האות מועיל תיקון לגרור. א"כ מדוע כה"א לא נתיר לגרור.

ושמא המק"מ הבין ברמב"ם שפסל בקרע דוקא שהקרע הוא בגוף האות אבל אם הקרע הוא סמוך לאות היות ובגוף האות לא הגיע הקרע לא נפסל היות ובצורת האות אין שינוי. וזה אינו דבנה"ק סי' ל"ב ס"ק ל"ג דן בנפלה טיפת דיו סמוך לאות ולא נגע באות אם

טו. ויש לעיין לפוסלים לגרור רק את הדיכוכ אם נגע לפני גמר האות, אם הנקב הוא במקום שלא נגמר האות אם מוטל לגרור רק ליד הנקב ולעשותו מוקף גויל או דינו כדין נגיעה. שצריך לגרור האות היות ונעשה בפסול והגרירה היא חק תוכות. ומחפוסקים כמשמע דמספיק לגרור מעט ליד הנקב. וכניטל כל הגויל בין אות לאות יש מקום להחמיר כשהנקב לפני גמר האות.

מקורות וביאורים

(ועיין בספר סתם הלכות תפילין סי' י' שאם יש נקב הפסול הוא רק מדרבנן והמעייין בדבריו יראה שרק אם יש גויל אחר הנקב החיפזון הוא מדרבנן אבל כשניקב מאות לאות הפסול מה"ת ולפי"ז י"ל שרק בניקב מאות לאות יש להחמיר בניקב לפני גמר האות אבל אם יש גויל אין צורך) ועיין במק"מ סי' ס"ז שמהני גרירה דלא קיי"ל בהרשב"א ואהעו"ז משמע דלשיטתם יש לפסול ועיין בירושלמי מגילה י"א ע"א דנקב דינו כנגיעה לפסול ועיין בבית שלמה חו"ד סי' קכ"א שלרשב"א אם היה נקב בפסל האות ולא מהני גרירה.

כו. ובמקום אחר ביארנו נלמד מדין נקב שאין הדיו עו"ע א"כ אין דדין תמות נפסל בשעת הכתיבה דתמות זה חלק מצורת האות והגרירה הוא חקיקה בצורת האות משא"כ בנקב שאינו דין בצורה אלא מדין הלמ"מ או מדין ספר א"כ אין זה בצורת האות אלא בדיני האות ועל דיני האות אין דין ח"ת לכו"ע. רק לפי הגה"ק בכלל י"א אות י"ד והחזו"א בסי' ח' ס"ק ג' דנקב בין אות לאות דינו כנגיעה בין אות לאות לפי"ז י"ל שאם הנקב הוא בין אות לאות כל החלל והנקב הוא לפני גמר האות יש להחמיר לפוסלים כנגיעה לפני גמר האות לגרור את האות שנפסלה,

סימן ג

בדין מטלית

א. נוחגים אהסופרים שאם יש נקבים בקלף או לעת הצורך שחותכים מן היריעה איזה טעות ונשאר נקב מדבקין שם מטלית מבחוץ ומתקנין אותו יפה יפה וכותבים על המטלית מה שחסר ביוש אוסרין, והמחמיר לעצמו בס"ת שלו הרי זה משובח ותבא עליו ברכה, אבל המנהג הפשוט להתיר ויש להם על מה שיסמכו.

ב. ובלבד שיכתוב כל האות על הטלאי אבל אם כתב מקצת אות על היריעה ומקצתו על הטלאי גפסול.

מקורות וביאורים

בס"י ר"פ ס"ק ב' והחזו"א בס"י י"א למדו דהפסול הוא היות ובמקום חיבור המטלית ליריעה יש סדק וסדק זה לפעמים הוא נקב שאין הדיו סותמו לכן נפסל וז"ל החזו"א בס"ק ו' ד"ה ש"ך ס"ק ז' והכי נמי בטלאי על נקב שיש בו חיסרון וכתב אות אחת מקצתו על היריעה ומקצתו על הטלאי אי הוי בנקב שאין הדיו עובר עליו פסול, ומשום שקשה להכריע ראוי להחמיר עכ"ל ביאור דבריהם דהרי במקום החיבור של המטלית ליריעה הרי יש דבק מעט והנה הדבק אינו קלף והוי כסדק, ואין חיסרון שאין המטלית קלף דע"י שהוא דבוק נעשה המטלית כטל ליריעה אבל אין הדבק נעשה קלף רק שאין הדבק חוצץ דכך מבטלים מטלית ליריעה ע"י דבק, אבל זה ודאי שעל הדבק א"א לכתוב א"כ מקום הסדק הוא נקב, וכשמבניסים המטלית בעובי היריעה יש סדק סביב המטלית וכשמניחים מטלית מאחורי היריעה הסדק הוא במקום החיבור המטלית לחלון היריעה דמקום שנדבק אפ"י שנדבק היטב יש שם סדק דק, רק אם הסדק הוא דק שהדיו עו"ע אין חיסרון דהרי הכלל כל נקב שהדיו עובר עליו אינו פוסל. רק דתוששים שמא יהיה סדק גדול שהדיו לא יעבור עליו. ובגידולי הקדש ס"י ר"פ ס"ק ד' כתב בטעם הפוסלים דדיבוק מועיל רק לענין שהספר תורה לא יקרא חסר אות, אבל מה שהאות צריכה להיות מוקפת גויל אינו מועיל ע"י דבק דהגויל הוא ע"י דבק ולא מעצמות

בדין מטלית

א. לשון קה"ס כלל י"ח אות ו', ויש ב' סוגי מטלית א. שמניית המטלית בעובי היריעה ובשטח היריעה המטלית והיריעה הם בשטח אחד והמטלית דבוקה היטב ע"י קלף מלמטה, וסוג שני שהמטלית דבוקה מלמטה וביריעה נראה כחלון והמטלית נראה דרך חלון היריעה. ובסיבת ההיתר של מטלית כתב החזו"א חאו"ח סי' י"א ס"ק א' וז"ל על כרחך כשמבשרינן לדבק את הקרע הוא משום דלא חשיב כתפור אלא הוא קלף אחד ממש, שכל קיום קלף הוא המתחבר זה לזה בטבעו ומה לי דבק בידי שמים מה לי בידי אדם וכו' וכבר הכריע המנהג את ההלכה.

ב. עיין במהרי"ק שרש קכ"ב באריכות ובכ"ח סי' ר"פ.
ג. ויש לעיין בטעם הפסול כמבואר בט"ז דהרי המטלית בטלה ליריעה ולכן מבשרינן לכתוב על טלאי ואין זה כחלק תפור דב' דפין בעמוד אחד נפסל ע"י תפירה א"כ מה שמבשרינן הוא דיות ומטלית אין לה דין של תפירה אלא שנעשה קלף אחד ועיין באות א' שהבאנו את החזו"א שנעשה ממש קלף אחד א"כ מדוע אסור לכתוב מקצת על היריעה ומקצת על המטלית. ובטעם הפוסלים נחלקו האחרונים הדעת קדושים

ג. אם כתב כל האות כולו על היריעה אלא שמקצת הדיו מצד אחד של האות עובר גם על הטלית לא מהני הקפת גויל ישבטלאי להאות שנכתב על היריעה, אלא צריך להיות מוקף גויל ביריעה עצמה בלא טלית וגם אות הנכתב על הטלית צריך להיות מוקף גויל בטלית עצמו בלא היריעה.

ד. ובט"ז ביו"ד סי' ר"פ ס"ק ד' נחלק על הדינים דלעיל, ויש הרבה פוסקים שסוברים כהט"ז וז"ל הט"ז אם לא היה עדיין פסול אלא חסרון יש בקלף והוא מדביק שם קלף מבחוץ ונעשה מתוקן ומוכשר קודם הכתיבה, וכשבא לכתוב על אותו הדיוקבוק הוא ליה ככותב על שאר היריעה דנעשה גוף אחד ע"י הדיוקבוק כי טוב הוא ועל כן ודאי ייכול לכתוב אות אחד קצתו על היריעה וקצתו על הקלף.

ה. ובפרי מגדים אשל אברהם ס"ק כ"ב כתב דאפילו לשיטת הט"ז אם כתב ד' עד סוף הקלף לא ימועיל להדביק מטלית היות ובשעת הכתיבה היה חסר קלף, וכל ההיתר של הט"ז הוא דוקא בהדביק המטלית לפני הכתיבה.

מקורות וביאורים

לעשותו הק"נ.
ה. ובמשנת אברהם סי' כ"ב אות ה' ו' הביא שיטת האוסרים ושיטות המתירים וכתב שם וז"ל ונלע"ד דהחמיר לעצמו להתפלל בכתים דוקא מעור אחד וכו' יכול להחמיר לעצמו גם בזה בס"ת שחצי אות על הטלית דחד טעמא הוא דע"י דיוקבוק לא חשיב עור אחד, אבל לפי מנהג רוב העולם דבתים שלחם אינם מעור אחד אין להחמיר ולפסול ג"כ בחצי אות במטלית. ונקרא כסיל בחשך הולך, ועכ"פ הסופרים יזהרו מאד לכתחלה שלא לכתוב חצי אות על הטלית שלא להבנים במחלוקת.

והנה לד"ק והחזו"א אין מחלוקת בין הש"ך והט"ז אלא דלב"ח והש"ך חיישינן שמא יהיה נזכר שאין הדיו סותמו וע"ז צריך להשגיח גם לט"ז שהמטלית תהיה הדוקה היטב ליריעה ולא יהיה לה סדק שהדיו לא יעבור ולא יסתום, (וצריך להשגיח שגם הדבק לא יתפוס מקום בסדק שיחיי' סדק דק מאוד). ולגה"ק וכן נראה דעת רוב הפוסקים הט"ז והש"ך חולקים אם מטלית בטל ליריעה לכל הדינים (וע"ז באריכות במשנת אברהם בשער התשובה חצי אות במטלית). ו. וע"ז בחידושי רע"א על שו"ע סט"ז ובמהד"ת סי' י"ד שהקשה מדוע שלא יוכל להדביק מטלית דכמו שמותר לעשות היקף גויל ע"י גזירה ואין פסול של ח"ת א"כ יש להתיר להדביק מטלית דהדבקא אין בה חיסרון יותר מהגזירה וכמו שגזירה מותר ה"ה להדביק רק שלמעשה כתב אין יעלה בלב אינש כמוני

היריעה, ביאור דבריו, והגויל הוא חלק מהאות והיות והאות נכתבה על היריעה צריך שיהיה הגויל חלק ממנה ודיוקבוק מטלית אינו עושה שהמטלית והיריעה הם ממש אחד, רק שאין נקרא שהיריעה חסירה ודו"ק. הגם שהיא סברא שאינה כ"כ מוכנת אבל פשוטות משמעות הפוסקים משמע כנה"ק וע"ז בב"ח ושו"ך דמשמע כנה"ק.

ונפק"מ בין הנה"ק לחזו"א אם הכנים מטלית בעובי היריעה וסידר באופן שלא ניכר לגמרי סדק דלחזו"א יכול להיות שכשר לבו"ע לכתחילה ולגה"ק יש לפסול לב"ח ושו"ך, דהרי כאן לא ניכר לגמרי נקב א"כ אין כאן צד שיקרא נקב שאין הדיו עו"ע דהרי לגמרי לא ניכר הסדק רק כשהמטלית דבוקה מלמטה קשה לדעת כמה גודל הסדק משא"כ כשהוא בעובי היריעה ובשטח לא מורגש הסדק א"כ אין מקום לאסור (רק שלא יהיה דבק בסדק שע"י הדבק או גיר נסתם לגמרי) ולגה"ק גם באופן כזה אין מועיל לכתוב חצי על היריעה וחצי על המטלית.

ד. דין זה תלוי בהכנת האחרונים לפי הד"ק והחזו"א דהחסרון בחצי על היריעה וחצי על הטלית הוא מצד נקב שאין הדיו סותמו א"כ נכנס דין זה לדין נקב הסמוך לאות שתלוי בבי תירוצי הבי' וצריך שיהיה דוקא נקב שאין הדיו עו"ע ודבריו עו"ע רוב הפוסקים סוברים דנקרא מוק"ג, אבל לגה"ק ומשמעות רוב הפוסקים אין הדיוקבוק של המטלית מתיחס לאות שביריעה א"כ ה"ה בכל סוג מטלית לא יועיל המטלית

ו. גם למתירים לכתוב חצי על המטלית וחצי על היריעה צריך להשגיח מאד שהסדק בין המטלית והיריעה יהיה דק מאד ושהדיו יסתום את הסדק. והמטלית עצמה תהיה הדוקה היטב על היריעה ושלא יורגש הדבק לגמרי אלא הכתיבה תהיה רק על היריעה והמטלית ושלא יורגש הסדק בקולמוס בשעת כתיבה (ומה שמרגיש את עובי הנקב של היריעה אין חיסרון).

מקורות וביאורים

נעשה העובי ג"כ בגויל דו"ל הנח"ק שם משא"כ במדבק סלאי תחת נקב כשנאמר דע"י הדיבוק נעשה הכל בקלף אחד הרי עובי הקלף דשפת הנקב כאמצע שטח הקלף שיש בו לפעמים מקום שפל דא"א לקלף להיות חלק כברדיוטני, ולא איכפת לו מה שעובי שפת הגומא מפסיק באמצע דמ"מ הוי הכל בפנימיות הקלף עכ"ל רק שהיה מקום לומר דהעובי מתייחס לגויל שצריך להיות תחת האות שגם תחת קוי האות צריך גויל וכל הגויל שבעובי כנגד הכתב שייך לכתב ודו"ק היטב, רק שבנח"ק ס"ל שהוא המשך לאות. ולכאורה לפי"ז כששם מטלית בסוף הקלף מתגלה שחעובי שהיה בשעת הכתיבה מתגלה שהוא גויל וכמו שבנגיעה אמרינן שמגלה את הגויל שהיה ואין זה ח"ת א"כ לכאורה גם בזה י"ל שמתגלה הגויל שהיה רק שיש לחלק דבנגיעה במציאות יש גויל רק שנתכסה משא"כ בנקב מפולש לפני שהניח המטלית היה לזה שם של עבר הקלף וע"י המטלית נעשה הגויל של שטח זה וגם זה נכלל בדיון שא"א לעשות גויל לאות ע"י הדבקה.

רק שלכאורה לד"ק והחזו"א אם יעשה הגויל בשפת הקלף לפני שיכתוב האות יש להכשיר לכו"ע דהרי כל סיבת הפסול במטלית הוא להיות ומקום דבוק הטלאי יש סדק יש לחשוש שהוא נקב שאין הדיו עובר עליו, וכן לענין גויל נקב זה חוצץ בין האות לגויל וא"כ זה רק כשהאות כתיבה עד הסדק הרי יש כאן חיסרון שהאות אין לה גויל אבל ככ"ף פשוטה שמגיע לסוף הקלף ויש בסוף הקלף מטלית הרי העובי נעשה גויל לפני הכתיבה ע"י המטלית וגם חיסרון של סדק אין דהרי הסדק הוא אחרי עובי הגויל א"כ מדוע שיפסל. והנה כ"ז לד"ק והחזו"א, ולפי מה שכתבנו לעיל שכנגד הכתב שייך לקוי האות נראה דלא שייך שחעובי דה"י המוק"ג דדו"ק. אבל לנח"ק י"ל דכמו שאין המטלית עושה שיהיה גויל לאות ה"ה אין המטלית עושה שעובי הנקב יהיה גויל ומפורש בנח"ק שם דלהניח מטלית אי אפשר ונראה שם שלפי הד"ק היה משמע שכן צריך להועיל ע"י"ש.

ז. עיין באריכות באות ג.

להרים ראש נגד אריות אלו אך בנר"ד יש עוד מקום להקל מאיזה סניפים וכו' יש לסמוך על המטלית וכו'. ועל קושיות הנרע"א כתב בנח"ק סי' ר"פ ס"ק ד' דשאני כשרוצה להחזירו למוק"ג ע"י גרירה משהו שאין זה כמחוסר מעשה כ"כ להסיר מעט דיו שע"י"ז ס"ל להרשב"א דכל הראוי לגרירה כשר בעוד שלא נגר, משא"כ כשצריך לעשות מוק"ג ע"י מעשה חדש דדיבוק קלף זאת לא מהני אחר שכבר נפסל, וסברא זו היא למ"ז אבל לב"ח וחש"ך אין צורך לזה אלא היות והמטלית נעשתה ע"י חיבור ואינו מעצם היריעה אין זה הק"ג. (ועיין ברע"א שדן שם באריכות לפי הב"ח והחש"ך.)

ולכאורה דינו של הפמ"ג שאין לעשות מטלית בכף פשוטה שכתב עד סוף הקלף לכאורה לד"ק והחזו"א שרי, דהרי לכאורה יש לתמוה מדוע אין עובי הקלף נחשב למוק"ג, ואין לומר דהעובי לא נחשב בגויל דא"כ אות שמסתיימת ליד נקב שאינו מפולש יקרא שחסר גויל היות ועובי הקלף אין נחשב בגויל וע"כ צ"ל דהעובי ג"כ נחשב בגויל היות ונשאר עוד קרום דק של קלף רק שבנקב מפולש אין העובי נחשב לגויל והחסר כמו שהאריך בנח"ק סי' ר"פ ס"ק ד' וז"ל וי"ל להד"ק דשאני כשרגל אות עד סוף שטח הגויל דעובי החוד כעבר ב' וקלף, ואף בגט דא"צ מוק"ג אם כתב אות בסוף שטח הקלף והשלימו על עובי החוד מסתמא פסול ע"כ, ובשיש נקב בקלף ואינו מפולש כתב וז"ל וגם תיקשי למה באמת כשר הכתיבה כשיש שם מעלות ומורדות, וי"ל וכו' דעובי השיפוע של אותה גומא שבקלף אינו פסול לכתיבה כי קלף אפי' הוא רק קרום דק כשר לכתיבה, ולכן כל שנשאר בהגומא קרום דק שלצד השער שלם כשר, לכתיבה לצד ב"ש עכ"ל הנה מבואר בשיש קלף דק העובי הוא ג"כ קלף ולכאורה מדוע שלא יהיה לסוף הקלף בעובי שם גויל עד מקום הקלף הדק וצ"ל היות והנקב מפולש יש ע"ז שם כאילו מאחורי הקלף וכשיש קלף דק הרי העובי מצד הכתיבה.

ולכאורה כששם מטלית על הנקב או על סוף הקלף

ז. אם ניטל הקלף בין אות לאות ע"י נקב והנקב נעשה לאחר הכתיבה ואין יכול לגרור או בשם נ"ל דיועיל הלהניח מטלית ובשיח סופר כלל ט' ובספר מאיר עיני סופרים סימן ח' אות ד' אסרו להניח מטלית.

ח. וכן בנזקב חלל האות ואין יכול לגרור נ"ל טדיניח מטלית ואם לא נזקב כל החלל רק בצד קו האות ואין ניטל רצועה יאמקו לקו נראה דלכתחילה יכול להניח מטלית וכן אם נזקב בעובי האות שיש לה חלל והנקב כנגד החלל וקוי האות החיצוניים הם שלמים יניח מטלית וימלא דיו.

ט. מותר להמשיך הר' או הר' על הטלאי אחר שנכתבו כהוגן עם הקפת גויל על היריעה. וזה דוקא בענין דגם אם היה הריוח לא היה כשיעור פרשה ואף שהיה

מקורות וביאורים

דשיטת המחבר דר' שהניע לסוף הקלף אם חתך אחר גמר האות לא נפסל ע"כ לא ס"ל כהדחיה וכ"כ בניה"ק בשיטת הנובי" וכך ס"ל לחזו"א א"כ אין צורך כגויל רק לשם הפסק בין אות לאות ועל הפסק בין אות לאות מהני מטלית, וביותר דהבאה"ל ס"ל דבהצטרף עוד כולא אפשר לצרף בנזקב בין אות לאות, ובהנחת מטלית אחר הכתיבה מצרף הרע"א לסניף לעוד קולות א"כ אפשר לצרף את הגרע"א נ"כ לנזקב ע"כ לכאורה נ"ל דבנזקב בין אות לאות אחר הכתיבה יכול להניח מטלית רק שלמעשה יש לעשות "שאלת הכס" (ועיין בספר סת"ם הלכות תפילין סי' ט' וי' דגם לט"ז אם היה גויל בשעת כתיבה ואח"כ ניטל יכול להניח מטלית ע"ש באריכות).

ט. בנזקב כל החלל יש מקום לכאורה להחמיר לפי הפמ"ג שבתוך החלל לירושלמי יותר חמור דגם לאחר הכתיבה נפסל אע"פ שבחזק כשר אבל הבאה"ל בדי"ה אבל בירושלמי כתב ד"ל וז"ל ומ"מ לדינא במקום הדחק שלא נזדמן לו סופר שיוכל לקלוף בטוב מעט סמוך לנזקב כדי שיהיה מוקף גויל נ"ל שיוכל לסמוך על הפוסקים שמכשירין אפילו נזקב כל תוכו וכו' ויותר טוב שיניח מטלית דלפי הגרע"א מטלית יש לזה דין גויל.

י. אע"פ שבבאה"ל ס"ל דלירושלמי בנזקב בצד חלל האות נפסל אפי' לאחר גמר האות כבר הארכנו בדיון נזקב הסמוך לאות באות כ"א דהפוסקים ס"ל שלירושלמי כשר ויש שהכשירו כן לכתחילה ע"כ טוב שיניח מטלית.

יא. לפי מה שביארנו שם באות כ"ב דזה כונת הירושלמי שיהיה הגויל מקיף מכל צד ולפי"ז יש להחמיר לגרור.

ח. הנה לר"ק והחזו"א הרי המטלית הוא חלק מהיריעה, רק שאם המטלית היא לפני הכתיבה יש חיסרון של נזקב חוצץ בין הגויל לאות. אבל אם הנזקב נעשה אחר הכתיבה הרי אין חיסרון שהנזקב חוצץ א"כ כאן אין הנזקב חוצץ. רק שלכאורה יש לפסול לעשות מטלית היות ועושה גויל ע"י דיבוק והארכנו באות ו' שלעשות גויל יש פסול ח"ת א"כ כאן נעשה הגויל ע"י הנחת המטלית.

רק שלאחר העיון נראה דאינו דומה דרך כשחמיר גויל לאות מדין מוקף גויל נ"ל דהוי חיסרון שעושה הגויל ע"י ח"ת (ו"א דיבוק) אבל בנזקב בין אות לאות לנובי" שזה רק דין שצריך שיהיה כחוט השערה בין אות לאות אין זה מדין גויל אלא מדין הפסק ולדין הפסק לכאורה ודאי אין צורך שיהיה ע"י כתיבה אלא יכול להיות ע"י ח"ת, דכמו ב' תיבות סמוכים זה לזה דשרי לגרור ואין חיסרון ח"ת ח"ה שיהיה הפסק בין אות לאות שיוכר אין צורך ע"י כתיבה ודו"ק.

הגם שזה פשוט שגם הכחוס השערה צריך להיות ע"י גויל ולא מפסיק שדיכיק נייר שיפסיק בין האותיות וגם המטלית צריכה להיות דבוקה בדבק כשר, דזה פשוט דכל מה שצריך לאות מדיני סת"ם צריך להיות חבל ע"י קלף וקלף עם כל פרטיו, אבל שיהיה דוקא ע"י כתיבה זה רק דין בדיני כתיבת האות, מסתבר היות וגויל זה אינו מדין כתיבת האות כמש"ת אלא מדיני סת"ם אין צורך לעשות דוקא ע"י כתיבה ומועיל ע"י חקיקה. רק שלדח"ה דס"ל דלתי' א' של הב"י נ"כ צריך גויל

רק שאין הנזקב חוצץ ולתי' א' אין חילוק בין לפני הכתיבה לאחר הכתיבה לכאורה א"א להניח מטלית היות וצריך גויל והוי כמניח גויל על אות שביארנו לעיל דנפסל. רק שלעיל בסימן ב' באות י"ז ביארנו

בו כשיעור ג' יודין מ"מ מותר לעשות כן, אבל אם היה הריח בין התיבות כשיעור פרשה ט' אותיות, או בתיבה א' כשיעור אות קטנה בענין דפסול בלי חיבורן או אסור לעשות כן 'כלדעת האוסרים לכתוב חצי על היריעה וחצי על הטלאי'.

י. לכן אם רואה שיש לו נקב בקלף ואם יעשה קוי האות רגילים יגע הקו סמוך לנקב או שהנקב יהיה בעובי האות טוב שיניח מטלית ויעשה קוי האות דקים (דהרי אין שיעור לעובי האותיות) וישתדל 'שהאורך והרוחב יהיו כשאר אותיות ויניח גויל סביב קוי האות ואח"כ יכול להעבות הקוים אפילו על המטלית.

יא. ואם זה אות שיש לה חלל יותר טוב שהמטלית תהי' "בתוך החלל וכתוב קוים דקים וישאיר גויל מהקלף סמוך לקוי האות בחלל ואח"כ יעבה הקוים, וזה

מקורות וביאורים

משא"כ בגר"ד שמצד האות האות נמורה רק מצד התו"מ צריך להאריך האות ואין ע"ז חיסרון בצורת האות אלא בדין התו"מ, ולכאורה דין זה הוא כמו שכתב אות ונמר ולפני שכתב האות השני ניקב סמוך לאות האם יפסל, א"כ מה לי מה שצריך להאריך האות הרי מדיני האות אין צריך להאריך רק מדין התיבה, וכיותר מבואר בשו"ת הרדב"ז סי' פ"ב שהתוספת הוא ששטוש בעלמא ולכאורה אין צורך לכתוב לשמה ועי"ש שאינו חלק מהאות (רק שבמחשבים ח"ג סי' רנ"ג דן אם צריך להוסיף אם יש חיסרון מצד שכ"ס ואי"ה נאריך בזה במקומו) והיות ובספר סת"ם נקט לפסול ובמשנת אברהם הביאו קשה להקל.

יג. היות והאותיות צריכים להיות כולם שוים חוץ ממה שבמסורה קטן או גדול, ולכאורה אפי' יקטין ג"כ כשר אע"פ שברצונו להאריך אין נקרא באמצע דהרי בספר סת"ם כתב שיש חלל ג' אותיות מותר לעשות עצה זו ואע"פ שרוצה להאריך לצאת ידי ספק האוסרים בג' אותיות, ואין בזה חיסרון שזה באמצע האות א"כ לכאורה כשיש צורך הרי מותר לעשות אות קטנה כדי לא לפסול הספר א"כ כשעשה אות קטנה ואח"כ יאריך לכאורה יש ג"כ להתיר אעפ"כ למעשה יש להתיישב ועכ"פ שעושה קוים דקים ובאורך האותיות הרגילים אין ע"ז שם אותיות קטנות. (ואע"פ שמלשון האב"ג האור"ח סי' י"א משמע דחלל תלוי בעובי הקולמוס וכן בנשמת אדם בהלכות מגילה כתב שכתב בעובי קולמוס זה הנם שיאריך אין נקרא שעושה אותיות גדולות אעפ"כ נראה כשעושה כתב דק באותו שיעור אורך ורוחב ניכר שאין זה אות קטנה או גדולה). יד. דלכבלי בתוך חלל האות אין צורך בגויל.

יב. משנ"א סי' כ"ב אות ד' מספר סת"ם הלכות תפילין סימן ד' וז"ל ספר הסת"ם הנה ע"ד שאלתו וז"ל אם מותר להמשיך הרי"ש או הדל"ת על הטלאי אחר שנכתבו כהוגן עם הקפת גויל על היריעה אם מותר להמשיך אח"כ האות ולהאריכם על הטלאי כדי שלא ישאר ריוח הרבה שיהיה נראה כב' תיבות או שלא יהי' ריוח בין התיבות הרבה עכ"ל שאלתו בתוספת נוסף שהוספתי כדי לברר הדין על מכונו. הנה לפענ"ד הדין כך דאם עושה כן שלא יהי' ריוח בין ב' התיבות בזה רדאי מותר בענין דגם אם הי' הריח לא הי' בו כשיעור פרשה ערך ט' אותיות או מותר דמה בכך דעתה אינו מוקף גויל רק ע"י המטלית ולדעת הב"ח הוא פסול מ"מ מתחלה הי' מוקף גויל כהוגן ולאחר שנכתב מותר לעשות כן ואף שהי' בו ריוח כשיעור ג' אותיות מ"מ מותר לעשות כן דהוי ס"ס דלמא אין זה שיעור פרשה ואח"ל דיש בו שיעור פ' ופסול דלמא כרעת הסוכרים דמהני הקפת גויל ע"י מטלית ולכן בזה מותר לעשות כן אבל אם הי' הריח בין כל התיבות כשיעור פרשה ט' אותיות או בתיבה אחת אם יש ריוח כשיעור אות קטנה בענין דפסול בלי חיבורן או אסור לעשות כן והוא פסול מבח ממו"נ אם בטר השתא אוליגן הרי אינו מוקף גויל רק ע"י מטלית אם בטר מעיקרא אוליגן שהיה הקפת גויל הרי אז הי' מרחוק בענין שהוא פסול ולכן בזה אסור לעשות כן.

והנה דבריו צ"ב דלפי החזו"א שמוכר דאפילו אם לא נמר האות אלא שיש שיעור אות אמרינן שנגמר האות ולא נפסל מה שהגיע לנקב עיין סי' כ' אות ט"ז י"ז ואע"פ שהנהי"ק חזמ"ב פליגי וסבירי שכל זמן שאוחז הקולמוס נקרא באמצע בתיבה היות ולא נמר האות.

מועיל אפילו שהמטלית על כל חלל האות.

יב. אם השרטוט ניקב נקב מפולש צ"ע אם יכול לשים מטלית ולכתוב תחת י"ב השרטוט ואח"כ להעבות הקו עד השרטוט.

יג. כתב בדעת קדושים סי' ר"פ אר"כ ב' שאות חצי על המטלית וחצי על היריעה לט"ז גם בתו"מ כשר ועיין בנה"ק שם ס"ק ה' ט"שפקפק אם אפשר לגמרי לכתוב על המטלית בתפילין ומוזוזות, וזה רק לענין לכתוב אות על המטלית אבל לענין הצירוף של "היקף גויל שביארנו בדינים לעיל בזה גם הנה"ק יודה שמועיל בתפילין ומוזוזות.

יד. דין המטלית דוקא שמדביק בדבק י"כשר אבל אם הדביק בדבק שאינו כשר י"א שכתפר המטלית ליריעה פסול, וצריך לשרטט המטלית לפני שכותב עליו.

טו. כתב האות וצריך לעשות תגין והתנים יגיעו לתחילת הקלף צ"ע אם טוב שיניח כמטלית לפני הכתיבה ולכן טוב שיניח מטלית ויעשה תנים קטנים מאד ואח"כ יכול להאריך התנים עד סוף הקלף.

טז. אם כתב אות ל' והתנים של הל' מגיעים עד גג הקלף ואין היקף גויל, בשם יכול

מקורות וביאורים

כז. עיין דעת קדושים סי' רע"א סוף ס"ק ז' דהרחקה של שטרה א' או ב' יכול להרחיק א"כ לכאורה ירחיק שטרה א' ויהי גויל משהו, רק שצ"ע אם מועיל א' דהמק"מ נסתפק שם בס"ק ל"ג אם יכול להעבות, ועוד דהוא בשעת כתיבה בספק אם לא יצא יותר מהשיעור וכמו כן ס"ל להחזירא דאם כתב ובשעת הכתיבה היה בספק אין זה נגמר האות ה"ה בנד"ד היות והוא ספק אין זה נגמר האות ועיין בס"י ב' אות י"ז וצ"ע.

כח. וכן בנה"ק סי' ל"ב ס"ק י"א.

כט. דכל החיסרון מצד כתיבה על ב' עורות וזה דין בכתיבה אבל לענין היקף גויל שאינו בכתיבה האותיות בזה אין חיסרון של מטלית דהרי לסברא שמועיל ה"ת או לעשות הפרדה בין האותיות אין זה דין בצורת האות ודו"ק.

יד. שו"ע אר"כ סי' ל"ב סמ"ז ברמ"א ועיין חזון איש סי' י"א ס"ק ט' שיוצא מן הארץ וגדוליה מותר.

יפ. חזון איש חא"ח סי' י"א ס"ק ב' דכל ההיתר של

ב' עורות בעמוד אחד זה רק ע"י דבק ולא ע"י תפירה. כ. מהר"ם שיק חיו"ד סי' רנ"ט דאפילו אות א' צריך לשרטט ועיין בספר סתם הלכות ס"ת סי' מ"ה כמה אותיות צריך שרטוט.

כא. דהנה במק"מ סי' רע"ד ס"ק ב' דו"ל ואף לאעו"ז דנניעה שאחר סלוק ידו מהאות א"צ גרירה אולי כיון שרעתו היה לעשות התגין הוי כלא סילק ידו מהאות כעין מה שפי' תוס' רי"ד בפ' הכונה הא דבעי זיוני שרוצה עוד לתייג ולא נגמר עדיין האות ע"ש עכ"ל והנה כל ספיקו רק לענין תגין היות והתגין הם חלק מכתיבת האות אע"פ שהמחבר פסק בס"י ל"ז שאינו מעכב היות ואינו מצורת אברי האות, אבל עכ"פ הרגילות שאותיות אלו יש להם תנים והיות ורצונו לעשות האות כתיקונו הרי זה כאמצע האות, משא"כ כשנזכר את כל צורת האות רק רצונו ליפות האות או לקרב האות שלא יהיה הפסק של ג' אותיות בזה אין נקרא אמצע האות שבצורת האות אין שום חיסרון

להניח כמטלית, ואם התנים גדולים קצת כתב המהרש"ם ח"ג סי' רח"ץ שיכול לגרור בקצה מהתנים מעט לעשותו מוק"ג ועצה זו יותר טובה ממטלית.

יז. כתב בשיח סופר כלל י"ח אות ה' והחמיר על עצמו בס"ת שלו שלא תהיה נכתבה על גבי הטלוי כלל וכו', ומזה נתפשט המנהג אצל בע"ב לזהר שלא יהיה שום מטלית אף בהגליונות וחושבים שדינא דגמרא הוא, אך לא כן, אלא מותר לדבק מטליתים על נקבים בהגליונות למעלה או למטה בהיריעות או בין דף לדף ואפילו בין תיבה לתיבה מותר להיות מטלית רק שלא יהיה גדול כ"כ עד שיהיה שם שיעור סתומה.

יח. יש סופרים כשנעשה נקב לאחר גמר הכתיבה אין מניחים מטלית חיות ומפחדים שלא יקנו ולכן משאירים את הנקב גלוי והוא שלא כדיון, ולכן יסבירו לקונה שמצד הדיון יש להחמיר להניח מטלית חיות ויש פוסקים דגם בניקב לאחר הכתיבה צריך שיהיה מוקף גויל, (הגרע"א בשו"ת מהר"ת סי' י"ד ספר סת"ם הלכות תפילין תשובה ט' בית אפרים האו"ח סי' ג' ועיין באריכות בנה"ק בכללים כלל י"א).

מקורות וביאורים

צריך ועי"ש במק"מ שביאר כמ"א ביאור אחר מהבאה"ל.

כב. וצ"ע באות של חול אם יניח מטלית או שיגרור התנים דשמא יותר טוב שלא יהיה תני חל' ממה שיניח מטלית די"ל דהוי חסרון מוק"ג לאות.

ודו"ק היטב. רק שסמוך לשרטוט צ"ע דאפילו אם כדיון התנין אין נקרא אמצע האות סמוך לשרטוט יותר חמור חיות ואין רצונו באות פסולה והרי זה כאמצע ועדיין צ"ע.

ולפוסקים שהתנים הם חלק מהאות ודאי שצריך שיהיה גויל ועיין כמ"ג בבאה"ל סי' ל"ב ס"ד ד"ה

בגדר נכסי צאן ברזל

דבר.

ולדבריו המחלוקת אם קבלת האחריות מקנה לו בעלות גמורה או רק קנין כל דהו וצ"ב במה הם חולקים. והנה קבלת אחריות של גניבה ואבידה פשיטא דאין לזה שום קנין בעלות כמבואר שם דאם מקבל אחריות כזו אין יכול להאכיל כרשיני תרומה. כל הנידון בקבלת אחריות של כחשא ז"א ששם הפרה כמה היא שזה ואם הופחת צריך לשלם כשווי של עכשיו, רק שנחלקו אם כשהפרה בעין אם יכול לסלקו בדמים, או שיכולה לתבוע את הפרה. וביותר מבואר בדף ס"ז דגם לר"י דנוטלת את כליה אם הכניסה לו שני כלים באלף וזו ושבתו ועמדו על שני אלפים אחד נוטלתו בכתובתה ואחד נותנת דמים ונוטלתו, חזינן דאע"ג דיש להם קנין בעצם הכלי הוא רק ליטול את עצמות הכלי אבל המקבל קנה את ערך הכלי, וצ"ב במה נחלקו ר"י ור"א.

ונראה דזה פשוט דאין שייך התחייבות של כחשה ופחת אם לא שעשה קנין דבשלמא ש"ח יכול להתחייב באונסים מדין מתנה ש"ח להיות כשואל אבל להיות חייב מה שהוזל דאין תלוי לגמרי בשמירה שלו ובמה יתחייב ע"כ שקנה החפץ להיות שלו ומכח קנין זה נתחייב לשלם את ערך החפץ רק שעשה את החפץ אפותיקי על החוב שיגבה מחפץ זה. ובוה נחלקו ר"י ור"א אם מה שנשאר אפותיקי הוא שיוור בבעלות ז"א שמקנה למקבל בקנין הלואה ולכן כל השבח והרוחים הם של המקבל רק שמשיר לעצמו בעלות על גוף החפץ. דר"י ס"ל דמדן שבח בית אביה אמרינן ששיירה בעלות על החפץ והיה שלה, ולכן נוטלת את כליה היות ונשתייר בעלות בגוף החפץ ור"א ס"ל דאין מושג של שיוור בעלות דאם המקבל קיבל קנין של הלואה את החפץ

א) יבמות ס"ו ע"א המכנסת שום לבעלה כתב רש"י נכסי צאן ברזל ששמה לו בכתובתה והיו בהן כלים ודבר המסויים וכשגירשה ובאתה ליטול כתובתה, היא אומרת כלי אני נוטלת והוא אומר דמים אני נותן, וכתב רש"י כמו שקבלתי עלי בשומא ומאז הן באחריותי ושלי הן. רב יהודה אמר הדין עמה (ותטול בליה) ור' אמי אמר הדין עמו.

ר"י אמר הדין עמה משום שבח בית אביה דידה הוי, ר"א אמר הדין עמו כיון דאמר מר אם מתו מתו לו ואם הותירו הותירו לו הואיל וחייב באחריותן יאכלו, אמר רב ספרא מי קתני והן שלו הואיל וחייב באחריותן קתני ולעולם לאו דידה נינהו.

מפשטות לשון הסוגי' משמע דנחלקו ר"י ור"א אם קבלת אחריות עושה את המקבל לבעלים על חפץ, או דהבעלות נשארת לנותן וקבלת אחריות אין לזה דין בעלות שיהי' למקבל אלא התחייבות שמתחייב לתת כל האונסים לרבות כחש ופחת, רק זה אינו, דאיתא שם במשנה אלמנה לכה"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, הכניסה לו עבדי מלוג לא יאכלו בתרומה עבדי צאן ברזל יאכלו. וכתבו התוס' בד"ה אלמנה וכו' אפילו למ"ד קנין פירות כקנין הגוף דמי לא חשיב בהכי קנין כספו כיון שאין הגוף שלו, חזינן דלאכול בתרומה צריך שיהי' לו בעלות על גוף החפץ ואי גימא דצאן ברזל זה התחייבות צדדית הוא כנכסי מלוג וכן מבואר שם בריטב"א בע"ב וז"ל לאו למימרא דסבר רב פפי דמשום חיוב אחריות בעלמא מאכילה ואע"ג דלא הוו קנינו ושלו דהא ודאי ליכא למימר שהרי הכתוב אומר קנין כספו, אלא כך י"ל דלגבי אכילת תרומה בקנין כל דהו דחיוב אחריות זה סגי להיות קנינו ולא דלהוו שלו לכל

העכו"ם ואחריות השוורים על העכו"ם ולא בתורת שאלה כי אם בתורת הלואה בדפרישית. ועוד נראה בעיני שאפילו לא יהא רשות ביד העכו"ם להוציאם שלא ברשות ישראל יש למצוא תקנה כגון שזקוף הדמים על העכו"ם במלווה ויחזור העכו"ם וימשכן אותם לישראל ולא ימשכנם להרהן אצלו אלא שיעשם אפותיקי כל זמן שלא יפרע לו מעותיו דבענין זה לא יצאו מרשותו כלל ואפילו אם יתנהגם אצלו יש להתיר אלא שלא יאמר לו מעכשיו וכו' עכ"ל. וכתב בב"י "ובס"ס רכ"ז אכתוב דברי סמ"ק בישראל שהשכיר שוורים לעכו"ם וחורש בהם בשבת דיש מתירים אם קבל העכו"ם אחריות ויש אוסרים אם אין רשות בידו למכרם ופשוט הוא שדברי ריצב"א שהתיר אפילו אין רשות בידו להוציאם כדעת המתירים", עכ"ל הב"י.

והקשה עליו בספר פנים מאירות סי' י"א וז"ל "מאוד נפלאתי על גברא הב"י שאגב שיטפה לא דק בדברי הריצב"א שהוא לא התיר תחילה אלא ע"י מכירה ר"ל מכירה גמורה שקבל הישראל מעותיו או בהלואה שיש להאריס רשות להוציאם בלתי ידיעת ישראל וכו' וכתב עוד, נראה כונתו אפילו אם לא יהי רשות לגוי להוציא השוורים בלתי רשות ישראל קודם שיתן לו מעותיו שזקף עליו, אבל אחר נתינת מעות אין הישראל יכול לעכב עליו וכו' כיון דאי בעי מכר לאחרים וכדידי דמי ואין זה בהמת ישראל, אבל דעת המתירין אפילו אינו בתורת הלואה רק שקבל הגוי אחריות אונסא וכל זמן שהוא בעין מחוייב הגוי להחזיר זה לא עלה על דעת ריצב"א וכו' ובספר לחמי תודה למחרי"י באסן סי' כ' תמה על הפמ"א דאישתמיטתי' סוג' דפ' אלמנה לכה"ג דמפרש טעמא בגמ' דהיינו משום דכיון דנתחייב בכחשה ופחית' דמיה ידי' היא כמבואר למעלה עיי"ש באריכות וביאר דעת האוסרים רק משום מ"ע,

נעשה החפץ שלו לגמרי רק שיכול לעשות את החפץ אפותיקי אבל כשנותן מעות יכול לסלקו ודו"ק.

ולפי"ז נחא דברי הריטב"א דבשלמא קבלת אחריות של שומרים אין בכוחו לתת בעלות שיכול להאכיל בתרומה היות והבהמה שייכת לנותן והמקבל יש לו דיני התחייבות מדין השומרים לקבל אחריות, אבל בצאן ברזל שאין זה התחייבות אלא קנין הלואה בגוף החפץ הוה קנין כל דהו שנותן לו רשות להאכיל בתרומה דהוי קנין כספו.

בדין צאן ברזל לענין שבת

ב) ובש"ג הביא דברי ריא"ז וז"ל וכן כהן שקבל פרתו של ישראל בשומא הואיל וחייב באחריותה וגם אם פחתה פחתה לו ואם הותירה הותירה לו הרי היא כשלו ומאכילה כרשיני תרומה. וכן אני אומר בעובד כוכבים שקבל בהמתו של ישראל בשומא הרי היא כשלו ואין ישראל מצווה על שביתתה עכ"ל. והמחבר בשו"ע או"ח סי' רמ"ז ס"ד הביא ב' שיטות וז"ל "ישראל שהשכיר שוורים לעכו"ם לחורש בהם וחורש בהם יש מתירים אם קבל עליו העכו"ם אחריות מיתה וגזילה וגניבה וזקרא וזולא וי"א דכיון שאין עכו"ם יכול למכרה אם ירצה נקראת בהמת ישראל".

והמקור דין המתירים תובא בב"י ס"ס רמ"ה בשם הריצב"א וז"ל "וזאת תשובת ריצב"א וששאלת על שיש לו עם העכו"ם שדות בשותפות ושוורים, בשביל השדות אין איסור וכו' אבל מחמת השוורים יש לאסור דאדם מצווה על שביתת בהמתו. ואיני מוצא תקנה להתיר אם לא שימכור אותם לעכו"ם האריס, או שילוח לו אותם בהלואה גמורה שיהא רשות ביד העכו"ם להוציאם שלא ברשות ישראל אם ירצה, וזקוף הדמים על

לעו"כ תפיס בהמה ואי לא משכח בהמה תפיס ולדות אישתכח דשייכא יד עו"כ באמצע. מבואר מדברי רש"י דצ"ב ששם הצאן במעות ונתחייב לתת החוב עד עשר שנים ועד אותו זמן נוטל מחצית השבח ואעפ"כ נפטר מן הבכורה היות ואם לא ישלם החוב יגבה העכו"ם מן הצ"ב והיה יד נכרי באמצע אע"פ שאינו קנין גמור.

והקשו בתוס' ב"מ ע' ע"ב וא"ת מ"ש מבהמת ארנונא דחייבת בבכורה לליק בפ"ק דפסחים היכא דמצי ישראל לסלוקיה בזווי וה"נ אי לא יהיב ליה זווי לא תפיס לא לבהמה ולא לולדות. וי"ל דהתם עיקר הבהמה של ישראל מתחילה אלא דמשועבדת לארנונא וכיון דמצי לסלוקי בזווי לא יצאת מרשות ישראל ולא חשיב יד נכרי באמצע, אבל הכא דמתחילה הבהמה של נכרי כל זמן שיש לו לנכרי כח זה דאי לא יהיב זווי תפיס לבהמה לא יצאת מרשות הנכרי ומקרי יד נכרי באמצע דלא נסתלק לגמרי. משמע מדברי התוס' דצריך שיהי' לו קנין בעלות בגוף הבהמה הגם שאינו קנין גמור אבל קנין בגוף הבהמה צריך שיהי' לו. והנה כל שעבוד זה זכות תביעה אבל אין לו קנין בחפץ אבל כשמשיר לו זכות תפיסה הוה שיעור בעלות ממה שהיה לו והוה קנין בגוף הבהמה.

והנה כל הסוגי' הוא בנכסי עכו"ם שמסר לישראל, אבל בישראל שמסר צאן ברזל לעכו"ם לכאורה פשוט דפטור דהרי צאן ברזל הוה קנין כמ"ל באות א' והוה ודאי יד עו"כ באמצע. ובמהר"י ויל"ס קע"ד נשאל בבעה"ב עני לקח פרה חולבת בחובו ומסרה לערל לפרנסה והפרה ילדה בבית הערל כתב שם אע"ג דקבל הגוי אחריות הפרה מ"מ לא חשיב כיד גוי באמצע כיון דעיקר הפרה היתה מתחילה של ישראל א"כ לא יצתה הפרה מרשותו ובחזקת מרא קמא היא וחייבת בבכורה דהא המקבל צאן ברזל מהגויים אע"ג דישאל מקבל אחריות פטורה מן הבכורה מה"ס כיון דהבהמה מתחילה של גוי היא לא

ולכאורה דברי הפמ"א נאמרו בצדק לפי איך שביארנו באות א' דלר"י יכולה ליטול הכלים שהביאה דהוי שיעור בבעלות ואעפ"כ יכול העבד לאכול בתרומה דהוה למקבל בחפץ קנין הלואה והוי קנין כל דהו, א"כ בשלמא לענין תרומה מספיק קנין כל דהו, אבל להתיר שביתת בהמתו צריך שיצא לגמרי מרשותו והיות ונשאר לו בעלות על גוף החפץ, שוב נשאר האיסור מדין שביתת בהמתו.

ונראה דפליגי בהגדרת שיעור הבעלות אם הוא עיקר הבעלים ז"א שבאמת החפץ שייך לו רק שהמקבל הוא מעין שותף דיש לו בבהמה קנין הלואה דהוה מעין קנין זכות שעבוד, רק שבשעבוד אין זה בעלות בגוף החפץ רק זכות בחפץ משא"כ בקנין הלואה הוא קנין בגוף החפץ ויש לו השבח וגם מתחייב הפחת. וזו סברת הפמ"א דעיקר הבעלים הוא הנותן דשייר לעצמו הבעלות על גוף הבהמה. ומהר"י באסן ס"ל דעיקר הבעלים הוא למי שיש זכות ההשתמשות ואפילו למי דק"פ לאו כקנין הגוף אבל בצ"ב שיש לו קנין בגוף החפץ לכו"ע הוה עיקר הבעלים רק שהבעלים שיירו לעצמם זכות בבהמה שיטלו את גוף הבהמה והוה מעין שעבוד בגוף החפץ, ואין ציווי על בעלות כזו משום שביתת בהמתו.

בדין צאן ברזל בבכור

(ג) בכורות ט"ז ע"א המקבל צאן ברזל מן העובד כוכבים ולדותיהן פטורין, כתב רש"י ששם לו עובד כוכבים בהמותיו בדמים קצובין ולתת לו אותן דמים עד עשר שנים בין מתו בין הוולו ואותן ולדות שיהיו להן עד אותו זמן יהיו בניהם. ולדותיהן פטורין מן הבכורה ולדותיהן של אותן צאן ברזל כשיגדלו ויבכרו יפטרו מן הבכורה. וטעמא מפרש בגמ' דכיון דאי לא יהיב ליה זווי

בביאור דברי רש"י, ולפי"ו צריך להיות דהוה ר"ק היות ונוטל מחמת החוב של המקח חלק מהולדות, ובתוס' וביתר הראשונים כתבו דלרש"י הוה אבך רבית. וצריך לומר דלרש"י המכר יחול בשעת נתינת המעות ועד המכר שייר לעצמו בעלות והאיסור היות ועומד למכר וקיבל עליו אחריות הוה כאילו התחילה החוב ונוטל שכר אגר נטר וכל זה הוא רק מדרבנן היות ואין חוב רק בשעת נתינת המעות.

ולכאורה משמע מרש"י דאם לא יחול מכירה אלא מקבל אחריות אין בזה שום איסור, וכן מבואר בשיט"מ בשם הריטב"א בד"ה למימרא דברשותא דמקבל קיימא וכו'. ולפי דברי רבינו, אע"פ דאיתא לבהמה גופיה מצי מסלק ליה מקבל בזווי השומא שקבל אבל במטלטלין אחרים אינו יכול לסלקו, ולא מן הבהמה עצמה ולא אפילו מחלקו של וולדות. וכאפותיקי הם אצלו לענין זה וכו' דבנכסי צאן ברזל של אשה אפילו למ"ד שנוטלת כלית, היינו משום שבת בית אביה והכא ליכא למימר הכי וכו' מתבאר מדבריו דדין צאן ברזל הוא קנין גמור שיכול לתת מעות והחפץ הוא אפותיקי עבור החוב, אבל אם יחזיר החפץ עצמו אין בזה איסור אגר נטר, ולפי המ"ל באות ב' הוא פלוגתא בין הפוסקים אם מחזיר החפץ לגותן והמקבל קבל אחריות כחש ופחת אי הוי קנינו, ועיי"ש בביאור הגר"א באו"ח סי' רמ"ו ס"ד.

ובתוס' הביאו בשם ר"ת דהכא איירי ברבית דאורייתא שפסק דמים על הצאן וגם פסק דמי השבח וקבל עליו לתת בכל שנה דבר קצוב בין יהי' שבח בין לא יהי', וצ"ב בדבריו דמה הר"ק הרי אם לא פסק סך מסויים הוי א"ר היות ושייר לעצמו בעלות ונוטל מכת בעלותו א"כ ה"ה שיכול ליטול שכר דהוה כמשכיר, ואי נימא דהוי הלואה בקבלת אחריות א"כ אפילו לא קצב ג"כ הוי ר"ק היות וגותן עבור ההלואה, והרי זה

יצאתה מרשותו ולא נסתלקה ידו וא"כ מה"ט מקילינן ופסרינן בבכורה כ"ש דנחמיר ג"כ ונתייבה בבכורה היכא דמתחילה היתה של ישראל, ובמשאת בנימין סי' ל"ה האריך לחלוק עליו מכת פשטות לשון הסוגי' דמה שקיבל אחריות הוי יותר קנין ממה ששייר לעצמו זכות לתפוס הבהמה וודאי פטור מדין יד נכרי באמצע. ובפנים מאירות ח"א סי' י"א כתב וז"ל והיכא דקיבל נכרי אחריות בהמות של ישראל פשוט אצלי דחייבת בבכורה כיון דאין לגוי שייכות בגוף הבהמה ולא הוי אלא כשומר בעלמא, ובכהן ששם פרה מישאל כיון דשבח הפיסום ידי' הוא מותר להאכילה דהוי כמו קנין כספו וכו'.

הנה מבואר דגם לענין בכור ס"ל לפמ"א דהוה של הנותן היות ושייר לעצמו גוף הבהמה והקנה למקבל זכות בבהמה בקנין הלואה אבל אין לו בגוף קנין רק לענין השבח ואין זה בעלות על גוף הבהמה להפטר מן הבכורה רק דיכול להאכילה תרומה היות ויש לו קנין בגוף לענין השבח והוה קנין כספו כל דהו'. ולפמ"א ומהרי"ו זה יותר גרוע משותף בראש אזנו, וכונת מהרי"ו להביא רא' מגמ' בב"מ הוא כמ"ל בדברי התוס' דאם זכות תפיסה משיירת לו כח בעלות אע"ג דנתן לגמרי להוצאה וכו' ע"כ הסברא היות והוא בעלים על הפרה ואם משייר לו זכות הוה עוד בעלים על הפרה כש"כ שאם רוצה בחזרה הוה עיקר הבעלים ודו"ק.

בדין נכסי צאן ברזל לענין רבית

(ד) ב"מ ע' ע"ב אין מקבלין צאן ברזל מישאל מפני שהוא רבית. כתב רש"י כל אחריות הנכסים על המקבל ושם אותם עליו במעות וכל זמן שאין גותן לו מעותיו חולקין השכר. מבואר מדבריו דיש כאן מכירה רק כל זמן שאין משלם חוב המקח נוטל חלק. בולדות וכן מבואר ברשב"א בשיט"מ

מידו, ור' יוחנן אמר אפילו תימא בשלא קנו מידו בההיא הנאה דקא נפיק ליה קלא דאיניש מהימנא הוא גמיר ומשבעד נפשי. פשוט דלשמואל דס"ל דבעי קנין הוה קנין על גופו ז"א התחייבות והוה כמתחייב לתת מתנה רק שמתנה תנאי ע"מ שירדו גשמים ה"ה בנד"ד שמתנה ש"ש להיות כשואל הוא התחייבות בתנאי שיקרה אונס. וז"ל תלמיד הר"פ בשיט"מ "וא"ת על מה חל הקנין קנין דברים בעלמא הוא וי"ל דחל הקנין על גופו דגופו משועבד להיות כשואל", ולכאורה כונתו למה שביארנו

רק בדינו של ר' יוחנן יש לדון אם זה דין בקנין השומרים ז"א היות ובדיני שומרים יש קנין להתחייב הרי יכול מכת קנין השומרים להתחייב כשואל. ולפי"ז אין ביכולתו להתחייב יותר משואל (ועיין בקצוה"ח סי' ש"מ ס"א) או דנימא דבההיא הנאה מתחייב על גופו אפילו חיובים שאין על שומרים, וז"ל הנמ"י "אפילו תימא שלא קנה וקי"ל כר"י דלא בעי קנין דכיון דכבר הוא בחיוב השומרים יכול להתנות אפילו בדברים להתחייב יותר, אבל דבר שלא היה בדין השומרים כלל בעינן קנין כדאמרין פרק ההוב דף ג"ח ע"א גבי השוכר את הפועל לשמור את הזרעים".

ב"מ ס"ט ע"ב אמר רב אגרא ופגרא אמרו ליה רב כהנא ורב אסי לרב אי אגרא לא פגרא אי פגרא לא אגרא וכתב רבינו יהונתן בשיט"מ וז"ל "אמר רב אגרא ופגרא כלומר מותר לשכרה ולתת לו מיד שכרה וע"מ שאם תשבר ישלם אותה כמו שהיתה שוה בשעת השכירות. והקשו אי אגרא לאו פגרא כלומר כיון שנוטל שכר מאותן מאה פרסאות שמוליך בה סחורתו למה כשנשברה נותן כמה שהיתה שוה בשעת שכירות הלא ע"מ כן שכרה לו שתפתח מדמיה הראשונים שא"א שלא תנקב מחמת המים ושלא תתרועע מחמת הדריסה שבני הספינה דורסים אותה בסחורה שלהן בכניסה וביציאה, אבל לא מקשי משום דהוי מתה

כמלווה לתכירו שאם ירויה יתן לו רבית האם אין בזה איסור מה"ת.

ונראה לפי איך שביארנו לעיל דאפילו למ"ד כשמחזיר החפץ ג"כ קבלת האחריות הוא קנין הלואה אין בזה איסור רבית אם נוטל רוחים לא מבעי' אם מתנה שיחזיר לו את הבהמה עצמה הרי שייר לו בעלות בבהמה ומכח זה נוטל רוחים שיש בבהמה, דשייר לעצמו בעלות שחלק מהשבח יהי שלו ואין זה עבור האגר נטר אלא שיוור בעלות אלא אפילו שאין נוטל גוף הבהמה אלא עשאה אפותקי ג"כ נקרא שיוור בעלות כמ"ל אות ג' ומכח זה נוטל השבח, אבל כשקוצב לו סכום אפילו שלא יהי' שבת ע"כ אין זה משיוור הבעלות אלא הוא שכר עבור החוב והוי אג"נ, ולפוסקים דאפילו כשמחזיר הבהמה עצמה ג"כ נקרא קנין הלואה אם מקבל אחריות של כחש ופתת אם קוצץ סכום אפילו כשלא יהי' שבת הוי ר"ק.

והנה כל זה דוקא בצאן שניתן רק להשביח אבל בחנוני או שנותן לו מעות ומקבל עליו אחריות של יוקרא וחולא הוי ר"ק אפילו אם מתנה שיטול ריוח מיני' דהרי כל הסברא דהסברנו לעיל דאין זה ר"ק היות ואין זה אגר נטר דהוי שיוור בעלות וסברא זו שייכת דוקא כשנשאר החפץ של הבעלים דמכת החוקה שהיתה לו שייר לעצמו בעלות כמ"ל באות ג', אבל כשניתן להוצאה הרי נפקע כבר הבעלות מהחפץ ונשאר חוב ומה שנוטל רוחים הוא עבור החוב.

ודוחק לומר דשייך גם בנדון זה שיוור בעלות דמה שנשתייר מבעלותו על החפץ הועבר לכסף ודו"ק. וכן מבואר בחידושי הריטב"א דף ע' דאם מקבל עליו מתה מחמת מלאכה הוה ר"ק.

סימן ב'

בדין מתנה שומר חנם להיות כשואל

א. ב"מ צ"ד ע"א תנא ומתנה ש"ח להיות כשואל, במאי בדברים (כתמיה) אמר שמואל בקנו

ומיד שהתחילה להפתח חל עליו שם מוזיק. וכתב שם בר"י וי"מ מאי פגרא לא אגרא מאחר שאם תשבר ישלם דמיה ה"ל מלוה גביה והוי שכרה רבית וכו' נראה דהחילוק בין ב' הפירושים דלפירוש הא' הוא מדין מוזיק ואין לזה דין שכירות, ואם הוול ישלם. והי"מ ס"ל דאין החיוב מדין מוזיק אלא שקנה את החפץ בהתחייבות ולפי"ז צריך לשלם כשעת הקנין, וע"ז הוקשה בגמ' אם קנה החפץ מה שיך לשלם דמי שכירות. ולפי"ז שאלת הגמ' אי פגרא לא אגרא הכונה אחר שנשבר דאין על מה שיחול חוב השכירות אבל כל זמן שלא נשבר שנשאר בהמה של הנותן והרי השוכר משתמש בהמה הוה דמי שכירות, ואין כאן עוד קנין, וצריך ביאור בדברי הגמ'.

בדין אגרא ופגרא

(ב) ס"ט ע"ב השם פרה לתבירו ואמר לו הרי פרתך עשויה עלי בשלשים דינר ואני אעלה לך סלע בחדש מותר וכו' אמר רב ששת לא עשאה דמים מחיים אלא לאחר מיתה. אמר רב פפא הלכתא ספיגה אגרא ופגרא. כתב רש"י הרי פרתך עשויה עלי בל' דינר אם לא אשיבנה לך, ואני אעלה לך בשכר שאחריו בה סלע בחדש, מותר, ואין זה רבית כדמפרש לפי שלא עשאה דמים מחיים שאם יוולו פרות בשוק ויעמדו דמיה על עשרים לא ישלם אלא לאחר מיתה שאם תמות או אם תשבר, אלמה כל כמה דלא קביל עליה וולא לאו מלוה היא גביה, וגבי ספיגה לא קביל עליה וולא.

הנה מלשון רש"י משמע דאם יהי' על המקבל אחריות וולא יש בזה איסור, ונראה דהפתח נכלל בכלל וולא. וצ"ב אם יש בזה איסור ר"ק דיש מקום לומר היות וצריך להחזיר את ספיגה אחרי השימוש הוה גוף הספיגה לבעלים ונותן לו דמי שכירות, ותלוי בבי' הדעות הו"ל סי' א' דלשיטות בצ"ב שנתן לנכרי יש איסור כמבואר בפמ"א וכן

מחמת מלאכה דהא תנן מתנה ש"ח להיות כשואל ומתנה שואל להיות משלם הכל ואפילו מתה מחמת מלאכה והכא הא אירינן שהתנה לו בפ"י שישלם לו אם תשבר, ואי פגרא לא אגרא כלומר מאחר שהוא רוצה שישלמנה לו כפי שהיתה שוה בשעת שכירות יחזיר לו שכרו שנתן לו, וכו' עכ"ל והביא בקצוה"ח סי' ש"מ ס"א רא"י דמתנה שואל לחייב הכל.

רק כשנענין בדברי ר"י מוקשים דבריו מיני וביה דאם שיך הדין מתנה שואל לחייב הכל א"כ מה הקשו ר"כ ור"א לרב אידדי פגרא לא אגרא דהרי אגרא יכול לקחת מדין שואל ופגרא הוא מדין מתנה שואל לשלם הכל. ולכן נראה דאדרבה דר"י ס"ל דאין דין דמתנה שואל לשלם הכל, רק במתה מחמת מלאכה יכול להתנות כמבואר בנתיבות סי' ש"מ ס"ק ב' וז"ל ולפע"ד דלכ"ע השואל יכול לחייב עצמו במתה מחמת מלאכה דדוקא בדברים שהשומר חייב במה שאיש אחר שאינו שומר אינו חייב אין יכול להתנות בחיוב וכו', אבל במתה מחמת מלאכה שאילו לא היה שואל ודאי היה מתחייב מדין מוזיק רק שיש לפטרו כאן מטעם ששאלו לעשות מלאכה מדעת המשאיל והרשהו לכך, אבל כשהתנה עמו שיתחייב בהנזק שיעשה מחמת מלאכה הוי כאילו התנה שבאם יהיה הבהמה נזקת שלא יהי' לו דין שואל שיהי' כאילו לא שאלו לו, וכו'.

ונראה דזה הביאור בדברי הר"י יהונתן דלא הוקשה לר"כ ור"א שיהי' פטור היות וזה מתה מחמת מלאכה, היות והוי כלא הלוחה הרי נתחייב מדין מוזיק, אבל לשלם גם דמי שכירות וגם מתה מחמת מלאכה הוא תרתי דסתרי דכל החיוב שכר הוא אם נאמר דלא היה כאן שכירות רק דין מוזיק אבל מדין השכירות ודאי שפטור מטעם מתה מחמת מלאכה.

וכונת ר"י שישלם כעת שנשל אין הכונה שהוול אלא שישלם כמה ששוה הספיגה בשלמותה

שכירות היות ועוד נמצא תחת בעלותו של הנותן, ודמי הפחת ג"כ צריכים להיות על הנותן דכמו ויקרא וזולא על הנותן היה דמי הפחת דזה הגורם שיקרא שם הבעלים עליו, לכן כתב שם הסור וז"ל הילכך לכשישבר אינו מחוייב אלא בדמים שהיה שוה בשעת שבירה.

כתב הרמב"ם בפ"ח מהלכות מלוה ולוה הי"ג השם פרה מתבירו ואמר לו אם מתה הרי היא עתה עלי בשלשים דינרים ואני אעלה לך סלע בכל חדש מותר לפי שלא עשאה מחיים אלא לאחר מיתה. וכתב ה"ה ודברי הרב ז"ל כדברי קצת המפרשים שפירשו שעכשיו הם שמין לה דמים אם תמות וישלם אותן אפילו לא היתה שוה כן בשעת מיתה ואעפ"כ מותר לפי שלא עשאה דמים אלא לאחר מיתה וכו'.

ונראה דפליגי בדין צ"ב אם הוא שייך לבעלים היות וכשישנו בעין חוזרת הספינה לבעליה, (וזה היא שיטת הפמ"א ומהרי"ו) ונראה דזו היא סברת הרשב"א והרמב"ם דהיות וכשישנו בעולם הוה הספינה של בעליה, רק שנתחייב בקנין של הלואה לשלם כשעת הקנין, ואין בזה איסור הלואה היות ושייר לעצמו בעלות שכ"ז שהספינה תהיה בעין מקבל ע"ע פחת ויקרא וזולא. והקבלה הזו פועלת שלא יהי' למעשה הקנין דין הלואה שיהי' בזה איסור ר"ק, משא"כ הסור י"ל דס"ל דגם בצאן ברזל אין נקרא בעלים כמבואר במהרי"א בסן. א"כ כשמקבל אחריות בכל, יוצא מרשות הנותן לגמרי והוי מעשה הלואה, ואין בזה רק קנין הלואה אלא גם מעשה הלואה, רק כשמקבל עליו פחת ויקרא וזולא הרי שייר לעצמו בעלות ושיר זה גורם שיקרא בעלים, ואם עשה מעשה קנין הלואה למפרע וכל האחריות חלה ההלואה למפרע הרי זה מעשה הלואה למפרע והוי רבית.

דהרי לפי הרשב"א כל החיוב שמתחייב בערך ששוה בשעת הקנין הוא היות וקנה החפץ בקנין

מהרי"ו לדין בכורה הוה החפץ של הנותן ואין בזה איסור ר"ק, ולב"י ומהרי"א בסן יש בזה איסור ר"ק דהוי הלואה גמורה.

ושמא לדין ר"ק כו"ע יודו דהוה רבית דבאמת גם במכירה ושכירות היה צריך להיות דין רבית באגר נטר, רק שהתורה אסרה דין הלואה ולא מכר ושכירות א"כ בצ"ב שיש קנין הלואה ובמציאות יש כאן הלואה לזמן מה לי אם גוף הבהמה שייכת לנותן, היות ויש כאן כל דיני הלואה הוה ר"ק היות ונותן לו שכר אגר נטר (ואינו שכירות דגם בהלואה יש לחייב מדין שכירות כמו שביארנו במקום אחר), וכן מבואר ברמ"א סי' קע"ו ס"א וז"ל אבל אם לא קבל המשכיר אחריות כלל הוי ר"ק, ולכאורה הוא דין המוסכם לכו"ע.

ובדין ספינא אגרא ופגרא נהי שקנין ההתחייבות לאונס ומתה מחמת מלאכה הוא מקניני הלואה כמ"ל אות א' אעפ"כ אין בזה אפילו איסור של א"ר היות וגוף הבהמה שייכת לנותן וגם מקבל עליו אונסים עד השבירה הרי זה לכו"ע הבעלות היא לנותן והכסף הוא דמי שכירות נהי שהקנין הוא קנין הלואה, וז"ל הסור בס"י קע"ו, מותר להשכיר כלי ולקצוב דמיו ולהתנות שאם ישבר באונס שישלם לו דמיו. אע"פ שמן הדין הוא פסור מן האונסים א"כ כיון ששם אותו בדמים ומתחייב באונסים הרי הדמים בהלואה אצלו והשכר שנותן לו מחוי כריבית, אפ"ה שרי, כיון שאינו מתחייב בדמיו אלא א"כ ישבר וכל זמן שהוא בעין הוא מחזירו כמו שהוא ועד שעת שבירה הוא ברשות הבעלים לזולא וגם הוא נפתח נמצא שעד אותו שעה הוא אצלו בתורת שכירות ובתורת שכירות הוא נותן ואע"פ שנשבר ונעשה עליו בהלואה מתחייב בשכירות קודם שנעשית הלואה וכו'.

וביאור דבריו דהלואה למעשה נעשה כשנשבר דהרי קנה בקנין הלואה אעפ"כ לא נפק מתורת

משום פחת דחוסכא דנחשא שרי וכו'. ומדברי התוס' דייק הב"י בס"י קע"ו וז"ל. ולפי דבריהם דבר שאינו פוחד ע"י שמשמטין בו כגון כלי כסף וכלי זהב אסור להשכירין אם מתחייב השוכר באונסין וכ"כ ר"י וכ"כ בהג"א וכו' ומיהו נראה מדבריהם דלרש"י שכתב טעמא דשרי משום דכיון שאם היה בעין מחזירה בין הוקרה בין הוולה לא הוי הלואה מותר להשכיר כלי כסף וכלי זהב בענין זה.

ודברי הב"י תמוהים דמגין לקח לאסור דבשלמא כשיש פחת ואין מקבל עליו הרי זה כמפרש שאין משייר ע"ע כל היוקרא וזולא ומחוי כהלואה ולכן אסור, אבל כשאין לגמרי פחת כגון כלי כסף וזהב ומקבל ע"ע יוקרא וזולא ועל המקבל אין שום התחייבות מניין דהתוס' ס"ל לאסור. ונראה לפי איך שדייק הב"י בדינו של רש"י וז"ל משום דכיון שאם היה בעין מחזירה בין הוקרה בין הוולה לא הוי הלואה. הכונה דהרי גוף החפץ צריך המקבל לתת לנותן רק אם מקבל המקבל אחריות הוה מעשה גמור של הלואה (וכמ"ל שו"ת שיטת הב"י) ואם משייר לעצמו בעלות לכו"ע אין זה הלואה אלא שכירות.

והנה תוס' כתבו שם לחלק בין קבלת אחריות בשכירות לקבלת אחריות במקח, וכתבו התם שאני דמכר גמור, חזינן דיוקרא וזולא מספיק רק למכר ולא להלואה. ולכאורה דבריהם תמוהים דמה החילוק בין דין מכר לדין שכירות שניהם אין לזה תורת הלואה, ונראה לפי המ"ל דבאמת מה שצריך להחזיר גוף החפץ אין מוציאו מתורת הלואה א"כ קבלת האחריות עושה את פעולת השכירות להלואה, רק ששירור הבעלות נותן לו דין בעלות שיחול על הפעולה דין שכירות. ובוה מחלקים תוס' בדמכר שהמעשה הוא מעשה מכר רק שקבלת האחריות עושה שיהי' כעין הלואה מספיק שמקבל ע"ע יוקרא וזולא, משא"כ בנד"ד, שהמעשה הוא מעשה הלואה רק ששירור הבעלות

הלואה, ונוטל שכר עבור האגר נטר א"כ לכאורה צריך להיות ר"ק, רק שבאמת דין ההלואה כאן ביארנו לעיל הוא היות ויש כאן מעשה הלואה, דהרי באמת החפץ שייך לבעלים רק שיש כאן מעשה הלואה היות וכל האחריות על המקבל יש ע"ז שם הלואה, אבל כשמקבל יוקרא וזולא הרי עצם הבעלות שיש לו על החפץ וגם שירור בעלות ליוקרא וזולא נותן למעשה תוקף של מעשה שכירות. והנה כל הסברה היא רק אם גסבור ששירור קבלת החפץ משייר לו את הדין בעלות כלפי דינים אחרים כגון בשבת ובכור, משא"כ אם נאמר דאין לו דין בעלות א"כ הוי הלואה מיד בקבלת אחריות רק כשמשייר לו אחריות יוקרא וזולא ופחת הרי שייך לעצמו בעלות הוה בעלים. הנה כ"ז דוקא שהאחריות עד השבירה אבל אם מקבל אחריות רק בתנאי שלא ישבר אבל כשישבר יחול האחריות על המקבל למפרע הרי חל על המקבל שם לזה למפרע ואסור ליטול אג"נ משום רבית ויכול להיות דלטור הוה ר"ק.

בהשכרת כלי זהב

(ג' ע' ע"א הוה דודא דבני מר עוקבא דהוה בי מר שמואל, תקיל ויהיב ליה תקיל ושקיל ליה, שקיל אגרא ושקיל פחתא אי אגרא לא פחתה, ואי פחתה לא אגרא. כתב רש"י דבני מר עוקבא יתומים היו, תקיל ויהיב ליה תקיל ושקיל ליה, היה משכירה לאחרים ושקלה כשהוא מוסרה להם וחוזר ומקבלה במשקל אם חסר נחושתה משלמין לו דמי חסורנה ויהיב ליה דמי אגר. פחתא חסרון נחושתה ואי ס"ד אסור להלוותן ברבית אי אגרא לא פחתא למה נותנין שכר הואיל ומקבלין עליהם השוכרין פחת נחושתה.

וכתבו בתוס' ד"ה דקא מקבלי עלייהו וכו' משמע אע"ג דקא מקבל נותן עליה וזולא ויוקרא הוה אסור משום דאחריות על המקבל אע"ג דאחריות לא הוה אלא משעת שבירה אלא דוקא

שלו ואין משתמש בהם ס"ל לרש"י שהוא מעין הלואה ויש בזה איסור אפילו אם מקבל יוקרא וזולא.

ובתוס' נראה דהב"י ס"ל דכשהגוף צריך להחזיר לבעלים ואין מעשה השתמשות אין נקרא הלואה דהרי לא משתמש וגם הגוף חוזר, משא"כ בדודא דנוטל להשתמש הרי יש כאן מעשה הלואה ואין מספיק מה שמקבל עליו יוקרא וזולא ודו"ק. ונראה דיוקרא וזולא צריך לקבל דאחרת הוה צ"ב וקובע לו שכר ודו"ק (הגם שבתוס' יש לדחוק הרבה דוחקים דהלשון דהיתר גם בקטלא שהוא השתמשות אבל כדי לישב הב"י צריך לדחוק סברא הנ"ל ובדברי התוס' יש לדחוק).

ולענין השכרת כלים עם קבלת אחריות לכאורה אם כשישבר לא ישלם דמי שכירות יש היתר היות ומשכיר על תנאי דאם ישבר יחול קנין הלואה ואם לא ישבר יהי' לזה דין שכירות וצריך להתחזיר לו גוף החפץ ונוטל דמים עבור שמוש בחפץ ואין איסור.

וכן מבואר בחו"ד ביאורים סי' קע"ו ס"ק ד' ושם יש לומר היות וישבר יהי' ודאי הלואה כבר חל ע"ז שם הלואה בתחילה משא"כ בספינה אין ודאי דשם יותר כדאי שישאר שכירות. אבל בגד"ד דודאי יותר כדאי שיהי' הלואה א"כ אין בזה צד שכירות.

רק שנראה דאם משכיר לו החפץ ומתחייב לו בקנין שאם ישבר ישלם אין בזה איסור היות והחפץ הוא של הבעלים ומצד קנין החפץ אין חייב באחריות ומשתמש בחפץ של חברו. ומה שנתחייב לשלם אם יאנס הוא התחייבות צדדית ואין זה בעצם הקנין של השכירות, אלא מדין התחייבות וכן יש לעיין שם יש היתר זה בכל קרוב לשכר ורחוק מהפסד ושם גם זה נכנס בגדר הגזירה.

רק שיש לחלק בין מכר לשכירות דמכר קבלת האחריות גורמת שלא מסלק החפץ מרשותו והוה

נותן לזה דין שכירות ס"ל לתוס' דקבלת יוקרא וזולא אינו שיעור מספיק שיקרא בעלים.

ולפי"ז נחא דברי הב"י דאם שיעור יוקרא וזולא אין נותן לזה דין שיעור בעלות א"כ מה לי אם יש פחת או אין ראוי להיות פחת דעצם יוקרא וזולא אין עושה דין שיעור בעלות, דאם היה עושה דין של בעלים הרי היה ע"ז דין של מכר דמדין שכירות היה יכול ליטול אג"כ והיה מספיק יוקרא וזולא להוריד מזה שם הלואה. ורש"י ע"כ פליג על תוס' דס"ל דמספיק ששייר לעצמו דין יוקרא וזולא שיקרא בעלים, ולדברי רש"י א"צ לקבל פחת ודו"ק.

והנה כ"ז הוא רק לשיטת הב"י אבל לשיטת הפמ"א דהחזרת גוף החפץ קובעת שהוא הבעלים רק שלענין הלואה נקרא קבלת אחריות מעשה הלואה י"ל דאם משייר לעצמו כל סוג יוקרא וזולא מספיק ובכלי זהב מספיק יוקרא וזולא ובספינה צריך גם פחתא דאחרת אין זה קבלת חלק אחריות וסברא זו עוד צ"ע.

רק שיש לדון מדברי רש"י ס"ט ע"ב במרא ידיע פחת' כתבו בתוס' דלרש"י כוס של זהב דאין בזה פחת אסור להשכיר ולפי דברי הב"י לתוס' יש איסור ולרש"י מותר. ודברי תוס' הללו הביא המהרא"ל ראי' דתוס' אסרי רק איפה שיש פחת ואין מקבל עליו אבל בכלי זהב אין איסור, רק שצ"ע מדברי רש"י דסתרי אהדי.

ונראה לישב דבאמת גם לרש"י יש חיוב לשלם דמי שכירות כשמקבל עליו זולא רק שס"ל שכל החילוק בין הלואה לשכירות, דדמי השכירות הוא עבור ההשתמשות ולא איכפת לן אם רגילות להיות פחת או לא עצם ההשתמשות מחייבת שישלם דמי שמוש, משא"כ הלואה אין זה זכות השתמשות אלא קנין בגוף החפץ ועל קנין בגוף החפץ יש איסור לקחת דמי שכירות. וכששוכר כסף ע"מ להתראות או כלי כסף להתראות שאין משתמש בחפץ רק ששוכר גוף הכסף שיחשבו שזה

של השטר כו' דאליכ לא הוי מכר אלא הלואה ורבית גמור הוא. משמע מדבריו דהוה הלואה ממש והיתר שנוטל הוה ר"ק.

ובהה"מ פ"ה הי"ד כתב וז"ל אבל אם קיבל עליו המוכר אחריות בין מכל החוב בין ממה שמכרו ה"ז אסור לפי שהוא קרוב לשכר ורחוק להפסד וכ"כ הרמב"ן ז"ל בתשובה בראיות ברורות עכ"ל חזינן דס"ל דהוה א"ר מדאסר מדין קרוב לשכר ורחוק להפסד, ויש לבאר דין מכירת שטרות שהוא כעין רבית.

ונראה דבמכירת שטרות יש הסתלקות המלוה מהחוב ומכירה לקונה, וכשנשאר האחריות על המלוה אין כאן מסירת החוב היות ויש עליו אחריות. ואין דומה למכירת חפץ באחריות דשם מוכר עצם החפץ וקבלת אחריות הוא תנאי בקנין ולכן אוסרים מדרבנן דנראה דלא נתפס קנין המעות בחפץ והוה הקדמת מעות הלואה ונתינת החפץ הוה פרעון וכשמתיקר נותן לו בזול עבור ההלואה ומחזי כרבית, אבל במכירת הלואה אין כאן נתינה רק הסתלקות מהמלוה והעברת החוב ואם נשאר עליו האחריות הרי אין כאן שום סילוק רק הלואת כסף והחוב הוא פרעון עבור ההלואה וזו הסברה ס"ל למהר"ט בח"ב סי' ל"ט, וכן לכאורה הוא שיטת הפרשה.

והמתירים מתירים אפילו בקבלת אחריות, עיין מהר"י בן לב ח"ג סי' ס', נראה דמחלקים בין חביתא להלואה, דבחביתא אין על מה לחול שם מכר אם שייר אחריות, אבל בגד"ד אין משייר בקנין שום דבר דהרי מכר לו שעבוד הגוף, וחלות המכר חל דהרי הוא משועבד לו, רק האחריות היא על דבר צדדי ויא שאם לא יפרע לו יתבטל המקח אין זה אחריות בעצם מעשה המכר. או דנימא דקבלת אחריות מדין ערב ולא מדין ביטול מקח.

והרמב"ן ובעה"ת ס"ל דיש כאן קנין כמו סברא חב' רק ס"ל דהוה קרוב לשכר היות וכאן המכר

כעין הלואה, ומה לי אם שייר ההתחייבות בגוף החפץ או בקנין, משא"כ בשכירות כלים דמן הסברא הוה שכירות היות וגוף החפץ של הנותן רק שקבלת האחריות עושה שיהי' לו בחפץ קנין הלואה ויש לו דין לזה, משא"כ בנידון דידן אין לו שום התחייבות רק שבקנין נתחייב, ונראה דבצירוף ב' הסברות יש מקום להקל שיתחייב רק אם לא ישבר ואם ישבר ישאיר הברירה בידו אם ירצה שישאר לזה דין שכירות או התחייבות, ואת ההתחייבות יעשה בקנין נפרד לא מדין השכירות ולמעשה עוד צריך להתישב בדבר.

ובהר צבי חיו"ד סי' קל"ו נשאל בכלים חדשים שלוקחים בשכירות מהחנות, ובעל החנות מתנה שאם יפגם איזה כלי לא יקחהו בחזרה, אלא מחיר הכלי הנפגם, וקוצב מחיר, וביחד עם זה משלמין לו שכר תשמישן, אם אין בזה חשש רבית כיון דאחריות אונסין הוא על זה שנוטל את הכלים ונתחייב במחירם, והאריך בשיטת רש"י ותוס' עי"ש וכתב דלרש"י שבכלי זהב מותר ה"ה בגד"ד, משא"כ לתוס' אסור ונשאר דיש להחמיר. ודבריו תמוהים דהרי לרש"י דוקא אם הוא חפץ שאין בו פחת אבל כשיש פחת ומקבל ע"ע הפחת הרי זה כמקבל חלק מיוקרא וזולא כמ"ל, וכן אם קוצב מחיר הרי לא מקבל עליו זולא א"כ לכו"ע הוה איסור רק שלרשב"א יש מקום להתיר רק אם מקבל פחת ודו"ק.

בדין מכירת שטרות

(ד) איתא בתוספתא פ"ד ב"מ ובירושלמי פ"ה ה"א יש דברים שהן רבית ואינן רבית לוקח אדם הלואתו של חבירו בפחות ושטרותיו בפחות, ונפסק כן להלכה בסימן קע"ג סעיף ד' וכתב הטור שמי שיש לו שטר על חבירו או מלוה על פה יכול למוכרו לאחר בפחות ואין בו משום רבית ובלבד שיהא אחריות של השטר והמלוה על הלוקח וכו' וכתב בפרישה ובלבד שיהא אחריות

להתיר. ועיין בביאור הגר"א סי' קע"ג ס"ק ט'
שכתב ע"ד השו"ע בס"ד ובלבד שיהא אחריות
השטר והמלוה על הלוקח וכתב שם וז"ל "ובלבד
כו' אבל כו' כמש"ש ס"ד ע"ב האי קרוב לשכר
כו' דהוי כעין הלואה א"ל כיון כו' וה"נ כן". ע"כ
ס"ל דהוא דרבנן והוי מעין מכר, ובשט"ח של
דולרים לדבריו אין איסור, רק שמלשון הרב
בשו"ע משמע דאינו מכר והוי הלואה, ושמא דבר
שיש בו יוקרא וזולא שייך דין מכר, ולכו"ע הוי
מכירה.

הוא השעבוד והשעבוד בעיקר הוא עבור הפרעון
וכשיש אחריות על הפרעון הוה חיסרון במכירת
החוב והוה המעות הלואה ודו"ק. ונפק"מ במכירת
חוב של דולרים עם יכול לקנות באחריות וקבלת
על עצמו יוקרא וזולא, דאם נימא דאין זה מכירה
היות וקיבל אחריות לא מספיק מה שקיבל עליו
יוקרא וזולא דעדיין לא יצא מתורת חוב עיין
תוס' ב"מ ע' ע"א בדין דודא דמר עוקבא, אבל
אם נאמר דנקרא מכר רק שהאיסור שקרוב לשכר
ורחוק מהפסד, א"כ בשטר של דולרים הרי הם
כאן בארץ כיון ומקבל עליו יוקרא וזולא יש מקום

מפתח כללי

הלכות שבת

בדין מלמד מוקצה בחובר לבית עמ' א

בדין ספק פסיק רישא עמ' ב

בדין מירוח בשבת עמ' ג

בגדרי מלאכת קושר

סימן א' - קשר של קיימא מימן מו

(א) דין קשר של קיימא, מקורות הגמ' והמשנה דבעינן קיימא; (ב) הסבר ענין קיימא עפ"י האב"נ דהוא מצד דין מלאכתו מתקיימת בכל מלאכות שבת; (ג) האב"נ חוזר מדבריו דלעיל, הוכחת האב"נ שקיימא הוא חסרון בעצם הקשר; (ד) האב"נ כתב שבתפילין ג"כ בעינן קש"ק; (ה) הסבר למנהג העולם שלא הקפידו ע"ז; (ו) שיטת הט"ז דקיימא תליא בדעת הקושר, הבה"ל סובר דתליא בדרך העולם. ישוב שיטת הט"ז; (ז) הסבר נוסף בדברי הט"ז עפ"י דבריו בשי"ח, ולפי"ז מוסבר מג"א בסי' ש"כ הסובר שפ"ר דלג"ל הוא אך במלאכת שבת; (ח) הסבר שיטת הבה"ל עפ"י הג"א בענין קיימא משום שאינו דרך המלאכה — הסבר דיש ב' דרך המלאכה מצד הפועל ומצד הנפעל; (ט) ביורורים בדעת הבה"ל. נפ"מ בין הבה"ל והט"ז לדינא, ספק הח"א במחשבת אדם אחר. דיוק דהח"א לא ס"ל כבה"ל ודיוק בדבריו; (י) ראיה להסבר כבה"ל עפ"י תהל"ד; (יא) ראיה מסעיף ו' דלא כט"ז וישוב הקושיא; (יב) קושיית הבה"ל על הט"ז מדברי הכלבו, הסבר האב"נ בכלבו ולפי"ז מיושב; (יג) שיעור קיימא לפי הפוסקים, והסברים בזה.

סימן ב' - מעשה אומן עמ' בד

(א) מקור מעשה אומן בגמ'; (ב) כנ"ל; (ג) גדר אומן מהו, פליגי בזה הט"ז והבה"ל; (ד) דיוקים בבירור גדר מעשה אומן; (ה) דעת אחרונים שקיימא לומן מותר לפי הרי"ף; (ו) שיטת החולקים ע"ז; (ז) לפי מחלוקת הנ"ל ביאור גדר אומן; (ח) דין הח"א בקשר שנתהווה בלי כוונה מה דינו לגבי אומן וביאור בזה; (ט) דין השו"ע בקשירת דליים סותר הסוברים שקיימא לומן מותר ותי' ע"ז. תי' קושיית האב"נ בקשר לדבר מצוה אמאי אין בו שאלה מצד אומן; (י) התפא"י סובר שאומן בלא קיימא חייב חטאת וקשיא ע"ז; (יא) שיטת העו"ש שקיימא לחודא ואומן לחודא חייב חטאת לרא"ש; (יב) הפמ"ג דחה

ראיותיו מהרא"ש; יג) הסבר שיטת הע"ש עפ"י ההסבר בדעת הר"ף;
(יד) קושיא על הע"ש.

סימן ג' - ב' קשרים זה על זה עמ' לב

(א) דקדוק בדברי המ"א שלא הביא הש"ג כראוי והסבר דברי הש"ג; (ב) מהש"ג משמע דמיהדק הוי ספק אומן; (ג) דעות אחרונים דהוי ודאי אומן; (ד) עוד דעות בזה; (ה) החזו"א פליג על זה וסובר דהוי אך חומרא; (ו) בירור בכוונת הכרכ"י שמותר להתיר ב' קשרים; (ז) ביאור דבריו; (ח) ביאור תהליך בהיתר צורך מצוה בב' קשרים. שיטת החזו"א בזה; (ט) הסבר בזה; (י) המשך הסבר בפלוגתא זו.

סימן ד' - קשר לדבר מצוה עמ' לו

(א) קושיית האב"נ אמאי הותר לדבר מצוה, והסברים בזה; (ב) כענין קשירת ס"ת במנחה; (ג) אם נמצא ס"ת קשור קש"ק מה לעשות.

סימן ה' - קשר א' בראש דרומו עמ' לו

(א) שיטת הסמ"ג בקשר א' והסבר בדברי הרב בשו"ע עפ"י; (ב) חקירה אם קשר א' בראש החוט הוי מעשה אומן, ודעות בזה; (ג) המ"ב מביא ראיה לזה ודחיית הראיה; (ד) עוד דעות בזה; (ה) הש"ג כ' שגם באמצע החוט שייך קשר א'. הסברים בזה. הסברים עפ"י הש"ג; (ו) הש"ג סובר שהרא"ם פליג על הסמ"ג, והאב"נ חולק עליו; (ז) הסבר האב"נ במחלוקת יראים ור"ן; (ח) המשך כנ"ל; (ט) ראיה שקשר הוא ענין חיבור; (י) הסבר השפ"א בדברי הסמ"ג. ספק בראשי הגארטיל אי שרי.

סימן ו' - דין החזרת רצועות בגדים בחדשים וישנים עמ' מא

(א) דבר הח"א באיסור נתינת רצועות כמנעל חדש. בירור אם גם כמנעלים שלנו שייך איסור זה; (ב) דברי המ"א והט"ז בהכנסת משיחות לבגד וספק אם בחגורת עור ג"כ הדין כך; (ג) הסבר האיסור כאם יש טורח.

סימן ז' - קורע ע"מ לתפור עמ' מג

(א) הסבר בגדר מאי דבעי ע"מ לתפור; (ב) תי' בקושיות התפא"ש בזה; (ג) הסברים כענין הנ"ל; (ד) פלוגת מ"ב ורע"א כענין ע"מ לתפור; (ה) ביאור בזומר וא"צ לעצים; (ו) הסבר סתירת הב"י מסי' ש"מ לסי' שי"ז; (ז) הבה"ל הכריע כמ"א אך בפתיחת בית הצואר ודיוקים בזה; (ח) הוכחה דהאב"נ פליג על הבה"ל; (ט) דיוקים בדברי הבה"ל מסיום דברי הרמ"א.

סימן ח' - קיימא בתפירה עמ' מז

(א) הסבר הפלוגתא א"ב קיימא בתפירה; (ב) ספק אי פליגי אך בקורע או גם בתופר; (ג) ראיה לדעת האב"נ הסובר שפליגי גם בתפירה; (ד) קושיית התהליך שהרמ"א סותר עצמו; (ה) ישוב הקושיא.

סימן ט' - בדין קריעת בגדים קשורים או תפורים

עמ' מט ובדין ניתוק קשר שאין יכול להתירו

(א) ביאור הרב והמ"ב מהו איסור קריעת מנעלים תפורים; (ב) חקירה באיסור

ניתוח קשר; ג) הכרח שהיא מצד קורע; ד) לחזור"א דרך אחרת בביאור הענין;
ה) הסבר נוסף בענין זה.

סימן י' - ופותר חבליים עמ' נא

הסבר באיסור פתילת חבליים שכ' הרמב"ם

סימן י"א - עניבה ע"ג קשר עמ' נב

א) מחלוקת אם יש לאסור באינו עומד ליומו. ונפ"מ לגבי ס"ת כמנחה;
ב) הברכ"י והגר"א פליגי על המ"א והט"ז בביאור פלוגתת הראשונים בזה;
ג) המשך כנ"ל; ה) הישע"י מסביר הסבר חדש בזה; ו) סיכום לדינא.

קיצור פסקים בדיני מלכך בשבת עמ' נה

קיצור פסקים בדיני מוחן בשבת עמ' נט

נופתח למוערכת "שהיה וחזרה" (סימן רנ"ג)

סימן א' - השהיית תבשיל על גבי כירה בערב שבת

פתיחה עמ' סב
פרט א' - בדיני תבשיל שכבר כבשיל עמ' סב
פרט ב' - קדירה הייתה עמ' סג
פרט ג' - שדא ביה גרמא עמ' סה
פרט ד' - בהיתר "גרופה" עמ' סו
פרט ה' - בהיתר "קמזומה" עמ' סז
פרט ו' - דומקה בקש ובגבבא עמ' סט
פרט ז' - אם חיישין לחיתוי בשלהבת עמ' ע

סימן ב' - החזרת התבשיל בשבת על גבי כירה

פתיחה עמ' עב
פרט א' - החזרת תבשיל שלא נתבשל כל צרכו עמ' עב
פרט ב' - באיסור החזרה לכירה שאינה גרופה וקמזומה עמ' עג
פרט ג' - להחזיר תבשיל שנצמזן עמ' עז
פרט ד' - חזרה לתוכה עמ' עז
פרט ה' - עזרן בידו - הנדון ע"ג קרקע - דעתו להחזיר עמ' עח
פרט ו' - הערות וענינים קצרים בענין דלעיל עמ' פא

- פרט ז' - פניה ממיחם למיחם
עמ' פא
- פרט ח' - דין חזרת תבשיל שהיה בבין השמשות ע"ג האש
וניטל ממנה בשבת (שיטת הירושלמי עפ"י הר"ן)
עמ' פב
- סימן ג' - חזרה בערב שבת סמוך לחשיכה
(שיטת תוס' ורא"ש)
עמ' פג
- סימן ד' - דין "סמיכה" ודין "כנגד המדורה"
עמ' פו
- סימן ה' - בדין החזרת תבשיל על גבי קדירה מלאה
וריקנית
עמ' צא
- סימן ו' - הפסק מעזיבת התנור
עמ' צד
- סימן ז' - קטמה והובערה
עמ' צו
- סימן ח' - מנהג המחזירים בשבת לתוך התנור (פלוגתא הב"י
ודרכי משה) ודין החזרה לתנור שהבלי' מוצט
עמ' צח

מפתח למערכת המוקצה

הערות וביאורים בכמה מקומות בגמ' בסוגיות דמוקצה
[נכתבו בתחילת ההשקפה קודם העיון ולא נדפסו אלא לעורך]

- א. שבת דף מ"ג ע"א וע"ב
עמ' קד
- ב. שבת דף מ"ד ודף מ"ו
עמ' קו
- ג. שבת דף קמ"א ע"ב
עמ' קח
- ד. שבת דף קמ"ב ע"ב
עמ' קט
- ה. שבת דף קמ"ו ע"א
עמ' קי
- ו. שבת דף קנ"ו ע"ב
עמ' קיא
- ז. ביצה דף ב' ע"א
עמ' קיג
- ח. חולין דף מ"ו ע"א
עמ' קיד
- ביאור הסוגיא דמילטול סולם בשבת וביום טוב
עמ' קפו
- (ביצה דף ט' ע"א שו"ע סימן ש"ח סעיף י"ט וסימן תקי"ח סעיף ד')
- פרט ב' - דין סלמות של בית
עמ' קכא

מפתח למערכת המוקצה

פתיחה

- פרט א. במנחם איסור מוקצה
שבת דף קכ"ד ע"ב ושאר מקומות, רמב"ם פרק כ"ד מהלכות שבת הלכה י"ב וראב"ד שם, רמב"ן במלחמות ריש מסכת ביצה.
- פרט ב. במנחם חילוקי סוגי המוקצה וחילוקי סוגי המלמולים
פרט ג. כללי שמלאכתו לאיסור אם בכלל איסור "מוקצה"
או גזירה בפג"ע
- עמ' קכח
עמ' קל
עמ' קל

ביאורים על סדר השולחן ערוך

סימן ש"ח

סימן א' - בענין מוקצה מחמת חיסרון כים (סימן ש"ח סעיף א)

- פרט א. לצורך גופו ומקומו
פרט ב. בכלי שמלאכתו להיות
פרט ג. במהות חיסרון הכים
פרט ד. כלים שאינם יקרים
פרט ה. קביעות מוקצה זה עמ"י דעת הבעלים
פרט ו. ענינים שונים בהנ"ל
- עמ' קלא
עמ' קלד
עמ' קלז
עמ' קלט
עמ' קמ
עמ' קמ

סימן ב' - בענין כללי שמלאכתו לאיסור (שם סעיף ג')

- פרט א. לצורך גופו ומקומו
פרט ב. מחמה לצל
פרט ג. בכמה ענינים אם נחשבים מלמול לצורך גופו
פרט ד. בכמה כלים אם נידונים כמלאכתו לאיסור
ענינים שונים בענין כללי שמלאכתו לאיסור
- עמ' קמא
עמ' קמג
עמ' קמד
עמ' קמה
עמ' קמו

סימן ג' - התחיל במילמול המוקצה אם מותר להמשיך -

- (שם ובנו"כ)
- עמ' קמח

סימן ד' - כללי שמלאכתו להיות - (שם סעיף ד')

עמ' קמט

סימן ה' - בענין תפילין - (שם סעיף ד')

עמ' קנב

סימן ו' - מלמול מוקצה אגב כיכר או תינוק (מדוכה אגב שום) -

עמ' קנד

(שם סעיף ה')

סימן ז' - מלמול דלתות הבית ושברי כלים -

עמ' קנו

(שם סעיפים ו'-ח')

סימן ח' - הוספות בגידון דשברי כלים והמפתח

עמ' קסד

פרט א. דין מלמול כפתור - (שם סעיף ו')

עמ' קסד

פרט ב. דבענין בשברי כלים שהוא הדרך לייחדם - (שם)

עמ' קסד

פרט ג. בפלוגתא דתנאי אי בעינן "מעין מלאכתן" (שם)

עמ' קסה

פרט ד. מלמול שברי כלים לצורך גופו ומקומו - (שם)

עמ' קסה

פרט ה. שברי כלים הראויים למעין מלאכה דאיסור וכן שברי כלים שמלאכתן

עמ' קסו

לאיסור הראויים למעין מלאכה דהיתר - (שם)

פרט ו. בחילוק מרן הבית יוסף בכלי שנשבר כולו לכלי שנשתייר -

עמ' קסז

(שם)

עמ' קסה

פרט ז. דין תפילה ונר - (שם סעיף ז' מג"א)

עמ' קסמ

פרט ח. דלתות הבית וכיסוי בור ודלת - (שם סעיף י')

עמ' קסמ

פרט ט. מחט של יד - (שם - סעיף י"א)

עמ' קע

פרט י. שוורי מחצלאות ומפלגיות - (שם - סעיפים י"ב-י"ג)

עמ' קעג

פרט יא. מנעל - (שם סעיף י"ד)

עמ' קעד

פרט יב. מנדל - (שם סעיף ט"ו)

עמ' קעה

פרט יג. בידה שנשמטה אחת מרגליה - (שם סעיף ט"ז)

עמ' קעז

פרט יד. ליבני דאשתיו מבינא - (שם סעיף י"ז)

עמ' קעח

פרט טו. קוץ ברשות הרבים - (שם סעיף י"ח)

עמ' קעט

פרט טז. שברי תנור ישן (שבת דף קכ"ה ע"א)

עמ' קפ

סימן ט' - בדיני ביטול שם מוקצה ע"י ייחוד וכו' -

(שם סעיפים כ'-כ"ד)

עמ' קפא

פרט א' - יחוד בגיזי צמר דהפתק. (שבת דף מ"ט:)

עמ' קפא

פרט ב' - חריות שנדרם במתמא - (שם דף נ' ע"א)

פרט ג' - בגדר ישיבה מבעוד יום על החריות, וביאור בפלוגתא

עמ' קפב

אי בעינן מעשה (שם)

פרט ד' - קשרת החריות (שם)	עמ' קסב
פרט ה' - פרטים באופן הייחוד דהמוקצה (שם)	עמ' קסב
פרט ו' - אי מחשבה עדיפא מישיבה (שם)	עמ' קסג
פרט ז' - היתירא דבית המשתה ובית האבל (שם)	עמ' קסג
פרט ח' - בר ומדין על גבי מטה והשתמשות שלא כדרך אי מועילה (שם)	עמ' קפד
פרט ט' - בקולא שבהריות טפי מבגיו צמר ובהיפוך. (שם)	עמ' קפד
פרט י' - מחשבה להשתמשות מבגוד יום (תוס' ורא"ש שם)	עמ' קפד
פרט י"א - יחוד בקרן זוית לקופת עמר (שם)	עמ' קפה
פרט י"ב - מידי דלאו בר מעשה (שם)	עמ' קפו
פרט י"ג - פירוש ר"ח בפיקודין ובציפא (שם)	עמ' קפו
פרט י"ד - מוכין וגיוזין (מ"ח ע"א)	עמ' קפו
פרט ט"ו - פסק כרבא או כרבינא (דף ג')	עמ' קפו
פרט ט"ז - בהנחת אבן ע"ג החבית (דף קמ"ה ע"ב)	עמ' קפו
פרט י"ז - פלוגתא דגושא או סוואר (שם)	עמ' קפה
פרט י"ח - בטעמא דנעשית דחבית במים לאבן (שם)	עמ' קפה
פרט י"ט - בגדר "לימוד" האבנים (שם)	עמ' קפט
פרט כ' - יחוד אבן לפציעת אגוזים (תשובת הרשב"א)	עמ' קפט
פרט כ"א - יחוד לעולם (שו"ע סעיף כב)	עמ' קצ
פרט כ"ב - בדברי הגמ' לגבי חריות	עמ' קצ
פרט כ"ג - בדברי הט"ז לגבי חתיכת ענף מהמכבדות (סעיף כ"ג)	עמ' קצ
פרט כ"ד - מחשבה ליקח הנר לבית הכנסת	עמ' קצא
סימן י' - עורות ונמרים (שם סעיף כ"ה-כ"ו)	עמ' קצא
סימן י"א - עצמות וקליפין - (שם סעיף כ"ז)	עמ' קצג

עו כאן הבידורים בסימן ש"ח, מכאן ואילך בשאר מקומות

דין ביטול כלל מדיכנו -

(ביאורי הסוגיא שבת דף קנד ע"ב, וסימן רס"ו סעיף ט')

ונתבאר בתוך ביאור זה גופי הלכות אלו:

(א) מילול כלים מאוסים בקרנא דאומנא לצורך גופם - אות ב'

- (ב) ביטול כלי מהיכנו אי משום בונה או משום מותר וכמה הלכות בענין זה - אות ג'
- (ג) ביטול כלי מהיכנו ע"י כלים שמלאכתם לאיסור - אות ד'
- (ד) ביטול כלי מהיכנו במקום הפסד מרובה וצער בעלי חיים - אות ה', ט'
- (ה) ביטול כלי מהיכנו לשעה - אות ו', אות ח'
- (ו) ביטול כלי מהיכנו ע"י מינוף - אות ט'
- (ז) מלמול על ידי שינוי - אות י'
- (ח) מלמול מעל גבי בהמה לצורך הבהמה, אם נחשב לצורך מקומו - אות ד'
- (ט) כלי שאינו נימל לצורך גופו, אם מותר לצורך מקומו - אות ד'
- (י) מלמול לצורך מקומו דהבמים - אות ד'
- (יא) אם כלי נימל לצורך דבר שאינו נימל - אות ח'
- (יב) איסור מלמול כלים להצלה - אות ח'

מפתח לשיעורי עיון בהלכות שהיה והחזרה

עמ' רג	סימן א' - בדין שהיה
עמ' רה	סימן ב' - בדין חזרה
עמ' רז	סימן ג' - בדין חזרה בערב שבת
עמ' רח	סימן ד' - בדין חזרה בערב שבת להרא"ש
עמ' ריג	סימן ה' - בתנאי חזרה בערב שבת
עמ' רסז	סימן ו' - בדין קדירה על גבי קדירה
עמ' ריח	סימן ז' - אם מותר להחזיר קדירה המונחת ע"ג קדירה ולהחזירה בשבת ע"ג הכירה

מפתח למערכת בורר ודש

עמ' רכג	סימן א' - בדין הוצאת פסולת ממוך לאכילה
עמ' רכו	סימן ב' - בגדרי היתר לאלתר ואיסור לאחר זמן
עמ' רכח	בדין קילוף קליפות

עמ' רל	סימן ג' - בדין מפרק לצורך אכילה
עמ' רלא	בדין אותיות שעל גבי האוכלין
עמ' רלג	בדין קילוף במנוח
עמ' רלד	סימן ד - בדין הוצאת עצמות
עמ' רלה	סימן ה' - בדין רחיצת פירות
עמ' רלז	סימן ו' - בדין בורר לאכול לאילתר ע"י כף ומזלג
עמ' רלו	סימן ז' - בדין אוכל מתוך פסולת לכבוד אורחים
עמ' רלז	סימן ח' - בדין בורר בשני מיני אוכלים
עמ' רלמ	סימן ט' - בדין הוצאת זבוב ממשקה
עמ' רמ	סימן י' - בדין מסנת שעל גבי בדין
עמ' רמא	סימן יא - בדין סחיטת פירות
עמ' רמו	סימן יב - בגדרי בורר ודש
עמ' רמז	בדין נתינת ביצה במסנת
עמ' רממ	בדין בורר בבליים ובגדים

בדין מנעמיד בהמתו על גבי עצמים

(שו"ע או"ח סימן שכ"ד סעיף יג)

עמ' רנא	א. בדין מנעמיד בהמת חבירו על קמת חבירו
עמ' רנא	ב. ביאור מדוע מחמיר אין נקרא המעשה על שמו
עמ' רנד	ג. ביאור מהלוקת תוספות ודרשב"א במנעמיד בהמה

הלכות רבית

עמ' רנו	בגדרי איסור רבית
עמ' רפ	מומר מותר להלוותו ברבית
עמ' רפד	רבית שאינה מלוה למלוה (ובלבד שלא יחזור ויקחנו)
עמ' רפז	רבית שאינה מלוה למלוה (דין פייסו)
עמ' רעב	דין ערב ברבית
עמ' רעב	גדרי דין ערב

עמ' רעו	בדין ערב לענין רבית
עמ' קכט	דין העמידו אצל נכרי
עמ' רפב	אם מותר לתת שכר עבור ש"ד
עמ' רפג	בדין הלואה לעכו"ם וישראל ערב קבלן
עמ' רפה	דין איסור מכירה מוזלת בהקדמת מעות
עמ' רפו	בדין היתר מכירה של דלועין
עמ' רפח	בדין פרדיסא
עמ' רצא	בדין חבית ששזה דינר ומכרה בשתיים בזמן הקצין
עמ' רצד	בדין המוליד חבילה ממקום למקום
עמ' רצו	בדין חמירין שמעלין במקום היוקר במקום הזול
עמ' ש	בדין ביטוח
עמ' שב	בדין השכרת מעות
עמ' שו	בדין השכרת כלים לענין רבית (עיין מש"כ בדין קבלת אחריות לענין רבית עמ' ת"ז ובעמ' ת"ט)

בהלכות סת"ם

עמ' שמו	בדין תיקון אותיות בתפילין ומוזוזות
עמ' שיו	בפסול של אותיות מופסקין
עמ' שיט	בתיקון מופסקין לכתחילה
עמ' שכא	גו"ן כפופה שעשה ראשה הפוך
עמ' שכד	ביו"ד האל"ף שחבר גנ"ל לענין תיקון
עמ' שכו	בדין שלא כמדרן (תשובה למאמר של הרד"ג ר' מנחם דוידוביץ)
עמ' שכט	אל"ף של שם שהיו"ד נעשה קו משוך בשוה
עמ' שלא	שלא כמדרן בחצי אות
עמ' שלג	בדין מוקף גול ע"י זכוכית מגדלת
עמ' שלד	בדין נקב בחלל האות
עמ' שלז	בדין כ"ף פשוטה שהאריך עד סוף הקלף
עמ' שלט	בדין נקב שהדיו סותמו
עמ' שמא	בדין נקב בעובי האות
עמ' שמג	בניכר הפסק בתוך עובי האות

עמ' שמד	בהפסק בעוני האות הנוכח מרחוק
עמ' שמח	בדין הפסק דין בעוני האות
עמ' שממ	דין מוקף גויל ע"י זכוכית מגדלת
עמ' שג	ביאור מחלוקת הפוסקים בצורת מושב הלמ"ד
עמ' שנא	מקורות בחז"ל בצורת ירך הלמ"ד
עמ' שנב	צורת כיוסף רגל הלמ"ד
עמ' שנג	ביאור דברי המשנת סופרים באות למ"ד
עמ' שנד	בשיעור מושב הלמ"ד
עמ' שנה	שיעור אות קטנה ברגל הקו"ף
עמ' שנו	בגדר שיעור אות קטנה
עמ' שנו	ביאור שיטת הגר"א במושב הלמ"ד
עמ' שס	ביאור שיטת ר"ח בצורת אות מ"ת
	צורת הלמ"ד שכתב מרן החזו"א (המאמר נכתב בחיי כ"ק האדמו"ר
עמ' שסג	מקליוזנבורג זצ"ל ולא שיגתי)
עמ' שסו	ביאור סוגיית הגמ' ספ"ל קפ"ל
עמ' שסז	ביאור דברי החסיד באות קו"ף
עמ' שסח	ביאור דברי הבית אהרן
עמ' שסמ	הבדל בין רגל הלמ"ד לרגל הקו"ף
עמ' שסנ	בצורת האות ה"א וקו"ף
עמ' שנא	בצורת אות קו"ף
עמ' שנג	בצורת רגל הפנימי של הה"א
עמ' שנח	בצורת רגל הפנימי של הקו"ף

בדין חיקה גויל וחק תוכות

בירור מחלוקת הרא"ש והסמ"ק בנפלה מ"ד על האות
 יבואר דין נפלה מ"ד לתוך האות, והחילוק בין אות שיש לה חלל, וכן ההבדל
 בין תוך האות לצידו האות, ובדין נגיעה בין אות לאות ובביאור הירושלמי
 במגילה לשיטת הסמ"ק הרשב"א והרא"ש.

בלמ"ד הנכנס לדל"ת
 בלמ"ד הנכנס לדל"ת אם הפסול משום מראית עין, וכך הנדבק לשורה
 התחתונה ונשתנה לצורת כ' וכן בחזק הו' נדבקה לח'. ובדברי הנוכח ב'.

שע"י שנתלחלח במים נעשה כעין רגל של ת' וניכר שזה ר' ובתנן שנכנסו לד' ועיין בהגה"ה חילוק בין נגיעה בדקות בין אות לאות כגון י' ונ' ובין החיסרון בגוף האות

בגדר דין מוקף גוף עמ' שפ

בשיטת הסמ"ג בנגיעת אות לאות, בהגדרת מוק"ג לחזו"א סוגיית הגמ' בגיטין כ' ע"ב, ובנגיעה בגמר האות, ובענין הדבקות מטלית לענין מוק"ג לאחר כתיבת האות לשיטת הס"ז

בדין נקב פמוך לאות לענין מוק"ג עמ' שפב

ביאור הסוגי' במנחות כ"ט ע"א ניקב תוכו של ה"א ביאור חיסרון מוק"ג ע"י נקב לפי כ' תירוצי הב"י

בדין נקב בין אות לאות עמ' שפד

בכ"ף פשוטה המגיע לסוף הקלף, שיטת הרלב"ח ביאור דברי הבאה"ל בנקב בין אות לאות וחילוק בדין נגע בסוף גמר האות שנקרא גמר אפי' לא הרים הקולמוס לרשכ"א ולענין נקב לא נקרא גמר האות. (מש"כ שרק בהו"א הבין המאירי שיש חילוק לאב"י בין לפני הכתיבה לאחר הכתיבה, ולאחר העיין נראה דגם למסקנא יש הבדל דהרי מכאור בגמ' שנקב שהדיו סותמו כשר, וע"כ כשאין הדיו סותמו פסול ואע"פ שהתינוק מצרף וע"כ צ"ל שיש הבדל בין לפני הכתיבה לאחר הכתיבה ועיין באורים גדולים למדד ח' מש"כ בזה)

בדין נפלה טיפת דיו פמוך לאות לענין מוק"ג עמ' שפז

ביאור בדברי המאירי בנדבק אות לאות ע"י תג, ביאור בדברי הנוכ"י מה"ק באה"ע סי' פ"ה אם הט"ד דיהה מהכתב אם יש חיסרון של מוק"ג, וכן בט"ד שנפלה טיפת דיו פמוך לאות אם יש בזה חיסרון מוק"ג ונפק"מ לפני הכתיבה ולאחר הכתיבה.

בדין נדבקו ראשי השי"ן עמ' שפז

אם יש חילוק בין נדבק אות לאות לנדבק האות בעצמה, מחלוקת הרלב"ח הרר"א הצרפתי הרד"ך ההבדל למג"א בין נדבק הה' לנדבק י' הא' בדקות, ביאור במחבר בנדבק י' הא' ההבדל בין נדבק י' הא' לנדבק ראשי השי"ן ועיין בהגה"ה שיש מדמים בנדבק י' הא' כראשי השי"ן ובס"ת יש להחמיר ובשם ובתו"מ שכתב אח"כ מהני גיריה, ועי"ש שאין לחלק בין נגיעה ע"י קץ, או גוף הי"ד נגע בדקות וניכר שזה רק נגיעה. ואם יש נגיעה ונכרת רק ע"י זכוכית מגדלת ר' בדין נקב הסמוך לאות (סי' כ' ובמקורות וביאורים) ולמעשה יעשה שא"ח.

בנדבק ראש הא"ף אם יכול להוסיף לענין שלכ"ם עמ' שפז

בביאור דברי הפמ"ג בא"א סוף סי' ל"ב וביאור דברי המ"א ס"ק ל' ופמ"ג א"א ס"ק ל"א ובדברי האחרונים שהסבירו אם נעשה קו משוך בשוה א"א לחקן. ועיין בהגהות שביאור הדברים בסי' זה הוא ב"י שעל הא' שנעשה משוך בשיפוע שאין ניכר החיסרון בא', אבל אם הוא משוך קו שוה הוי

חיסרון ניכר שהראש דבוק, שאין חילוק בין מ' פתוחה לסתומה רק הפתח, ובין שעשה לה רגל קטן.

הגהות על דין חק תוכות והיקף גוף
לכתוב (מה שנתבאר בהג' מס' 8 עיין באריכות בעמ' שט"ז כל המאמר וכן בעמ' שכ"ו)

בקדושת האזכרות

בדין כתיבת השם לשמה
יבואר דין סתמא לשמה, וגדר קדושת שם השם, ואם כתב יק"ו אם מותר למחוק

בדין אם מספיק כונה, או צריך לקדש
יבואר אם מה שצריך לקדש הוא מה"ת או מדרבנן.

בדין אם צריך לקדש בפה
יבואר מחלוקת הפוסקים אם צריך לקדשה בפה או סגי במחשבה, וגדר מחשבה לשמה.

בדין קידוש האזכרות בתחילת כתיבת המפר
יבואר אם צריך כונה בשעת הכתיבה, וכן אם כיוון לשם יהודה וכתב השם וקידש בתחילת הספר. וכן יבואר בלא כיוון כלום אם נתקדש.

בדין נמחק אות אחת מהשם, ובקידוש בסוף השם
יבואר מחלוקת הפוסקים בנמחק אות אחת מהשם, אי מותר למחוק יתר האותיות. וחילוק בין ס"ת לתו"מ. וכן יבואר אם קידש בסוף השם אם מהני וחילוק בין נתכוון לשם יהודה או כתב סתם.

ביאור דין כתב ע"ג כתב
ביאור מחלוקת ר"י ורבנן וכן יבואר בכתב סתם אי מהני הע"ק. וכן יבואר באותיות מופסקין ותגין ועוקץ שמאל שתיקן סתם אי מהני העברת קולמוס. ועיין בס' ה' בפרטי דינים אלו.

בדין להעביר שם שנכתב שלא לשמה
יבואר מחלוקת הפוסקים בכתב שם סתם אי יכול להעביר קולמוס ולהעביר האותיות לשם השם ויבואר הדין בחשמל הנדלק בתוך אותיות השם אי מותר לכבות.

בדין נפלה טיפת דיו על קוי האות
יבואר דין נפלה ט"ד על האות אי נפסל האות. ויבואר הדין בהעביר קולמוס על האות סתם. וכן אם כיוון בפירוש שלא לשמה אי נפסל. ואי מהני להע"ק.

בדין זרק עפרות זהב
בזרק עפ"ז על השם אי מותר לגרור. וחילוק בין עפ"ז לשעצה.

- בנפלה טיפת דיו על השם**
עמ' תז
 יבואר מחלוקת הפוסקים במוחק ע"מ לתקן וחילוק בין שם גלוי לשם מכוסה ובנפלה ט"ד על שם שלא במקומו אי מותר לגרור. (בעמ' תז"ז יש טעות במקום דהרי מחמץ אחר מחמץ אין פסוק, צריך להיות דהרי מטיל מום בבעל מום אין פסוק)
- בדין נדבקה אות לאות בהשם**
עמ' תח
 יבואר גדר איסור מחיקה מקצת מאות השם. ויבואר אי שייך איסור חצי שיעור.
- בנדבק רגל הה"א בשם**
עמ' תי
 יבואר אם נדבק רגל הה"א בדקות ונראה שזה אות ה"א אם מותר למחוק, וחילוק בנדבק לפני הכתיבה ובין נדבק לאחר הכתיבה.
- בנדבק הה"א בשם אחר הכתיבה אם מותר לגרור הנגיעה**
עמ' תי
 יבואר דעת הבאה"ל והבנ"צ לצרף שיטת הסמ"ק וביאור בדעת הרדב"ז והנפק"מ למעשה בין ב' ההסברים.
- בה"א שנדבק רגלה כחוט השערה בס"ת**
עמ' תיב
 יבואר אם ה"א שנדבק ורגלה כשר. וחילוק בין גט לס"ת. ודין שס"ת נכתב בכל לשון ודיוקא בע' לשון, בין ס"ת לשטרות, ודין צדיק ביו"ד הפוכה שהגד"א פסל הוא רק למיגדר מילתא. (ולענין הצדיק עייך עמ' תכז)
- בדין קדושת נמשלין**
עמ' תיג
 יבואר גדר קדושת נטפלין וחילוק בין נטפל לפניו לנטפל לאחריו
- בשכח היו"ד של אלקינו**
עמ' תיד
 יבואר מחלוקת הפוסקים אם מותר למחוק הנ"י
- בהיה צריך לכתוב אלקיהם וכתב אלקיהם**
עמ' תפז
 יבואר מחלוקת הפוסקים אם מותר לגרור הכ"ס
- בהיה צריך לכתוב אלקים וכתב אלקיהם**
עמ' תפז
 יבואר מחלוקת הפוסקים אם יכול לעשות מהכ"ף מ"ם
- בכתב אלקיך וצריך לכתוב אלקיהם**
עמ' תיו
 יבואר אם יכול לעשות מהכ"ף פשוטה כ"ף כפופה
- בדין איסור לבטל קריאת שם השם ע"י תוספת אות**
עמ' תיז
 יבואר אי תוספת אות הזה גרם מחיקה
- בדין אם כתב חלק מאות השם שלא לשמה**
עמ' תיח
 יבואר בכללות בנפלה טיפת דיו והשלימה לאות, ובחקק חלק מאות שנעשית ע"י כתיבה אי יכול להשלים, וגדר הנעשה בפסול דבעי גרידה, ואי מהני העברת קולמוס. (ובמחלוקת הרלב"ח והרד"ך עייך עמ' תכח)

בדין עוקץ שמאל ותגין לעיכובא עמ' תכא
ביאור גדר תגין אם הוא חלק מהאות או כתרי האות, ומקום תליית התגין.

בדין אותיות מופסקין עמ' תכב
יבואר גדר פסול אותיות מופסקין אם הוא מחסרון תמות או דהוה חסרון באות, ובדין התיקן אי הוה שלא כסדרן בתו"מ וכן יבואר פסול ה"א שנדבק רגלה. (ועיקר מש"כ בעמ' שט"ז בדין תיקון אותיות)

בדין אם צריך לכתוב תגין וע"ש ואותיות מופרדים לשמה עמ' תכד
ביאור בדברים הצריכים לשמה, דגירה א"צ לשמה בדיעבד, וחילוק בין גירה לתיקון האות.

בדין תגין מופרדים מאותיות השם אם מותר למוחקן עמ' תכה
יבואר סיבת הפסול בנמצא תג מופרד, ונפק"מ באיזה מקומות יכול לחבר התג. ובשם אי מותר למחוק תג שנמצא מופרד.

הגהות לקונטרס קדושת האזכרות עמ' תכו

בדין צדי"ק שהיו"ד הפוכה עמ' תכז

בביטול צורת האות שנפסלה עמ' תכח
בנפסל האות אם צריך לגרור כולו, בר' שנעשה ד' אם יכול להוסיף ולעשות ר', ביאור בדברי הור"ך חדר כ"ג אם תלוי בב' כתיבות או בצד הפסול ביאור כמג"א עשה תג לר' אחר שגמר ר' וצריך ר' אם צריך לגרור כולו. או מספיק צד א' או מספיק שיבטל רק צורת האות.

בהלכות מת"ם

בנפילה טיפת דיו וספג ע"י גיר עמ' תל
בנפל ט"ד וספג ע"י גיר ונשאר רושם. בדברי השו"מ והבית שלמה במצן הדיו ע"י קנה. וכן אם יורד השחרות ע"י בית יד, וספק לפי"ז אם אפשר להוריד ע"י מוחק, וכן אם נפסל אם מלבין האות ע"י גיר או פחם גרפי ונחכסה חלק מהאות ואם מה שמוריד הלוכן הוי ח"ת.

בדבר שנדבק עוקץ שמאל לרגל עמ' תלא
אם תגין או ע"ש שרי ע"י חקיקה. וחילוק בין נכתב כדינו רק שנפלה ט"ד על תגין וע"ש וגורר הטיפה לעושה התגין והע"ש ע"י חקיקה

באות ה' וק' לענין רגל שמאל עמ' תלב
בה' שהרגל השמאל הוא לא בחלל כנגד רגל הימין רק מתחיל מסוף רגל ימין וכן בק'. וקשה מל' שמתחיל מסוף רגל ר' וחילוק בין ל' לחוך ד' לסוף רגל הד'.

בדין עשאה כקובה**עמ' תלג**

ביאור בסוגי' במנחות ל"א ע"ב דמשמע דהחיסרון הוא ע"י שניכר לפי התיבות, ובגה"ק משמע שאם יוצא אות א' ג"כ יש ע"ז חשש של כזנב ומהפוסקים שלא הזהירו ע"ז לכאורה משמע דלא ס"ל כהגה"ק ולמעשה צ"ע.

בדין נקב שהדיו סותמו**עמ' תלד**

כשהנקב ניכר נגד השמש לפני הכתיבה, אם ניכר אחר הכתיבה, אין צריך לבדוק הקלף לפני הכתיבה. בנקב דק שמפטיק כל עובי האות, נקב דק בצד האות לענין מוקף גויל נסחם הנקב והרגיש בקולמוס. יצא הדיו לעבר השני.

בנקב שאין הדיו עובר עליו**עמ' תלז**

נקב שבחורן עובי האות והדיו מקיפו מכל צד חילוק בין ניקב לפני הכתיבה לניקב אחר הכתיבה, באות שיש לה חלל והנקב בעובי האות כנגד החלל.

בדין נקב הסמוך לקוי האות**עמ' תלד**

בנקב הסמוך לאות רק שיש גויל דק סמוך לאות וניכר בעיני, אם ניכר רק ע"י זכוכית מגדלת. חילוק בין ניקב לפני הכתיבה לאחר הכתיבה, בניקב אחר הכתיבה והנקב בין אות לאות, ברגל הך' שמגיע לסוף הקלף, אם חתך הקלף אחר הכתיבה, אם יש שיעור לרגל הך' לפני הסוף רק שלא הרים הקולמוס.

בדין נקב בחלל האות**עמ' תמב**

מחלוקת הבבלי והירושלמי בניקב בחלל האות. בדין לכתחילה לבבלי, בנקב באמצע החלל ויש גויל סמוך לאות לכתחילה לבבלי יכול לכתוב. בנקב בצד האות בחלל ויש גויל אחר הנקב. ניטל רצועה של גויל מקו לקו. אם ניטל הרצועה עד פתח האות, באות שיש לה חלל והנקב מחוץ לאות אם יכול להעבות הכתב ושהנקב יהי' בעובי האות כנגד החלל, ואם מועיל גם בתפילין ומזוזות. בניקב החלל באות ה"א בין הרגל לגג. בדין נגיעה בין אות לאות לפני שגמר האות י"א שלא מועיל גרירת הדיכוכ וכו"ס צריך לגרור האות. בדין נקב הסמוך לאות לפני גמר האות למחמירים אם צריך לגרור האות. ועיין בקה"ס בלשה"ס חקירה ו' דס"ל ג"כ כהכ"ש שאם הנקב הוא בתחילה או באמצע הוי כנגיעה ע"ש.

בדין מטלית**עמ' תמו**

אם יש היתר להניח מטלית, כחצי אות על הקלף וחצי על המטלית, בדין היקף גויל ע"י מטלית, שיטת הט"ז וההבדל בין הדבקות המטלית לפני הכתיבה או בשעת הכתיבה, וכן שצריך שיהי' המטלית אדוקה היטב ושלא יורגש הקולמוס בסדק בין היריעה למטלית. שיהי' דבוק בדבק כשר, ולא תפור. בניקב לאחר הכתיבה בין אות לאות אם מותר להניח מטלית, וכן בנקב בחלל האות, אם כותב עד סמוך לנקב ורוצה לקרב האות לאות אחרת אם יכול להניח מטלית ולהרחיב האות חילוק דינים כזה. עצות למי שרואה כשיכתוב האות כרגיל יפגע בנקב, וכן נפק"מ אם הנקב הוא בשרטוט (וצריך להשגיח בשרטוט דלפעמים הוי נקב מאות לאות ע"י שהשרטוט מפולש) דק מטלית בתפילין ומזוזות. וחילוק בין לענין לכתוב אות או לענין היקף גויל.

אם ע"י שיכתוב התגין לא יהיה קלף בתחילה. כתגים שכל' של שם שאין גויל אם טוב להניח מטלית ואם מותר לגרור. ולהוכיח שלא טוב מה שנהגו בעה"ב שלא יהיה לגמרי מטלית דלפעמים זה מביא לידי קולא.

הלכות רבית

עמ' תנג	בגדר נכסי צאן ברזל
עמ' תנד	בדין צאן ברזל לענין שבת
עמ' תנה	בדין צאן ברזל בבכור
עמ' תנו	בדין נכסי צאן ברזל לענין רבית

סימן ב'

עמ' תנו	בדין מתנה שומר חנם להיות כשוואל
עמ' תנח	בדין אגרא ופגרא
עמ' תס	בדשכרת בלי זהב (וענין באריכות בדין הדשכרת בליים לענין רבית עמ' ש)
עמ' תסב	בדין ממירת שמרות